

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

МЕДІАФОРУМ

Том VII

Збірник наукових праць

***Аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент***

***Чернівці
2019***

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43
М 442

*Друкується за ухвалою Вченої ради Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ 21904-11804 Р від 02 листопада 2015 р.*

Рецензенти

Ротар Н.Ю. – доктор політичних наук, професор
Тихомирова Є.Б. – доктор політичних наук, професор

Редколегія випуску

Бурдяк В.І. – доктор політичних наук, професор (головний редактор)
Фісанов В.П. – доктор історичних наук, професор (заступник головного редактора)
Монолатій І.С. – доктор політичних наук, професор (заступник головного редактора)
Осадця І.С. – кандидат політичних наук, доцент (відповідальний секретар)

Балюк Валентин – доктор політичних наук, професор (Польща)
Бурейко Н.М. – кандидат політичних наук
Дубовик В.А. – доктор політичних наук, професор
Єрвотин М.Б. – кандидат політичних наук
Зашикільняк Л.О. – доктор історичних наук, професор
Ищенко І.В. – доктор політичних наук, професор
Калиновський Ю.Ю. – доктор філософських наук, професор
Катеринчук П.М. – кандидат політичних наук, доцент
Лучак М.М. – кандидат філологічних наук, доцент
Соснін О.В. – доктор політичних наук, професор
Чарських І.Ю. – кандидат історичних наук, доцент
Штефанакі Богдан – доктор політичних наук, професор (Румунія)

М 442 **Медіафорум** : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук.
праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. – Том 7. – 322 с.
ISSN 2522-4050

Сьомий том «Медіафоруму» містить статті науковців та молодих дослідників, у яких досліджується актуальна проблематика міжнародного співробітництва у політичній та медійній сферах. Однією із центральних тем збірки є проблематика сучасного стану і подальшого розвитку медіасфери у сусідніх державах ЦСЄ, зокрема у Республіці Болгарія та у Чеській Республіці. Проаналізовані також окремі проблеми оновлення кібербезпеки ЄС в умовах новітніх викликів і загроз. Розвідки політологів і лінгвістів присвячені проблематиці співвідношення і взаємодії мови політики і медіа на початку XXI ст.

Збірка розрахована на спеціалістів у сфері медіа, держслужбовців, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться сучасними міжнародними інформаційними відносинами та медіакомунікаціями.

УДК [327:316.776](08)

ББК 66.07+66.011.1я43

Адреса редколегії: Кафедра міжнародної інформації, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, тел.: (0372) 525555, E-mail: ivosadtsa@yahoo.com

© Чернівецький національний університет, 2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
YURIY FEDKOVYCH CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY

COLLEGE OF HISTORY, POLITICAL SCIENCE
AND INTERNATIONAL STUDIES

THE DEPARTMENT OF INTERNATIONAL INFORMATION

MEDIAFORUM

Volume VII

Collection of Research Articles

***Analytics, Forecasts,
Information Management***

Chernivtsi
2019

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43
М 442

*Published by Academic Council of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Printed Media Registration Certificate KB 21904-118.04 P4470IIP of November 2, 2015*

Reviewers:

Nataliia Rotar – Doctor of Political Science, Professor
Yevheniia Tykhomyrova – Doctor of Political Science, Professor

Editorial board

Vira Burdiak – Doctor of Political Science, Professor (Editor-in-Chief)
Volodymyr Fisanov – Doctor of Historical Science, Professor (Deputy Editor-in-Chief)
Ivan Monolatii – Doctor of Political Science, Professor (Deputy Editor-in-Chief)
Ivan Osadtsa – PhD in Political Science, Associate Professor (Executive Secretary)

Valentyn Baliuk – Doctor of Political Science, Professor (Poland)
Nadiia Bureiko – PhD in Political Science
Volodymyr Dubovyk – Doctor of Political Science, Professor
Mykola Yeromin – PhD in Political Science
Leonid Zashkilniak – Doctor of Historical Science, Professor
Ihor Ishchenko – Doctor of Political Science, Professor
Yurii Kalynovskiy – Doctor of Science in Philosophy, Professor
Pavlo Katerynychuk – PhD in Political Science, Associate Professor
Mykola Luchak – PhD in Linguistics, Associate Professor
Oleksandr Sosnin – Doctor of Political Science, Professor
Ihor Charaskykh – PhD of Historical Science, Associate Professor
Bohdan Stefanachi – Doctor of Political Science, Professor (Romania)

М 442 **MEDIAFORUM: Analytics, Forecasts, Information Management: Collection of Research Articles.** – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2019. – Vol. 7. – 322 p.
ISSN 2522-4050

The seventh volume of the Mediaforum Journal contains articles written by scientists and young researchers that explore and discuss current issues of international cooperation in the political and media areas. One of the central topics of the collection is the current state and further development of the media space in neighboring CEE states, in particular, in the Republic of Bulgaria and the Czech Republic. The collection also analyzes individual issues of updating the EU cybersecurity in the context of modern challenges and threats. The research of political scientists and linguists is devoted to the issue of the relationship and interaction between language of politics and the media beginning of XXI century. The collection is designed for experts in the field of media, civil servants, post-graduate students, students, as well as everyone who is interested in modern international relations and media communications.

УДК [327:316.776](08)

ББК 66.07+66.011.1я43

Editorial board address: 2 Kotsiubynskoho St., Chernivtsi, Ukraine, 58012, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, College of History, Political Science and International Studies, Department of International Information, phone: (03722) 52-55-55, E-mail: ivosadtsa@yahoo.com

© Chernivtsi National University, 2019

ЗМІСТ

Передмова	9
------------------------	---

СПІВРОБІТНИЦТВО У ПОЛІТИЧНІЙ ТА МЕДІЙНІЙ СФЕРІ: ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

Олександр Соснін

Вимога часу – вирішити безпекові проблеми в інформаційно-комунікаційній діяльності	13
---	----

Оксана Звоздецька

Кібербезпека ЄС в умовах посилення кіберзагроз в сучасному глобалізованому світі	27
---	----

Віра Бурдяк

Вплив розвитку європейської інтеграції на трансформацію медіа Республіки Болгарія	47
--	----

Іван Осадца

Використання болгарських ЗМК політичними партіям у процесі комунікації	63
---	----

Володимир Фісанов

Обличчям до Європи: регіональні аспекти здійснення парадипломатії у Чернівецькій області (сучасні виклики та можливі рішення)	81
--	----

Тетяна Федорчак

Політичне та соціально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Чехії	97
--	----

Валентина Богатирець, Ірина Гаїна

Проблеми повернення та реінтеграції українських трудомих мігрантів: витоки та можливі рішення	110
--	-----

Ірина Верещагіна

Роль соціальних мереж у суспільно-політичному житті ФРН (на прикладі проекту Stuttgart 21)	124
---	-----

Василь Карпо, Наталія Нечаєва-Юрійчук

Інформаційна складова дезінтеграційних процесів в Іспанії та у Великій Британії: порівняльні аспекти	142
---	-----

Андрій Суботін

Постбіполярна структура міжнародної системи	155
---	-----

МОВА ПОЛІТИКИ І МЕДІА: ВИМІРИ ВЗАЄМОДІЇ

Тетяна Ляшенко

Мова як чинник формування нових ідентичностей (на прикладі держав Центральної Азії)	175
--	-----

Олександр Огуй, Ольга Івасюк

Християнська символіка кольору в середньовіччі
в контексті нової концепції символу як гіперзнака188

Зоя Куделько

Політичні промови Джастіна Трюдо:
вивчення політичного успіху211

Іванна Макух-Федоркова

Роль кіномистецтва в історії формування медіа-освіти Канади221

РОЗВІДКИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Андрій Конет

Сучасний інструментарій політичного маніпулювання235

Тетяна Захарченко

«Мова ворожнечі» як технологія ведення
гібридної війни РФ проти України250

Руслана Клим

Теоретичні аспекти комунікаційної взаємодії політичних інститутів
та мас-медіа (на прикладі Республіки Болгарія)260

Яна Воевідко, Маргарита Олійник

Аналіз медійної кампанії кандидата
в президенти України В.О.Зеленського271

Юлія Миндреску

Парадигма дослідження корупції в сучасній політичній науці285

Анастасія Репецька

Політична комунікація законодавчої
та виконавчої влади в Україні: сучасні реалії305

CONTENTS

Foreword	11
-----------------------	----

POLITICAL AND MEDIA COOPERATION: GLOBAL AND REGIONAL DIMENSIONS

Oleksandr Sosnin

Call of Times – Solution of Security Issues in Information and Communication Activities	13
--	----

Oksana Zvozdetska

EU Cybersecurity in the Context of Increasing Cyberthreats in the Modern Globalized World	27
--	----

Vira Burdiak

The Impact of European Integration Development on Media Transformation in the Republic of Bulgaria	47
---	----

Ivan Osadtsa

Use of Bulgarian Media by Political Parties in Communication Processes	63
--	----

Volodymyr Fisanov

Facing Europe: Regional Aspects of Paradiplomats in Chernivtsi Oblast (Current Challenges and Possible Solutions)	81
--	----

Tetiana Fedorchak

Political and Social and Legal Support for Information Society Development in the Czech Republic	97
---	----

Valentyna Bohatyrets, Iryna Haina

Addressing the Root Causes of the Ukrainian Labour Migration (Problems and Solutions)	110
--	-----

Iryna Vereshchahina

The Role of Social Networks in the Social and Political Life of Germany (Illustrated by Stuttgart 21 Project)	124
--	-----

Vasyl Karpo, Nataliia Nechaieva-Yuriichuk

Information Component of Disintegration Processes in Spain and Great Britain: the Comparative Aspects	142
--	-----

Andrii Subotin

Post-Bipolar Structure of the International System	155
--	-----

LANGUAGE OF POLITICS AND MEDIA: DIMENSIONS OF INTERACTION

Tetiana Liashenko

Language as a Factor in the New Identity Formation (Illustrated by Central Asian States)	175
---	-----

Oleksandr Oguy, Olha Ivasiuk

Christian Symbolism of Color in the Middle Ages in the Context
of a New Concept of the Symbol as a Hypermark188

Zoya Kudelko

Justin Trudeau’s Political Speeches: a Study of Political Success211

Ivanna Makukh-Fedorkova

The Role of Cinema in the History of Media Education in Canada221

WORKS OF YOUNG RESEARCHERS

Andrii Konet

Modern Tools of Political Manipulation235

Tetiana Zakharchenko

“Hate speech” as Technology for Conducting the Hybrid War
of the Russian Federation Against Ukraine250

Ruslana Klym

Theoretical Aspects of the Communication Interaction
of Political Institutions and Media (Illustrated by the Republic of Bulgaria)260

8 — Yana Voyevidko, Marharyta Oliinyk

Analysis of Media Campaign of Candidate for President
of Ukraine V.O. Zelensky271

Iuliia Myndresku

Corruption Study Paradigm in Modern Political Science285

Anastasiia Repetska

Political Communication of Legislative and Executive Branches
of Power in Ukraine: Modern Realities305

ПЕРЕДМОВА

Сьомий том періодичного наукового видання кафедри міжнародної інформації «Медіафорум» містить статті науковців та молодих дослідників, у котрих, як і у попередніх випусках, досліджується актуальна проблематика міжнародного співробітництва у політичній та медійній сферах. Однією із центральних тем збірки є цікава тематика, проаналізована у наукових розвідках Віри Бурдяк та Тетяни Федорчак, які розробляють важливі аспекти подальшого розвитку медіасфери у сусідніх державах ЦСЄ, зокрема у Республіці Болгарія та у Чеській Республіці. Окремі питання оновлення кібербезпеки ЄС в умовах новітніх геополітичних викликів і загроз досліджено у статті Оксани Звоздецької.

Концептуальні аспекти трансформації постбіполярної структури міжнародної системи у ХХ - на поч. ХХІ ст. проаналізовані у науковій розвідці київського дослідника Андрія Суботіна. Актуальна тематика повернення та реінтеграції трудових мігрантів з України досліджується у статті Валентини Богатирець та Ірини Гаїни.

Одним із важливих напрямків розвідок політологів і лінгвістів, які представлені у випуску збірки, стала проблематика співвідношення і взаємодії мови політики і медіа. Цей її розділ відкривається глибоким дослідженням буковинських мовознавців Олександра Огуя та Ольги Івасюк, присвяченим християнській символіці кольору. З актуальними вимірами політичних промов Дж.Трюдо знайомить читача цікава наукова розвідка Зої Куделько. Канадську тематику у статті щодо ролі кіномистецтва у формуванні медіа-освіти країни продовжує Іванна Макух-Федоркова.

Серед розвідок молодих науковців увагу привертає стаття Анастасії Репецької, присвячена проблемі трансформації політичної комунікації законодавчої та виконавчої влади в Україні. Цікавими за тематикою та змістом видаються розвідки магістрантів кафедри міжнародної інформації, зокрема Тетяни Захарченко, яка досліджувала методи протидії «мові ворожнечі» з боку РФ у сучасній гібридній війні проти України. Читача неодмінно зацікавить також нетривіальна стаття Яни Воевідко та Маргарити Олійник, у котрій переважно на інтернет-джерелах здійснено аналіз новітнього медійного інструментарію президентської передвиборчої кампанії 2019 р., наслідком якої стала перемога команди ЗЕ.

У наш час, Читачу, в умовах реалізації не до кінця зрозумілих для пересічних громадян цілей високої біополітики, варто, мабуть, більш заглиблюватись у себе задля відчуття внутрішньої свободи. Маємо надію, що окремі матеріали вміщені у цьому томі допоможуть Вам на такому непростому шляху. Адже суспільна свобода, повторимо тут за Єжи Лецем, «колись була утопією. Сьогодні вона вже просто не-реальна».

Редколегія «Медіафоруму»

FOREWARD

Volume 7 of the Department of International Information Mediaforum Journal contains articles written by scientists and young researchers that, as in previous issues, examine the current issues of international cooperation in the political and media areas. One of the central topics of the collection is an interesting topic, analyzed in the research of Vira Burdiak and Tetiana Fedorchak who are developing important aspects of the further development of the media space in neighboring CEE states, in particular, in the Republic of Bulgaria and the Czech Republic. Some issues of updating the EU cybersecurity in the context of new geopolitical challenges and threats are studied in the article by Oksana Zvozdetska.

Conceptual aspects of the transformation of the post-bipolar structure of the international system in the late 20th – early 21st century are analyzed in the article by Andrii Subotin, a researcher from Kyiv. Actual topics of the return and reintegration of Ukrainian labor migrants are studied in the article by Valentyna Bohatyrets and Iryna Haina.

The issue of the relationship and interaction of the language of politics and media in the early 21st century is one of the important areas of research of both political scientists and linguists presented in the collection. This section opens with a deep study by Bukovynian linguists Oleksandr Oguy and Olha Ivasiuk, dedicated to the Christian symbolism of color. Interesting research made by Zoya Kudelko introduces the reader to the current dimensions of political speeches by J. Trudeau. The Canadian area of research is continued by Ivanna Makukh-Fedorkova in the article on the role of film art in the formation of media education in Ukraine.

Among the studies of young scientists, an article by Anastasiia Repetska on the issue of transforming the political communication of the legislative and executive branches in Ukraine is worth attention. The research conducted by the graduate students of the Department of International Information, in particular Tetiana Zakharchenko, who explored response methods to the «hate speech» by the Russian Federation in a modern hybrid war against Ukraine, is interesting in terms of topic and content. The reader will also be interested in a non-trivial article by Yana Voyevidko and Marharyta Oliinyk, that presents the analysis based on Internet sources of the latest media tools of the presidential election campaign in 2019, which resulted in the victory of the ZE-team.

Dear Reader, today, in the context of the implementation of the goals of high biopolitics not fully understood by ordinary citizens, it is perhaps worth retreating into yourself for the sake of a sense of inner freedom. We hope that some materials contained in this volume will help you on this difficult path. After all, public freedom according to Jerzy Lez, «was once a utopia. Today it is simply unreal».

Mediaforum Editorial Board

СПІВРОБІТНИЦТВО У ПОЛІТИЧНІЙ ТА МЕДІЙНІЙ СФЕРІ: ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2019. –
Том 7. – С. 13-26

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2019. –
Vol. 7. – pp. 13-26

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.13-26>

УДК: 316.3:004

© Олександр Соснін¹

ВИМОГА ЧАСУ – ВИРІШИТИ БЕЗПЕКОВІ ПРОБЛЕМИ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Відомо, що за володіння інформаційним та інформаційно-кому-
нікаційним простором, в якому відбувалося формування наукової
освітньої та освітньої політики між країнами, завжди існувала без-
прецедентна боротьба між політичними групами та бізнесом, як
можна стверджувати, що вони спрямовані на поразку. Під інформа-
ційним простором розуміється сукупність інформаційних ресурсів,
технології їх підтримки та використання, інформаційні та телеко-
мунікаційні системи, які утворюють досить складну інформаційну
інфраструктуру. Поняття «інформаційний простір» є системоут-
ворюючим елементом суспільства, що є сукупністю інформації. Ре-
сурси та інфраструктура, тобто вся сфера формування, розповсю-
дження і зберігання інформації, спрямована на забезпечення повного
функціонування всіх елементів суспільства в цілому.*

Ключові слова: інформаційний простір, інформаційно-комуні-
каційна діяльність, інформаційно-комунікаційні технології, наукова та
освітня політика, цифрова трансформація, безпека, гібридні війни.

Call of Times – Solution of Security Issues in Information and Communication Activities

*It is known that for the possession of information and information and
communication space, in which the formation of scientific educational and
educational policy between countries took place, there has always been an
unprecedented struggle between political groups and business, which can be*

¹ Доктор політичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Україна, E-mail: alvas.sosnin@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0003-4188-0887>

said to be aimed at defeat. Under the informational space it is understood to mean a collection of information resources, technologies of their maintenance and use, information and telecommunication systems that form a rather complex information infrastructure. The notion of "information space" is a system-forming element of society, which is a collection of information. Resources and infrastructure, that is, the entire sphere of formation, dissemination and storage of information, is aimed at ensuring the full functioning of all elements of society as a whole.

Keywords: *information space, information and communication activity, information and communication technologies, scientific and educational policy, digital transformation, security, hybrid wars.*

У наш час за володіння інформацією між країнами, між політичними угрупованнями і в бізнесі завжди велася небачено жорстка боротьба на ураження. Скажімо, інсайдерська інформація про особисті плани, або плани конкурентів, владних структур тощо завжди була бажаним здобутком розвідок, оскільки за всі часи інформація була всеохоплюючим багатством або нематеріальним активом. Її боронили від ворогів і конкурентів, вона була умовою успішного розвитку кар'єри будь-якої людини, і, одночасно, умовою правильної економічної і політичної поведінки.

Сьогодні в умовах, коли світове співтовариство переживає справжню інформаційно-комунікаційну революцію, яку генерують комп'ютер і новітні ІКТ, в суспільстві з'являються нові соціально-економічні й культурні структури, фактично виникає новий світ, який Г.М. Маклюєн назвав новою «галактикою». В історії людства він виділяв чотири такі галактики-епохи:

1. Епоха дописемного варварства.
2. Епоха фонетичного письма.
3. Друкарства епоха Гутенберга.
4. Епоха Марконі.

Останню порівнюють тільки з такими подіями в житті людства, як винахід нових знарядь праці і методів використання енергії пари і електрики у виробничих процесах. Взагалі поява кожного принципово нового засобу комунікації завжди приводила до інформаційно-комунікаційних «вибухів» і змін в пануючих конфігураціях комунікацій. Ідеологами підходу про вирішальну роль у культурі сучасних комунікаційних технологій ще в середині ХХ століття виступили

Г.А. Інніс¹ і Г. М. Маклюєн². Вони вважали, що домінуючі засоби комунікації визначають своєрідний, відмінний від інших, вигляд культури, задають певний спосіб кодування й декодування реальності й активізують діяльність тих або інших органів влади і почуття людини.

Якщо виходити з визначення інформації як відомостей про особу, предмети, факти, події, явища і процеси незалежно від форми їх подання, то для того щоб перейти до сприйняття інформації як джерела, необхідно скористатися такою інтегрованою її формою, як «знання». Знання, що накопичуються людством століттями, зберігаються і використовуються в різних формах і для самих різних цілей. В даний час, поряд з традиційними формами збереження знань (книга, рукопис, живопис тощо.), все більшого поширення набуває цифрова форма подання інформації. Однак і в цій формі інформація зберігається в системах бібліотечної, архівної, ділової, службової, навчальної тощо структуризації за джерелами і цілями використання. Все це створює основу для структурного сприйняття і використання різних за джерелом, формою, приналежністю, метою застосування інформаційних ресурсів.

Про цінність інформаційних ресурсів, якими ми володіємо і завоюємо в процесі життя, у нас мало говориться, а в навчальних планах вітчизняних вищих навчальних закладів проблематика майже відсутня. Вона не відслідковується і навіть ігнорується (їй не приділяється належної уваги). Навіть там, де такі знання життєво потрібні майбутнім фахівцям у їх професійній діяльності, скажімо, для роботи у сфері міжнародних відносин, юриспруденції тощо. На сьогодні жоден вищий навчальний заклад України не залучений належним чином, оскільки не має не тільки належної навчальної бази, а й фахівців з цих питань, зокрема обізнаних у питаннях роботи із інформацією в електронному вигляді. Робота із інформацією, у тому числі за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), є поки що турботою лише навчальних закладів з підготовки

¹ Гарольд Адамс Інніс (Harold Adams Innis, 5 листопада 1894, Гамільтон – 8 листопада 1952, Торонто) — канадський економіст і соціолог, «батько канадської економічної теорії», дослідник культури і масових комунікацій.

² Герберт Маршалл Маклюєн (Herbert Marshall McLuhan, 21 липня 1911 – 31 грудня 1980) — канадський філософ, філолог, літературний критик, дослідник впливу медіа, як засобів комунікації.

фахівців спецслужб. Ідться про підготовку фахівців з кібернетики, а про тих, хто здатний осягнути всю проблему інформаційно-комунікаційної діяльності в сучасному світі.

Сучасний етап світового суспільно-політичного і фінансово-економічного розвитку, який характеризується небаченими темпами і прагненнями громадян до розбудови принципово нового і вільного інформаційно-комунікаційного облаштування, починає вимагати таких знань на тлі зростаючої кількості постійних правопорушень з боку як споживачів, так і розпорядників інформаційно-комунікаційних послуг і баз змістовної інформації. Некоректне, а почасти й безвідповідальне, поведження, скажімо, нотаріусів із реєстрами інформації про власність, викликає не просто занепокоєння у людей, а збурює суспільство. Інколи ми навіть відчуваємо потребу у поверненні до жорстких регламентів поведження із змістовною інформацією, коли дізнаємось, що люди, які скоїли найтяжчі злочини (вбивство) по відношенню до інших, адреси і інші особисті дані) своїх жертв дізнаються з Інтернету. Спонукає до цього і безліч прикладів правопорушень у фінансово-економічній сфері, сфері обслуговування і в багатьох інших інформаційно-комунікаційних відносинах людей із владою і між собою.

16

Здається, що лише сьогодні владні кола різних країн світу почали розуміти, що на тлі бурхливого зростання темпів інформатизації і світового науково-технічного прогресу проблеми інформаційно-комунікаційної діяльності, захисту інформації взагалі і при обробці засобами ІКТ зокрема набули ознак національної безпеки, стали більш багатовимірними – соціальними, духовними і взагалі, як здається, природно-економічною надією щодо успішного облаштування нашого нового інформаційно-комунікативного типу соціуму. Час починає вимагати від нас зваженої (поміркованої) відкритості в комунікації і надійно захищати національні і наднаціональні довідкові, фінансово-економічні і всі інші інформаційно-комунікаційні служби у часи, коли відбувається масова заміна людей комп'ютерами в сфері управління і надання послуг.

На процес активно впливають не тільки нові глобальні, але й звичні регіональні події, які швидко набувають розголосу і поширюються за допомогою новітніх засобів комунікації. За певних умов всі вони збурюють людей і безпосередньо породжують в суспільстві відчутні загрози і соціальні виклики. Зокрема політичне насильство, яким

ми провокуємо (викликаємо, спонукаємо) навіть війни: політичні, економічні, інформаційні і гуманітарні... Методи і засоби їх ведення активізують протестний потенціал населення, завдають втрат, які підпорядковано меті викликати дестабілізацію в суспільстві, скрити дії спецслужб агресора через масово впроваджені в реальну економіку і повсякденне життя несертифіковані в країні новітні ІКТ, які постійно стимулюють зростання потреб людини в інформації і інформаційних послугах. Все це сьогодні набуває ознак небачено жорсткої інформаційної війни, оскільки всюди відбувається активне «вторгнення» пересічних громадян в сферу інформаційно-комунікаційної діяльності і його масштаб вражає. Дивлячись, скажімо, на мігрантів з Африки, які, долаючи морські простори, втрачають сім'ї, своїх дітей, гідність – все, але намагаються у будь-якому випадку залишити при собі гаджети. Ми лише можемо прогнозувати катастрофічну неоднозначність ситуації, критичні безпекові ризики й те, що з нами буде, якщо нам, звиклим активно комунікувати і робити бізнес в електронних (соціальних і інших) мережах, у разі форс-мажорних обставин відключать Інтернет або електрика раптово зникне – її вимкнуть тим, або іншим, примусовим способом.

Україна стала ареною активної інформаційно-комунікаційної діяльності іноземців і пересічних громадян, світових фінансово-промислових угруповань і міжнародних інформаційно-аналітичних центрів не випадково. Українські наукові і інженерно-технічні проекти завжди були невід'ємною складовою глобального розвитку людства, а громадяни приймали активну участь у формуванні засад розвитку нового типу суспільства – інформаційного, його політики, економіки, військової справи, діяльності спецслужб, і, безумовно, науки та освіти. Розвиток останніх завжди був умовою і стимулом успішного опанування знань про природу, промисловість і розвиток людства взагалі, що є виключно важливим, оскільки відомо, що людина протистоїть будь-яким викликам і небезпекам виключно за рахунок освіченості. За таких умов всі провідні країни світу свідомо досягали свого положення, намагаючись всіма силами дати основній масі населення можливість отримати якісну освіту і чіткі уявлення про цінність набутих знань.

Сьогодні, коли у масованому і широкому дискурсі обговорюються методи і цілі гібридних війн, можна впевнено говорити, що саме вони допомогли радянській партійно-господарській номенклатурі і

їх нащадкам стати олігархами і спустошити одну із провідних країн світу. Колись війни відбувались в двовимірному просторі – на поверхні моря і на суходолі, потім з’явився третій вимір – війна в повітрі, а сьогодні найважливішим стає четвертий вимір – віртуальний, де відбувається інформаційно-комунікаційна діяльність. Світ із винаходом комп’ютера практично живе саме в її вимірах, постійно позначаючи свій шлях інформаційно-комунікаційними кризами і цивілізаційними катаклізмами.

Інформаційно-комунікаційна діяльність громадян в провідних країнах світу завжди відігравала виключно важливу роль. Однак, темпи її стрімкого зростання з винаходом комп’ютера, протягом останнього півстоліття, обумовлені загальними процесами глобального переходу людства від індустріальної до постіндустріальної доби. Внаслідок впровадження комп’ютерної техніки і кібернетичних методів управління в реальне життя суспільства суттєвої корекції зазнали базові компоненти життєдіяльності всіх країн і народів, див. табл. 1.

18

Таблиця 1

ОСНОВИ	ЕПОХИ	
	Індустріальне суспільство	Постіндустріальне суспільство
Ресурси	Земля Сировина Робоча сила Капітал	Інформація Знання Творчі особистості Системи комунікацій
Виробництво	Масове виробництво Фабрика – концентратор ресурсів і модель суспільного устрою	Індивідуалізація продукції Розподілені особисті зусилля. Високотехнологічне «кустарне виробництво»
Організація	Бюрократія	Адхократія ¹

¹ Адхократія (Adhocracy) – термін запропоновано у 1960-і рр. експертом з проблем лідерства Уорреном Беннісом, а потім популяризувано футурологом Елвіном Тоффлером. За своєю суттю адхократія є протилежністю бюрократії. Адхократія ігнорує класичні принципи менеджменту, згідно з якими у кожного є певна, постійна роль, і являє собою гнучку організацію, де індивідууми можуть при необхідності вільно використовувати свої таланти (Тоффлер, Э. Шок будущего. М.: АСТ, 2008. 560 с.)

Значною мірою вплив ресурсної, виробничої, організаційної і ціннісної компонент ми вже відчули за час набуття незалежності через різноманіття неконтрольованих законодавством методів впровадження ІКТ. Їх «наукове» обґрунтування в сучасних політичних і економічних реаліях стало звичним, але, спід визнати, що про інформаційно-комунікаційну діяльність і інформаційно-комунікаційну функцію сучасної держави ми досі не маємо цілісного уявлення і не можемо свідомо і однозначно тлумачити про багато подій навколо стратегії розвитку України в сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі, оцінити здатність українського народу протистояти політичним, економічним і науково-технічним викликам сучасного світу. Одна з причин цього, на наш погляд, полягає в тому, що феномени комунікації і інформації по-різному проявляють себе в різних інформаційно-комунікаційних середовищах, тобто, в тих конкретних умовах, де відбуваються інформаційно-комунікаційні процеси. Їх вивчає інформатика, як фундаментальна наука, і інші науки в різних сегментах предметних знань (технічному, біологічному, соціальному, фізичному). Всі вони, на жаль, аналізують лише певні аспекти прояву феномену інформації або інформаційно-комунікаційних процесів. Так, в технічній інформатиці, скажімо, більше аналізуються різноманітні способи генерації, кодування, передачі, прийому, перетворення і зберігання сигналів. Такий підхід до інформації в технічній інформатиці зовсім не зменшує її ролі і значення як науково-технічної дисципліни, але і вони являють собою лише зовнішнє відбиття певних форм подання інформації. Протягом ХХ століття інформатика вже дала можливість чітко сформулювати певні поняття, зокрема про вимір інформації – біт, створила досить розвинену теорію передачі і обробки сигналів і дозволяє сьогодні досить впевнено виконувати необхідні інженерні розрахунки в ланцюгах передачі і перетворення інформації в системах зв'язку і телекомунікації – оцінювати їх пропускну здатність, стійкість, надійність, захищеність, тобто, вирішувати цілком конкретні і дуже важливі технічні завдання, які було пов'язано із становленням і розвитком засобів сучасної електронної комунікації.

Історія сучасного технологічного прогресу людства в ХХ столітті продемонструвала тут грандіозні винаходи і приклади надефективного впровадження не тільки електронно-обчислювальних комплексів в системах управління, зв'язку і комунікації, які стали підґрунтям

інформатизації та створення дивовижних ІКТ. Однак, залишилось багато питань щодо роботи із змістовною інформацією (Соснін О.В., 2003). Під впливом розвитку ІКТ майже все високотехнологічне виробництво поволі перемістилося із США, Канади і країн Європи до Китаю, і тепер Вашингтон воює за те, щоб перебрати на себе хоча б трохи ринку вуглеводнів і експортувати в країни Європи газ і вугілля, США перетворюючись на країну-бензоколонку. Американські товари стають неконкурентоспроможними і витісняються Китаєм і Південно-Східною Азією навіть з внутрішнього ринку Сполучених Штатів. Все, про що ліберальна пропаганда десятиліттями розповідала про СРСР виявилось правдою для самих США, а тому, попри все, їм терміново потрібні свої «perestrojka» й «glasnost».

20 — На вимогу часу США в світі було створено нові глобальні за виміром центри для комп'ютеризованих галузей промисловості, науки, бізнесу, банківської справи тощо, але, головне, про що у нас і в світі мало говориться, вони змінили своє відношення до змістовної інформації і почали вирішувати величезну проблему створення захищених гігантських сховищ змістовної інформації в електронному вигляді. Саме вони дозволили освіченим людям впевнено дивитись (заглядати) і планувати майбутнє, розвивати і боронити свою країну. За цим, стоять вирішені проблеми захисту інтелектуальної власності при створенні високотехнологічних систем, зокрема озброєнь, систем стеження за поведінкою людини та фінансово-економічного управління світом. Сучасні ІКТ об'єднали все це в єдиному ланцюзі, надавши США особливу роль в процесах як розвитку світу, так і ведення сучасних війн.

Інформаційно-комунікаційна компонента присутня сьогодні всюди на різних рівнях управління світом саме через розгалужену мережу ІКТ. Як наслідок, в світі постійно генеруються ідеї щодо розвитку юридичної науки та законів (створення законодавства) для пошуку нових фундаментальних наукових знань і новітніх науково-освітніх систем для потреб виховання широкого кола спеціалістів для всього спектру наук, які через трансфер наукомістких технологій і знань контролюють і стимулюють свій розвиток.

Глобальні зміни в технологіях впливають на все, на винайдення і застосування нових методів злочинності і тероризму зокрема. Все це призводить до стрімкого невідворотного зростання кількості «новітніх загроз» і жодна держава самостійно не може впоратися із

таким злом. Час доводить, що не існує національних кримінальних кіберзагроз. Вони здебільше є загальносвітовими загрозами, а тому конче необхідними стають довіра, партнерство, постійні контакти і співробітництво при створенні загальних норм і правил поведінки. Все базується на стрімкому зростанні вагомості законодавчих засад процесів обігу змістовної інформації як ресурсу розвитку в реальних вимірах грошових еквівалентів. Одночасно ціниться комп'ютерна техніка і ІКТ за здатність надійно і ефективно сприймати, обробляти і зберігати величезні за обсягом інформаційні масиви або бази даних. Вони необхідні для вирішення всіх без виключення фінансово-економічних завдань, військово-політичних, поліцейських і взагалі всіх проблем сучасного суспільства. Проблема всюди набула ознак питань національної безпеки і гідності і випробовує на міцність національні якості народів.. Так, тільки в Сполучених Штатах Америки обсяг вхідних і вихідних даних становить 80 терабайт за хвилину (це, принаймні, в 8 разів більше друкованого контенту бібліотеки конгресу!), що потребує значних витрат фінансів і енергії. До того ж, порівняно з 2005 р. швидкість передачі даних зросла від 5 терабіт за секунду до майже 400, тобто, в 80 разів (Лунд С., Маника Дж., 2017).

Таким чином, якість ІКТ опрацювання і зберігання інформації стала сьогодні реально критичною в структурі не тільки національної стійкості. Вона формує зокрема індустрією для створення гігантських комплексів серверів, які самі по собі споживають величезну – співставну із виробництвом алюмінію – кількість енергії лише для охолодження.

За сухими цифрами, які мало про що говорять пересічному громадянину, зануреному в свої побутові проблеми, ховається інформаційно-комунікаційний феномен всесвітнього масштабу – кожна людина в будь-якій країні через ІКТ відкриває для себе і свого оточення неосяжний, без кордонів і держав, віртуальний простір, який сам по собі докорінно змінює наші уявлення про події і явища, до яких ми звикали тисячоліттями, і обумовлює зокрема потребу звернути на це увагу з боку юридичної науки і освіти.

Темпи розвитку можливостей просування новітніх ІКТ і засобів зв'язку вражають. Так, якщо в 2014 р. мобільними телефонами користувались 60% жителів планети, то до 2020 р. планується, що ця цифра зросте до 90%, зауважимо при цьому, що кожне нове підключення створює нове джерело інформації.

Сьогодні майже половина землян вже має доступ до глобальних інформаційно-комунікаційних мереж, Інтернету зокрема, і це робить людей надзвичайно вразливими від негативного впливу процесів передачі і поширення інформації (як від самої інформації, так і від засобів безмежної комунікації). Все це відбувається на тлі того, що у кожного десятого землянина при цьому не має безпечної питної води та їжі. Наразі відчувається, що бурхливий розвиток ІКТ вже призвів до того, що людині часто простіше зв'язатися з іншою людиною, яка перебуває за тисячі кілометрів, ніж викликати «швидку допомогу» або отримати пляшку питної води. На думку сучасних аналітиків, явище це проміжне – у перспективі розвиток і ретельне структурування ІКТ допоможе краще розуміти як один одного, так і потреби цілих країн і регіонів світу, створювати таргетовані ініціативи в різних сферах її поширення.

22

Глобальне стеження в Інтернеті, здійснюване спецслужбами різних країн світу, є лише початковою стадією військово-політичних кіберстратегій. Наступною фазою є розробка і постійне впровадження через глобальні мережі шкідливих програм, які дозволяють через мережу виводити з ладу, наприклад, об'єкти критично важливої інфраструктури супротивника, або, наприклад, банківських систем, електро- і водопостачання, заводи і аеропорти й інші стратегічно важливі об'єкти інфраструктури. За таких умов головним завданням суспільства, його силових і розвідувальних структур стає підготовка молоді бути здатними протистояти кібервійнам, що потребує докорінної перебудови і юридичної науки та законодавства зокрема.

Правила гри, які встановлює цифрова трансформація в засобах комунікації, є такі, що змін на цьому напрямку нам не уникнути – старі методи і інструменти працювати вже не будуть. Питання тільки в нашій готовності брати в них участь. Сьогодні, наприклад, не існує загальноприйнятих визначень щодо цифрової економіки, і багато хто вкладає в цей термін своє тлумачення, не розуміючи суті змін, що відбуваються, а вони лише демонструють методи одночасного управління всіма ресурсами всіх господарюючих суб'єктів за допомогою єдиної апаратно-програмної платформи. На наших очах стара ієрархічна система управління відмирає. Звична структура, яка складається із головного офісу з кількома рівнями керівництва, мережі підлеглих офісів і виробництв зі своїм керівництвом на всіх рівнях, дочірніх компаній тощо, в еру цифрової економіки не виживе – її гу-

блять «проміжні прошарки» управління, де кожен зайнятий перенесенням папірців і захистом своїх інтересів.

Осягнути ситуацію і точно визначати тут коло проблем, які нам сьогодні треба знати і вирішувати, ми, на жаль, поки що не змогли повною мірою. Для цього, крім досягнення відповідного науково-технічного рівня, потрібна постійна відверта і публічна дискусія фахівців із поверненням до витоків самої проблеми щодо методів управління суспільством і інформаційно-комунікаційною сферою держави в сучасних умовах. Зокрема, саме тому із особливою прискіпливістю ми маємо оглянути зростаючі проблеми роботи наших фахівців із великими масивами інформації, яка накопичується в електронних базах даних. В контексті вирішення проблем розбудови в Україні демократичного і захищеного від спотворення мережевого інформаційно-комунікаційного середовища, в умовах, коли проти нас розгорнута не тільки повномасштабна інформаційна і військова агресія, але й затятий супротив власних еліт, це питання не бачиться таким вже легким. Потрібно щоб на всіх рівнях управління вміли і мали можливість приймати рішення і володіли тактичною майстерністю по відношенню до невідомого. Зрозуміло, щоб вони мали відповідне обладнання для швидкого реагування і адаптації до подій, які розвиваються, оскільки так або інакше всіх нас втягнуто до інформаційної війни, яка насправді є психологічною, тому що інформаційні потоки направлено на отримання ефекту в головах людей, і саме це є метою інформаційної (гібридної) війни. Проблема набуває величезного значення. Зокрема йдеться про формування в суспільстві нового світогляду на процеси опанування таким явищем комп'ютерної доби як «Великі бази даних» (так званих Big Date), створення для них національної нормативної бази тощо. Поняття Big Date поки що ще можна трактувати досить широко, однак, просту базу абонентів телефонних мереж (навіть із прізвищами і паспортними даними) вже сьогодні не слід відносити до них. Вони потрібні на більш високих рівнях управління суспільно-політичними і економічними процесами. Проблема стимулює прагнення багатьох структур і організацій, зокрема правоохоронних, розширити поняття «персональні дані», яке вже частково визначено законодавством, однак, щоб персональними даними вважалися не тільки прізвище, ім'я, по-батькові, але й певний набір поведінкових факторів, на підставі яких можна було б більше зрозуміти про людину, як то: де купує товари, на

які сайти заходить тощо, питання слід більше виносити на порядок денний. Розриваючи коло накопичених проблем, Україна, безумовно, має піти на безпрецедентні реформи в законодавстві, а, відповідно, і в науково-освітній діяльності, оскільки розбудова системи набуття знань про захист інформаційно-комунікаційних систем, від яких абсолютно залежить якість інформаційних ресурсів, з якими ми працюємо, стає турботою всіх акторів законодавчого і науково-просвітницького процесу.

Проблеми юридичного обґрунтування питань збереження, захисту змістовної інформації і, таким чином, протистояння гібридним впливам сучасності, постійно поглиблюються, експотенціально зростає, а як адекватно реагувати на загрози, що виникають, ми часто не знаємо. Нам тут постійно не вистачає фаховості і можливостей генерувати якісні і збалансовані в часі сценарії і стратегії, які були би адекватні стратегічним прогнозам і планам розвитку країни, і саме тут сьогодні визріває в нашому суспільстві підґрунтя для нових криз і конфліктів у вимірі соціально-економічного, геополітичного, етнічного розвитку. Ми маємо усвідомлювати, що всі провідні країни світу відкрито і прагматично, навіть агресивно демонструють тут свої інтереси і спроможності. Сьогодні вже і за межами своїх держав вони розглядають іноземні об'єкти інформаційно-комунікаційної інфраструктури, зокрема науково-освітні, як власні. Оприлюднені останнім часом факти про витoki інформації за допомогою технічних засобів розвідки свідчать про те, що роль технічних засобів захисту інформації буде постійно зростати і стає невід'ємною компонентою в системі міжнародних відносин, тобто, в дипломатії, системах ведення бізнесу і державного управління.

Світ не тільки збільшив свої багатовимірні потреби в інформації і різноманітних інформаційно-комунікаційних послугах, а виявляє величезні інформаційно-комунікаційні загрози, які постійно генерує глобальна інформаційно-комунікаційна діяльність. Вони сприяли появі у нашій свідомості такі поняття, як «гібридна війна», «перманентна війна», «універсальна війна», «психологічна війна», доктрини «політичного диктату», «вибухового капсуля», «доктрини реваншу». Сьогодні, скажімо, коли ми говоримо про те, що «гібридна війна», це щось принципово нове, то маємо знати, що вона є оновленим досвідом ведення війн китайськими імператорами, тобто, універсальною. Її ведення зокрема вимагає створення універсальних методів, во-

енних і державних органів здатних діяти одночасно в когнітивному та віртуальному просторі, підпорядковувати ресурс всього народу і структур державного управління для вирішення завдань управління суспільством в умовах протистояння гібридним впливам. До них відносяться, насамперед, методи створення психологічного, фінансово-економічного і військово-промислового інформаційно-комунікаційних інструментів і, не в останню чергу, створення за допомогою законодавства умов розвитку більш справедливого соціуму і формування дієвого політичного апарату із необхідним обсягом повноважень і високим авторитетом посадових осіб.

Безумовно, поняття гібридної війни охоплює собою явища багато ширше ніж форми ведення сучасних бойових дій, а тому йдеться про оформлення юридичних правил поведінки в новому стані глобального протистояння дестабілізованих з точки зору безпеки міжнародній системі. Гібридна війна не є «оновленим» поверненням людства до стану холодної війни. Вона приходить їй на зміну, у супроводі ланцюгів безпекових проблем «гарячих» конфліктів і в процесі інформаційно-комунікаційної діяльності – нової, ускладненої й нестабільної форми політико-правових відносин на міжнародній арені і всередині країни.

Начебто, є зрозумілим, що боротьба колишніх імперій і їх еліт за свої геополітичні та економічні інтереси продовжується, але головним суб'єктом світової політики все ж таки стають транснаціональні корпорації і фінансово-промислові групи, які давно діють в світі і вже створили розгалужену систему інформаційних та аналітичних центрів для вироблення стратегічних рішень для осіб, які приймають рішення і які безпосередньо впливають на політику держав. Форми цієї боротьби багатогранні, але ми їх повинні вивчати, фіксувати, аналізувати і приймати попереджувальні заходи, розвиваючи і юридичну науку, щоб наша доля не вирішувалася іноземцями в їх владних кабінетах.

Поява і стрімкий розвиток глобальних (соціальних) інформаційно-комунікаційних мереж доводить, що світ вже ніколи не буде таким, яким його бачили наші предки. Під впливом internet-технологій в суспільстві формуються нові уявлення людини про світ, відбувається розбудова засад інформаційного і, одночасно, громадянського суспільства. Логічно, що це стало законодавчо визначеною метою розвитку і нашої держави – трендом змін у суспільстві, державот-

воренні, науково-освітній діяльності. Наше відставання тут багато у чому обумовлено визначенням юридичних норм і правил використання Internet та інших глобальних і соціальних мереж, тим, що національна еліта, а, відповідно, вітчизняне законодавство як і все науково-освітнє середовище зокрема, своєчасно не помітили, що з появою комп'ютера в світі суттєво змінилися фундаментальні уявлення про інформацію як ресурс розвитку країн світу і науково-освітню діяльність, котра почала визначати темпи розвитку світу. Сьогодні лише за умов усвідомленого розуміння комплексу знань навколо цього у нас з'явиться надія, що, не чекаючи дива, не сприймаючи на віру слова популістів і обіцянки політиків, а лише працюючи із надійно захищеною від спалювання інформацією, тобто, в захищеному інформаційно-комунікаційному просторі, ми будемо здатні конкурувати, уникаючи деіндустріалізації, впроваджувати свої і запозичені інноваційні ідеї, тобто, будемо здатні вистояти в XXI столітті і постійно оновлювати тренди свого розвитку в науці, освіті, промисловості, сільському господарстві тощо.

Джерела та література:

1. Соснін О. В. 2003 Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: Мон. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 572 с.
2. Лунд С., Маника Дж. 2017. Цифровая глобализация: защита потоков данных / <http://www.2000.ua/v-nomere/derzhava/resursy/cifrovaja-globalizacija-zawita-potokov-dannyh.htm>

References:

1. Sosnin O. V. 2003 Problemy derzhavnogo upravlinnya systemoyu nacionalnykh informacijnykh resursiv z naukovogo potencialu Ukrayiny: Mon. K.: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koreczkogo NAN Ukrayiny. 572 s.
2. Lund S., Manyka Dzh. 2017. Cyfrovaya globalyzacyya: zashhyta potokov dannykh / <http://www.2000.ua/v-nomere/derzhava/resursy/cifrovaja-globalizacija-zawita-potokov-dannyh.htm>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.27-46>

УДК: 341:004.738

© Оксана Звоздецька¹

КІБЕРБЕЗПЕКА ЄС В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ КІБЕРЗАГРОЗ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена аналізу сучасної політики кібербезпеки Європейському Союзу в умовах посилення кіберзагроз та кібератак в сучасному глобалізованому світі. Дослідниця констатує, що з 2013 р. Європейський Союз почав приділяти проблемам в сфері кіберзахисту все більше уваги. Про це свідчать ряд досліджень, які були проведені в рамках ЄС, а також прийняття важливих нормативно-правових документів, які регулюють дану проблему на внутрішньому ринку.

Окрім цього, ринок кібербезпеки ЄС, один з найбільш швидкозростаючих у секторі ІКТ, що створює величезні економічні можливості. Зміцнення індустрії кібербезпеки дозволить європейським компаніям скористатися цими можливостями та посилити довіру громадян і бізнесу в цифровому світі, сприяючи досягненню цілей стратегії єдиного цифрового ринку.

Стратегічними пріоритетами зміцнення кібербезпеки ЄС є: досягнення кіберстійкості, різке зменшення кіберзлочинності, спільна політика кібербезпеки та оборони, розробка промислових та технологічних ресурсів для забезпечення кібербезпеки, запровадження координаційних механізмів запобігання, виявлення, пом'якшення та реагування на кіберінциденти між національними компетентними органами в сфері мережевої та інформаційної безпеки, поліпшення взаємодії з приватним сектором для сприяння кібербезпеці.

Ключові слова: *Європейський Союз (ЄС), кіберзагрози, кібербезпека, критичні інфраструктури, мережева та інформаційна безпека, ENISA.*

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: o.zvozdecka@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0003-2623-7615>

EU Cybersecurity in the Context of Increasing Cyberthreats in the Modern Globalized World

The article is an attempt to analyze the EU's ever-increasing cybersecurity challenges in today's globally digitalized world. The researcher remarks that since 2013 the European Union has been pursuing the policy of developing awareness of cyber-attacks targeting and beefing-up restrictive measures. The author underlines that the European Council has adopted the regulation known as the Cybersecurity Act to become more cyber-proof. This is evidenced by a number of studies carried out within the EU as well as that this legal regulation facilitated imposing targeted restrictive measures to deter and respond to cyber-attacks in EU and abroad.

Furthermore, the EU cybersecurity market is one of the fastest growing in the ICT sector, providing huge economic opportunities. Underpinning the cybersecurity industry will enable European companies to take advantage of these opportunities and increase citizens and businesses' confidence in the digital world, while significantly contributing to the goals of the EU Digital Single Market Strategy.

28

Broadly speaking, the problem can be addressed by such strategic priorities for enhancing EU cybersecurity as followed: achieving cyber resilience; dramatically reducing cybercrime; elaborating the common cybersecurity and defence policy; developing industrial and technological resources to ensure cybersecurity; establishing coordination mechanisms to prevent, detect, mitigate and respond to cyber bullying and information security as well as improving engagement with the private sector to enhance cybersecurity.

The ultimate goal of the above-mentioned EU strategy appeared to be a Public Private Partnership (cPPP) that was concluded on 5 July, 2016 between the European Commission and the European Cyber Security Organization (ECSO).

The objective of such partnership is to ensure awareness and resilience in an increasingly multifaceted cyber threat environment and to foster collaboration between public and private actors in the early stages of the research and innovation process to enable the EU Internet users to access secured innovative and credible European solutions (ICT products, services and software).

Keywords: *European Union (EU), cyber threats, cybersecurity, critical infrastructures, network and information security, ENISA.*

Постановка проблеми. Практично без винятку, прогнози майбутнього суспільства, економіки та індивідуального життя віддають перевагу цифровим технологіям та Інтернету, які стануть ще більш вбудованими в наше життя, ніж зараз. Ще десять років інвестицій, досліджень, розробок, інновацій і їх впровадження наблизять нас до світової, глобальної цифрової цивілізації, яка може принести позитивну користь для всіх (Bisson, Pascal (Thales), Fabio, Martinelli (CNR) and Raúl, Riesco Granadino (INCIBE), editors, 2015.). «Інтернет речей» вже є реальністю, і до 2020 р. в ЄС очікуються десятки мільярдів підключених цифрових пристроїв.

Однак крім суспільних благ нові технології тягнуть за собою ряд глобальних інформаційних загроз. Сьогодні економіка ЄС страждає від кіберзлочинців, які використовують все більш складні методи вторгнення в інформаційні системи, крадіжки критичних даних. Збільшення економічного шпигунства в кіберпросторі є новою категорією загроз для урядів та компаній ЄС. За оцінками, кібератаки щороку коштують світовій економіці € 400 млрд. (Reform of cybersecurity, 2019). На підставі метаогляду 17 існуючих досліджень, проведених між 2014 та 2015 роками, Європейське агентство з питань мережевої та інформаційної безпеки (European Union Agency for Network and Information Security – ENISA), визначило, що вартість кібератак може коштувати країнам-членам ЄС приблизно 1,6% їх ВВП або 41,3 млрд. доларів щорічно для ЄС в цілому (Tom, Spring, 2016).

Зіткнувшись із постійно зростаючими викликами кібербезпеки, ЄС прагне підвищити рівень обізнаності щодо кібератак, спрямованих на держави-члени або інституції ЄС. Сьогоднішні системи ІКТ можуть серйозно постраждати від інцидентів безпеки, таких як технічні збої та віруси. Згідно з проведеним у 2017 р. PricewaterhouseCoopers¹ опитуванням, щонайменше 80 % європейських компаній засвідчили, принаймні, про один інцидент протягом останніх трьох років у сфері кібербезпеки (Д. Дубов, 2018, 23).

За даними Європейської Комісії, незважаючи на зростаючу загрозу, поінформованість, знання про кібербезпеку залишаються недостатніми:

- 51% європейських громадян не знають про кіберзагрози;

¹ PricewaterhouseCoopers – міжнародна мережа компаній, що пропонує професійні послуги у сфері консалтингу та аудиту.

• 69% компаній мають базове або взагалі не розуміють своє ставлення до кіберризиків (Reform of cybersecurity in Europe. Last reviewed on 08/01/2019).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З українських дослідників, що висвітлювали окремі аспекти даної проблеми, слід виокремити публікацію відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень під керівництвом доктора політичних наук Д.В. Дубова (Дубов, 2018). Аналітична доповідь присвячена питанням формування ефективного державно-приватного партнерства з питань кібербезпеки. В ній проаналізовано теоретичні підходи до державно-приватного партнерства та їх особливості у питаннях кібербезпекової сфери. Досліджено світовий досвід (США, ЄС, Німеччини, Великої Британії, Польщі) із розбудови довіри між державним та приватним сектором з питань безпеки кіберпростору.

30

—

Цікавими, на нашу думку, є дослідження українських науковців В.О. Бойко (В.Бойко, 2019) та А.В. Войціховського (А.Войціховський, 2018), в яких подається аналіз ініціативи ЄС щодо державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки, окреслено колізії, складнощі й точкові розбіжності інтересів різних учасників процесу та можливі варіанти співпраці, висвітлено діяльність ENISA.

Метою даної статті є аналіз сучасної політики ЄС в сфері кібербезпеки в умовах посилення кіберзагроз та кібератак в сучасному глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні ЄС наголошує на важливості глобального, відкритого, вільного, стабільного та безпечного кіберпростору там, де права людини, основні свободи та верховенство права повністю застосовуються для соціального добробуту, економічного зростання, процвітання та цілісності вільного і демократичного суспільства (Council Conclusions, 2018).

Ринок кібербезпеки ЄС, один з найбільш швидкозростаючих ринків у секторі ІКТ, що створює величезні економічні можливості. Зміцнення індустрії кібербезпеки дозволить європейським компаніям скористатися цими можливостями та посилити довіру громадян і бізнесу в цифровому світі, сприяючи досягненню цілей стратегії єдиного цифрового ринку.

Європі потрібні якісні, доступні, сумісні продукти та рішення для кібербезпеки. Проте постачання продуктів та послуг безпеки ІКТ в

рамках єдиного ринку залишається дуже фрагментарним. З одного боку, це ускладнює конкуренцію європейським компаніям на національному, європейському та глобальному рівнях; з іншого, це зменшує вибір життєздатних і корисних технологій для захисту онлайн-діяльності громадян і підприємств.

Всі ці фактори пояснюють, чому уряди в усьому світі почали розробляти стратегії кібербезпеки і розглядати кіберпростір як одне з найважливіших міжнародних питань.

В 2013 р. ЄС також активізував свої дії в цій сфері і прийняв Стратегію ЄС з кібербезпеки «Відкритий, надійний та безпечний кіберпростір» (Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace). Цей документ пропонує конкретні заходи, які можуть підвищити загальну ефективність євроспільноти в цій сфері. Стратегія дає наступне визначення поняттю «кібербезпека» – це захист інформаційних систем від потенційних людських помилок, природного лиха, технічних помилок або ж навмисних шкідливих атак (Cybersecurity Strategy, 2013). Бачення ЄС, представлене в цьому документі, сформульовано у п'яти стратегічних пріоритетах, які вирішують вищезгадані проблеми:

- досягнення кіберстійкості;
- різке зменшення кіберзлочинності;
- розвиток кібербезпечної політики та можливостей, пов'язаних із спільною політикою безпеки та оборони (CSDP);
- розробити промислові та технологічні ресурси для забезпечення кібербезпеки;
- здійснити послідовну міжнародну політику у сфері кіберпростору для Європейського Союзу та просувати основні цінності ЄС (Cybersecurity Strategy, 2013).

Ця стратегія супроводжується пропозицією щодо вдосконалення законодавства в сфері інформаційної безпеки, зокрема:

- встановити спільні мінімальні вимоги до мережевої та інформаційної безпеки (NIS) на національному рівні, які зобов'язують держави-члени призначити національні компетентні органи для мережевої та інформаційної безпеки NIS;
- створити добре функціонуючий CERT;
- прийняти національну стратегію «Мережевої та інформаційної безпеки» та національний план співробітництва в сфері мережевої та інформаційної безпеки.

- запровадити координаційні механізми запобігання, виявлення, пом'якшення та реагування, що дозволяють обмін інформацією та взаємодопомогу між національними компетентними органами NIS. Національним компетентним органам NIS буде запропоновано забезпечити відповідну співпрацю на рівні ЄС, зокрема на основі плану співробітництва NIS, розробленого для реагування на кіберінциденти з транскордонним виміром;

- покращити готовність та залучення приватного сектору. Оскільки переважна більшість мережних та інформаційних систем є приватною власністю, вирішальне значення має поліпшення взаємодії з приватним сектором для сприяння кібербезпеці. Приватний сектор повинен розвивати на технічному рівні власні кіберспроможності та співпрацювати з різними секторами.

Одразу після оприлюднення Стратегії кібербезпеки було розпочато роботу над відповідною директивою, яка розроблялася не окремо від інших напрямків, а в якості частини документу «Цифрова стратегія єдиного ринку для Європи» (Digital Single Market Strategy) 2015 р. (Communication from the Commission, 2015).

32

—

Директива «Про безпеку мережевих та інформаційних систем» (Network and Information Security Directive, Директива NIS) була прийнята парламентом ЄС ще 6 липня 2016 р. і набрала чинності в серпні 2016 р. (Директива Європейського Парламенту, 2016). Держави-члени повинні були до 9 травня 2018 р. імплементувати її у свої національні законодавства, та у внутрішні статутні документи основних підприємств до 9 листопада 2018 р. Директива, яка стала важливим кроком в Європейському Союзі щодо впровадження правових заходів для посилення кібербезпеки в ЄС, захисту цифрової економіки та суспільства від все більше негативних наслідків кібератак та інших кіберінцидентів. Метою цього документу є також сприяння співпраці між державами-членами в управлінні ризиками, пов'язаними зі зростаючою цифризацією.

Директива NIS застосовується до суб'єктів, що діють у галузях, які є життєво важливими для економіки та суспільства, і в значній мірі покладаються на ІТ-системи, такі як цифрова інфраструктура, постачальники фінансових послуг, енергетика, банківська справа, охорона здоров'я, транспорт та вода. Ці суб'єкти називаються операторами основних послуг (OES) і повинні бути ідентифіковані окремими державами-членами до 9 листопада 2018 р.

Директива NIS також стосується постачальників цифрових послуг (DSP). DSP – це організація, яка надає хмарні послуги, а також послуги, такі як пошукові системи та ринки онлайн. Держави-члени ЄС повинні визначити критерії для виконання DSP; і саме DSP необхідно визначити, чи повинні вони дотримуватись цієї директиви (Директива Європейського Парламенту, 2016).

Директивою NIS вимагається, щоб установи приймали відповідні рішення та впроваджували заходи безпеки відповідно до ризиків кібербезпеки та можливих негативних наслідків для їхніх клієнтів та суспільства. Керівні принципи щодо політики та заходів у сфері кібербезпеки повинні здійснюватися Європейським агентством мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) та Національними центрами кібербезпеки або національними компетентними органами. Регулятори можуть забезпечити розуміння впроваджених заходів безпеки, докази ефективності політики безпеки та результатів перевірок безпеки.

У документі також зазначено, що відповідальність за визначення штрафів за невідповідність покладається на окремі держави-члени, а ці штрафні санкції повинні бути «ефективними, пропорційними і переконливими» (Директива Європейського Парламенту, 2016).

Іншим аспектом Директиви про NIS є процедура інформування про інциденти. Відповідні інциденти, пов'язані з кібербезпекою, повинні повідомлятися відповідним національним органам. У більшості країн це буде Національний центр кібербезпеки (NCSC) або їх команда реагування на інциденти з комп'ютерної безпеки (CSIRT) та галузеві регулятори. Центр також оголошує про формування «групи зі співпраці», завдання якої – зміцнення довіри і обміну інформацією між країнами, обмін передовими методами і створення мережі національних груп комп'ютерної безпеки і реагування на інциденти (групи CSIRT) з метою поліпшення координованого реагування на інциденти (Хопфнер, 2016, 58).

Зростання взаємозв'язку критично важливою інфраструктури в цифровому середовищі і взаємозалежності інфраструктур європейських країн породив потребу в узгодженні цих двох секторів з метою зміцнення безпеки Європи і забезпечення її конкурентоспроможності. Нова Директива NIS має послужити важливою відправною точкою для розвитку гармонізованої програми захисту критично важливої інфраструктури ЄС (Хопфнер, 2016, 59).

Загальна ідея і уявлення про те, що таке критично важлива інфраструктура і як вона визначається, в більшості країн дуже схожі і зводяться до наступного: це інфраструктура, яка забезпечує безперебійне існування суспільства. Однак підходи різних країн розходяться у визначенні того, які саме елементи інфраструктури критично важливі.

З усіх 11 секторів Директива Ради ЄС 2008/114 / ЄС однозначно відносить лише енергетику і транспорт до «Критично важливої загальноєвропейської інфраструктури». Ця Директива є першим кроком поступового підходу до ідентифікації і визначення ЄКІ, а також оцінювання необхідності покращення їх охорони та захисту. Фактично, ця Директива робить основний акцент на енергетичному і транспортному секторах, та вимагає перегляду для оцінки її впливу і необхідності додати до сфери її застосування інші сектори, зокрема, і сектор інформаційно-комунікаційних технологій («ІКТ») (Директива Ради ЄС, 2008).

34

Згідно Директиви, «європейська критична інфраструктура» або «ЄКІ» означає критичну інфраструктуру, розташовану в державах-членах, пошкодження або знищення якої матиме істотний вплив щонайменше на дві держави-члени. Істотність впливу оцінюється за допомогою наскрізних критеріїв. Вони включають в себе наслідки міжсекторальних залежностей від інфраструктур інших типів (Директива Ради ЄС, 2008).

Створення іншої публічно-приватної платформи NIS було оголошено Стратегією кібербезпеки Європейського Союзу. Вона поділяла ту саму мету, що і Стратегія кібербезпеки та Директива NIS, тобто сприяти стійкості мереж та інформаційних систем, із надання послуг, що здійснюються операторами ринку та державними адміністраціями в Європі. На першому засіданні в червні 2013 р. для реалізації «Платформ NIS» було сформовано три окремі робочі групи:

- РГ1 щодо управління ризиками, включаючи забезпечення інформації, показники ризиків та підвищення обізнаності;
- РГ2 щодо обміну інформацією та координації інцидентів, включаючи повідомлення про випадки та показники ризиків з метою обміну інформацією;
- РГ3 щодо безпечних досліджень та інновацій в галузі ІКТ (Cybersecurity and Privacy, 2019, 37).

Платформа NIS, як пріоритетна, буде спрямована на визначення технологічно нейтральних найкращих практик, включаючи стандарти, для підвищення кібербезпеки та на розвиток стимулів, як з боку попиту, так і з боку пропозиції, дотримуватися цих кращих практик та приймати безпечні рішення ІКТ.

Результатом діяльності Платформи та Робочої групи 3 у третьому кварталі 2015 р. стала Програма стратегічних досліджень «Стратегічний порядок денний дослідження кібербезпеки» (Pascal, Martinelli and Riesco Granadino, 2015) на базі Платформи мережевої та інформаційної безпеки (European Cyber Security, 2016, 102). В цьому звіті європейський ринок кібербезпеки становить близько 25% (тобто близько 17 млрд. євро) світового ринку (оцінюється в 70 млрд. євро в 2015 р.), середній річний приріст трохи перевищує 6%, у той час, коли світовий ринок зростає приблизно на 8% (European Cyber Security, 2016). Це дослідження наголошувало на тому, що Європі загрожує відставання в галузі міжнародної цифрової економіки, тому необхідно терміново посилити зростання в секторі кібербезпеки / ІТ-безпеки. У документі також підкреслюється той факт, що Європа є найбільш надійною територією у світі, коли справа стосується забезпечення високого рівня безпеки даних та конфіденційності, і саме цю конкурентну перевагу потрібно підтримувати та розвивати. Щоби покращити ситуацію, необхідно розширити свої сильні сторони та подолати слабкі, скориставшись багатьма можливостями, які пропонує динамічний цифровий ринок (European Cyber Security, 2016).

З метою реалізації стратегії ЄС у сфері кібербезпеки та стратегії цифрового єдиного ринку Європейська Комісія у своєму повідомленні від 5 липня 2016 р. оголосила про укладення Державно-приватного партнерства з питань кібербезпеки (Public-Private Partnership (сPPP)) між Єврокомісією та Європейською організацією з кібербезпеки (European Cyber Security Organisation (ECSO)).

Метою партнерства є сприяння співпраці між державними та приватними учасниками на ранніх етапах дослідницького та інноваційного процесу, щоб дозволити користувачам у Європі отримати доступ до інноваційних та надійних європейських рішень (продукти, послуги та програмне забезпечення ІКТ). Вона також має на меті стимулювати індустрію кібербезпеки, допомагаючи узгоджувати сектори попиту та пропозиції, щоб дозволити промисловості отримати майбутні потреби від кінцевих користувачів, а також секторів,

які є важливими клієнтами рішень у сфері кібербезпеки (наприклад, енергетика, охорона здоров'я, транспорт, фінанси) (Communication from the Commission, 2015).

Європейська організація з кібербезпеки (European Cyber Security Organisation – ECSO) є неприбутковою організацією зі штаб-квартирою в Брюсселі, яку було створено у червні 2016 р. ECSO представляє галузеву контрактну співпрацю з Європейською Комісією для впровадження договірної державно-приватного партнерства з кібербезпеки (сPPP). Члени ECSO включають широкий спектр зацікавлених сторін, таких як великі компанії, малі, середні підприємства та стартапи, дослідницькі центри, університети, кінцеві користувачі, оператори, кластери та асоціації, а також місцеві, регіональні та національні адміністрації держав-членів Європи, країни, що входять до Європейської економічної зони (European Economic Area (EEA) and H2020 ЄЕЗ), Європейської асоціації вільної торгівлі (European Free Trade Association (EFTA)) та асоційовані країни програми «Горизонт 2020» (H2020).

36

Основною метою ECSO є підтримка всіх видів ініціатив або проєктів, спрямованих на розвиток, сприяння, заохочення європейської кібербезпеки, і зокрема:

- сприяти і захищати від кіберзагроз європейський цифровий ринок;
- співпрацювати з Європейською Комісією та національними державними адміністраціями для просування досліджень та інновацій у сфері кібербезпеки;
- запропонувати Стратегічну програму досліджень та інновацій (SRIA) та багаторічну дорожню карту з її регулярними оновленнями;
- сприяти підвищенню конкурентоспроможності та зростання індустрії кібербезпеки в Європі, а також кінцевих користувачів / операторів за допомогою інноваційних технологій, додатків, послуг, рішень у сфері кібербезпеки;
- підтримувати найширше та найкраще впровадження інноваційних технологій і послуг у сфері кібербезпеки для професійного та приватного використання.

Сфери інтересу:

- Інфраструктура ІКТ (включаючи хмарні технології, мобільні мережі, мережі тощо).

- Розумні мережі (енергія).
- Перевезення (у тому числі автомобільні / електричні транспортні засоби).
- Розумні будівлі та розумні міста.
- Промислові системи керування (промисловість 4.0).
- Державне управління та Відкритий уряд.
- Охорона здоров'я.
- Фінанси та страхування (European Cybersecurity Organisation (ECSSO). Statutes).

13 вересня 2017 р. Європейська комісія представила документ «Стійкість, стримування та захист: створення сильної кібербезпеки для ЄС» (Joint Communication, 2017), в якому ЄК та Верховний представник запропонували широкий спектр конкретних заходів, які сприятимуть подальшому зміцненню структур і можливостей кібербезпеки ЄС за допомогою ширшого співробітництва між державами-членами та різними зацікавленими структурами ЄС. Ці заходи забезпечать кращу підготовку ЄС до вирішення завдань, що постають у сфері кібербезпеки.

Голова Єврокомісії Жан-Клод Юнкер 13 вересня 2017 р. зазначив, що «кібератаки можуть бути більш небезпечними для стабільності демократій і економік, ніж зброя і танки. [...] Кібератаки не знають кордонів і ніхто не застрахований. Саме тому сьогодні Комісія пропонує нові інструменти, включаючи Європейське агентство з кібербезпеки, щоб допомогти захистити нас від таких нападів» (Resilience, Deterrence and Defence, 2017).

Пропонує нові ініціативи для подальшого поліпшення кіберстійкості та реагування ЄС у трьох ключових сферах:

- розбудова стійкості ЄС до кібератак і посилення спроможності ЄС щодо кібербезпеки;
- створення ефективної кримінально-правової відповідальності;
- посилення глобальної стабільності через міжнародне співробітництво.

Для посилення стійкості, стримування та реагування ЄС на кібернапади пропонують:

- створення сильнішого агентства з питань кібербезпеки Європейського Союзу, на основі Агентства мережевої та інформаційної безпеки (ENISA), для надання допомоги державам-членам у боротьбі з кібератаками;

- створення загальноєвропейської схеми сертифікації кібербезпеки, яка збільшить кібербезпеку продуктів і послуг в цифровому світі;
- створення платформи навчання та освіти в сфері кіберзахисту (Resilience, Deterrence and Defence, 2017).

Наступним кроком у зміцненні кібербезпеки ЄС стало схвалення 19 грудня 2018 р. закону «Про кібербезпеку», що дасть змогу запровадити сертифікацію в сфері кібербезпеки в усьому ЄС, а також призведе до створення постійного агентства ЄС з кібербезпеки. Закон набув чинності 27 червня 2019 р. Це перший закон, який спрямований на регулювання внутрішнього ринку ЄС, підвищення безпеки онлайн-послуг і користувачів пристроїв шляхом створення загальноєвропейської системи сертифікації продуктів, послуг та процесів ІКТ (REGULATION (EU), 2019).

На даний час в ЄС існує низка різних схем сертифікації безпеки для продуктів ІКТ. Без єдиних рамок для діючих схем сертифікатів кібербезпеки, що є загальносоюзними, існує ризик фрагментації та бар'єрів на єдиному ринку.

38

— «У цифровому середовищі люди і компанії повинні відчувати себе в безпеці. Для них це єдиний спосіб в повній мірі скористатися перевагами цифрової економіки Європи. Довіра і безпека мають основоположне значення для правильної роботи нашого єдиного цифрового ринку», – заявив заступник голови Єврокомісії по цифрового ринку Андрюс Ансіп (У ЄС дійшли згоди щодо закону про кібербезпеку, 2018).

Загальноєвропейська система сертифікації створює вичерпний набір правил, технічних вимог, стандартів та процедур узгодження кожної схеми. Кожна схема базуватиметься на домовленості на рівні ЄС щодо оцінки властивостей безпеки конкретного продукту чи послуги на основі ІКТ. Цей сертифікат засвідчує, що продукти та послуги ІКТ, які були сертифіковані відповідно до такої схеми, відповідають визначеним вимогам кібербезпеки. Отриманий сертифікат буде визнаний у всіх державах-членах ЄС, що полегшує підприємствам торгувати, а покупцям зрозуміти особливості безпеки товару чи послуги. Використання схем сертифікації буде добровільним, якщо майбутнє законодавство ЄС не встановить сертифікат ЄС як обов'язкову вимогу для задоволення конкретної потреби в кібербезпеці. Однак Європейська Комісія оцінить можливу потребу в обов'язковій сертифікації певних категорій товарів і послуг (EU Cybersecurity Act).

Новий закон вимагатиме від фірм, що здійснюють «основні» послуги, включаючи водні, енергетичні, транспортні, медичні та банківські операції, інформування національних органів влади, якщо вони постраждали від серйозних порушень кібербезпеки. Постачальники послуг хмарних обчислень, пошукові системи та онлайн-ринки також повинні повідомляти про ці інциденти.

Компаніям будуть пред'явлені штрафи, якщо вони не будуть повідомляти про порушення. Поки що лише уряд Великобританії оголосив про рівень своїх штрафів відповідно до закону – до 17 мільйонів фунтів стерлінгів або 19 мільйонів євро. Представник Єврокомісії заявив тоді, що Брюссель очікує, що інші країни запровадять аналогічно високі санкції (First EU cybersecurity law, 2018), що дозволить «поліпшити підтримку держав-членів у протидії загрозам кібербезпеки і кібератак».

Закон також модернізує нинішнє агентство ЄС з питань мережевої та інформаційної безпеки (EU agency for Network and Information Security (ENISA)), і надає йому постійний мандат, більше ресурсів та нові завдання. Для того, щоби виконати свій новий мандат, ресурси агентства були подвоєні, збільшившись з 11 до 23 мільйонів євро протягом п'яти років, а кількість працівників збільшиться з 84 до 125 (EU Cybersecurity Act).

Європейське агентство з питань мережевої та інформаційної безпеки (European Union Agency for Network and Information Security – ENISA), як заявлено на його офіційному сайті, «було створено з метою підвищення здатності Європейського союзу, країн-членів ЄС та ділової спільноти запобігати проблемам мережевої та інформаційної безпеки, усувати їх і реагувати на них», є незалежною організацією в рамках Європейського Співтовариства. ENISA – єдине з агентств ЄС, якому було визначено конкретний термін завершення його дії – 2020 р. Агентство функціонує з 1 вересня 2005 р., штаб-квартира знаходиться в м. Іракліон, Крит, (Греція).

ENISA фактично розглядається як «вузол обміну інформацією, передовими методами і знаннями в галузі інформаційної безпеки» і не має реальної керівної влади, за винятком консультування Ради ЄС. Не існує центрального відомства, що має можливість координувати політику і впливати на неї з метою захисту критично важливої інфраструктури. В якості незалежного агентства ENISA визнає проблему зростаючої конвергенції між системами промислового контр-

оло, ІТ та їх функціональними елементами. У зв'язку з цим агентство виробило ряд рекомендацій та принципів для пом'якшення цієї проблеми на технічному і практичному рівнях.

Зокрема, ENISA матиме ключову роль у створенні та підтримці європейської системи сертифікації кібербезпеки, підготувавши технічну базу для конкретних схем сертифікації та інформуючи громадськість про схеми сертифікації, а також видані сертифікати через спеціалізований веб-сайт. ENISA також має повноваження розширювати оперативне співробітництво на рівні ЄС, допомагаючи державам-членам ЄС, які вимагатимуть допомоги, вирішувати їх кіберінциденти, та підтримує координацію ЄС у разі масштабних транскордонних кібератак та криз.

40 — Уповноважений з питань цифрової економіки та суспільства Марія Габріель додала: «Закон про кібербезпеку ЄС продемонстрував необхідність підходу ЄС до реагування на всі виклики, захисту наших громадян та збереження конкурентоспроможності. Для досягнення цієї мети Європа надала постійний мандат Агентству ЄС з питань кібербезпеки» (The EU Cybersecurity Act, 2019).

Крім того, ENISA сприятиме розширенню можливостей кібербезпеки на рівні ЄС та підтримці розбудови потенціалу та готовності. Нарешті, ENISA буде незалежним експертним центром, який сприятиме підвищенню рівня обізнаності громадян та бізнесу, а також допоможе інституціям та державам-членам ЄС у розробці та впровадженні політики.

І наостанок, для посилення кібербезпеки у військовому секторі дев'ять країн-членів Євросоюзу дійшли згоди про створення кібернетичних сил швидкого реагування. Про це повідомив Раймундас Каробліс, міністр оборони Литви – країни, яка була ініціатором такого об'єднання.

25 червня 2018 р. шість країн ЄС підписали Декларацію про наміри щодо створення «Сил швидкого реагування в кіберпросторі ЄС» («EU Cyber Rapid Response Force»). «Мета - створити кібернетичні команди швидкого реагування, ротація яких буде проводитися кожне півріччя», - пояснив Раймундас Каробліс. Ще чотири країни – Бельгія, Греція, Словенія та Німеччина - приєднуються до проекту на правах спостерігачів.

За словами литовського міністра оборони, команди кібернетичних сил швидкого реагування могли б приходити на допомогу держа-

вам-членам Євросоюзу у разі серйозних кібернетичних інцидентів. Буде розглянуто можливість використовувати для цього проекту кошти бюджету ЄС на придбання комп'ютерної техніки і програмного обладнання («Дев'ять країн ЄС створюють кібернетичні «війська», 2018).

Це один із 17 проектів, схвалених державами-членами ЄС наприкінці 2017 р. в рамках так званого «Постійного структурованого співробітництва» (PESCO). PESCO - це абсолютно нова, обов'язкова рамкова програма ЄС для тіснішої співпраці у сфері безпеки та оборони. Кожен такий проект має провідну- країну та різні групи держав-членів ЄС. У цьому випадку шість держав-членів ЄС - Естонія, Хорватія, Румунія, Литва, Іспанія та Нідерланди – об'єдналися для створення кібернетичних сил.

Для тестування та підготовки нової структури передбачається, що восени 2018 р. перші бригади ЄС з питань кіберреагування візьмуть участь у навчанні з кібербезпеки в Литві.

Згідно з даними Литовського національного центру кібербезпеки, кількість кіберінцидентів зростає щороку на одну десяту, в той час як кіберрозслідування виявляють їх зростаючу складність. Сталися серйозні інциденти в критичній енергетичній інфраструктурі, а також ІТ-системах правоохоронних органів та закордонних справ. Такі інциденти потребують особливо швидкого реагування та нового типу готовності та інструментів (New tool, 2018).

Отже, стратегічними пріоритетами зміцнення кібербезпеки ЄС є: досягнення кіберстійкості, різке зменшення кіберзлочинності, спільна політика кібербезпеки та оборони, розробка промислових та технологічних ресурсів для забезпечення кібербезпеки, запровадження координаційних механізмів запобігання, виявлення, пом'якшення та реагування на кіберінциденти між національними компетентними органами в сфері мережевої та інформаційної безпеки, поліпшення взаємодії з приватним сектором.

Запроваджено сертифікацію в сфері кібербезпеки в усьому ЄС з метою підвищення безпеки онлайн-послуг і користувачів пристроїв шляхом створення загальноєвропейської системи сертифікації продуктів, послуг та процесів ІКТ. Фірми, що надають «основні» послуги, включаючи водні, енергетичні, транспортні, медичні та банківські операції, повинні інформувати національні органи влади, якщо вони постраждали від серйозних порушень кібербезпеки.

Джерела та література:

1. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС). 2016. «Про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу» 2016/1148 від 6 липня. Офіційний вісник Європейського Союзу. 19.07.2016. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/es-20161148.pdf>

2. Директива Ради ЄС. 2008. «Про ідентифікацію і визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності покращення їх охорони та захисту» 2008/114/ від 8 грудня. Офіційний вісник Європейського Союзу. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-08.

3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2015. A Digital Single Market Strategy for Europe 6.5.2015 COM(2015) 192 final. Brussels. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0192&from=EN>.

42

—

4. Bisson, Pascal (Thales), Fabio, Martinelli (CNR) and Raúl, Riesco Granadino (INCIBE), editors. 2015. Cybersecurity Strategic Research Agenda – SRA Produced by the European Network and Information Security (NIS) Platform Final version v0.96 Last modified: August 2015. https://www.dcypher.nl/sites/default/files/.../NCSRA-III_0.pdf.

5. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace. 7.2.2013. Brussels. https://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf

6. European Cyber Security Strategic Research & Innovation Agenda for a contractual Public-Private Partnership (cPPP). ECSO. 2016. <https://www.ecs-org.eu/documents/ecs-cppp-sria.pdf>

7. Cybersecurity and Privacy landscape in Europe. 2017 – 2019, 60 p. <http://aegis-project.org/wp-content/uploads/2019/01/AEGIS-Cybersecurity-and-Privacy-landscape-in-Europe.pdf>

8. European Cybersecurity Organisation (ECSO). Statutes. <http://ecs-org.eu/documents/ecso-asbl-statutes.pdf>

9. Joint Communication to the European Parliament and the Council. Resilience, Deterrence and Defence: Building strong cybersecurity for the EU. 13.9.2017. Brussels, JOIN(2017) 450 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017JC0450&from=en>

10. Council Conclusions on malicious cyber activities. 2018 16 April (OR. en) 7925/18 CYBER 62 COPS 90 JAI 310 COPEN 97 DROIPEN 50

RELEX 313. Brussels. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7925-2018-INIT/en/pdf>

11. REGULATION (EU) 2019/881 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019R0881&from=EN>

12. «Дев'ять країн ЄС створюють кібернетичні «війська». 2018. Новое время. 22 червня 2018. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/devyat-krajin-jes-stvorjuyut-kibernetichni-vijska-2478015.html>

13. «У ЄС дійшли згоди щодо закону про кібербезпеку». 2018. День 11 грудня. <https://day.kyiv.ua/uk/news/111218-u-yes-diyshly-zgody-shchodo-zakonu-pro-kiberbezpeku>

14. Андрій, Войціховський. 2018. «Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн». Журнал східноєвропейського права. 53: 26-37. http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/voytyskhovskyy_53.pdf

15. Бенедикт, Хопфнер. 2016. «Как защитить критически важные объекты инфраструктуры в Европе». per Concordiam 4(7): 58-63. http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/mcdocs/files/College/F_Publications/perConcordiam/pC_V7N4_ru.pdf

16. Вікторія, Бойко. 2019. «Європейський досвід державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки: підходи до формування нормативно-правових засад». Стратегічні пріоритети 1: 28-36. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

17. Дмитро, Дубов, заг. ред. 2018. Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки: міжнародний досвід та можливості для України : аналіт. доп. К. : НІСД, 2018. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid_Derzhavn-pryvatn_partnerstvo_Ciberbezpeka.pdf

18. «EU Cybersecurity Act - ENISA and the cybersecurity certification framework» Digital Single Market. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-cybersecurity-act-enisa-and-cybersecurity-certification-framework>

19. «Resilience, Deterrence and Defence: Building strong cybersecurity in Europe». 2017. Cybersecurity. STATE OF THE UNION. <https://www.consilium.europa.eu/media/21480/cybersecurityfactsheet.pdf>

20. European Union Agency for Network and Information Security - ENISA. <https://www.enisa.europa.eu/>

21. First EU cybersecurity law takes effect—with new fines for misbehaving companies 2018. <https://www.euractiv.com/section/cybersecurity/news/first-eu-cybersecurity-law-brings-fines-for-companies-that-fail-to-report-hacks>

22. New tool to address cyber threats: the EU's Rapid Response Force. 27/06/2018. About the European External Action Service (EEAS). https://eeas.europa.eu/topics/eu-international-cyberspace-policy/47525/new-tool-address-cyber-threats-eus-rapid-response-force_en

23. Reform of cybersecurity in Europe. Last reviewed on 08/01/2019. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cyber-security/>

24. The EU Cybersecurity Act brings a strong agency for cybersecurity and EU-wide rules on cybersecurity certification 26 June 2019. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-cybersecurity-act-brings-strong-agency-cybersecurity-and-eu-wide-rules-cybersecurity>

44

—

25. Tom, Spring. 2016. EU Struggles to Determine Growing Cost of Cyberattacks. <https://threatpost.com/eu-struggles-to-determine-growing-cost-of-cyberattacks/119870/>

References:

1. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu I Rady (IeS). 2016. «Pro zakhody dlia vysokoho spilnogo rivnia bezpeky merezhevykh ta informatsiinykh system na terytorii Soiuzu» 2016/1148 vid 6 lypnia. Ofitsiinyi visnyk Yevropeiskoho Soiuzu.19.07.2016. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/es-20161148.pdf>

2. Dyrektyva Rady YeS. 2008. «Pro identyfikatsiiu i vyznachennia yevropeiskykh krytychnykh infrastruktur ta otsiniuvannia neobkhidnosti pokrashchennia yikh okhorony ta zakhystu» 2008/114/ vid 8 hrudnia. Ofitsiinyi visnyk Yevropeiskoho Soiuzu. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-08

3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2015. A Digital Single Market Strategy for Europe 6.5.2015 COM(2015) 192 final. Brussels. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0192&from=EN>

4. Bisson, Pascal (Thales), Fabio, Martinelli (CNR) and Raúl, Riesco Granadino (INCIBE), editors. 2015. Cybersecurity Strategic Research

Agenda – SRA Produced by the European Network and Information Security (NIS) Platform Final version v0.96 Last modified: August 2015. https://www.dcypher.nl/sites/default/files/.../NCSRA-III_0.pdf

5. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace. 7.2.2013. Brussels. https://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf

6. European Cyber Security Strategic Research & Innovation Agenda for a contractual Public-Private Partnership (cPPP). ECSO. 2016. <https://www.ecs-org.eu/documents/ecs-cppp-sria.pdf>

7. Cybersecurity and Privacy landscape in Europe. 2017 – 2019, 60 p. <http://aegis-project.org/wp-content/uploads/2019/01/AEGIS-Cybersecurity-and-Privacy-landscape-in-Europe.pdf>

8. European Cybersecurity Organisation (ECSO). Statutes. <http://ecs-org.eu/documents/ecso-asbl-statutes.pdf>

9. Joint Communication to the European Parliament and the Council. Resilience, Deterrence and Defence: Building strong cybersecurity for the EU. 13.9.2017. Brussels, JOIN(2017) 450 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017JC0450&from=en>

10. Council Conclusions on malicious cyber activities. 2018 16 April (OR. en) 7925/18 CYBER 62 COPS 90 JAI 310 COPEN 97 DROIPEN 50 RELEX 313 . Brussels. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7925-2018-INIT/en/pdf>

11. REGULATION (EU) 2019/881 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act). <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019R0881&from=EN>

12. «Devjat krain YeS stvorili kibernetichni «viiska». 2018. Novoe vremia. 22 chervnia 2018. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/devjat-kraj-in-jes-stvorjujut-kibernetichni-vijska-2478015.html>

13. «U YeS diishly zghody shchodo zakonu pro kiberbezpeku». 2018. Den 11 hrudnia. <https://day.kyiv.ua/uk/news/111218-u-yes-diyshly-zghody-shchodo-zakonu-pro-kiberbezpeku>

14. Andrii, Voitsikhovskiy. 2018. «Kiberbezpeka yak vazhlyva skladova systemy zakhystu natsionalnoi bezpeky yevropeyskykh krain». Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava. 53: 26-37. http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/voytsikhovskyy_53.pdf

15. Benedikt, Khopfner. 2016. «Kak zashchitit kriticheski vazhnye obekty infrastruktury v Yevrope». per Concordiam 4(7): 58-63. http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/mcdocs/files/College/F_Publications/perConcordiam/pC_V7N4_ru.pdf

16. Viktoriia, Boiko. 2019. «Ievropeiskyi dosvid derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sferi kiberbezpeky: pidkhody do formuvannia normatyvno-pravovykh zasad». Stratehichni priorytety 1: 28-36. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

17. Dmytro, Dubov, zag. red. 2018. Derzhavno-pryvatne partnerstvo u sferi kiberbezpeky: mizhnarodnyj dosvid ta mozhlyvosti dlya Ukrayiny : analit. dop. K. : NISD, 2018. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid_Derzhavn-pryvatn-partnerstvo_Ciberbezpeka.pdf

18. «EU Cybersecurity Act - ENISA and the cybersecurity certification framework» Digital Single Market <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-cybersecurity-act-enisa-and-cybersecurity-certification-framework>

46

19. «Resilience, Deterrence and Defence: Building strong cybersecurity in Europe». 2017. Cybersecurity. STATE OF THE UNION. <https://www.consilium.europa.eu/media/21480/cybersecurityfactsheet.pdf>

20. European Union Agency for Network and Information Security - ENISA. <https://www.enisa.europa.eu/>

21. First EU cybersecurity law takes effect—with new fines for misbehaving companies 2018. <https://www.euractiv.com/section/cybersecurity/news/first-eu-cybersecurity-law-brings-fines-for-companies-that-fail-to-report-hacks>

22. New tool to address cyber threats: the EU's Rapid Response Force. 27/06/2018. About the European External Action Service (EEAS). https://eeas.europa.eu/topics/eu-international-cyberspace-policy/47525/new-tool-address-cyber-threats-eus-rapid-response-force_en

23. Reform of cybersecurity in Europe. Last reviewed on 08/01/2019. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cyber-security/>

24. The EU Cybersecurity Act brings a strong agency for cybersecurity and EU-wide rules on cybersecurity certification 26 June 2019. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-cybersecurity-act-brings-strong-agency-cybersecurity-and-eu-wide-rules-cybersecurity>

25. Tom, Spring. 2016. EU Struggles to Determine Growing Cost of Cyberattacks. <https://threatpost.com/eu-struggles-to-determine-growing-cost-of-cyberattacks/119870/>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.47-62>

УДК: 327(497:2:4-6ЄС):07+653.1](497.2)

© Віра Бурдяк¹

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ МЕДІА РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ

В статті проаналізовано сучасний стан засобів масової інформації Республіки Болгарія та зміни, які відбулися в цій сфері за період підготовки та членства держави в Європейському Союзі. Автор наголошує, що в процесі європейської інтеграції ЗМІ відіграли ключову роль, відображаючи всі суспільні процеси, зокрема вплив євроінтеграції на суспільно-політичне життя країни. Демократизація суспільства сприяла серйозній трансформації медіа-системи і методів управління нею. Держава зуміла синхронізувати своє медіа-законодавство з європейськими нормами та стандартами, що створило позитивну динаміку розвитку на медіа-ринку, особливо в сегменті телерадіомовлення. Процес підготовки та вступу Болгарії до Євросоюзу позитивно вплинув на медіа-політику країни та законодавство про ЗМІ. В даний час головним пріоритетом зовнішньої політики Болгарії є процес європейської інтеграції і ЗМІ відіграють у ній безпосередню роль. Приєднання до ЄС дозволило Болгарії досягти більшої внутрішньої стабільності; використати можливості для розвитку демократичних інститутів, включаючи систему ЗМІ. РБ поки ще не досягла стандартів європейської інформаційної політики у сфері етнічних питань, але після вступу до ЄС є відчутні позитивні зрушення у розвитку цієї сфери. У країні з'явилися комерційні ЗМІ, які відмежувалися від державних, змінили профіль, шукаючи свою аудиторію. Через концентрацію медіа-власності та зростання інвестицій у медіа-ринок РБ, конкуренція між комерційними ЗМІ зростає і з'явилася тенденція до комерціалізації медіа-контенту. Це привело до поширення гібридної моделі преси та тавтологічної аудіовізуальної продукції. «Кла-

47

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: v.burdjak@chnu.edu.ua.com; <http://orcid.org/0000-0003-0037-2173>

сична» цензура поступилася місцем цензури власності, що суттєво обмежило різноманітність медіа-контенту і форматів. Істотним недоліком на рівні медіа-системи також є слабе нормативне забезпечення процесу переходу на цифрове поширення інформації.

Ключові слова: Республіка Болгарія, засоби масової інформації, європейська інтеграція, медіа-політика та законодавство про ЗМІ.

The Impact of European Integration Development on Media Transformation in the Republic of Bulgaria

The article analyzes the current state of the mass media of the Republic of Bulgaria and the changes that have taken place in this area during the period of preparation and membership of the state in the European Union. The author emphasizes that in the process of European integration, the media played a key role, reflecting all social processes, the impact of European integration on the social and political life of the country in particular. The democratization of the society has contributed to a major transformation of the media system and methods of its management. The state was able to synchronize its media legislation with European norms and standards, which has created a positive dynamics of development in the media market, especially in the segment of TV and radio broadcasting. The process of Bulgaria's preparation and accession to the EU has had a positive impact on the country's media policy and media law. Currently, the main priority of Bulgaria's foreign policy is the process of European integration and the media play a direct role in it. Joining the EU has allowed Bulgaria to achieve greater internal stability; use opportunities for the development of democratic institutions, including the media system. The Republic of Bulgaria has not yet reached the standards of the European information policy in the field of ethnic issues, but after joining the EU there are tangible positive changes in the improvement of this sphere.

Commercial media have appeared in Bulgaria, which dissociated themselves from the state, changed their profile, looking for their audience. Due to the concentration of media ownership and increased investment in the media market of Bulgaria, the competition between commercial media has grown and there is now a tendency to commercialize media content. This has led to the spreading of a hybrid model of the press and its tautological audiovisual production. "Classical" censorship gave way to property censorship, which significantly limited the variety of media content and formats. A significant drawback at the level of the media system is the weak regulatory support for the transition to digital distribution of information.

Keywords: Republic of Bulgaria, mass media, European integration, media policy and mass media law.

Introduction. In modern conditions of increasing globalization and development of the information society, the integration process plays a key role in the policy of national States. In this case, the accession of the Republic of Bulgaria (RB) to the EU can be considered as entering the common information space, with the primary principles to be that of democratization. With the development of globalization, individual countries, including the RB, faced the task of preserving cultural and national identity. The integration process, in turn, provides the nation States with all the benefits of globalization without suppressing their identity. The EU contrasted the destructive consequences of globalization with a conscious European identity, which forms new national and ethical guidelines and acts as an integration force of society.

Culturally and historically, Bulgaria considers itself a part of European civilization and since the beginning of democratic changes in the 1990s; it has actively sought its own place in the European space. Gradually, the main priority of its foreign policy activities has become the process of European integration. Therefore, the EU membership is an important step in the development of democracy in the country – due to society seeing it as a warranty of the state stability, international peace and protection of human rights. Such prospects are very important for Bulgaria, which is part of the unstable Balkan region.

Presentation of the main material. Joining the EU has become a means to achieve strategic national goals. First, it is a positive dynamics of Bulgaria's development as an independent democratic country, which occupies a worthy place in European politics. Second, it is economic growth and, as a result, an improvement in the standard of living of Bulgarians. EU membership has opened up new economic prospects for Bulgaria, due to access to European markets and new technologies, and EU structural funds have created real prerequisites for stimulating the Bulgarian economy. Joining the EU has allowed Bulgaria to achieve greater internal stability; use opportunities for the development of democratic institutions, including the media system.

In the process of European integration, the media play a key role, because they reflect all social processes and influence the social and political life of the country. The democratization of Bulgarian society has contributed to

a serious transformation of the media system and its management methods (Democratization in post-Communist transition processes, 2006, 96). New structures of media and their regulatory bodies have emerged, and their functions and character have changed. Over time, Bulgaria was able to synchronize its media legal system with European norms and standards, which has created a positive dynamics of development in the media market, especially in the segment of TV and radio broadcasting (The Law on radio and TV; The Law on radio communication; The Law for electronic communications; the law on public radio broadcasting; The Law for copyright and related rights; Resolution No. 1 of the 4th European conference of Ministers of media-sphere policy on the future of public broadcasting).

Modern Bulgarian media operate as commercial enterprises, based mainly on Western experience (Raicheva, 2006, 57). However, the specific conditions of the political and economic situation in the country have a negative impact on the editorial and financial independence of the media.

50

—

The activity of the media system in Bulgaria dates back several centuries. It has come a long way of formation and development. The radical political changes in Bulgarian society that took place in 1989 led to the transformation of the media system, the very nature and functions of the media changed. The process of preparations and accession of the Republic of Bulgaria to the EU has had a positive impact on the country's media policy and media legislation. Currently, the main priority of the foreign policy of the Republic of Bulgaria is the process of European integration and the media play a direct role in it.

The stages of formation of the Bulgarian media system are inextricably linked with the periods of national history. The Bulgarian press was born in the depths of the Ottoman Empire; at first its main goal was to preserve the Bulgarian identity, culture, language and religion. During the Bulgarian Renaissance (1844-1877), the press played an important role in the national liberation movement and served as a means of consolidation of the people. The flourishing of the media in this most important period of Bulgarian history can be compared with the emergence of the national code, or with the entry into the common spiritual and cultural space (Panayotov, 1979, 173). After independence, the media had to look for new ways of development in the new state, but disputes in the environment of Bulgarian journalism did not contribute to the integration of society.

During the Communist regime, the Bulgarian media performed exclusively ideological functions (Panayotov, 1999, 838; Deenichina, 2008,

124). With the start of democratization in the Republic of Bulgaria, the social and political system has accordingly changed, which has led to fundamental changes in the media sector. Commercial media appeared in the country, which dissociated themselves from the state, changed their profile, looking for their audience. When the euphoria from the democratic change subsided, Bulgaria identified a number of problems that required immediate solutions. The media sphere required legislative reforms to create an effective system of media regulation and functioning of the media market. In 1998, the Law «on radio and television» was adopted, which regulated the audiovisual media sector. The law provided for the establishment of media regulatory bodies and the introduction of mandatory licensing for all participants in the electronic media market (The Law on radio and TV).

An important step for the development of the Bulgarian media was the process of preparation and accession to the EU, when the Bulgarian law on mass media was synchronized with the European norms and standards (Recommendation No.R(96)10 of the Committee of Ministers on the guarantee of the independence of public media broadcasting; Recommendation No. (2003)9 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on measures to promote the democratic and social opportunities of digital broadcasting; Recommendation No. 1641 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe «Public broadcasting»).

The program policy of the Bulgarian media has changed; the legal aspects of the functioning of the media market and the provisions on media ownership have been transformed. In the period of preparation for the EU accession, Bulgaria regulated the main functions and tasks of public and commercial media, the principles of their financing and editorial policy, which, in turn, stimulated competition in the media market (Ognyanova, 2004, 141).

The Bulgarian media sector is very developed in terms of numbers, the stratification of the media market has reached a high level, there are foreign investors and local players, tabloid formats and serious journalism, political conjuncture and independent media. The borders between different types of media are being gradually erased, and media empires are emerging that offer comprehensive services. At the same time, joining the European Union has become a means to achieve strategic national goals and the media play a significant role in this process. The dual nature of the media industry is extremely difficult for a legal entity to regulate. On

the one hand, the media can be considered as a type of economic service, and on the other – we must not forget about the cultural hypostasis of the media. The media themselves and the product they produce are responsible for shaping culture. They are directly related to the concept of public services.

An important step in the integration process was the formation of the public media sector. But most of the country's media is now in the hands of a few entrepreneurs who have turned them into a tool for achieving their political goals. Therefore, in the rating of press freedom, which is compiled by the organization «Reporters without borders», Bulgaria ranks last among the EU countries (Bulgaria: media, 2018).

52

The situation in modern Bulgaria is such that the pioneers of the number of independent publications – the daily newspapers «24 hours» and «Labor» – retain their leadership positions, but the publication «Duma», the heir of the Communist press, almost fell into decline. Weekly newspaper «Kapital» and the daily one «Kapital Daily» are pretentious publications aimed at educated readers interested in politics and economics. At the turn of the noughties, when the influence of the Internet was growing, a significant number of online portals with news content appeared in Bulgaria («News.bg» and «Dnevnik.bg») and a wide range of subscribers. Blogs, on the contrary, have lost popularity, as most bloggers write mainly in social networks: instead of their own blog, they maintain a page on Facebook.

The most influential TV channels in Bulgaria are the property of foreigners. So, the private TV channel bTV belongs to the concern of Central European Media Enterprises (CME) which belongs to the billionaire from the USA, Ronald Lauder. Nova TV channel was previously part of the Swedish media concern Modern Times Group, but in 2018 it was bought out by the PPF-Group of Czech billionaire P. Kellner (Bulgaria: media, 2018).

Thanks to the introduction of modern entertainment formats, private national TV channels were able to quickly overcome the long-term monopoly of the state TV. However, the social and legal TV channels BNT1, BNT2 and BNT HD continue to significantly influence the formation of public opinion in the country. The national radio of Bulgaria and the private radio station Darik Radio are unified national radio stations, the waves of which are dominated by author's broadcasts, not music content (Bulgaria: media, 2018).

The Law «On radio and television» provided for the financing of public media from the independent Fund «Radio and television», the funds to which were to go from the income from the subscription fee (Law on radio and TV). However, the government considered this measure to be potentially unpopular, because in a country with a low standard of living, society would treat the subscription fee as an additional tax burden. In addition, Bulgarian public media tend to compete with commercial companies in the advertising market, which leads to a decrease in the quality of their programs. Therefore, now the media is funded by program quotas, government subsidies and advertising revenue, which inevitably raises the question of their political and financial independence.

Due to the concentration of media ownership and increased investment in the media market of Bulgaria, competition between commercial media has increased and there is now a tendency to commercialize media content. This has led to the spread of a hybrid model of the press and its tautological audiovisual production. In modern conditions, «classical» censorship has given way to property censorship, which, in turn, has significantly limited the variety of media content and formats. A significant drawback at the level of the media system is also the weak regulatory support for the transition to digital distribution.

Thus, the date of completion of the transition to digital technologies in Bulgaria was postponed from December 31, 2012 to January 1, 2015. However, despite the postponement of the date of completion of digital dissemination of information, Bulgaria still occupies one of the last places among the EU countries in the use of digital technologies. As reported by the Nova TV, the report of the European Commission (EC) «On the progress of digital technologies in the economy and society», indicated that Bulgaria takes the second to last place in the EU for the use of digital technologies. So far, the Republic of Bulgaria remains in the group of «weakly digital» countries and only Romania is doing worse with digital technologies in the European Union (Digital technologies, 2016).

Only one direction is developing seriously in Bulgaria right now – communication, and according to this indicator it is at the level of developed EU countries. 72% of families in Bulgaria have access to high-speed broadband Internet, but it is not always available in rural areas. In addition, Bulgaria ranks last in the EU for the use of digital technologies in payments for utilities. Few Bulgarians use online banking or make purchases on the Internet; it is most often used for social networks. According to the EC,

only 31% of Bulgarians have basic computer skills. Moreover, 50% of Bulgarians have never used the Internet in their lives (Digital technologies, 2016). An important event of recent years in Bulgaria was the departure of the publishing group WAZ and the media conglomerate News Corporation from the Bulgarian media market. In this regard, a new stage of development of the Bulgarian media has begun, in which the liberal values of communication are based primarily on technological convenience, and not on marketing strategies (Kalinkin, 2005).

The content of new media is video, online radio, television broadcast, animation, sound design and text. Custom content also distinguishes new media from traditional media. New media are open to interaction with readers and allow them to create and modify the content of messages (Crosbie, 2006).

The harmony of the national minorities living on the territory of the Republic of Bulgaria was a necessary condition for the European integration of the state. The information component of the media policy has played a significant role in this process. At the same time, racial and religious stereotypes still exist in society, which, in turn, create serious spatial, labor and educational distances in relation to ethnic minorities. The EU accession process required the government to seriously review the state policy regarding the ethnic and national communities living in the Republic of Bulgaria and to take thorough measures to integrate and consolidate them in the Bulgarian society. The information component played a very important role in this process.

The media of national minorities and media for national minorities received financial support from the «Open society» Institute of the National Council for ethnic and demographic cooperation, after which there was a positive trend in their development. Despite this, media reports addressed to ethnic communities are not yet effective enough. There are no mechanisms for tracking the communication characteristics of minority audiences and feedback (Tomov, 2009). The media often manipulate audiences in favor of certain political interests. Bulgaria has not yet reached the standards of the European information policy in the field of ethnic issues, but after joining the EU there are tangible positive changes in the development of this sphere. Bulgarian society has become, if not more tolerant, then at least more interested in the life of ethnic minorities living on the territory of the Republic of Bulgaria. The public media sector plays an important role in the integration process of ethnic communities.

The Bulgarian media is the channel of communication that ensures the process of European integration. Bulgaria, as one of the countries with a totalitarian past, has often demonstrated the substitution of social media roles. In modern conditions, the formation of new social roles is possible only if there is a clear model of transition to a new political structure, in which adequate parameters of the relationship between the media and political power are set (Matvienko, 2014). However, the lack of stable democracy in society in the beginning of the 2010s caused the formation of pseudo-media networks, as a result of which modern Bulgarian journalism mainly records significant events, but does not disclose their cause-and-effect relationships. There is no adequate understanding of media power in the media environment. After the parliamentary elections of 2017, a trend of mediatization of political life was formed in Bulgaria, which undoubtedly led to the politicization of media content. There is a belief in the media community that the media imitate the performance of real functions, and their own position has been replaced by the ideology of capital. In this regard, in 2018 there have been a number of serious initiatives in the field of media legislation in relation to their regulation, the establishment of transparency of ownership and the introduction of real restrictions on the concentration of media in one hand (Angelov, 2018).

In the process of European integration, the most significant transformations took place in the broadcasting sector of the Republic of Bulgaria (Bulgaria, 2016). In the EU, electronic media is traditionally considered a key element in the development of democracy. In the second half of the XX century, Western Europe began a rapid development of the audiovisual sector, which was characterized by the growing globalization and commercialization of electronic media. There were public and commercial broadcasters, and an effective system of media regulation was created. European TV and radio companies in their information policy focus on the program content, which helps them to be original and thus contribute to the development of media pluralism. Public television is an important element of the European media system, because its mission includes a number of social obligations to respect democratic principles and preserve the cultural heritage of Europe.

Upon joining the EU, the essence and nature of TV and radio broadcasting in Bulgaria has changed. The main changes were related to program policy and media regulation. Many new commercial companies have appeared in the electronic media market, but this has not improved the

quality of their programs. New broadcasters cannot resist competition from major TV and radio companies, which creates the preconditions for a monopoly on the media market (Tobacco, mafia and media, 2018). There is a need for effective regulation of the electronic media sector. A step in this direction was made by introducing a procedure for licensing broadcasters, which introduced two types of licenses – software license, which is issued by the Council of electronic media, and telecommunication license, which is issued by the Commission on regulation of communications (Zakharieva, 2016). In theory, this system was supposed to streamline the functioning of electronic media in Bulgaria, but disputes between regulators and the desire of the authorities to control the audiovisual sector blocked the licensing process for almost four years.

The negative consequences of the situation were that new broadcasters were forced to conduct professional activities on the basis of temporary permits, which caused contradictions with permanent participants in the media market (Le Temps (Genève), 2013). The licensing process was unblocked after the Parliament approved the regulatory strategy for the development of radio and television in Bulgaria. After changes in the Law «On radio and television» and the Law «On electronic communications», a new regulatory framework for licensing radio and television programs intended for digital distribution was formed. Under the changes, the Commission for regulating communications issues licenses to multiplex operators, and the Electronic media Council licenses programs developed for digital distribution on a competitive basis. Public media receive digital broadcasting licenses automatically (Roth, 2013).

An important role in the context of the European integration of the Republic of Bulgaria in general, and the Bulgarian electronic media in particular, is played by the media legislation regulating the main functions and principles of professional activity of the media. In the field of audiovisual media, Bulgaria has managed to harmonize national legislation with European information law. At the EU level, the regulation of electronic media is carried out in accordance with the Directive «Television without borders» and its new version and the Directive «On audiovisual media services». Back in 2000 amendments to the Law «On radio and television» were adopted, according to which the legislation of the Republic of Bulgaria was fully consistent with the requirements of the EU Directive «On television without borders».

At the same time, the Parliament of Bulgaria adopted a number of official documents aimed at the development of the information society, including the «Strategy and national program for development of information society» (1999), «The e-government Strategy» (2002), Law «On electronic signatures» (2001), the Law «On personal data protection» (2002), etc. currently the main internal Bulgarian laws that regulate the electronic media sector are the Law «On radio and television», the Law «On electronic communications» and the Law «On public broadcasting».

At the present stage of its development, the Bulgarian media turned to the Western experience and cultural logic of postmodernism. However, most of the transformations in the Bulgarian media system were carried out mechanically, and the Western cultural experience was superimposed on an insufficiently developed economic basis. The idea of the mechanical formation of the media market has led to quite mixed results. The economy of late capitalism did not appear in Bulgaria, so the Western experience has taken root only partially, and the main characteristics of the Bulgarian media environment remain fragmentary and unstable.

Summary. Thus, as a result of the study, certain conclusions can be drawn. Starting with the preparation for EU accession and during the 12 years of membership in this international organization, the Bulgarian media constantly felt the positive impact of European integration on the transformation of the media of Republic of Bulgaria. The main direction of development of modern Bulgarian media is related to changes in the sphere of media ownership and the dynamics of media regulation.

In terms of future influence on the media environment, it was important to exit the Bulgarian News Corporation market and to sell the National Directorate of radio and television systems. Introduced by the media conglomerates formula of combining information and entertainment content, caused a reduction in publicist broadcasts and rational analysis, before the emergence of a hybrid form of program elements, such as format and content. Hybrid television products have become widespread, maintaining a steady trend towards the politicization of media content.

In the course of European integration, the media legislation has undergone changes, which has been synchronized with European norms and standards, and this has created a positive dynamics of development in the media market, especially in the segment of TV and radio broadcasting. A new law on radio and television is currently being drafted in Bulgaria, which is based on ensuring a balance between public and commercial me-

dia. In addition, the Council of electronic media has been reformed. Its new members stated that their professional activity is public and that they can exercise civil control over their current work, as well as that the regulatory process should not become a hostage of political and economic interests in the conditions of active development of the media.

At the same time, we note that the political process in Bulgaria is carried out in a media-mediated environment, but the media is not a determining factor in political life. They influence the political agenda, but not the political processes as a whole. The boundaries between information and entertainment content are blurred, and media culture is often reduced to the elementary consumption of media content. At the same time, Bulgarian politicians and the media are closely linked, and the general public often remains only a bystander.

Джерела та література:

- 58 — 1. Ангелов, К. 2018. Телевизионната среда: Проблеми и решения // Медии и обществени комуникации. №1. URL: <http://media-journal.info/?p=item&aid=17> (дата звернення: 11.05.2019).
2. Болгария: СМИ – инструмент в руках предпринимателей и бизнесменов. 2018. Eurotopics. URL: <https://www.eurotopics.net/ru/149403%D0B2#> (дата звернення: 10.12.2019).
3. Болгарские СМИ. 2018. URL: <http://bulgarian.name/kyltyra-i-iskysstvo-bolgarii/kyltyra-i-iskysstvo-bolgarii/bolgarskie-smi.html> (дата звернення: 10.02.2019).
4. Дееничина, М. 2008. Между фанфарите и заклинанията. Тоталитарният модел на българската журналистика 1956–1989 година. София: УИ «Св. Климент Охридски». 250 с.
5. Закон за авторското право и сродните му права. URL: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2133094401> (дата звернення: 08.10.2019).
6. Закон за далекосъобщенията. URL: <http://im.cablebg.net/clients/a2zds-98.htm> (дата звернення: 08.10.2019).
7. Закон за електронните съобщения. URL: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135553187> (дата звернення: 08.10.2019).
8. Закон за публичното радиоразпръскване. URL: <http://contract.bg/content/view/474/48/> (дата звернення: 08.10.2019).
9. Закон за радиото и телевизията. URL: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134447616> (дата звернення: 08.10.2019).

10. Захариева, Ж. 2016. Лицензиране и регистрация на радио и телевизионни оператори // Въпроси на медиа регулиране. София, Декември.

11. Калинин, В. А. 2005. Германский медиакапитал на рынке СМИ Республики Болгарии // Электрон. науч. журн. «Медиаскоп». Вып. 1. URL: <http://www.mediascope.ru/%D0%B3%> (дата звернения: 12.05.2018).

12. Матвиенко В. В. 2014. Трансформация медийного ландшафта Болгарии в XXI веке. Научный аспект. Серия: «гуманитарные науки. № 4. URL: <http://na-journal.ru/4-2014-gumanitarnye-nauki/494-transformacija-medijnogo-landshafta-bolgarii-v-xxi-veke> (дата звернения: 19.05.2018).

13. Огнянова Н. 2004. Реформа на медийното законодателство от гледна точка на процеса на присъединяване на България към ЕС // Юридически свят. № 1. С. 135–156.

14. Панайотов Ф. 1999. Печатът // България XX век. София. С. 829-875.

15. Панайотов Ф. 1979. Проблеми на периодизацията на историята на българската журналистика (1844-1944) // Годишник на СУ «Св. Климент Охридски». Факултет по журналистика. София. 73 т., 1 кн. С.170-183.

16. Райчева, Л. 2006. Българската радио- и телевизионна среда в търсене на своята идентичност // Българската журналистика 160 години. Минало, настояще, перспективи. София. 219 с.

17. Резолюция №1 4-й Европейской конференции министров по политике в области СМИ о будущем общественного телерадиовещания. 1994. Прага, 7-8 декабря. URL: <http://www.pravoteka.ru/pst/103/51076.html> (дата звернения: 08.10.2019).

18. Рекомендация №(2003)9> Комитета министров Совета Европы о мерах по развитию демократических и социальных возможностей цифрового вещания. URL: <http://docs.kodeks.ru/document/90199653> (дата звернения: 08.10.2019).

19. Рекомендация №1641(2004) Парламентской (Ассамблеи) Совета Европы «Общественное вещание». URL: <http://www.medialaw.ru/laws/otherlaws/european/rec1641-2004.htm.1>. III (дата звернения: 08.10.2019).

20. Рекомендация №R(96)10 Комитета министров СЕ о гарантиях независимости общественных средств массового вещания. URL:

<http://www.medialaw.ru/laws/otherlaws/european/r96%29.htm> (дата звернення: 08.10.2019).

21. Рот, Ю. 2013. Европа трябва активно да се противопостави на корупцията и непрозрачните преплитания в България. URL: <https://lira.bg/archives/56664?s=> (дата звернення: 20.02.2019).

22. Табак, мафия и СМІ. 2018. // Масс-медиа. Олигархи идуат за покупками. С. 54-55. URL: <https://rsf.org/sites/default/files/oligarques3-ru.pdf> (дата звернення: 12.05. 2019).

23. Томов, М. 2009. Българската журналистика и европеизацията на възрожденското ни общество. // Public Affairs. URL: <http://journalistbg.wordpress.com/2009/05/30/> (дата звернення: 11.12.2019).

24. Цифровые технологии в Болгарии приживаются с трудом. 2016. URL: <http://bourgas.ru/cifrovye-texnologii-v-bolgarii-prizhivayutsya-s-trudom/> (дата звернення: 11.12.2019).

25. Bulgaria. Freedom of the Press. 2016. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/bulgaria> (дата звернення: 10.02.2019).

60

26. Crosbie, Vin. 2006. What is New Media? URL: http://rebuilding-media.corante.com/archives/2006/04/27/what_is_new_media.php (accessed: 10.11.2019).

—

27. Democratization in post-communist transition processes in the 1990s: Lights and shadows / Ed. by Anna Krasteva and Francesco Privitera. Ravenna: Longo, 2006. 185 p.

28. «Sofia à l'heure d'une petite revolution». 2013 //Le Temps (Genève). 2.07.

References:

1. Anhelov, K. 2018. *Televizionnata sreda: Problemy i resheniya // Medii i obshchestveni komunikatsii*. №1. URL: <http://media-journal.info/?p=item&aid=17> (accessed: 11.05. 2019).

2. Bulgariya: the media – instrument v rukakh predprinimateley i biznesmenov. 2018. Eurotopics. URL: <https://www.eurotopics.net/ru/149403%D0B2#> (accessed:10.12.2019).

3. Bulgarskie media. 2018. URL: <http://bulgarian.name/kylytra-i-iskysstvo-bolgarii/kylytra-i-iskysstvo-bolgarii/bulgarskie-smi.html> (accessed:10.02.2019).

4. Deenichina, M. 2008. *Mezhdu fanfarite i zaklinaniyata. Totalitarniyat model na bulgarskata zhurnalistika 1956–1989 godina*. Sofiya: UI «Sv. Kliment Ohridski». 250 s.

5. Zakon za avtorskoto pravo i srodnite mu prava. URL: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2133094401> (accessed: 08.10.2019).
6. Zakon za dalekosobshcheniyata. URL: <http://im.cablebg.net/clients/a2zds-98.htm> (accessed: 08.10.2019).
7. Zakon za elektronnite sobshcheniya. URL: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135553187> (accessed: 08.10.2019).
8. Zakon za publicното radiorazpryskване. URL: <http://contract.bg/content/view/474/48/> (accessed: 08.10.2019).
9. Zakon za radioto i televiziyata. URL: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134447616> (accessed: 08.10.2019).
10. Zakharieva, Zh. 2016. Litsenzirane i registratsiya na radio i televizionni operatori // Voprosi na media regulirane. Sofiya. Dekemvri.
11. Kalinkin, V. A. 2005. Germanskiy mediakapital na rynke media Respubliki Bulgarii // Elektron. nauch. zhurn. «Mediascope». Vyp. 1. URL: <http://www.mediascope.ru/%D0%B3%> (accessed:12.05. 2018).
12. Matvienko V. V. 2014. Transformatsiya mediynoho landshafta BulgariivXXIveke.Nauchnyiaspekt.Seriya:«hymanitarnyenauki.№4.URL: <http://na-journal.ru/4-2014-gumanitarnye-nauki/494-transformacija-medijnogo-landshafta-bolgarii-v-xxi-veke> (accessed:19.05.2018).
13. Ognyanova, N. 2004. Reforma na mediynoto zakonodatelstvo ot gledna tochka na protsesa na pris'edinyavane na Bulgariya kum ES // Yuridicheski svyat. № 1. S. 135–156.
14. Panayotov, F. 1999. Pechatut //Bulgariya XX vek. Sofiya. S. 829-875.
15. Panayotov, F. 1979.Problemi na periodizatsiyata istoriyata na bulgarskata zhurnalistika (1844-1944) // Godishnik na SU «Sv. Kliment Ohridski». Fakultet po zhurnalistika. Sofiya. 73 t., 1 kn. S.170-183.
16. Raicheva, L. 2006. Bulgarskata radio- i televizionna sreda v tursene na svoyata identichnost // Bulgarskata zhurnalistika 160 godini. Minalo, nastoyashche, perspektivi. Sofiya, 2006. 219 s.
17. Rezolyutsiya №1 4-j Evropeyskoj konferentsii ministrov po politike v oblasti media o budushchem obshchestvennogo teleradioveshchaniya.1994. Praha, 7-8 dekabrya. URL: <http://www.pravoteka.ru/pst/103/51076.html> (accessed: 08.10.2019).
18. Rekomendatsiya №(2003)9> Komiteta ministrov Soveta Evropy o merakh po razvitiyu demokraticeskikh i sotsialnykh vozmozhnostej tsifrovogo veshchaniya. URL: <http://docs.kodeks.ru/document/90199653> (accessed: 08.10.2019).

19. Rekomendatsiya №1641(2004) Parlamentskoj (Assamblei Soveta Evropy «Obshchestvennoe veshchanie». URL: <http://www.medialaw.ru/laws/otherlaws/european/rec1641-2004.htm>.1. III (accessed: 08.10.2019).

20. Rekomendatsiya №R(96)10 Komiteta ministrov SE o garantiyakh nezavisimosti obshchestvennykh sredstv massovogo veshchaniya. URL: <http://www.medialaw.ru/laws/otherlaws/european/r96%29.htm> (accessed: 08.10.2019).

21. Roth, Yu. 2013. Evropa tryabva aktivno da se protivopostavi na koruptsiyata i neprozrachnite preplitaniya v Bulgariya. URL: <https://lira.bg/archives/56664?s=> (accessed: 20.02.2019).

22. Tobacco, mafia i media. 2018 // Mass-media. Oligarkhi idut za pokupkami. S. 54-55. URL: <https://rsf.org/sites/default/files/oligarques3-ru.pdf> (accessed: 12.05. 2019).

23. Tomov, M. 2009. Bulgarskata zhurnalistika i evropeizatsiya na vuzrozhdenskoto ni obshchestvo // Public Affairs. URL: <http://journalistbg.wordpress.com/2009/05/30/> (accessed: 11.12.2019).

62

—

24. Tsifrovye tehnologii v Bulgarii prizhivayutsya s trudom. 2016. URL: <http://bourgas.ru/cifrovye-texnologii-v-bolgarii-prizhivayutsya-s-trudom/> (accessed: 11.12.2019).

25. Bulgaria. Freedom of the Press. 2016. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/bulgaria> (accessed: 10.02.2019).

26. Crosbie, Vin. 2006. What is New Media? URL: http://rebuilding-media.corante.com/archives/2006/04/27/what_is_new_media.php (accessed: 10.11.2019).

27. Democratization in post-communist transition processes in the 1990s : Lights and shadows. 2006 / Ed. by Anna Krasteva and Francesco Privitera. Ravenna: Longo. 185 p.

28. «Sofia à l'heure d'une petite revolution». 2013 // Le Temps (Genève). 2.07.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.63-80>

УДК: 32.019.51:070.15

© Іван Осадця¹

ВИКОРИСТАННЯ БОЛГАРСЬКИХ ЗМК ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ У ПРОЦЕСІ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу використання болгарських ЗМК політичними партіями у процесі комунікації. Встановлено залежність комунікаційної діяльності політичних партій та ЗМІ відносно трансформаційних процесів в країні. Наголошено на важливість демократизації болгарського суспільства, що значно сприяло розвитку засобів масової інформації країни. Розглянуто процес зміни медіа-ландшафту Болгарії в період переходу від соціалістичного шляху розвитку до громадянського суспільства, показані кількісні і якісні зміни в засобах масової інформації, а також присутність іноземних ЗМІ в країні. Описано процес переходу в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. болгарської преси від майже тотального підпорядкування державі до певного дерегулювання. Вказано на появу великої кількості друкованих та електронних ЗМІ, що представляють альтернативні точки зору і відображають весь спектр політичного життя країни. Показано, що болгарські ЗМІ не є визначальним фактором політичного життя країни, але досить активно впливають на політичну ситуацію, при тому, що політична влада і ЗМІ знаходяться в тісному взаємозв'язку.

Ключові слова: Республіка Болгарія, засоби масової комунікації, друковані засоби масової інформації, телебачення, радіомовлення, Інтернет, політичні партії, комунікація.

Use of Bulgarian Media by Political Parties in Communication Processes

Political parties in the communication process devote the article to the analysis of the use of Bulgarian media. The dependence of communication

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: i.osadtsa@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0001-5593-5944>

activity of political parties and mass media on transformation processes in the country is established. The importance of democratization of Bulgarian society was emphasized, which significantly contributed to the development of the country's media. The process of changing the media landscape of Bulgaria during the transition from the socialist path of development to civil society is considered, quantitative and qualitative changes in the media, as well as the presence of foreign media in the country are shown. The process of transition in the late XX - early XXI century is described. Bulgarian press from almost total subordination to the state to a certain deregulation. The emergence of a large number of print and electronic media, representing alternative points of view and reflecting the full range of political life of the country. It is shown that the Bulgarian media are not a determining factor in the country's political life, but they are quite active in influencing the political agenda, despite the fact that political power and the media are closely intertwined.

64

Keywords: Republic of Bulgaria, mass media, print mass media, television, radio broadcasting, Internet, political parties, communication.

Постановка проблеми. Медіасистема Республіки Болгарія формувалася протягом багатьох років. Кардинальні політичні зміни в болгарському суспільстві, що відбулися в 1990-х рр., призвели до трансформації медіасистеми, змінилася сама природа і функції ЗМК. Європейська і євроатлантична інтеграція Болгарії в НАТО і ЄС допомогли привести медіазаконодавство країни до необхідних стандартів.

Етапи становлення болгарської системи ЗМІ нерозривно пов'язані з періодами національної історії. В період авторитаризму болгарські ЗМІ виконували виключно ідеологічні функції, а з настанням демократичних змін змінився суспільно-політичний устрій країни, що призвело до радикальних трансформацій в медіасекторі.

Вступ в ЄС став засобом досягнення стратегічних національних цілей. ЗМІ у цьому процесі відіграли одну з ключових ролей. Найістотніші трансформації з моменту набуття перспективи вступу в НАТО і ЄС відбулися у болгарському секторі телерадіомовлення. В європейських країнах електронні ЗМІ традиційно вважаються ключовим елементом розвитку демократичного середовища. У своїй інформаційній політиці європейські телерадіокомпанії акцентують увагу на програмний зміст, що у свою чергу допомагає їм знайти

свій оригінальний вигляд і сприяє тим самим розвитку плюралізму ЗМІ. Громадське телебачення є ключовим елементом європейського медіасередовища, оскільки в його місію входить ряд соціальних зобов'язань з підтримки демократичних принципів збереження європейської культурної спадщини.

Важливу роль у контексті європейської інтеграції болгарського суспільства в цілому і болгарських ЗМІ зокрема, грає медіазаконодавство, яке регламентує основні функції та принципи професійної діяльності болгарських ЗМІ. У сфері аудіовізуальних ЗМІ Болгарії вдалося привести національне законодавство у відповідність з європейським інформаційним правом. На рівні ЄС регулювання електронних ЗМІ здійснюється згідно з Директивою «Телебачення без кордонів» та її нової редакції, Директиви «Про аудіовізуальні медіапослуги». В 2000 р. були затверджені поправки до Закону «Про радіо і телебачення», згідно з якими болгарське законодавство було повністю приведено у відповідність до вимог Директиви ЄС «Телебачення без кордонів». Разом з цим, в Болгарії було затверджено низку офіційних документів, спрямованих на розвиток інформаційного суспільства, серед яких Стратегія і національна програма розвитку інформаційного суспільства (1999), Стратегія електронного уряду (2002), Закон «Про захист особистих даних» (2002) та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури, багаточисельної інформації в болгарських ЗМІ та значного кола політико-правових джерел дає можливість підкреслити, що для Болгарії питання європейського вибору не було риторичним і постійно знаходилося в полі зору не тільки політиків, але й науковців, зокрема політологів та істориків, і меншою мірою представників інших суспільних наук. Всі вони відзначали важливість ЗМК у побудові процесу комунікації між основними політичними акторами задля досягнення мети вступу в НАТО та ЄС відповідно.

Певний інтерес щодо визначеної теми представляють напрацювання російських, болгарських та українських вчених із загальних проблем євроінтеграції і взаємовідносин ЄС та інших європейських інституцій з країнами Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), зокрема праці О.І. Брусиловської, Н. Кулікової, С.І. Паньковського, Є. Кіш, В. Копійки та ін.

Окрему групу створюють дослідження болгарських учених кінця 90-х рр. – поч. XXI ст., в яких аналізувалися конкретні проблеми єв-

роінтеграції Болгарії (Г. Ганчев, М. Гетова, М. Шивергеєва, Щ. Шнайдер, Т. Нончева та ін.). Велику увагу питанням євроінтеграції приділяли такі болгарські науковці, як Г. Карасімеонов, І. Баєва, Ж. Желев, Б. Калінова. Усі вони одноставні в тому, що РБ повинна зайняти своє відповідне місце на карті Європи, адже вона як географічно, так і історично завжди була, є і буде частиною Європи, а ЗМК успішно сприяли процесу комунікації в виробленні стратегії політичними партіями країни у питанні євроінтеграції.

В українській політичній науці за останні роки сформувався конкретний напрямок дослідження болгарських трансформаційних процесів у цілому та євроінтеграційного досвіду зокрема. Аналізу участі Болгарії в європейських та євроатлантичних процесах присвячено роботи В. Бурдяк, І. Тодорова, М. Мілової, І. Осадци та ін. Однак, з точки зору євроінтеграційних перспектив України більш детального наукового аналізу потребує діяльність політичних інститутів, неурядових організацій, ЗМІ, які сприяли процесу приєднання РБ до ЄС. Тому автор аналізує місце болгарських ЗМК в євроінтеграційному процесі, і вказує на використання болгарських ЗМІ політичними партіями країни у процесі комунікації.

Метою даної статті є аналіз використання болгарських ЗМІ політичними партіями країни у процесі комунікації.

Виклад основного матеріалу. Щоб зрозуміти глибокі трансформаційні процеси болгарських ЗМК, потрібно звернути увагу на передумови політичного зростання країни після завершення холодної війни. Падіння тоталітарного режиму в країні призвело до значних змін у соціальній системі. Більше, ніж чотири десятиліття комуністична партія контролювала державу, обмежуючи права та свободи людей.

Після повалення тоталітарного режиму Тодора Живкова у травні 1990 р. в Республіці Болгарія було проведено перші демократичні вибори. Головним політичним досягненням того часу стало скасування статті 1 Конституції країни, яка легітимізувала провідну роль комуністичної партії у соціальних та державних справах (Конституція). У наступні роки було поступово відновлено демократичні засади суспільно-політичного розвитку.

Процес демократизації в суспільстві мав сильний вплив на розвиток мас-медіа у Болгарії. Нова Конституція Болгарії гарантувала свободу вираження кожному громадянину, зокрема стаття 40 захищає

свободу мас-медіа: «Преса та інші ЗМІ повинні бути вільними та не підлягають цензурі» (Конституція).

Трансформація політичного режиму в Болгарії (1989-1990 рр.) сприяла появі в цій країні Південно-Східної Європи незалежних і опозиційних засобів масової інформації. У перші роки після демократичних змін відбувається справжній бум в основному на газетному ринку. Сотні нових газет буквально захоплювали аудиторію, спраглу плюралізму і тематичного розмаїття. Власниками переважної частини цих видань були різного рівня партії та політичні організації. Щоправда, ці медіа проіснували недовго, так як, з одного боку, дуже швидко закінчилися можливості фінансово впливати на них, а з іншого – все більше виникав дефіцит професійних і висококваліфікованих журналістів і редакторів, а це негативно відображалось на популярності таких ЗМІ (Матвиенко).

Серед усіх інших інститутів система мас-медіа найшвидше відрегулювала на перехід до демократії після листопада 1989 р. Вона зазнала глибоких змін у структурі, організації та приналежності під час переходу до громадянського суспільства та ринкової економіки. Різні нові моделі медіапродукту, зокрема нова рекламна стратегія були представлені громадськості. Створення медіаринку, хоча ще й не структурованого, спонукало розвиток нових форм і стилів вираження думки, таким чином заохочуючи та стимулюючи аудиторію. Дух плюралізму і розуміння того, що важливість кожного учасника була пов'язана з його внеском у соціальні зміни, які згодом перетворились у прагматичний підхід до керівництва (Дермеджиева, 2005, 99-100).

За останні тридцять років в Болгарії відбулися численні президентські, парламентські, місцеві вибори, призначено більш як десять урядів, а також чотири рази вибори до Європарламенту. Тим часом, відбувалися вагомні зміни у сфері медіа. За короткий час, без обмежень та ідеологічного контролю, стиль та зміст преси і телебачення кардинально змінився. Виникнення стилю та принципів журналістики відбувалося за принципом «ad hoc» (Raycheva, 2008, 70).

Стандарти розвинених демократичних країн вказують на те, що засоби масової інформації мають дві основних державних функції (Croteau, 2006, 27):

- інформувати з усіх питань, що становлять суспільний інтерес;
- здійснювати суспільний контроль за діяльністю влади.

Окремо варто виділити комунікативну функцію засобів масової інформації, яка спрямована на встановлення та розвиток зв'язку між реципієнтами, активізацію процесу їх об'єднання для досягнення єдиної мети та поширення певних ідей. Саме це і стало найбільш вагомим фактором у питанні комунікації між політичними акторами Болгарії та ЗМІ, зокрема і політичними партіями, які через мас-медіа намагалися донести до болгарського суспільства власну позицію щодо вирішення тих чи інших питань.

Також, в демократичних країнах уряди повинні забезпечити умови, які будуть сприяти засобам масової інформації в досягненні їх цілей. Вони мають дотримуватися принципів плюралізму і не повинні допустити, щоб приватний капітал втручався в політику державних медіа.

Політичний плюралізм в Болгарії призвів до появи різних партійних органів. Так на початку 90-х років спостерігався бум політичного маркетингу. У той же період політична реклама з'явилась на телебаченні. Перші дебати кандидатів у президенти у прямому ефірі відбулися 10 січня 1992 р. Незалежна преса, радіо та телебачення, маючи вплив на остаточне рішення виборця, відіграли вирішальну роль під час передвиборчої кампанії, на самому початку демократизації політичного життя Болгарії. Таким чином, мас-медіа внесли високу поляризацію у болгарське населення. Публічні медіа такі як Національне Радіо та Національне телебачення постійно перебували під політичним контролем кожної гілки влади.

Говорячи про політичний плюралізм, медіа часто виступають як основний суб'єкт політичної маніпуляції, зокрема перед виборами. Не виключенням стала і Республіка Болгарія. У перші роки демократизації країни журналісти постійно намагалися підлаштуватися під політичну номенклатуру в Болгарії, спотворюючи політичні процеси, однак, при цьому, вони все ж мали неабиякий вплив на формування громадської думки.

Серед основних політичних досягнень кінця ХХ ст. була стабілізація політичного життя в державі. Переломним для цієї балканської країни став процес атлантичної та європейської інтеграції з подальшим вступом до НАТО у 2004 р. та ЄС 2007 р.

На початку 90-х рр. газети та журнали вийшли з державної власності. Тоді ж і виникли перші опозиційні газети «Свободен народ», «Демократія». Після політичних змін в країні громадська прихиль-

ність до ЗМІ значно зростає. Різноманітні партії засновували свої періодичні видання, тим самим розвиваючи політичну журналістику. Газети провідних політичних партій стали досить популярними – «Дума», яку підтримувала Соціалістична партія Болгарії, та «Демократія», газета Союзу демократичних сил.

Широкий публіці було представлено різноманіття інформації і думок. Високо заполітизовані ЗМІ володіли великою кількістю інформації, але дана інформація була занадто упередженою та спотвореною для читача, змальовуючи відповідну картину майбутніх соціальних змін. Така прихильність до гонитви за щоденними новинами поділила аудиторію, що спричинило зневіру громадськості до цих видань і відповідно втрату користувальницької аудиторії. Паралельно набували популярності і іншого роду видання, переважно тематичного і спеціального характеру (Константинова, 2006, 137).

З'являлись нові друковані ЗМІ, які і представляли себе політично незалежними – «24 Часа», «Труд», «Стандарт». Ці періодичні видання одразу здобули велику популярність. Вони спробували завоювати прихильність болгарського читача змінивши формат представлення інформації, а саме: прийняли нову модель графічного формату подання інформації, змінили спосіб викладу новин, скористалися новим мовним синтаксисом, близьким до розмовної мови читачів. Однак, низький рівень політично ґрунтовних та сенсаційно незалежних таблоїдів, не дозволив їм зарекомендувати себе як надійне джерело інформації (Bakardjieva).

Чого не вистачало так це якісної преси для показу серйозних новин, відповідального журналізму, без змішування новин і коментарів. Першими якісними друкованими виданнями в Болгарії вважаються «Континент» і «Парі», які було засновано у 1992 р.

Щоправда, в середині 90-х рр. ХХ ст. ситуація на ринку друкованих ЗМІ значно стабілізувалася, що призвело до відчутного росту рівня журналістики в країні. Це стало також можливим і завдяки демократизації політичної системи Болгарії та бажанню політиків країни вступу в НАТО і ЄС.

Державна політика сприяла росту рівня журналістики через різні механізми заохочення, підтримки фінансування тощо. Щорічно в країні вручалася Національна премія за кращу журналістську роботу, а це стимулювало до конкуренції серед провідних болгарських журналістів. Найпопулярнішими мас-медіа в Болгарії наприкінці

70
—

XX – на початку XXI ст. залишалися друковані ЗМІ (порядку 70 відсотків болгар читали газети принаймні один раз на тиждень, кожен третій болгарин читав газети щодня) (Филева). На думку болгарського медіа-експерта Л. Стойкова, друковані ЗМІ в Республіці Болгарія перебували в стані динамічного розвитку завдяки таким факторам, як (Стойков) зміна внутрішньої та міжнародної кон'юнктури, зростаюча глобалізація, впровадження нових інформаційних технологій, виникнення і розвиток нових ринкових ніш (в тому числі і в медіасекторі), нові потреби читацької аудиторії, входження Болгарії до Євроатлантичного та Європейського співтовариства. Серед найбільш впливових друкованих видань сучасної Болгарії виділимо «24 години», «Праця», «Стандарт», «Монітор», «Дневник», «Новинар», «Капітал». Особливо актуальними темами, які висвітлюються в болгарських друкованих ЗМІ є євроінтеграція, кримінальні події, внутрішня політика, корупція, візові проблеми, відносини Болгарії і НАТО. Загалом, результати різних аналітичних досліджень показують, що у цілому болгарські друковані ЗМІ демонструють високий рівень об'єктивності (Георгиева, 2011, 224). Ще в перші роки після демократичних змін в країні відбувся справжній бум на газетному ринку. Сотні нових газет буквально захоплювали аудиторію. Поступово створюються профільні видання – культурні, політичні, економічні тощо (Стойков).

Яскраво ілюструє динаміку кількості друкованих ЗМІ в Болгарії за останні роки чисельність виходу цих медіа за певний проміжок часу. Зокрема, у 1992 щодня видавалися 46 газет, в тому числі 19 центральних. Найбільші з них: «24 години», друкований орган Болгарської соціалістичної партії «Дума» (до 1990 року газета називалася «Работническо дело», була рупором Комуністичної партії Болгарії і мала найбільший тираж в країні), «Демократія» (відображала позицію основного конкурента комуністів Союзу демократичних сил), «Стандарт», «Монітор», «Праця», «Щоденник», «Сега». Тиражі «Думи» і «Демократії» сьогодні не перевищують 30 тис. примірників (на початку 90-х років їх тиражі доходили до півмільйонної позначки, в залежності хто був при владі і мав вплив на випуск власного видання відповідно). Тут варто нагадати про почерговість приходу до влади в кінці XX ст. колишньої Комуністичної партії Болгарії, яка пізніше трансформувалася в Болгарську соціалістичну партію, та Союзу демократичних сил. У березні 2000 р. в країні, за даними Бол-

гарського телеграфного агентства, вже налічувалося 136 центральних і регіональних газет і журналів (причому з них лише одна газета – «Болгарська корона» – мала офіційний статус приватного друкованого видання). У 2006 р. в Болгарії налічувалося 760 журналів і бюлетенів з річним тиражем в 14,3 млн екземплярів, а газет – 440 з річним тиражем 314,2 млн екземплярів (Стойков).

Серед основних проблем, що супроводжували діяльність друкованих ЗМІ Болгарії кінця ХХ – початку ХХІ ст., можна виділити дві найбільших. По-перше, основна частина друкованих медіа була власністю великого капіталу, що не давало їй можливість розвиватися та вести повноцінну незалежну інформаційну політику. Так, 70% ринку болгарських друкованих видань контролювалися німецькою медіагрупою ВАЦ (Westdeutsche Allgemeine Zeitungsverlagsgesellschaft, WAZ) (Калинкін). Ну і по-друге, як зазначає багато болгарських дослідників ЗМІ, однією з основних тенденцій перехідного періоду Болгарії на початку ХХІ століття стала складність розмежовувати таблоїдів від якісної преси. Інтерес до жовтої преси особливо був помітний в період між 2000 і 2005 рр., коли її тижневий тираж перевищував мільйонний показник (Стойков).

В порівнянні з стрімкими трансформаціями в сфері друкованих ЗМІ, зміни у мовленневих медіа були повільнішими, неповними та іноді навіть не зовсім логічними. Вони розпочали та продовжували свою діяльність у дерегулятивній атмосфері – Акт про телебачення був прийнятий тільки у 1998 р. Додатковою перешкодою для розвитку радіо та телебачення в країні був той факт, що наземні мовники не реєструвалися роками. Ліцензування було обов'язковим згідно Стратегії розвитку радіо і телебачення. Стратегія розвитку існувала вже давно але парламент країни прийняв її лише через тиск на політичні сили, спричинений процесом інтеграції РБ в ЄС (Филева).

На початку 1970-х років державний телевізійний канал (Болгарське телебачення) був доповнений мережею регіонального телемовлення. Крім центрального софійського телебачення, стали діяти місцеві телецентри в Варні, Пловдиві і Благоевграді. З 1 червня 1992 «Болгарське телебачення» перейменовується в «Болгарське національне телебачення» (БНТ). Теле- і радіомовленням охоплено понад 90% території країни, поряд з центральним телебаченням діє 4 місцевих телецентри у Варні, Пловдиві, Русе і Благоевграді.

Сьогодні в Болгарії існують два національних інститути які регулюють електронні ЗМІ, а саме: Рада електронних медіа (РЕМ) та Комісія з регуляції комунікацій. Вони видають ліцензії на радіо та телебачення, реєструють кабельне і супутникове телебачення. Національна рада з телебачення і радіомовлення регулятивний орган який перевіряє дотримання актів про телебачення і радіомовлення, включаючи питання реклами, спонсорства, копірайту, розглядає скарги громадян та організацій (Raycheva, 2008, 77).

Болгарське законодавство залишає можливість для політичного і економічного втручання в діяльність ЗМІ, яке часто ініційовано самими мовниками. Можливості для політичного втручання в значній мірі обумовлені процедурами вибору членів РЕМ і формування складу регулюючого органу. В даний час члени РЕМ вибираються правлячою політичною партією або партіями, представленими в парламенті країни, що створює передумови для прямого тиску на ЗМІ. Під механізмом втручання зазвичай розуміється фінансування ЗМІ. РЕМ (а також національне радіо і телебачення) фінансуються державним коштом, що затверджується парламентом, і тим самим безпосередньо залежать від рішень, прийнятих правлячою більшістю (Огнянова, 2007, 68).

Лібералізація телерадіокомпаній була значно повільнішою ніж у випадку з друкованими медіа. Спрощена система правил ліцензування місцевих телерадіостанцій заохочувала до швидкого розвитку приватного радіо. Процес лібералізації національно-публічного радіо та позбавлення його політичної заангажованості (Press).

У порівнянні з іншими медіа, зміни в телебаченні відбувалися ще повільніше. Серед причин цього:

- державна монополія національного телебачення;
- політичний тиск в результаті якого часто змінювалось керівництво (за останні 30 років біля 20 директорів змінилося на Національному телебаченні, тільки один Генеральний директор повністю відпрацював весь строк повноважень та був переобраний на наступний термін);
- брак вивчення та розвиток концепцій і стратегій;
- недієздатне керівництво, економічні обмеження та застаріле обладнання.

1994 р. вважається поворотним моментом у лібералізації телебачення в Болгарії, оскільки було запущено в країні першу приватну

телестанція локального спрямування «Нова Телевізія» (Ibroscheva, 2009). На сьогоднішній день 215 каналів транслюється через супутники і лише 7 через локальні телестанції. Приватні телестанції безсумнівно кинули виклик державній телевізійній монополії (Background).

Щодо телебачення в Болгарії, то існує досить великий попит на даний вид інформаційної продукції. Згідно з результатами опитування, зробленими Національним статистичним інститутом Болгарії (Телевизионни), майже половина всіх сімей у країні мають кабельне телебачення, причому ситуація не змінюється вже протягом багатьох років. Різноманіття болгарських програм обумовлене трансляцією або створенням аналогічних програм, які транслюються на Заході. Тобто частка власне національного продукту є відносно малою. Опитування свідчать про те, що болгарський глядач є достатньо консервативним. Щодо кабельного телебачення, то існують значні порушення у цій сфері, зокрема, відбувається трансляція програм досить сумнівної якості (Boytchev).

Відмінною рисою ЗМІ Болгарії в постсоціалістичних період став так званий феномен приватних радіо, поява яких викликало величезний приплив молодіжної аудиторії. Сьогодні популярністю користуються приватні радіостанції «Дарік» і «Експрес» (останнє – єдине з усіх приватних радіо, програми якого транслюються на території всієї країни) (Стойков).

За останні 30 років простір радіо і телебачення в Болгарії розвинувся і став досить насиченим. На сьогоднішній день на території країни створено понад 370 телерадіоканалів, які транслюються великою кількістю національних та регіональних наземних і кабельних телекомпаній. Щоправда, багато з них мають нестабільний ліцензійний статус. Їх статус законно встановлено тендерами спеціальними органами (Supervisin).

Розвиток нових інформаційних технологій мав і має серйозний вплив на розвиток медіаринку сучасної Болгарії. У 1997 р. Інтернет був офіційно представлений у Болгарії. Болгарські електронні засоби масової інформації сьогодні мають достатньо високий споживчий інтерес. Використання нових технологій є ключовим фактором виживання у переповненому інформаційному просторі. Газети з великим тиражем мають он-лайн версії, але деякі з них потребують платного доступу (www.24chasa.bg; www.trud.bg; www.standartnews.com

та ін.). Нові агентства та телекомпанії уже також увійшли в Інтернет простір. Спостерігається стала тенденція приросту якості електронної інформації та веб-сайтів (Boytchev). На додачу до розважальних сайтів та новин, Інтернет починають використовувати для так званої громадської журналістики. Для цього створюються спеціальні блоги на різні політичні та соціальні теми. Іншим феноменом є створення веб-сайтів де організуються дебати і де кожен громадянин може написати свої думки на політичну чи економічну тематику, тобто йдеться про інтерактивну комунікацію.

Зростання популярності Інтернету кардинально впливає на медіа-систему. Кількість он-лайн ЗМІ постійно зростає, хоча її інформація майже неконтрольована і некерована. Сьогодні Інтернет набув широкої популярності в Болгарії, про що говорить і той факт, що в країні налічується понад 150 Інтернет-провайдерів (Media landscape). Державні засоби масової інформації запустили власні Інтернет-сервіси, зокрема: болгарське телеграфне агентство – www.bta.bg з англійською версією, болгарське національне телебачення – www.bnt.bg і Болгарське національне радіо – www.nationalradio.bg.

74

Друковані засоби масової інформації паралельно почали запускати власні онлайн-видання, наприклад: Стандарт Новини – www.standartnews.com, Monitor – www.zone168.com і Sega Daily – www.segabg.com. Серед болгарських газет з Інтернет-видань англійською мовою виділяються Софія Independent, Дума, Праця, Sega Weekly, Новинар, Культура, Булгар голос, та Insider. Vox, онлайн-журнал з літератури, був першим незалежним літературним журналом Болгарії.

Майже всі основні болгарські друковані видання мають власні Інтернет-версії з форумами та чатами. Відсутність Інтернет-версії сьогодні не дозволяє їм йти в ногу з вимогами болгарського суспільства.

У період підготовки до вступу в ЄС Болгарії були регламентовані найважливіші функції і завдання громадських і комерційних ЗМІ, основи їх фінансової політики, редакційного менеджменту, що послужило природному виникненню конкуренції на медіаринку. Болгарський медіасектор став дуже добре розвинений в кількісному відношенні, стратифікація медіаринку знаходилася на високому рівні, зайшли іноземні інвестори і місцеві гравці, таблоїдні формати і серйозна журналістика, політично кон'юнктурні та незалежні засоби масової інформації. Межі між різними типами ЗМІ поступово поча-

ли стиратися, виникли медіаімперії, здатні запропонувати споживачеві комплексні послуги (Георгиева, 2011, 78).

Вступ Болгарії в ЄС став засобом досягнення стратегічних національних цілей. Внаслідок концентрації медіавласності і зростання інвестицій в болгарський медіаринок, зросла конкуренція між комерційними ЗМІ і виникла тенденція комерціалізації медіаконтенту. ЗМІ є тим комунікаційним каналом, який забезпечив процес європейської інтеграції. Болгарія, як одна з країн з тоталітарним минулим, нерідко демонструвала підміну соціальної ролі ЗМІ. В сучасних умовах формування нової соціальної ролі можливе тільки при наявності чіткої моделі переходу на новий політичний устрій, в якому задані адекватні параметри взаємовідносин ЗМІ і політичної влади.

Однак відсутність стійкої демократії в болгарському суспільстві початку 1990-х рр. призвело до формування псевдоролей ЗМІ, в результаті чого болгарська журналістика в основному стала реєструвати важливі події, але не розкривати їх причинно-наслідкові зв'язки. Після парламентських виборів в 2009 р. в країні сформувалася тенденція медіатизації політичного життя, що в свою чергу призвело до політизації медіазмісту.

Важливою подією 2010 року став відхід німецької видавничої групи WAZ і медіаконгломерату Руперта Мердока News Corporation з болгарського медіаринку, в зв'язку з чим почався новий етап розвитку болгарських ЗМІ, на якому ліберальні цінності комунікації спіралися в першу чергу на технологічну зручність, а не на маркетингові стратегії.

Це негативно відобразилося на розвитку ЗМК в Болгарії. Так, якщо у 2006 р. країна посідала 35 місце Всесвітнього індексу свободи преси (World Press Freedom Index), а її ЗМІ оцінювали як відносно вільні, то вже в 2015 р. це було 106 місце серед 180 країн. Серед європейських країн гірші показники на той момент були лише у Македонії, а свободу преси Румунії, наприклад, досить високо було оцінено, при тому, що ця східноєвропейська країна разом з Болгарією одночасно вступала в НАТО і ЄС. Таку негативну динаміку в медіасередовищі Голова Ради з питань електронних ЗМІ Болгарії Георгій Лозанов пояснює різким ослабленням суспільного тиску на ЗМІ за роки членства країни в Європейському Союзі. «Суспільство, схоже, втратило інтерес до ЗМІ і перестало розглядати їх як частину свого порядку денного. Здається, вирішили, що все в Болгарії стане на міс-

це після вступу до Європейського Союзу. Насправді справжня битва в країні зараз відбувається між інтересами, нав'язаними корпораціями, і опором громадян проти них. Ми спостерігаємо політичні та екологічні протести, але не протести проти монополії ЗМІ. Війни також є характерною рисою болгарського медіапейзажу. Використання засобів масової інформації як каналів для очищення політичних та ділових інтересів – це вже не нова тема, але висновок, що всі втрачають від цих воєн, все ще не зрозуміли ворогуючі сторони» - зазначає експерт (Цеков).

Переплетення засобів масової інформації, економічних інтересів та політики стало неприйнятним для такої країни ЄС, як Болгарія. Ця спричинило акції протесту в країні. Основною вимогою протестувальників був заклик до Європейського Парламенту, європейської громадськості, свідомих болгарських політиків та небайдужих громадян країни активно протидіяти корупції та непрозорим оборудкам, зокрема і у сфері ЗМІ (Рот).

76

Висновки. У процесі вступу Республіки в ЄС змінилася сутність і природа болгарських медіа. Здатність ЗМІ виконувати роль однієї з опор демократичного суспільства постійно зростала. Основні трансформації торкнулися програмної політики і регулювання ЗМІ. На ринку електронних ЗМІ з'явилося чимало нових комерційних компаній, але це не призвело до підвищення якості їх програм. Однак, нові мовники не були в змозі витримати конкуренцію з боку великих телерадіокомпаній, що створило передумови для виникнення монополії на медіаринку. За нових умов виникла необхідність в ефективному регулюванні сектора ЗМІ. Крок у цьому напрямі був зроблений із затвердженням процедури ліцензування мовників, що ввела два види ліцензій – програмну (видає Рада електронних ЗМІ) та телекомунікаційну (видає Комісія з регулювання повідомлень).

Демократизація у суспільстві вплинула на розвиток засобів масової інформації в Болгарії. Лібералізація і дерегулювання всієї системи ЗМК призвели до його децентралізації і створення плюралістичної преси та альтернативних електронних засобів масової інформації.

За останні 30 років масово-інформаційний сектор країни різко змінився. Болгарська преса перейшла від майже тотального підпорядкування державі до певного дерегулювання. З'явилися сотні газет, що представляють альтернативні точки зору і відображають

весь спектр політичного життя. Більш того, з ринку поступово зникає преса, пов'язана з політичними партіями, поступаючись місцем незалежним виданням. Електронні ЗМІ теж відрізняються широким плюралізмом, а кількість радіо- і телестанцій обчислюється сотнями. Внаслідок концентрації медіавласності та зростання інвестицій на болгарському медіаринку зросла конкуренція між комерційними ЗМІ і виникла тенденція комерціалізації медіаконтенту.

Політичний процес в Болгарії здійснюється в медіаопосередкованій середовищі, але ЗМІ не є визначальним фактором політичного життя країни. Щоправда, вони досить активно впливають на політичний порядок денний, при тому, що політична влада і болгарські ЗМІ знаходяться в тісному взаємозв'язку.

Джерела та література:

1. Георгиева, Елена. 2011. Трансформация системы масс-медиа Болгарии в условиях европейской интеграции. Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 9. Вып. 1.
2. Дермеджиева, Г. 2005. Дигиталните медии. Годишник на Софийския университет "Св. Кл. Охридски, ФЖМК. Т. 12.
3. Калинкин, Вячеслав. Германский медиакапитал на рынке СМИ Республики Болгарии. <http://www.mediascope.ru/old/node/131> (accessed June, 21, 2019).
4. Константинова, Здравка. и др. 2006. Българската журналистика 160 години. Минало – настояще – перспективи. София: УИ „Св. Климент Охридски”.
5. Конституция на Република България. <http://www.cem.bg/download.php?id=106> (accessed June, 19, 2019).
6. Матвиенко, Валентин. Трансформация медийного ландшафта Болгарии в XXI веке. <http://na-journal.ru/4-2014-gumanitarnye-nauki/494-transformacija-medijnogo-landshafta-bolgarii-v-xxi-veke> (accessed May, 21, 2019).
7. Огнянова, Нели., Велкова, Десислава., Любенова, Северина. 2007. Мониторинг на лицензирането на радио и телевизионните оператори в България 2006-2007. София.
8. Рот, Юрген. Българската медийна мощ – и немощта на демокрацията. <http://www.dw.com/bg/българската-медийна-мощ-и-немощта-на-демокрацията/a-17244098> (accessed May, 11, 2019).

9. Стойков, Любомир. Система регулирования и саморегулирования СМИ в Болгарии. <http://www.relga.ru/Environ/wa/Main?level1=main&level2=articles&textid=2299> (accessed June, 21, 2019).

10. Стойков, Любомир. Состояние и тенденции развития печатных СМИ Болгарии. <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?level1=main&level2=articles&textid=2313> (accessed May, 21, 2019).

11. Телевизионни оператори през 2011 година. <http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=24&a1=655&a2=656#cont> (accessed June, 08, 2019).

12. Филева, Петранка. 2009. Качество на управление на медийните организации. <http://media-journal.info/?p=item&aid=60> (accessed May, 09, 2019).

13. Филева, Петранка. 2009. Монитор медиен плурализъм. <http://media-journal.info/?p=item&aid=96> (accessed June, 01, 2019).

78 — 14. Цеков, Николай. Голятомо медийне затъване. <http://www.dw.com/bg/голятомо-медийне-затъване/a-18743002> (accessed June, 02, 2019).

15. Background & General Characteristics. <http://www.pressreference.com/Be-Co/Bulgaria.html> (accessed June, 11, 2019).

16. Bakardjieva, Maria. The New Media Landscape in Bulgaria. <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/viewArticle/845/751> (accessed June, 01, 2019).

17. Boytchev, Alexander. Electronic media in Bulgaria – predicting the present. <http://www.mediaonline.ba/en/?ID=325> (accessed June, 11, 2019).

18. Croteau David R., Hoynes, William D. 2006. The Business of Media. Corporate Media and the Public Interest. London.

19. Ibroscheva, Elsa. 2009. Development of Digital TV in Bulgaria: Opportunities and Problems. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/402/295> (accessed June, 07, 2019).

20. Media landscape: Bulgaria. http://www.ejc.net/media_landscape/article/bulgaria/ (accessed May, 17, 2019).

21. Press Reference. Bulgaria. <http://www.pressreference.com/Be-Co/Bulgaria.html> (accessed May, 21, 2019).

22. Raycheva, Lilia. 2008. The Patchwork of Bulgarian Media. Global Media Journal – Polish Edition.

23. Supervising the mass media authorities in the Republic of Bulgaria http://www.cecl.gr/rigasnetwork/databank/REPORTS/r16/Bu_16_Zinovieva.html (accessed June, 19, 2019).

References:

1. Georgy`eva, Elena. 2011. Transformacy`ya sy`stemy mass-medya` Bolgary`y` v uslovy`yax evropejskoj y`ntegracy`y`. Vestny`k Sankt-Peterburgskogo uny`versy`teta. Ser. 9. Выр. 1.

2. Dermedzhy`eva, G. 2005. Dy`gy`talny`te medy`y`. Gody`shny`k na Sofy`jsky`ya uny`versy`tet "Sv. Kl. Oxy`dsky`", FZhMK. T. 12.

3. Kaly`nky`n, Vyacheslav. Germansky`j medy`akapy`tal na r`ynke SMY` Respubly`ky` Bolgary`y`. <http://www.mediascope.ru/old/node/131> (accessed June, 21, 2019).

4. Konstanty`nova, Zdravka. y` dr. 2006. B`lgarskata zhurnaly`sty`ka 160 gody`ny`. My`nalo – nastoyashhe – perspekty`vy`. Sofy`ya: UY` „Sv. Kly`ment Oxy`dsky`”.

5. Konsty`tucy`ya na Republy`ka B`lgary`ya. <http://www.cem.bg/download.php?id=106> (accessed June, 19, 2019).

6. Matvy`enko, Valenty`n. Transformacy`ya medy`jnogo landshafta Bolgary`y` v XXI veke. <http://na-journal.ru/4-2014-gumanitarnye-nauki/494-transformacija-medijnogo-landshafta-bolgarii-v-xxi-veke> (accessed May, 21, 2019).

7. Ognyanova, Nely`., Velkova, Desy`slava., Lyubenova, Severy`na. 2007. Mony`tory`ng na ly`cenzy`raneto na rady`o y`televy`zy`onny`te operatory` v B`lgary`ya 2006-2007. Sofy`ya.

8. Rot, Yurgen. B`lgarskata medy`jna moshh – y`nemoshhta na demokraciy`ata. <http://www.dw.com/bg/b`lgarskata-medy`jna-moshh-y`-nemoshhta-na-demokraciy`ata/a-17244098> (accessed May, 11, 2019).

9. Stojkov, Lyubomy`r. Sy`stema reguly`rovany`ya y`samoreguly`rovany`ya SMY` v Bolgary`y`. <http://www.relga.ru/Enviro/wa/Main?level1=main&level2=articles&textid=2299> (accessed June, 21, 2019).

10. Stojkov, Lyubomy`r. Sostoyany`e y`tendency`y` razvy`ty`ya pechatny`x SMY` Bolgary`y`. <http://www.relga.ru/Enviro/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?level1=main&level2=articles&textid=2313> (accessed May, 21, 2019).

11. Televy`zy`onny` operatory` prez 2011 gody`na. <http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=24&a1=655&a2=656#cont> (accessed June, 08, 2019).

12. Fy`leva, Petranka. 2009. Kachestvo na upravleny`e na medy`jny`te organy`zacy`y`. <http://media-journal.info/?p=item&aid=60> (accessed May, 09, 2019).

13. Fy`leva, Petranka. 2009. Mony`tor medy`en pluraly`zъm. <http://media-journal.info/?p=item&aid=96> (accessed June, 01, 2019).

14. Cekov, Ny`kolaj. Golyatomo medy`jne zatъvane. <http://www.dw.com/bg/golyatomo-medy`jne-zatъvane/a-18743002> (accessed June, 02, 2019).

15. Background & General Characteristics. <http://www.pressreference.com/Be-Co/Bulgaria.html> (accessed June, 11, 2019).

16. Bakardjieva, Maria. The New Media Landscape in Bulgaria. <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/viewArticle/845/751> (accessed June, 01, 2019).

17. Boytchev, Alexander. Electronic media in Bulgaria – predicting the present. <http://www.mediaonline.ba/en/?ID=325> (accessed June, 11, 2019).

80 — 18. Croteau David R., Hoynes, William D. 2006. The Business of Media. Corporate Media and the Public Interest. London.

19. Ibroscheva, Elsa. 2009. Development of Digital TV in Bulgaria: Opportunities and Problems. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/402/295> (accessed June, 07, 2019).

20. Media landscape: Bulgaria. http://www.ejc.net/media_landscape/article/bulgaria/ (accessed May, 17, 2019).

21. Press Reference. Bulgaria. <http://www.pressreference.com/Be-Co/Bulgaria.html> (accessed May, 21, 2019).

22. Raycheva, Lilia. 2008. The Patchwork of Bulgarian Media. Global Media Journal – Polish Edition.

23. Supervising the mass media authorities in the Republic of Bulgaria http://www.cecl.gr/rigasnetwork/databank/REPORTS/r16/Bu_16_Zinovieva.html (accessed June, 19, 2019).

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.81-96>

УДК: 327.7

© Володимир Фісанов¹

ОБЛИЧЧЯМ ДО ЄВРОПИ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРАДИПЛОМАТІЇ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (сучасні виклики та можливі рішення)

У статті проаналізовано феномен парадипломатії як прояв фрагментації у глобалізованому світі, котрий віддзеркалює складні процеси зменшення ваги держави як актора та інструмента зовнішньої політики у перехідну Поствестфальську добу. Зокрема досліджено різноспрямовані й неоднозначні процеси регіоналізації й трансрегіональної взаємодії на прикладі здійснення парадипломатії у Чернівецькій області із врахуванням фактору підвищення ролі регіональних еліт з метою підвищення власної легітимності у контексті трансрегіональної взаємодії в євро регіоні «Верхній Прут».

Розглядаються складності і протиріччя трансрегіонального співробітництва. Зроблено висновок про те, що слід уникати звуження дії цього євро регіону до неефективного спілкування управлінців і представників бюрократії трьох країн. Підкреслено також, що надання подвійного громадянства представникам румунської і молдавської громад Чернівецької області є певним критичним рубежем, який стримує якісну економічну та соціальну співпрацю у межах євро регіону «Верхній Прут». Пропозиція автора полягає у тому, щоби започаткувати спільний міжнародний освітньо-культурний проект України та Румунії «Історія Буковини ХХ століття: без стереотипів та наїшарувань». Реалізація такого проекту допоможе подоланню усталених стереотипів у сучасних українсько-румунських відносинах, будучи надійним інструментом більш ефективною культурної парадипломатії у середньостроковій перспективі.

Ми стоїмо перед конструюванням європейської традиції в Україні

¹ Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: v.fisanov@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0001-6550-8903>

ні, а також, мабуть, у Румунії та Молдові, котру варто складати із достойних пазлів. Тільки тоді громадяни наших трьох країн, що проживають у єврозоні «Верхній Прут», стануть дійсно статусними громадянами єдиної Європи, відчуючи позитивні наслідки розвитку регіональної парадипломатії.

Ключові слова: єврозон «Верхній Прут», громадяни на прикордонні, парадипломатія, спільний освітньо-культурний проект «Історія Буковини ХХ століття», регіональні еліти, Україна, Румунія, Республіка Молдова, українсько-румунська співпраця, Чернівецька область.

Facing Europe: Regional Aspects of Paradiplomacy in Chernivtsi Oblast (Current Challenges and Possible Solutions)

82

The article analyzes the phenomenon of paradiplomacy as a factor of fragmentation in a globalized world, which reflects the complex processes of reducing the role of the state as an actor and a foreign policy instrument in the post-Westphalian era. Different and real processes of regionalization and transregional interaction are investigated, using paradigm diplomacy in the Chernivtsi region. The author explores the factor of increasing the role of regional elites in order to increase their own legitimacy in the context of transregional interaction in the Upper Region Euroregion.

Complexities and contradictions of transregional cooperation are considered. It's concluded that the narrowing of this Euroregion should be avoided for ineffective communication between the managers and representatives of the bureaucracy of the three countries. The article noted that the granting of dual citizenship to representatives of the Romanian and Moldovan communities of Chernivtsi region is a certain critical milestone holding back high-quality economic and social cooperation within the Upper Prut Euroregion. The author's proposal is to launch a joint international educational and cultural project of Ukraine and Romania «History of Bukovina of the Twentieth century: without stereotypes and layers». The implementation of such project will help to overcome the old stereotypes in contemporary Ukrainian-Romanian relations, being a reliable tool for a more effective cultural paradigm over the next decade. We are facing the construction of European tradition in Ukraine, as well as in Romania and Moldova, which should be worthy of puzzle. Only then will the citizens of our three countries residing in the Upper Prut Euroregion become truly status citizens of United Europe, feeling the positive effects of the development of regional paradiplomacy.

Keywords: «Upper Prut» Euroregion, citizens at border of the countries, paradiplomacy, joint educational and cultural project «History of Bukovina of the 20th Century», regional elites, Ukraine, Romania, Republic of Moldova, Ukrainian-Romanian cooperation, Chernivtsi region.

Постановка проблеми. У наш непростий час, коли взаємини міжнародних акторів на глобальному і локальному рівнях набувають нових вимірів, проблеми парадипломатії актуалізуються і поступово набувають виключного значення у транскордонному співробітництві. Відразу зауважимо, що термін «парадипломатія» незнайомий, навіть трохи несподіваний як для знавців міжнародної політики, так і для більш широкої громадськості. Сфера міжнародної політики протягом довгого часу, зазвичай, залишалася виключно полем дій для центральних урядів. Регіони не приймали у ній активної участі аж до 60-х років ХХ ст. Проте, ситуація змінилася: сьогодні субнаціональні актори беруть активну участь у формуванні порядку денного сучасної «прикордонної та транскордонної політики» багатьох країн, особливо в Європі. Однак поняття «парадипломатія» не включено у словники з міжнародних відносин. Так, в Україні цей новітній термін не потрапив у сучасний словник неологізмів та новотворів (Новітня політична лексика, 2016). Якщо висловлюватися стисло, то можна сказати, що парадипломатія – це розвиток регіонами міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Праці з міжнародної регіоналістики, де ці питання трактуються дещо по-новому, стали появлятися у сучасному науковому дискурсі з початку ХХІ століття. Причому розглядалися вони у контексті розширення ролі регіонів в умовах демократії та трансрегіональної взаємодії. Відомий шотландський дослідник Майкл Кітінг (університет Абердіна) у книзі «Плюринаціональна демократія» пише про інше «масштабування європейської держави» в умовах сьогодення. Він зокрема відзначає, що Європа рухається до більш складного політичного порядку з різними «обличчями» суверенної влади та асиметричними конституційними домовленостями. Демократія вже не може обмежуватися рамками національної держави, а має поширюватися на нові політичні простори (Keating, 2005). У найновішій роботі вчений здійснив оригінальне емпіричне дослідження регіоналізації соціально-економічних груп інтересів та вироблення відповідної політики на прикладі

шести країн Європи (Keating, 2013).

Із сучасних дослідників активно розробляє парадипломатичну тему російський вчений О. Кузнецов, який захистив дисертацію, де проаналізовано окремі аспекти політичної регіоналістики (Кузнецов, 2008). А декілька років тому вийшла його монографія у США, в якій досліджуються питання теорії та практики парадипломатії у міжнародному контексті (Mogeno, 2016). Питанням концептуалізації поняття парадипломатії присвячена наукова розвідка польського вченого Т. Камінського (Kamiński, 2018). Причому, як відзначає автор, сьогодні «міжнародний активізм субнаціональних урядів» (the international activism of subnational governments) не є виключно рисою федеральних країн таких як Канада, Німеччина, Бельгія чи США, а також помітний і в унітарних країнах, зокрема у Польщі чи Франції.

84

В Україні проблематиці парадипломатії присвячені наукові розвідки дніпровських дослідників Т.О. Грачевської та І.К. Головка (Грачевська, 2014; Головка, 2018). Варто підкреслити той факт, що Таміла Грачевська подає практичні рекомендації стосовно активізації парадипломатії регіонів України, відзначаючи зокрема, що доцільно «збільшити повноваження органів місцевого самоврядування в зовнішній сфері, інтенсифікувати роботу щодо презентації регіонів України на різноманітних міжнародних форумах, розширити географію співробітництва регіонів України з європейськими регіонами». Говорячи про сучасне трансрегіональне європейське співробітництво усе-таки підкреслимо, що пріоритетним у міжнародних справах залишається загальнонаціональний рівень (country first, but Europe, too). Такий підхід домінує у більшості країн ЄС і люди не сприймають це як щось незрозуміле. Думаю, що збереження подібної рівноваги між трансрегіональною співпрацею та національними міжнародними проектами і обов'язками є найбільш прийнятною моделлю гео економічного розвитку для України у середньостроковій перспективі.

Мета статті. Критикуючи звужені підходи і практики міжнародної співпраці у євро регіоні «Верхній Прут» у минулому, автор має на меті проаналізувати нові можливості парадипломатії, зокрема у культурній та соціально-економічній сферах, які з'явилися у Чернівецькій області з початком реформ місцевого самоврядування та за умов продовження євроінтеграційного курсу України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, наприкінці 10-х ро-

ків XXI ст., у практиці субрегіонального співробітництва багатьох європейських держав на перший план виходять питання не тільки економічної взаємодії, а й формування значно ширшого фону міжнародного співробітництва, котре включає також різні виміри культурної парадипломатії. Ця тенденція стає усе більш помітною в умовах, коли в Україні відбуваються процеси децентралізації з упором на значну автономію місцевих органів влади, зокрема і в міжнародних питаннях. Наголосимо на тому, що економічна основа для різних напрямів парадипломатичної діяльності також системно розширюються. У межах реформи, яка має завершитися у 2020 р., в Україні створено понад 800 об'єднаних територіальних громад, передусім в сільських територіях, які вперше за всі роки незалежності отримали пряме бюджетне фінансування власної інфраструктури близько 4,4 млрд. гривень у 2016-2018 роках.

Одним з працюючих проєктів парадипломатії можна назвати Єврорегіон «Верхній Прут». Зрозуміло, що виокремлюючи пріоритети діяльності творці єврорегіону мали на меті насамперед сприяння подальшому розвитку транскордонного співробітництва власних населених пунктів, окремих міст. Разом із тим до процесів інтернаціональної взаємодії мали підключитися зацікавлені органи місцевого самоврядування, а також окремі установи, підприємства, неурядові та громадські організації, представництва різних етнічних громад. Відразу вкажемо, оглядаючись на досвід останніх 2-х десятиліть, що сфера економічної співпраці не стала пріоритетним напрямом. Значно більше уваги приділялося питанням освіти та культури.

І ще один напрям парадипломатії, поза всяким сумнівом, вважався досить важливим. Саме на трансрегіональному рівні (із залученням поряд з державними і недержавними акторів) намагалися надати нової якості механізмам співробітництва між регіонами України-Румунії-Молдови, зміцнюючи при цьому засади безпечного сталого розвитку єврорегіону.

Трохи історії. Єврорегіон «Верхній Прут» був утворений 22 вересня 2000 року, тобто у наступному році відзначимо його 20-річчя. Тоді була підписана спеціальна угода між 5-ма регіональними суб'єктами: Чернівецькою областю України, Ботошанським та Сучавським повітами Румунії, Бельцьким та Єдинецьким повітами Республіки Молдова. А у жовтні 2003 р. до єврорегіону приєдналися Івано-Франківська область України.

Одним з напрямів у рамках регіональної парадипломатії було і залишається сьогодні співробітництво національно-культурних товариств. У межах трьохстороннього співробітництва Румунії, України та Молдови національно-культурні товариства Чернівецької області, як відзначав експерт Сергій Гакман, «акцентували свою увагу на досягненні фактичної рівності представників національних меншин із представниками титульної нації». Зокрема дослідник мав на увазі «обіймання тієї чи іншої посади, а також створення однакових умов для задоволення своїх національно-культурних потреб» (Гакман, 2004, 185).

86

Зі своєї сторони автор цієї статті неодноразово наголошував на необхідності критичного ставлення до досвіду спілкування голів адміністрацій різних рівнів, представників місцевих офісів та НУО, підкреслюючи що іноді в умовах демодернізації соціуму євро регіональні зустрічі перетворюються у «застільну дипломатію». При цьому йшлося насамперед про якість співпраці. Отже, питання завжди полягає у тому, чи євро регіон є простою сумою багатосторонніх угод або ж він являє собою «нову якість інтеграції» що передбачає іноді й часткову відмову від певних традиційних принад суверенітету (Фісанов, 2004, 211).

Зрозуміло, що однією з центральних проблем у рамках регулювання трансрегіонального співробітництва мало у минулому і матиме надалі міжнаціональне порозуміння та міжетнічна співпраця. Зупинимося на цьому аспекті культурної парадипломатії більш детально.

Процес налагодження міжнаціональної співпраці у Чернівецькій області, у тому числі і межах євро регіону, виявився дуже складним, багатограним й суперечливим. Адже на новоевропейському геополітичному полі з початку 90-х виявилися 2 основні гравці, які тут впливають на орієнтації та ідентичності сучасних буковинців – Україна та Румунія. Причому остання може виступати з більш консолідованих позицій. Адже молдовська національна ідентичність в нашій області зазнала ерозії і цей процес продовжується. У радянські часи, зрозуміло, ці тенденції гальмувалися жорстким кордоном ССРСР, до якого входила тодішня Молдавська ССР. Існувала на той час фактично єдина за вимовою мова для двох національних одиниць, проте румуни послуговувалися у написанні латиницею, а молдаване – кирилицею. Така румуно-молдавська роздвоєність підтримувалася

«єдиною соціалістичною ідеологією й братерством» народів ССРСР та Румунії. Таким чином, єдина румунська ідентифікація, за яку й сьогодні точиться боротьба (зокрема й на теренах Чернівецької області) була скрита потрійним шаром «традиційних непорозумінь». За даними перепису 1989 р. десь з 200 тисяч румуно-молдавського населення (це близько 20% населення Чернівецької області) завжди третина – 60-65 тисяч мешканців ідентифікували себе як молдавани. Сьогодні ця цифра знизилася на декілька десятків тисяч. А в умовах сучасної економічної кризи діє фактор «купленої ідентичності» (оформлення нерумунами румунського громадянства з метою виїхати до однієї з країн ЄС), що також перешкоджає відвертому діалогу українців, румунів і молдован у Чернівецькій області.

Зрозуміло, Україна як держава наполягала раніше і наполягає сьогодні, щоби у представників румунської національної громади (зокрема у молоді) формувалася загальнонаціональна українська ідентичність, що передбачає достатнє володіння українською мовою як державною, знання базової інформації стосовно історії України. Отже, посилаючись на знаного ідеолога мультикультуралізму Вілла Кимлічку, можна стверджувати, що Україна пропонує радше модель кореневої інтеграції румуно-молдавської етної групи у сучасний український соціум (аніж асиміляції), при повній «можливості зберегти свою рідну культуру» (Кимлічка, 2001, 99). Зрозуміло, що такий тренд, націлений на формування політичної нації, можна реалізувати лиш в умовах толерантного ставлення до інших етногруп, котрі мешкають у краї. Вважаю, що найважливішим вектором у сфері культурної парадипломатії на найближчі десятиліття має стати підтримання оптимального співвідношення національного (етнічного) та державного компонента по обидві сторони сучасної українсько-романської дуги як з боку України, так і з боку обох інших держав-партнерів – України та Республіки Молдова.

Важливим при цьому є питання толерантності в українсько-романському прикордонні. Пошлюся тут на ґрунтовну наукову розвідку Ігоря Буркута, де він, спираючись на матеріали соцдосліджень 2002-2003 років, зазначає, що найбільш толерантними в області були українці та росіяни – відповідно 94,43% та 80,05%. Серед румунів і молдован повну толерантність засвідчили у 2002 р., відповідно, 71,43% та 71,16%. Однак наступного року ці показники помітно знизилися до 65,41% та 59,59%. І цьому сприяли не тільки внутрішні,

а й зовнішні чинники. Автор зокрема вказує на підтриману офіційним Бухарестом практику (що продовжується й сьогодні) надання подвійного громадянства представникам румунської і молдавської громад Чернівецької області, що є певним критичним рубежем, який усе-таки стримує якісну економічну та соціальну співпрацю у межах єврорегіону «Верхній Прут»: інструменти парадипломатії ефективно не діють (Буркут, 2005, 266-268).

В іншій науковій розвідці І. Буркут наголошував, що в умовах соціально-економічної кризи з боку «румунсько-молдовської громади також є серйозні претензії», що пов'язане із сучасним станом економіки України і соціальними негараздами як його наслідком. На цьому тлі роздмухуються і етнополітичні суперечки (іноді під впливом зовнішніх акторів), що не сприяє активізації діяльності неурядових організацій у контексті розвитку єврорегіональної співпраці. Більш того, як підкреслює автор, навіть у середині румунської громади існує розуміння того, що певного роду діяльність громадсько-політичних організацій може завдати шкоди нормальному розвитку міжетнічних стосунків. Серед респондентів (соціологічне дослідження ЧНУ ім. Юрія Федьковича, червень 2002) 25, 9% етнічних румун вважало тоді, що діяльність політичних і громадських організацій може негативно впливати на міжнаціональні стосунки (Буркут, 2004, 205-206). І не тільки на міжнаціональні взаємини, а й на перспективи трансрегіональної співпраці, додамо ми.

Разом з тим, не хотілося б щоби у читача склалося враження, що виною усього є зовнішні впливи і чинники. Тут потрібна, особливо зважаючи на реалії сучасної гібридної війни на Сході України, філігранна точність політичних акцентів і дій нашої регіональної та центральної влади. Ще у 1997 р., тобто 22 роки тому назад, я наголошував на необхідності адекватної безпекової ролі офіційного Києва на нашому стратегічному прикордонні наступне: «... зміцнення геополітичного становища України відбувається в умовах державного експерименту. Правлячий клас, при певній фантомності владних структур, складно вирішує проблему взаємного зближення етнонаціональних груп. Подібна проблема вповні може вирішуватись лиш за умов повноцінного громадянського суспільства» (Фісанов, 1997, 85). Думаю, що вирішувати ці проблеми стало і простіше, і складніше. Проте, якраз, слід надати нових імпульсів співробітництву із врахуванням сучасного євроінтеграційного вектору у зовнішній політиці

України, зрозуміло, із залученням усього інструментарію парадипломатії. А при цьому не обійтись без економічної складової ТКС. Отже, декілька зауваг про економічну складову розвитку Чернівецької області в історичній ретроспективі та європейській перспективі.

Дійсно парадипломатичне співробітництво у рамках діяльності окремих інноваційно-промислових кластерів та окремих підприємств на Буковинському прикордонні могло мати позитивні соціальні та економічні наслідки. Однак, мало що роблячи у контексті можливого розвитку постіндустріальних трендів у карколомні 90-і роки, ми, на жаль, фактично втратили їх індустріальні основи, які закладалися в останні 30 років існування СРСР. Нагадаю, що тоді на теренах області формувалася так би мовити філософія й практика «соціалістичного індустріалізму» (новий «міф» перетворень), центром якого стали Чернівці. Образно кажучи, умовною вищою точкою його розвитку можна вважати Орвеллівський «1984 рік», коли стали реалізовуватись концепції генплану 1965 р., згідно з якими периферійні частини Чернівців набували індустріальних рис ординарного соціалістичного міста. Розробники на той час інноваційного генплану передбачали створити сучасний індустріальний центр Буковини. Усе це зумовило тут концентрацію багатьох підприємств, зокрема таких що працювали на союзний ВПК – «Кварц» та «Гравітон» і котрі разом із фізичним та математичним факультетами ЧНУ утворювали, як би ми сьогодні сказали, інноваційно-індустріальний кластер. Зрозуміло, що такі зміни пришвидшили приріст населення і як наслідок старі Чернівці «оточили» спальні райони.

Цікаво і те, що вже у добу незалежності деякі представники промислових та високоточних підприємств навіть намагалися підтримати втрачені тренди індустріалізму й сформувати в Чернівецькій обласній / міській радах, умовно кажучи, власну «Промислову партію», яка б відстоювала інтереси «великих підприємств» міста з опорою на фундаментальну університетську науку. Проте, ці зусилля були спорадичними і тому не результативними. Усе це певним чином, разом із старою традицією Чернівців, розташованих на українсько-романському фронтірі, сприяло космополітичному настрою досить великої частки населення міста.

Сьогодні ми, буковинці, не можемо похвалитися такими здобутками в економіці, як до прикладу, у євро регіоні Карпати – Україна. Як відомо, у його рамках довгий час досить ефективно функціонує Асо-

ціація органів місцевого самоврядування, котра щороку на розвиток українських прикордонних регіонів саме через проектну діяльність залучає близько 1 млн. грн. зі структурних фондів ЄС. А у 2018-2019 рр., до прикладу, за Програмою ТКС «Польща-Білорусь-Україна 2014-2020» ця Асоціація буде реалізувати 3 проекти на загальну суму 5,1 млн. євро (Калат, 2017).

90
— Можливо, через 20 років після утворення єврорегіону «Верхній Прут» усім – і управлінцям, і представникам активних НУО, і пересічним громадянам слід переосмислити, зокрема економічні можливості й виміри такої співпраці. Тим більше, що сьогодні в ЄС (з 2006 р.) поступово формується нова форма транскордонної взаємодії – Європейські об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС). Ця практика стала наслідком прийняття відповідного Регламенту Європарламентом та Радою Європи – №1082/2006. Подібні об'єднання, створюються з метою полегшення та сприяння транскордонному, транснаціональному чи міжрегіональному співробітництву між членами ЄС з метою зміцнення економічного та соціального єднання. Як вважають львівські експерти Ярослава Калат і Ольга Демедюк, у випадку створення Україною першого ЄОТС, наша держава може розраховувати на значну підтримку, в тому числі фінансову. А його успішне функціонування сприятиме покращенню іміджу України як вагомого гравця на європейській арені транскордонної співпраці (Калат, 2017).

Ще одним проявом ефективної парадипломатії у цьому контексті могло б стати, наприклад, відкриття представництва єврорегіону «Верхній Прут» у Брюсселі, як це сталося, скажімо, із єврорегіоном «Дністер», який разом з Вінницькою областю у 2012 р. відкрив там власне представництво. Для представництва єврорегіону в Брюсселі необхідно відкрити офіс за погодженням із керівництвом єврорегіону. І там має перебувати його постійний представник. Такий досвід може бути корисним й для інших єврорегіональних структур, які функціонують в Україні.

Дійсно, з економічної точки зору створення єврорегіону «Верхній Прут» мало «амортизувати» й стимулювати європейські економічні впливи на східному прикордонні ЄС (особливо після включення до Співтовариства Румунії). В силу низки причин наш єврорегіон так і не став Меккою для бізнесменів і туристів. Більш того, спостерігалася певна вузькість цілей, які мали досягатися у його межах. Сучасний

молдовський дослідник Валеріу Мошняга вірно колись помітив, що при вивченні єврорегіональної взаємодії слід розрізняти: політику намірів, риторику саморепрезентації та реальний досвід кооперації (Мошняга, 2000). Саме останній потребує переосмислення та нового бачення.

Зрозуміло, що у контексті «звужених» підходів до вивчення досвіду парадипломатії у нашому євро регіоні подаються оцінки навіть у фундаментальній праці НАН України, присвяченій рецепції досвіду ЄС Україною з ключових напрямків соціально-економічного та політичного розвитку. У книзі зокрема підкреслено, що у рамках євро регіону «Верхній Прут» апробується насамперед «модель екоєвро регіону», що власне і «обмежує зміст його функціонування» (Україна в Європі, 2009, 428). Однак, якщо дивитись ширше, то, як вважає відомий спеціаліст у даному питанні Зіновій Бройде, екоєвро регіон це лиш необхідний перший крок на шляху сталого соціально-економічного і просторового розвитку Чернівецької області. Не випадково, ще у квітні 2011 р. Радою ЄС в одному із базових у висновків щодо Стратегії ЄС у Дунайському регіоні (EUSDR) поряд із принциповим завданням поєднати можливості Структурних фондів і коштів Інструменту сусідства для підтримки транскордонних проектів з країнами – не членами ЄС, запропоновано виявити можливості співпраці та спільних інфраструктурних проектів в зоні взаємодії Балтійської та Дунайської макрорегіональних стратегій. При цьому, як відзначає експерт, для реалізації невикористаного транзитного потенціалу карпатських регіонів України і країн ЄС життєво необхідним є відновлення наскрізного вантажопасажирського руху залізничною колією 1520 км через географічний центр Європи у Карпатах між усіма прикордонними регіонами України, що входять до сфери дії EUSDR, які б до того ж поєднали б зокрема Карпатський євро регіон із євро регіоном Верхній Прут на українсько-угорсько-словацькому та українсько-романському порубіжжі (Бройде, 2018). До того, ж у межах екоєвро регіону перспективною для ведення «зеленої парадипломатії» з урахуванням розвитку гірських територій нашого краю є транскордонне використання найпотужнішого в Європі гідроенерго-акумуляючого комплексу на Дністрі.

Таким досить амбітним та усе-таки досяжним цілям сприятиме і нова програма Євросоюзу «U-LEAD з Європою», котра (у межах досягнення «системи прозорого і підзвітного багаторівневого

врядування») передбачає суттєве посилення спроможності ключових суб'єктів на національному, регіональному та місцевому рівнях впроваджувати нову державну регіональну політику та реформу місцевого самоврядування й територіальної організації влади (U-LEAD з Європою, 2017).

Сьогодні ця мульти-донорська програма (діє десь з кінця 2017 р.) фінансується як ЄС, так і його країнами-членами – Данією, Естонією, Німеччиною, Польщею та Швецією. У разі досить швидкої реалізації подібних проектів у середньостроковій перспективі організаційний інструментарій парадипломатичної діяльності лиш оновиться та підсилюватиметься.

Висновки. Отже, підводячи деякі підсумки, вкажемо на таке. Бюрократична спроба збудувати у минулі роки на українсько-романському транскордонні у власному задзеркаллі своєрідний кафе-кіанський Замок, куди доступ пересічному громадянину України, Румунії та Молдови був би обмежений, фактично не вдалася. Це не означає, що слід знехтувати ідеєю ефективної парадипломатії на європейському прикордонні України. Ні, і ще раз ні! Місцеві громади у межах сучасної Чернівецької області і у сусідніх державах спроможні у середньостроковій перспективі сформувати солідарну й конвергентну одиницю на Європейському порубіжжі, здатну вирішувати складні соціальні й економічні проблеми.

Виробляючи у громадян України європейську ідентичність (та сподіваючись на подібний підхід у Румунії та Республіці Молдова), маємо створити за допомогою спільних дискурсів і практик поле взаємодії, що дозволить по-новому розкрити потенції Чернівецького регіону. Важливим складником процесу є реалізація «політики ідентичності», що передбачає розроблення адекватних сьогоднішню ідейно-політичних засад національного самоствердження на ґрунті спільних національних та європейських інтересів.

Цьому могла б сприяти і вільна від стереотипів інноваційна політика пам'яті на українсько-романському прикордонні. Чому б, до прикладу, у зазначеному ключі не започаткувати спільний міжнародний освітньо-культурний проект України та Румунії «Історія Буковини ХХ століття: без стереотипів та нашарувань». Подібне видання, реалізоване скажімо вільними асоціаціями дослідників (включаючи вчених, вчителів, представників ЗМК і зацікавлених НУО) упродовж майбутніх 5 років (до 2025 р.), стало б проривним у подоланні устале-

них стереотипів у сучасних українсько-румунських відносинах і було б надійним інструментом ефективної культурної парадипломатії. Проект міг би стати своєрідною моделлю для залагодження складних українсько-польських «історичних» відносин.

Не слід, з нашого погляду, у побудові міцних стосунків міжнаціонального спілкування та взаємодії на європейському прикордонні піддаватися спокусам моменту, а варто досягати довгострокових, стратегічних мультикультурних цілей. Ми стоїмо перед винайденням, конструюванням європейської традиції в Україні, а також, мабуть, у Румунії та Молдові і її варто складати із достойних пазлів. Тільки тоді громадяни наших трьох країн, котрі проживають у євро регіоні «Верхній Прут», стануть дійсно статусними громадянами єдиної Європи, відчуваючи себе свободними економічно, політично і духовно.

Джерела та література:

1. Буркут І.Г., 2004. Проблеми етнічної толерантності у поліетнічному середовищі (на прикладі євро регіону «Верхній Прут»). Євро регіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Зб. наукових праць. Чернівці. Букрек. С.191-209.
2. Буркут І.Г., 2005. Динаміка міжетнічних відносин у Чернівецькій області на сучасному етапі (за матеріалами соціологічних опитувань та періодичної преси 2002-2003 років). Політичні процеси: історія, міфи, реальність (погляд з регіону). Чернівці: Видавництво «Прут», С. 266-268.
3. Бройде З., 2018. Можливості розвитку гірських територій. Матеріали Карпатського Форуму регіонального розвитку, м. Яремче, 30 травня - 1 червня 2018 р. http://rdpa.regionet.org.ua/images/131/Carpathian_Forum_Materials.pdf
4. Гакман С., 2004. Розвиток міжетнічних відносин на території євро регіону «Верхній Прут»: динаміка, реалії та перспективи. Євро регіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Зб. наукових праць. Чернівці. Букрек. С.180-191.
5. Головка І., 2018. Міста як суб'єкти парадипломатії: особливості та провідні напрямки діяльності // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. Вип. 17. <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/issue/archive>
6. Грачевська Т. О., 2014. Парадипломатія як складова процесів

регіоналізації на сучасному етапі. Грані. № 12. [http:// reposito ry . dnu. dp.ua:1100 /? page= inner_material&id=6312](http://reposito ry . dnu. dp.ua:1100 /? page= inner_material&id=6312)

7. Калат Я. Демедюк О., 2017. Імплементация європейського досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи (доповідна записка), Львів. <http://ird.gov.ua/irdp/e20170401.pdf>

8. Кимлічка В., 2001. Лібералізм і права Меншин. Гол.ред. і автор передмови Дж. Перлін. Харків: Центр Освітніх Ініціатив. 176 с.

9. Кузнецов А. С., 2008. Политическая регионалистика: теоретико-методологический анализ современных концепций. Специальность 23.00.01 – теория политики, история и методология политической науки. Автореф. дис. канд. полит. наук. Екатеринбург. 20 с. <http://www.dslib.net/teoria-politiki /poli ticheskaja-regionalistika-teoretiko-metodologicheskij-analiz-sovreme nny h.html>

94 — 10. Мошняга В., 2000. Молдово-румыно-украинские еврорегионы: реальность и ожидания. Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки. Матеріали міжнародної наукової конференції. Чернівці, 18-19 вересня 2000. Чернівці: БУ-КРЕК, 2000. С.155-168.

11. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього, 2009 / За редакцією проф. А.І. Кудряченка, К.: Фенікс. 544 с.

12. Фисанов В., 1997. Проблема безопасности в условиях подвижных геополитических точек: случай с Буковиной. Пограничные районы на постсоветском пространстве: нетрадиционные аспекты безопасности. Материалы семинара. Киев: Изд-во «Феникс». С.82-89.

13. Фисанов В., 2004. Новоутворені євро регіони: острівці громадянської активності чи бюрократичний проект? Євро регіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Зб. наукових праць. Чернівці. Букрек. С.209-215.

14. Kamiński, Tomasz. 2018. Paradiplomacy – Discourse Analysis and Research Conceptualization. Łódź University Press. <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnrR9h4>

15. Keating, Michael. 2005. Plurinational Democracy. Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era. Oxford: Oxford University Press. 212 p.

16. Keating, Michael. 2013. Rescaling the European State – The Making of Territory and the Rise of the Meso. Oxford: Oxford University Press, 2013, xii+233pp. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jcms.12229_5

17. Moreno, Luis, 2016 (Rec.): Kuznetsov, Alexander S. Theory and Practice of Paradiplomacy: Subnational Governments in International Affairs. N.Y., Routledge, 2015.174 p. <https://www.bookdepository.com/Theory-Practice-Paradiplomacy-Alexander-S-Kuznetsov/9780415738880>

18. U-LEAD з Європою: Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку, 2017.<http://rdpa.regionet.org.ua/about>

References:

1. Burkut I.H., 2004. Problemy etnichnoyi tolerantnosti u polietnichnomu seredovyschi (na przykladi yevrorehionu «Verkhniy Prut»). Yevrorehiony: potentsial mizhetnichnoyi harmonizatsiyi. Zb. naukovykh prats'. Chernivtsi. Bukrek. S.191-209.

2. Burkut I.H., 2005. Dynamika mizhetnichnykh vidnosyn u Chernivets'kiy oblasti na suchasnomu etapi (za materialamy sotsiolohichnykh opytuvan' ta periodychnoyi presy 2002-2003 rokiv). Politychni protsesy: istoriya, mify, real'nist' (pohlyad z rehionu). Chernivtsi: Vydavnytstvo «Prut», S. 266-268.

3. Broyde Z., 2018. Mozhlyvosti rozvytku hirs'kykh terytoriy. Materialy Karpats'koho Forumu rehional'noho rozvytku, m. Yaremche, 30 travnya - 1 chervnya 2018 r. http://rdpa.regionet.org.ua/images/131/Carpathian_Forum_Materials.pdf

4. Hakman S., 2004. Rozvytok mizhetnichnykh vidnosyn na terytoriyi yevrorehionu «Verkhniy Prut»: dynamika, realiyi ta perspektyvy. Yevrorehiony: potentsial mizhetnichnoyi harmonizatsiyi. Zb. naukovykh prats'. Chernivtsi. Bukrek. S.180-191.

5. Holovko I., 2018. Mista yak sub'yekty paradyplomatiyi: osoblyvosti ta providni napryamky diyal'nosti // Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filosof's'ko-politolohichni studiyi. Vyp. 17. <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/issue/archive>

6. Hrachevs'ka T. O., 2014. Paradyplomatiya yak skladova protsesiv rehionalizatsiyi na suchasnomu etapi. Hrani. № 12. http://repository.dnu.dp.ua:1100/?page=inner_material&id=6312

7. Kalat YA. Demedyuk O., 2017. Implementatsiya yevropeys'koho dosvidu funktsionuvannya instytutsionalizovanykh struktur transkordonnogo spivrobotnytstva v Ukrayini: problemy ta perspektyvy (dopovidna zapyska), L'viv. <http://ird.gov.ua/irdp/e20170401.pdf>

8. Kymlichka V., 2001. Liberalizm i prava Menshyn. Hol.red. i avtor

peredmovy Dzh. Perlin. Kharkiv: Tsentr Osvitnikh Initsiatyv. 176 s.

9. Kuznetsov A. S., 2008. Polytycheskaya rehyonalystyka: teoretyko-metodolohycheskyy analiz sovremennykh kontseptsyy. Spetsyal'nost' 23.00.01 – teoryya polytyky, ystoryyya y metodolohyya polytycheskoy nauky. Avtoref. dys. kand. polyt. nauk. Ekaterynburh. 20 s. <http://www.dslib.net/teoria-politiki/politicheskaja-regionalistika-teoretiko-metodologicheskij-analiz-sovremennyy.html>

10. Moshnyaha V., 2000. Moldovo-rumyno-ukraynnskye evrorehiony: real'nost' y ozhydannya. Rehiony Skhidnoyi Yevropy: intehtratsiyni ochikuvannya ta konfrontatsiyni nebezpeky. Materialy mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyyi. Chernivtsi, 18-19 veresnya 2000. Chernivtsi: BUKREK, 2000. S.155-168.

11. Ukrayina v Yevropi: poshuky spil'noho maybutnoho, 2009 / Za redaktsiyeyu prof. A.I. Kudryachenka, K.: Feniks. 544 s.

96 — 12. Fisanov V., 1997. Problema bezopasnosti v uslovyakh podvyzhykh heopolytycheskykh tochek: sluchay s Bukovynoy. Pohranychnye rayony na postsovet'skom prostranstve: netradytsyonnye aspekty bezopasnosti. Materyaly semynara. Kyev: Yzd-vo «Fenyks». S.82-89.

13. Fisanov V., 2004. Novoutvoreni yevrorehiony: ostrivtsi hromadyans'koyi aktyvnosti chy byurokratychnyy proekt? Yevrorehiony: potentsial mizhetnichnoyi harmonizatsiyyi. Zb. naukovykh prats'. Chernivtsi. Bukrek. S.209-215.

14. Kamiński, Tomasz. 2018. Paradiplomacy – Discourse Analysis and Research Conceptualization. Łódź University Press. <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnrR9h4>

15. Keating, Michael. 2005. Plurinational Democracy. Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era. Oxford: Oxford University Press. 212 p.

16. Keating, Michael. 2013. Rescaling the European State – The Making of Territory and the Rise of the Meso. Oxford: Oxford University Press, 2013, xii+233pp. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jcms.12229_5

17. Moreno, Luis, 2016 (Rec.): Kuznetsov, Alexander S. Theory and Practice of Paradiplomacy: Subnational Governments in International Affairs. N.Y., Routledge, 2015. 174 p. <https://www.bookdepository.com/Theory-Practice-Paradiplomacy-Alexander-S-Kuznetsov/9780415738880>

18. U-LEAD z Yevropoyu: Prohrama dlya Ukrayiny z rozshyrennya prav i mozhlyvostey na mistsevomu rivni, pidzvitnosti ta rozvytku, 2017. <http://rdpa.regionet.org.ua/about>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.97-109>

УДК: [32+34]:[316.32:004](437.3)

© Тетяна Федорчак¹

ПОЛІТИЧНЕ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХІЇ

В статті досліджено політичне та соціально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Чеській Республіці. Доведено, що Чехія як член Євросоюзу активно проводить політику розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і домоглася тут помітних результатів. Концептуальне й адміністративне оформлення такої політики в ЧР зробило її інтегральною частиною стратегії ЄС з підвищення конкурентоспроможності європейської економіки і підвищення рівня життя чехів. Державна політика забезпечення розвитку інформаційного суспільства Чеської Республіки – це надзвичайно важливе завдання, що вирішується в ході здійснення загального реформування держави. Метою такої політики в Чехії є насамперед створення умов для своєчасного виявлення джерел інформаційних загроз і можливих їх наслідків. Чехія постійно проводить комплекс превентивних заходів для нейтралізації чи зменшення негативних наслідків інформаційних загроз, створення умов для забезпечення своєчасної, повної і точної інформації для прийняття рішень, здійснення інформаційної діяльності для гармонізації особистих, суспільних і державних інтересів як основи досягнення політичної стабільності в країні.

Ключові слова: Чеська Республіка, Європейський Союз, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційне суспільство.

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. E-mail: tetiana.fedorchak@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0002-8404-5526>

Political and Social and Legal Support

for Information Society Development in the Czech Republic

The article examines the political and socio-legal support for the development of the information society in the Czech Republic. It is proved that the Czech Republic as a member of the European Union actively pursues a policy for developing information and communication technologies and has achieved significant results here. The conceptual and administrative design of this policy in the Czech Republic has made it an integral part of the EU strategy to increase the competitiveness of the European economy and improve the living standards of the Czechs. The state policy of ensuring the development of the information society of the Czech Republic is an extremely important task that is being solved in the course of implementing the general reforms of the state. The purpose of this policy in the Czech Republic is primarily to create conditions for timely identification of information threats sources and their possible consequences. The Czech Republic is constantly implementing a set of preventive measures to neutralize or reduce the negative consequences of information threats, creating conditions for ensuring timely, complete and accurate information for decision-making, and carrying out information activities to harmonize personal, public and state interests as a basis for achieving political stability in the country.

98

Keywords: Czech Republic, European Union, information and communication technologies, information society.

Introduction. The relevance of the problem raised in this article is not in doubt. The modern development of any society, same as for the Czech Republic, depends on information and communication technologies, as they significantly affect the internal and foreign policy of the state. Different operations in almost all areas of life (politics, economics, finance and banking, energy, telecommunications, health and social security, defense, security, education, culture, customs and public administration efficiency etc.) are carried out through information and communication systems [Informačná bezpečnosť]. Back in 1993 at the initiative of the President of the European Commission, Jacques Delors, a White Paper “Growth, competitiveness, employment: the challenges and ways forward into the 21st century” was published, which describes “the emergence of a new information society in which people’s activities are supported by the provision of services that involve the use of information and communication technologies” [Growth, competitiveness, employment].

Using the advice and recommendations contained in the White Paper, the member states of the European Union have been actively engaged in the creation and formation of the information society in their countries. The political and socio-legal development of Czech society has reached a level where the issue of creating an effective state management system of the information society and its integration into the world has become a priority on the agenda of the national creation of the state. The necessity of such a step was caused by a number of reasons: first, the globalization processes that move human civilization to the establishment of a global information society and the adoption of sustainable development priorities; second, due to certain deviations in the Czech Republic between the proclamation of the priority of state policy of information society development and specified actions of its implementation; third, the current general concept of the state policy for the information society development leads to the management, focused mainly on the advantages of informatization of the Czech society, however, it does not attract sufficient attention to the accounting, prevention and minimization of the risks that arise in the development of a society at its post-industrial stage of civilization.

Many scientists and practitioners devoted their works to various aspects of the state policy of the information society development, including the works of I. Aristova, K. Belyakov, S. Gnatyuk, O. Grigor, V. Gurkovsky, V. Danilian, V. Efimova, Y. Kalashniuk, Y. Makarenko, A. Mikhnenko, V. Parfeniuk, G. Pocheptsov, M. Ryzhkov, S. Chukut, A. Shevchuk, and others; in Western science – works of N. Wiener, M. McLuhan, D. Robertson, B. Badie, P. Bourdieu, L. von Bertalanffi, M. Mesarovich, D. Gudbi, K. Shenon, D. Easton, P. Sorokin, G. Almond, K. Deutsch, I. Masud, A. Bentley, I. Wallerstein, S. Huntington, E. Tofler, D. Bell, J. Galbraith, R. Bowdich, J. Nye and W. Owen, T. Parsons, R.-J. Schwarzenberg, and others. Scientists study the information society as a whole and its establishment in individual states. And V. Parfenyuk directly analyzed the achievements and failures of the Czech Republic in this area while investigating the features of the development and content of the information society policy in the conditions of European integration in Central Europe.

The comparative approach used in this article made it possible to analyze and effectively use the experience of other countries, consider the problems, challenges and prospects of development, effective strategies and plans of this state more realistically. The experience of the Czech Republic, which has a common historical socialist past with post-Soviet countries, is

also valuable because in recent years this state has made significant steps in the development of the information society.

Presentation of the main material. The European Union has been paying attention to the development of elements of a unified information society in the European space since the early 1990s. The European community has recognized the task of creating an information society as a priority. The EU information policy is based on the doctrine of the European information society, which was proclaimed by N. Bangemann in 1994 in the Report on “Europe and the Global Information Society: recommendations for the European Union”. The main idea of the document is to create an information society based on the European integration process to ensure the economic stability of the European countries, economic growth of traditional and new (information) industries; solving of social problems of employment by creating new jobs; providing opportunities for free access to global networks for education, health and administrative management purposes [Bangemann A., 1993, 5-32.]. The implementation of the Action Plan (Europe and the global information society, 1994) resolved in significant success, which determined the further strategy of Europe’s movement towards the information society.

100

—

In December 1999, the European Commission launched the “eEurope” initiative, adopting the “eEurope – information society for all” plan, which was followed by the following similar plans. The “Europe 2020” Strategy is currently in effect. These programs were designed to accelerate the transition of all EU member states towards a knowledge economy, potential benefits of economic growth, more jobs, and better access for all citizens to the new services of the information age. Currently, the EU information policy belongs to the common policies of the EU and is implemented at three main levels: global, at the level of the European Union and at the level of individual states. This was directly evident in the Czech Republic, which officially applied for membership in the European Union in January 1996 [Clenstvi CR v mezinardnich organizacich, 1998, 17], and on May 1, 2004 became a member of this organization. A referendum on joining the European Union was held in the Czech Republic, which showed that 77.22% of citizens voted in favor of joining, while 22.67 % were against it [Jelik I., 2002, Scenario 10+15]. The results of the voting were well received by both political figures of the Czech Republic and official representatives of the European Union. In this way, the Czechs voluntarily took obligations to comply with all the decisions of this international organization.

The European Union documents indicate that the information society is becoming an important driver of economic, social and technological changes and affects the functioning of society as a whole and the relations between individuals, groups and countries at the global level, providing more opportunities for communication and exchange of information, including the cross-border level, through the globalization of widely available networks and services for society. Information is a mandatory component of the democratic decision-making process and guarantees the right of citizens to participate in public administration by obtaining information about public policies, government activities, and management decisions. Objective and consistent information helps to increase the level of awareness on these issues and citizens' confidence in the government and to form public support for state policy.

For the Czech Republic, informatization has opened the way not only to the European integration, but also to the growth of economic well-being, because the level of the society information space development at the present stage has a decisive impact on the economy. The goals of informatization all over the world, including the Czech Republic, are to fully meet the information needs of society in all areas, to increase the efficiency of social production, and to help stabilize social and political relations in the state through the introduction of telecommunication tools.

The information society has become a key topic of the XXI century strategy of the European Union. The EU has launched a number of initiatives to support and spread new information technologies and communication tools, while at the same time taking measures to control and reduce the risks associated with the development of the information society. It is obvious that the effectiveness of the information processes directly depends on the interest of the political elite of a particular country, on the joint efforts of member states, on the appropriate targeted state policy, and on the development and implementation of special programs. The experience of the European Union in the development of the information society also convinces us that it is no less important to create a system of motivation for attracting citizens to use modern information and communication technologies, and to provide the most important electronic services for citizens and entrepreneurs.

Having the appropriate infrastructure, in 1999 the government of the Czech Republic developed and approved a strategic document that defined state policy, guidelines for the information society, and introduced

the coordination of segmental actions. In the Czech Republic, achievement of information security in the state was determined to be one of the necessary conditions for the functioning of the society. In a broad sense, this meant ensuring information security and protecting the information space and, in particular, protecting the information and communication infrastructure of the state and its information content, which belong to the concept of strategy in the digital space. The concept of information security, on the one hand, can be considered as safety of internal information as such, which implies the protection of the quality of information, its reliability, and the protection of various branches of information (political, state, banking, and commercial secrets) from disclosure. On the other hand, information security means control over information flows, limiting the use of provocative, hostile public information, including control over advertising, and protecting the national information space from external information expansion [Thomas R. Peltier, J. Peltier, J. Blackley, 2005, 16].

102

—

The EU has included information security issues to its main priorities and has started implementing a number of strategic documents, recommendations, guidelines and rules related to privacy and computer programs, electronic signatures, electronic commerce, anti-cybercrime, anti-spam, etc. Therefore, the “Electronic Czech Republic” project (2002) was developed to support informatization. Its goal was to expand Internet access and accessibility of electronic services for the population, improve the quality of content, education and training of the population in mastering computers and the Internet.

It should be noted that the government of the Czech Republic, as well as national governments, supranational bodies and organizations of developed countries (UN, G8), pays great attention to the formation of the information society and information security, and therefore actively participates in the creation of various institutions and institutional systems to ensure the protection of information (ENISA HLIIG, CERT, and others). For example, in March 2004, the European Union Agency for Cybersecurity (ENISA) was created, which united all EU member states. The Czech Republic is represented in this Agency by the Ministry of Finance.

The next impetus for the development of the information society in the Czech Republic was the adoption of the Law on free access to information and the introduction of information and communication technologies in all spheres of society and the training of appropriate personnel for this purpose. Subsequently, the government developed and adopted the

national policy program for broad access, the national cybersecurity strategy of the Czech Republic, and the new information and communication policy for electronic development of the Czech Republic based on the European Union “eEurope” Action Plan [Stanovich, 2010, 203].

In March 2007, the government created a coordinating, expert and advisory body for decision-making in this regard – the Government Council for the Information Society, which was headed by the Prime Minister [Statut Rady vlády pro informační společnost]. Since 2009 in the Czech Republic, under the auspices of the government, a legal and technical initiative of the post office and the Ministry of the Interior is being implemented, which aims to create a base for providing public services in electronic form in all areas, to let people to get all the necessary documents in one place – from social, land, commercial, trade, legal and other issues.

Every year, the Czech government tried to expand the range of these services. The program included most government agencies, including judicial bodies. This interaction was defined by the government as the basis of the social order. The introduction of the eJustice tools into the information environment has brought results in the form of ensuring fair and just legal proceedings, which has facilitated verification and broad public control, and contributed to reducing budget expenditures.

Under the auspices of the Ministry of Justice, the government of the Czech Republic is implementing a powerful eJustice project, which provides for a clearly structured portal with accessible information materials, a database of court decisions, electronic forms for appealing to the court via the Internet, and other important components.

Having assumed the presidency of the Council of the European Union starting from January, 1 to June, 30, 2009, the Czech Republic tried to promote eJustice technologies for the entire European community [Membership of the Czech Republic, 2009]. To this end, Czech officials held a special conference attended by the EU Ministers of Justice on February, 17-18, in Prague, during which an intensive exchange of experience on this issue took place within the framework of the European Commission’s electronic strategy for justice (European eJustice Action Plan) [2019-2023 Action Plan European eJustice].

Czech legislators took the most active part in all these projects, developing regulations and standards, discussing legal issues of information and computer technologies interaction (ICT) and law at conferences, publishing relevant materials. Progress in the practical implementation of Czech

projects contributed to the activation of research activities on network law in Czech universities, to establishment of the Masaryk University Institute of law and technology in 2010, which employs both experienced and young researchers – Radim Polchak, Michaela Poremska, Adam Ptashnyk, Danusha Spachilova, Libor Kuncha, Matej Myshka, Jaromir Savelko and other.

104 — On May 8, 2009 the Ministers of justice of the Visegrad Four member-states – the Czech Republic, Hungary, Slovakia and Poland – signed a memorandum about close cooperation in Wroclaw (Poland) to create a common electronic platform for data exchange between justice systems. Based on the provisions of the Memorandum, its participants introduced electronic courts in their states. For example, on January 1, 2010 in Lublin (Poland), an electronic court has started its activity within the entire state, which considers cases of small complexity on electronic claims. During the year, it accepted 686,973 cases, and granted 635,751 requests based on them [E-sąd: Prawie 700 tys. spraw]. On January 14, 2010, a group was established in the Czech Ministry of justice to develop the concept of computerization of legal proceedings and draft the necessary legal acts [Víceletý akční plán, 2014].

A similar group was also created in Wroclaw. It was based on employees of the leading Polish research center, which operates on the basis of the University of Wroclaw, Jacek Goliachinski, Dariusz Adamski, Sylvia Kotecka, Marek Lesniak, Anna Zalesinska, Lukasz Gozdyazhek and others. The Wroclaw center for research on legal and economic problems of electronic communications has significant achievements in the field of eGovernment policies and procedures, in the field of privacy and consumer protection, and in expanding access to justice through electronic means of communication, which is implemented on the basis of the district court in Wroclaw. Researchers are also working on models of electronic decisions in courts of general jurisdiction.

While preparing to lead the Council of the European Union in the second half of 2011, Poland, continuing the Czech line, put the intensification of work on the development of the information society in the EU countries, its institutional development, and various activities in this regard as one of the priorities of its activities as the Council's President.

The new economy and the Internet have remained at the top of the EU agenda since the Lisbon EU Summit in 2000 [Lisbon Strategy]. At that time the EU leaders set a new and very ambitious goal – to turn Europe

into the region with the most competitive and dynamically developing knowledge (information) economy. To achieve this goal, the European Commission has developed a comprehensive strategy known as the e-Europe 2002 Action Plan. The heads of the states and governments decided that the EU “will become the most competitive and dynamic, capable of sustainable growth by 2010” and approved the “eEurope” strategy, which in 2005 was replaced by “eInitiative-2010” (European information society 2010) [Parfenyuk V. M., 2006, 5].

Implementing the decisions of the summit, the Czech Republic as a member of the European Union actively pursued a policy of ICT development and achieved notable results here. The conceptual and administrative design of this policy in the Czech Republic has made it an integral part of the EU strategy to increase the competitiveness of the European economy and improve the living standards of Czechs.

The EU itself considers the development of ICT as one of the three main sources of overcoming more than 20% of the lag in labor productivity in the EU compared to the same indicator in the US. At the same time, two other “breakthrough areas” were also directly involved in the ICT sector: stimulating innovation and investing in human capital. The analysis of the state of the European ICT market industry shows that intellectual resources have achieved record results: the absolute growth of the European ICT market is associated with the expansion of opportunities for multimedia products, with the development of mobile eCommerce, and in particular – contracting, consulting, Internet marketing, Internet banking, Internet telephony, PR-branding, and so on.

Research on the introduction of ICTs in the Czech Republic has shown that ICTs are an important source of productivity, innovation, growth, increasing competitiveness, increasing the number of jobs, and thus have the ability to drive the processes of globalization, and at the same time meeting the Lisbon strategy courses and introducing new tools that can be used to try to contain a number of social challenges, such as climate change, excessive energy use and aging of the population. The second decade of the XXI century introduced a new stage of development of the information society in the EU and in the Czech Republic associated with the adoption of the document Europe 2020 Strategy – a new political strategy for the EU development up to 2020, aimed at supporting of employment, productivity increase and social cohesion in Europe.

Summary. The state policy of ensuring the development of the infor-

mation society of the Czech Republic is an extremely important task that is being solved in the course of implementing the general reform of the state. The purpose of this policy in the Czech Republic is primarily to create conditions for timely identification of sources of cyber threats and their possible consequences. The Czech Republic is constantly implementing a set of preventive measures to neutralize or reduce the negative consequences of cybercrime, creating conditions for ensuring timely, complete and accurate information for decision-making, and carrying out information activities to harmonize personal, public and state interests as a basis for achieving political stability in the country.

We consider the experience of developing the information society and its political, social, legal, organizational and technological support in former socialist countries to be very important for Ukraine and other post-Soviet states. We should pay attention to the importance of public-private partnership, institutional, technological, technical and legal aspects, eGovernment and eJustice legal technologies introduction, legal regulation of personal data protection, access to information, legal basis of management in these areas, which attracts not only the attention of the Czech [R. Polčák, 2009], but the Ukrainian researchers as well [Tokarski A., 2008] and the priority of the issues of human rights in the information society [Agdeppa R. F., 2006].

106

—

Джерела та література:

1. Бангеманн А. Европа и мировое информационное сообщество. Рост, конкуренция, занятость. цели и пути в XXI век // Бюллетень Европейской комиссии. Приложение. 1993. №6. С. 5-32.
2. Парфенюк В. М. Політика інформаційного суспільства в умовах євроінтеграції (на прикладі Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорської Республіки та Чеської Республіки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України. К., 2006. 18 с.
3. Станович Ю. М. Актуальні питання функціонування електронної юстиції в Україні в контексті європейського досвіду // Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: Матеріали науково-практичної конференції (м. Алушта (АРК), 29 квітня – 1 травня 2010 р.) / Київський університет права НАН України /Редк.: Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Бошицький, С. В. Бобровник, О. В. Чернецька, О. І. Мацегорін, А. С. Мацко, З. А. Тростюк, С. І. Юшина. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. 500 с. С. 203-204.

4. Токарська А.С. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння: автореф. дис... д-ра юрид. наук: Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2008. 35 с.

5. Членство Чешской республики в Европейском Союзе. URL: <http://old.radio.cz/ru/statja/111346> (accessed: 12.06. 2019).

6. Adamski A. Prawo technologii informacyjnych. URL: http://www.edukacjaprawnicza.pl/index.php?mod=m_artykuly&cid=58&id=332 (accessed: 07.11.2019)

7. Clenstvi CR v mezinarodnich organizacich // Mezinarodni politika. 1998. №. 4. P. 17-21.

8. E-sąd: Prawie 700 tys. spraw w ciągu roku// Dziennik Gazeta Prawna, 30 grudnia 2010 r.

9. Growth, competitiveness, employment: The challenges and ways forward into the 21st century: White Paper // Bulletin of the European Communities. Supplement 6/93. URL: http://europa.eu/doc0mentation/official.docs/white-apers/pdf/growth_wp_com_93_700_parts_a_b.pdf. (accessed: 10.11.2019).

10. Informačná bezpečnosť. URL: <http://www.informatizacia.sk/informacna-bezpecnost/2999s>. (accessed: 18.11.2019).

11. Jelik I. Scenar 10+15 // Hospodarske noviny. 2002. 20 Dec.

12. Jorgensen R.F. Human Rights in the Global Information Society. The MIT Press, 2006. 324 p.

13. Lisbon Strategy // Europe glossary. URL: http://europa.eu/scadplus/aboutglossary_en.htm (accessed: 11.11.2019).

14. Polčák R. Právo a evropská informační společnost [CD-ROM]. Brno: Masarykova univerzita. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada teoretická, 2009. 203 s.

15. Statut Rady vlády pro informační společnost. URL: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rvis/statut-RVIS.pdf> (accessed: 07.11.2019).

16. Thomas R. Peltier, J. Peltier, J. Blackley. Information security. Washington: Auerbach publications, 2005. 228 p.

17. Víceletý akční plán v oblasti Evropské E-justice na období let 2014–2018. 2014/c.182/02. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52014XG0614\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52014XG0614(01)) (accessed: 10.11.2019).

18. 2019-2023 Action Plan European e-Justice (2019/C 96/05). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313\(02\)&rid=6](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313(02)&rid=6) (accessed: 15.05.2019).

References:

1. Bangemann A. Evropa i mirovoe informatsionnoe soobshchestvo. Rost, konkurenciya, zanyatost, tseli i puti v XXI vek // Byulleten Evropejskoi komissii. Prilozhenie. 1993. №6. S. 5-32.

2. Parfenyuk V. M. Polityka informatsijnogo suspilstva v umovakh evrointegratsii (na prykladi Respubliki Polshcha, Slovatskoi Respubliki, Ugorskoi Respubliki ta Cheskoi Respubliki): avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. polit. nauk : spets. 23.00.04 / In-t svitovoi ekonomiky i mizhnar. vidnosyn NAN Ukrainy. K., 2006. 18 s.

3. Stanovych Yu. M. Aktualni pytannya funktsionuvannya elektronnoi yustytzii v Ukraini v konteksti evropejskogo dosvidu // Aktualni problemy pravotvorennya v suchasni Ukraini: Materialy naukovopraktychnoi konferentsii (m. Alushta (ARK), 29 kvitnya – 1 travnya 2010 r.) / Kyivskiy universytet prava NAN Ukrainy / Redk.: Yu. S. Shemshuchenko, Yu. L. Boshytskyi, S. V. Bobrovnyk, O. V. Chernetska, O. I. Matsegorin, A. S. Matsko, Z. A. Trostyuk, S. I. Yushyna. K.: Vyd-vo Evrop. un-tu, 2010. S. 203-204.

108

— 4. Tokarska A. S. Pravova komunikatsiya v konteksti postklasynogo pravorozuminnya: avtoref. dys... d-ra yuryd. nauk: Kyivskiy natsionalnyi un-t vnutristnykh sprav. K., 2008. 35 s.

5. Chlenstvo Chestskoi respubliky v Evropejskom Soyuze. URL: <http://old.radio.cz/ru/statja/111346> (accessed: 12.06. 2019).

6. Adamski A. Prawo technologii informacyjnych. URL: http://www.edukacjaprawnicza.pl/index.php?mod=m_artykuly&cid=58&id=332 (accessed: 07.11.2019)

7. Clenstvi CR v mezinarodnich organizacich // Mezinarodni politika. 1998. №. 4. P. 17-21.

8. E-sąd: Prawie 700 tys. spraw w ciągu roku // Dziennik Gazeta Prawna, 30 grudnia 2010 r.

9. Growth, competitiveness, employment: The challenges and ways forward into the 21st century: White Paper // Bulletin of the European Communities. Supplement 6/93. URL: http://europa.eu/doc0mentation/official_docs/white-apers/pdf/growth_wp_com_93_700_parts_a_b.pdf. (accessed: 10.11.2019).

10. Informačná bezpečnosť. URL: <http://www.informatizacia.sk/informacna-bezpecnost/2999s>. (accessed: 18.11.2019).

11. Jelik I. Scenar 10+15 // Hospodarske noviny. 2002. 20 Dec.

12. Jorgensen R.F. Human Rights in the Global Information Society. The MIT Press, 2006. 324 p.

13. Lisbon Strategy // Europe glossary. URL: http://europa.eu/scadplus/aboutglossary_en.htm (accessed: 11.11.2019).

14. Polčák R. Právo a evropská informační společnost [CD-ROM]. Brno: Masarykova univerzita. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada teoretická, 2009. 203 s.

15. Statut Rady vlády pro informační společnost. URL: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rvis/statut-RVIS.pdf> (accessed: 07.11.2019).

16. Thomas R. Peltier, J. Peltier, J. Blackley. Information security. Washington: Auerbach publications, 2005. 228 p.

17. Víceletý akční plán v oblasti Evropské E-justice na období let 2014–2018. 2014/c.182/02. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52014XG0614\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52014XG0614(01)) (accessed: 10.11.2019).

18. 2019-2023 Action Plan European e-Justice (2019/C 96/05). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313\(02\)&rid=6](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313(02)&rid=6) (accessed: 15.05.2019).

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.110-123>

УДК: 304:331.5

© Валентина Богатирець¹,

© Ірина Гаїна²

ПРОБЛЕМИ ПОВЕРНЕННЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ: ВИТОКИ ТА МОЖЛИВИ РІШЕННЯ

110
—
У статті визначено головні чинники та впливи вітчизняної трудової еміграції; розглянуто яку роль відіграє міжнародна міграція населення у демографічному розвитку України; виокремлено чинники, що сприяють трудовій еміграції; з'ясовано переваги та недоліки для країн-експортерів та країн-реципієнтів у контексті міграційної політики. Означено проблеми, що виникають у процесі української трудової еміграції та запропоновано шляхи доповнення механізму державного регулювання міграції з метою поліпшення соціальної і психологічної рівноваги українців, порушення якої становить загрозу для національної безпеки держави. Важливою практичною складовою наукової розвідки стало соціологічне опитування, здійснене у соцмережах серед студентів Факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету. Авторками було запропоновано певні ефективні кроки для створення сприятливих умов для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство та сприяння легальної міграції.

Ключові слова: трудова еміграція, репатріація, Україна, українські мігранти, розвинуті економіки, реінтеграція.

Addressing the Root Causes of the Ukrainian Labour Migration (Problems and Solutions)

There is a growing body of literature that recognizes the importance of

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: v.bohatyrets@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0002-6291-5180>

² Студентка спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: hayina.iryna@chnu.edu.ua

addressing mass labour migration, since the whirl of the latest mass labour migration, which has spread to more and more countries in recent decades, has rapidly become the matter of utmost importance for Ukraine. There is a clear and convincing evidence that the cause and consequences of Ukraine's 'mass migration exodus' can play an imperative role in tackling the issue of returning of the Ukrainian emigrates and an efficient policy for their reintegration. It should be articulated, that according to UN statistics, Ukraine ranks the top ten countries with the highest emigration levels and its number has even increased so far. State Statistics Service estimates the number of migrant workers at 1.3 million, while experts say the number varies between 2 and 4 million. The discrepancies emerge both because of different understanding of the concept of 'migrant' and different data collection methods. The Ukrainian statistics clearly claims that the core factor behind the rapid growth of labour migration, primarily, to Ukraine cross-bordering states and other EU countries, is not only a shortage of jobs or an increase in unemployment in the country, but the desire for higher earnings from those, who could find work in their homeland.

Of particular interest for our research was a poll made in 'Instagram' among the students of the Faculty of History, Political Science and International Studies. The respondents showcased their awareness and keen interest on the problem and proactively participated in the survey. Noteworthy, the findings constituted an integral part of our practical side of the research and were incorporated to our conceptualization of the problem under study. Collectively, the studies outline a critical role for designing a longterm planning and an effective strategy to considerably improve the situation in Ukraine in an integrated and coordinated response. Significantly, by taking advantage of the latest technological and socio-economic trends from around the world, the Ukrainian government, ad hoc committees and other stakeholders should take into account various approaches to achieving the social and economic reintegration of all categories of Ukraine's return migrants. The authors attempt to suggest a list of major steps to be taken for an effective reintegration program, and argue that the government should focus on the institutional mechanism of program management. Although the field is widely considered an applied science with practical applications, there are still philosophical underpinnings.

Keywords: labour migration, repatriation, Ukraine, Ukrainian migration, economically developed countries, reintegration.

Постановка проблеми. В умовах сучасної глобалізації, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, розширення міжнародних інвестиційних потоків, проблема трудової міграції людства дедалі більше набуває стрімкого розвитку. Відповідно до Європейської конвенції про правовий статус трудових мігрантів, «трудова еміграція» – це переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів, 2007). Процеси трудової еміграції значно активізувалися за роки незалежності України. За даними Міністерства соціальної політики станом на січень 2019 р., за кордоном легально працюють близько 9 млн. українців, майже половина віком від 18 до 29 років, із них 3,2 млн. працюють на постійній основі (В Минсоцполитики уточнили, 2019).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасних умовах існує велика загроза ще більшої активізації еміграційних процесів, що потребує оцінки можливих наслідків істотного витоку робочої сили за межі країни і, відповідно, розробки ряду превентивних заходів у регулюванні міграційними процесами. Зрозуміло, що ця проблема носить комплексний, системний характер, тому її вирішення має базуватися на вдосконаленні соціально-економічної політики держави.

Чисельність населення України, що становила у 1992 р. 52,0 млн. осіб, внаслідок негативних тенденцій природного відтворення скоротилася майже на 10,0 млн. осіб. У 2010-2016 рр. природне скорочення становило в середньому понад 160,0 тис. на рік. За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, якщо показники народжуваності, тривалості життя та міграції залишаться незмінними, то у 2050 р. в Україні чисельність населення складатиме 32,0 млн. мешканців. Частка в населенні осіб віком старше 60 років, яка на теперішній час складає 52,8%, зросте у півтора рази.

Актуальність даної теми неодноразово була розглянута у працях таких вітчизняних науковців як О. В. Астахова, О. В. Бербенець, Я. В. Верхогляд, Л. А. Весельська, Т. О. Гнатюк, Ю. П. Гуменюк, В. Капітан, О. А. Малиновська, Н. А. Сирочук, І. В. Ховрах, однак, не зважаючи на те, що важливі аспекти трудової міграції відображені у працях зазначених вчених, окремі важливі проблеми, зокрема міграційні процеси в Україні в умовах європейської інтеграції, ще достатньою мірою не дістали теоретичного та практичного вирішення.

Метою статті є здійснення загального аналізу і актуалізація проблематики вітчизняної трудової еміграції та запропонування ефективних методів для розв'язання поставлених питань.

Виклад основного матеріалу. Загальновизнаним є той факт, що одним з найвагоміших чинників активізації мондіалізації сучасних міжнародних економічних відносин виступає міжнародна робоча міграція. Цікавим є те, що сучасну міграцію за суттю та впливом на світовий соціально-економічний, соціокультурний і політичний простір іноді порівнюють з «Великим переселенням народів». Проте, на відміну від минулих історичних епох, змінилася не лише природа (нерівномірність поширення населення на планеті, різні природні й соціальні умови життя людей), а й умови (можливості переміщення: швидкість, інтенсивність міграційних потоків) міграційних процесів, разом з тим і спрямованість та територіальна концентрація. Водночас, однією із причин популярності українських людських трудових ресурсів в Європі є несприятлива демографічна ситуація, старіння населення, збільшення тривалості життя, і, як наслідок, збільшення витрат на пенсії, що негативно впливає на бюджети промислово-розвинутих країн (Сирочук Н., 2014, 2).

Історично так склалося, що доля українського народу змушувала його впродовж сторіч шукати кращих умов життя. Починаючи з другої половини ХІХ століття, коли під час першої хвилі еміграції з території сучасної України до Канади, Бразилії, Аргентини та США виїхало близько 300 тисяч українців, міграційні процеси набували все більших обертів аж до сьогодення. Причому більшість причин трудової еміграції наших предків залишились актуальними і до наших часів – економічні, соціальні та політичні утиски. Конкретизувати ці причини можна згідно даних американського провайдера фінансової інформації (ЗМІ) Bloomberg станом на початок 2018 р.: низька заробітна плата, тривалий конфлікт з Росією, девальвація і стійка корупція (Bloomberg, 2018).

Найпоширенішою причиною виїзду за кордон є низька заробітна платня в Україні, на відміну від європейських країн, які безпосередньо межують з Україною – Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини та інших. Окрім цього, Україна, виходячи зі свого геополітичного розташування, приречена бути так званою транзитною територією, де потоки іммігрантів на Захід найбільш інтенсивні здебільшого із країн Південної та Південно-Східної Азії. А це не може не вплинути на

стан соціальної безпеки не лише іммігрантів, а й населення України (Весельська Л., 2011, 112).

Враховуючи складність та довготривалість офіційного працевлаштування закордоном, зростаючі масштаби трудової еміграції призвели до такого негативного наслідку, як нелегальне працевлаштування українських заробітчан, легкість і доступність якого у подальшому спричиняє соціальну незахищеність людини в країні-реципієнті. Складнощі полягають також у тому, що за кордоном ціна української нелегальної праці значно знижена, що провокує зловживання з боку роботодавців, у свідомості яких Україна постає недемократичною і неправовою державою.

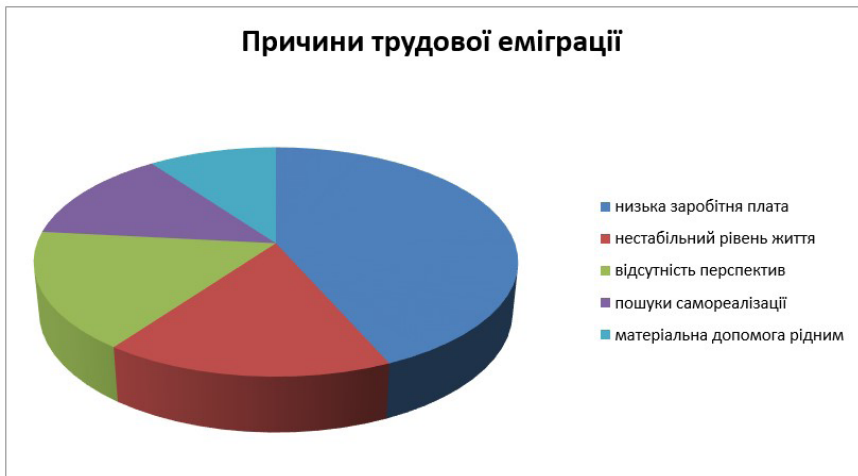
Варто зауважити, що починаючи з 2002 року команда Ernst&Young People Advisory Services розглядає вищезгадані причини трудової еміграції, проводячи регулярні дослідження українського ринку праці та залучаючи понад 250 провідних українських та міжнародних компаній із понад 20 галузей. У рамках даного дослідження 2017 р. на запит BBC News Україна, команда дійшла висновку, що понад половина компаній (56%) стикаються зі складнощами у підборі персоналу, в тому числі це пов'язано із зростанням масштабів трудової міграції закордон. Привертає увагу і те, що за підрахунками Інституту економіки і прогнозування, станом на 2018 рік, відтік такої робочої сили обертається для української економіки втратою близько 40 млрд. гривень на рік (BBC News Україна, 2018).

Цікавим та досить інформативним для нашої наукової розвідки стало соціологічне опитування, здійснене у соцмережах серед студентів Факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Всього було опитано 50 респондентів. У результаті, на основне запитання «Чи є у Вас родичі, які перебувають закордоном як трудові емігранти?» – 60% опитуваних відповіли «так» і, відповідно, інші 40% – «ні».

За даними опитування, серед основних причин/мотивацій трудової еміграції респонденти виокремили:

- низьку заробітну плату та відсутність робочих місць – 43,3%;
- низький (доволі нестабільний) рівень життя в Україні – 16,6%;
- відсутність життєвих перспектив в Україні, загалом, для себе і дітей, зокрема – 16,6%;

- пошуки самореалізації та нових можливостей – 13,3%;
- можливість матеріальної допомоги своїм дітям в Україні – 10%.

Серед країн перебування своїх родичів студенти назвали Польщу, Чехію, Іспанію, Німеччину, Норвегію та США.

Загалом за часи незалежності України протягом 1991-2019 рр. відбулося 2 хвилі трудової еміграції. Під час першої хвилі в 90-х – поч. 2000-х рр. з України емігрували висококваліфіковані громадяни до розвинених країн. Нині, у рамках другої хвилі еміграції, коли Україна масово втрачає трудові ресурси, набагато вигідніше будувати економіку із залученням власних висококваліфікованих кадрів, аніж із, наприклад, біженцями з третього світу. До прикладу: у той час як поляки та чехи в сучасних умовах розвитку економіки в Європі масово емігрують до таких високорозвинених західноєвропейських країн як Німеччина, Франція, Швейцарія та Велика Британія, Україна постачає трудові ресурси на звільнені робочі місця вищезгаданих націй, погоджуючись на меншу заробітну платню, ніж могло б отримувати місцеве населення. Внаслідок цього відбувається заповнення вакансій українського ринку праці менш кваліфікованими, а іноді і низько-кваліфікованими як українцями, так і іммігрантами з країн третього світу, що, в першу чергу, негативно впливає на соціально-економічний розвиток країни в цілому. Разом з тим, існує низка даних, яка свідчить про зниження міграційного потоку робочої сили до таких країн як США, Канада, Туреччина, Німеччина, Ізраїль,

Італія, Австрія, Греція та інші країни (Forbes, 2015). Загрозливим є і той факт, що у рейтингу країн з найстрімкішим скороченням працездатних ресурсів у 2019 р. Україна посіла перше місце (У Мінсоціполітики, 2019). Згідно статичних даних ООН, населення України становило 44,4 мільйона осіб станом на 2017 рік.

Довгострокова ситуація теж досить тривожна: за даними дослідження ООН, до 2050 року населення України може скоротитися до 36,4 мільйона осіб.

Варто наголосити, що на темпи зростання зовнішньої трудової міграції значно впливають: впровадження пенсійної реформи в Україні, зростання обсягів комунальних платежів і знецінення гривні, погіршення до критичного рівня інвестиційного й ділового клімату, руйнування співробітництва із міжнародними фінансовими інститутами, а також наявність мільярдних заборгованостей із зарплат, соціальних виплат і допомог. Враховуючи українську солідарну систему пенсійних виплат, внаслідок трудової еміграції посилюється соціальне навантаження на тих, хто залишився й офіційно працює в країні, що значно стримує розвиток економіки.

116

Варто наголосити, що українські трудові емігранти мають найвищий відсоток освіченості (37%) серед мігрантів, які мають повну вищу освіту. Проте це не означає, що освіта і досвід відповідають потребам ринку праці України або країни призначення. На думку експертів, велика кількість освічених та талановитих людей (інженери, лікарі, освітяни, фахівці з інформаційних технологій), які працюють закордоном, сприяють певному рівню «витоку мізків». Водночас, під час міграції простежується декваліфікація, коли трудовий емігрант виконує низькокваліфіковану роботу (Ляшенко О., 2016, 122).

Основна маса й далі працюватиме як низькокваліфіковані працівники, незважаючи на ту спеціальність, яку вони мали на Батьківщині. У першу чергу, це відбувається через незнання іноземних мов, а також через часткове невизнання в Європі наших дипломів. Трудовим мігрантам гроші потрібні вже зараз, і оволодівати новою професією закордоном їм зазвичай ніколи, тому працюють вони там, де можна відразу з приїзду заробляти гроші.

Як наслідок, Україна допомогла залатати діри на ринках праці від Праги до Варшави, які з'явилися до цього часу завдяки вільному пересуванню Європою, а також через привабливі зарплати у багатих країнах Західної Європи. Особливо це набуло поширення в рамках

підписання Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу в 2014 р., що також спричинило збільшення кількості трудових мігрантів, зокрема за рахунок спрощення візового режиму, а також сприяння мобільності населення. Це призвело не лише до зниження перспективи економічного зростання України та розвитку інфляції, а також до такого негативного демографічного наслідку як зменшення економічно працездатного прошарку громадян (Tyschuk T., 2018).

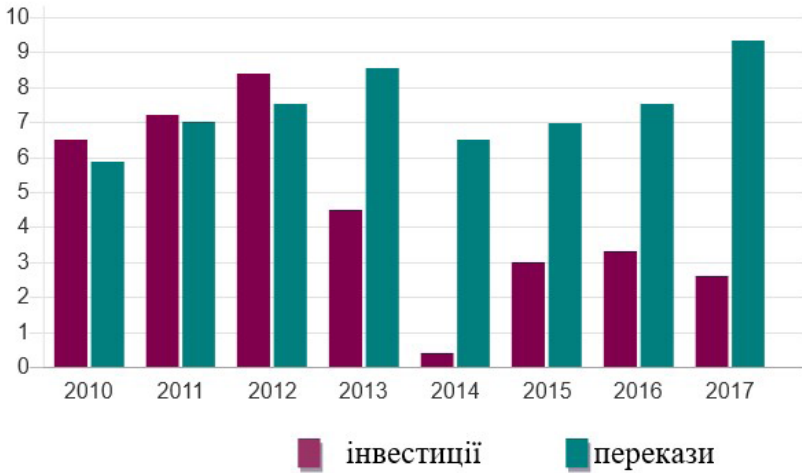
Звісно, кожна людина має право жити і працювати там, де вона бажає, і отримувати зарплатню, на яку вона заслуговує. Багато людей, що працюють закордоном, залишаються там не лише через втечу від соціально-економічних чи політичних проблем України, а через можливість саморозвитку та спроби реалізації себе в новому середовищі. Проте, всі ми – громадяни однієї держави, і якщо вона втратить більшу частину свого людського потенціалу, то виникне загроза її становлення і розвитку як такої.

Однак, у контексті досліджуваної проблеми можна віднайти і позитив. На думку експертів, помітним чинником, який певний час був вагомим при виборі місця роботи, виявилася можливість для ухилення від сплати податків у випадку нелегальної роботи в ЄС. Зароблені закордоном кошти переважно використовуються в Україні і, власне, сприяють розвитку економіки, пом'якшують проблему безробіття, а з часом і стимулюватимуть підприємницьку діяльність самих заробітчанин, які вирішили розпочати власну справу. Так, за розрахунками НБУ, у 2017 р. надходження коштів від зовнішніх мігрантів становило майже 9.3 млрд дол. США, а прямі іноземні інвестиції в Україну склали лише 2.3 млрд дол. США. Отже, трудові емігранти виявилися перспективнішими за прямих іноземних інвесторів (Верхогляд Я., 2018). Якщо ще десять років тому обсяги грошових переказів від мігрантів і прямі іноземні інвестиції були цілком порівнянними, то за останні кілька років значна перевага належить саме мігрантам (рис.1).

Ця тенденція зберігається і в 2018 році. Так, за даними НБУ, за січень-липень минулого року прямі іноземні інвестиції в Україну склали 1,3 млрд доларів. А от приватні грошові перекази за той самий час становили 6,35 млрд доларів, – у 5 разів більше. За даними дослідження Н. Сирочук, яка подає результати власних досліджень у вигляді таблиці, розглянуто основні аспекти результатів трудової еміграції українців (Таб.1) (Сирочук Н., 2014, 10-11).

Рисунок 1

**Іноземні інвестиції проти грошових переказів
(дані НБУ) 2010-2017 роки, \$ млрд.**

118

Джерело: (BBC News Україна, 2018).

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика наслідків
української трудової еміграції**

Позитивні	Негативні
Надходження коштів в країну	Втрата найактивніших людських трудових ресурсів(віком від 18 до 29 років)
Покращення добробуту сімей мігрантів	Нелегальна трудова міграція не здійснює відрахувань до пенсійного та соціального фондів
Нові можливості для реалізації своїх здібностей	Демографічна криза внаслідок незворотної еміграції заробітчан з новим громадянством
	Повернення трудових мігрантів пенсійного віку
	Розпад сімей, проблема соціального сирітства
	Ризик потрапляння в ситуацію торгівлі людьми (сексуальна експлуатація за кордоном, трудове рабство)

За даними статистики, чисельність українських мігрантів просто колосальна: щороку нашу державу залишає приблизно 95,4 тис. фахівців; кожен 26-й фахівець з вищою освітою емігрує. За останні 5 років з України виїхало 5,5 тис. учених, що еквівалентно втраті 4 млрд. дол. США. Цікавим є той факт, що сума на підготовку кваліфікованого фахівця з вищою освітою коливається в межах 20 тис. дол. США (Верхогляд Я., 2018, 3). Саме таку суму втрачає країна-донор, коли даний фахівець переїжджає в іншу державу, адже відомо, що існує постійна тенденція щорічного зменшення бюджетних витрат на науку, що призвело до згорання багатьох науково-дослідних програм, падіння престижності наукової роботи, швидкого скорочення чисельності наукових кадрів, зниження рівня матеріального стимулювання науковців (Бербенець О., 2012, 2). Проте, ми маємо ставити за мету не повне припинення еміграції українських науковців, а формування спеціального механізму для того, щоб мігранти поверталися назад в Україну, тим самим змінюючи незворотну міграцію в тимчасову. Для цього, на нашу думку, доцільно здійснити такі кроки як:

- масштабне фінансування наукової сфери;
- забезпечення пристойної заробітної платні для наукового потенціалу України (і не лише);
- підтримка процесу щодо впровадження наукових розробок у ведення бізнесу;
- покращення рівня соціально-економічної захищеності працівників наукової сфери;
- щорічне оновлення науково-технічної бази;
- покращення міжнародної співпраці із вузами інших країн світу.

Повертаючись до актуальних викликів нашої теми, також постає проблема збільшення кількості студентів, які виїжджають закордон на навчання, що є надзвичайно гострою, адже більшість цих студентів, ставши випускниками європейських вузів, вирішують надалі проживати й працювати у країні перебування, тим самим, катастрофічно зменшуючи кількість потенційних наукових кадрів України.

За даними останніх соціально-наукових досліджень, очікується також і третя хвиля трудової еміграції, коли почне емігрувати молодь без кваліфікації. Ця хвиля буде найпотужнішою: хлопці та дівчата будуть виїжджати одразу після закінчення школи, ні на що не розраховуючи в Україні. Це будуть потенційні конкуренти біженцям з

країн третього світу, 2 мільйони котрих вже емігрували до Європи.

Однією з причин недостатнього функціонування ресурсу репатріації наших співвітчизників є відсутність законодавчої бази у сфері міграційної політики (Сирочук Н., 2014, 9).

З економічної точки зору, як свідчить світова практика, можна запропонувати розроблення системи заходів, суть якої базуватиметься не на примусі, а на зацікавленості, а власне:

– дозволити мігрантам відкривати валютні рахунки із встановленням на них вищих відсотків;

– надати можливість купівлі житла чи започаткування бізнесу в довгостроковій перспективі шляхом застосування переваг накопичувальних рахунків;

– сформуванню нормативно-правове підґрунтя для мігрантів як легальних, так і нелегальних, з можливістю відкриття рахунків в банку тієї країни, в якій вони працюють задля легального переказу коштів на Батьківщину;

120

— посилювати участь Міністерства праці та соціальної політики України в регулюванні зовнішньої трудової міграції та координації діяльності різних органів державного управління у цій сфері.

Не менш важливою залишається проблема підвищення рівня життя в Україні. Лише вирішення цієї задачі дасть змогу громадянам України максимально розкрити свій робочий потенціал на користь вітчизни, а отже і власних інтересів. І тоді подорожі Європою та іншими країнами світу носитимуть науково-пізнавальний та культурно-туристичний характер.

Висновки. Проблема трудової міграції в Україні постає актуальною соціальною загрозою для країни і нації, та, як наслідок, створює реальний психологічний дисбаланс серед працюючих в державі українців. Прикладом покращення ситуації, що склалася, є посилення розвитку та збагачення науково-технічного потенціалу країни з урахуванням реальних цифр трудових верств населення. Нагальною є потреба удосконалення умов праці, збільшення заробітної платні, економічного розвитку підприємництва, і, в першу чергу, вкладання коштів у розвиток національного бізнес-середовища, що має привабити не лише численні іноземні інвестиції, а й стимулювання повернення українських мігрантів на Батьківщину, що також сприятиме наближенню українського соціуму до стандартів європейського співтовариства.

Джерела та література:

1. Forbes. Україна. URL: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migraciyi-kudi-yizdiliukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>.
2. Kramar O. (2018). 'The challenge of the 'great migration'. Why the temptation to compensate population losses with immigrants is dangerous'. URL: <https://ukrainianweek.com/Economics/219129>
3. Milakovskiy B. (2018). 'Ukrainians Abroad: The Economics and Politics of Labor Migration'. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukrainians-abroad-the-economics-and-politics-labor-migration>
4. Tyschuk T. (2018). 'The Great Migration: No One in Ukraine Knows How Many of Our Compatriots Have Moved Abroad'. URL: <https://voxukraine.org/en/the-great-migration-no-one-in-ukraine-knows-how-many-of-our-compatriots-have-moved-abroad/>
5. Берbeneць О.В. (2012). Проблеми міграції робочої сили та шляхи її вирішення // Ефективна економіка. -- No 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4450>
6. В Минсоцполитики уточнили количество украинских заробитчан за рубежом (06.01.2019). URL: <https://news.finance.ua/ru/news-/441461/v-minsotspolitiki-utochnili-kolichestvo-ukrainskih-zarobitchan-za-rubezhom>
7. Верхогляд Я. В. (2018). Економічні наслідки міграції населення в Україні. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2018/>
8. Весельська Л. А. (2011). Трудова міграція і соціальна безпека: аналіз наслідків та перспектив у контексті українських реалій // Економіка та держава, No 4. С.111-116.
9. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів ратифікована з застереженням Законом № 755-V (755-16) від 16.03.2007 р. URL: <http://iom.org.ua/ua/legislation-ukr/migration-related-legislation-ukr/workers-and-members-of-their-families.html>
10. Кваша О.С. (2017). Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України. Економіка І Суспільство, Випуск # 10 / 2017. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/92.pdf
11. Ляшенко О. (2016). Особливості трудової міграції України / О. Ляшенко, Ю. Шампанюк // Молодий вчений. № 4. С. 121–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_32.

12. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України URL: www.ukrstat.gov.ua.

13. Рева А. (2018). Вирішення проблеми трудової міграції полягає у збільшенні рівня оплати праці. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15854.html>

14. Робсила чи рабсила: як впливає на економіку України трудова міграція (BBC News Україна, 26.03.2018). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43485101>

15. Сирочук Н.А. (2011). Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського Союзу: фактори впливу // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2014. № 11. С. 110–118.

16. У Мінсоцполітики запропонували надавати субсидії й трудовий стаж українським заробітчанами (21.04.2018). URL: <https://news.dtki.ua/labor/social-protection/47964>

122 — 17. Україна очолила рейтинг країн, які найшвидше втрачатимуть трудові ресурси 10.01.2019. URL: https://espreso.tv/news/2019/01/10/ukrayina_ocholyla_reytyng_krayin_yaki_naystrimkische_vtrachatymut_trudovi_resursy

References:

1. Forbes. Ukrayina. URL: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migraciyi-kudi-yizdiliukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>.

2. Kramar O. (2018). «Vykyk» velykoyi mihratsiyi «. Chomu spokusa kompensuvaty vtraty naseleण्या immihrantamy nebezpechna «. URL: <https://ukrainianweek.com/Economics/219129>

3. Milakovs'kyy B. (2018). «Ukrayintsi za kordonom: ekonomika ta polityka trudovoyi mihratsiyi». URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukrainian-abroad-the-economics-and-politics-labor-migration>

4. Tyshchuk T. (2018). «Velyka mihratsiya: nikhto v Ukrayini ne znaye, skil'ky nashykh spivvitchyznykiv pereyikhaly za kordon». URL: <https://voxukraine.org/en/the-great-migration-no-one-in-ukraine-knows-how-many-of-our-compatriots-have-moved-abroad/>

5. Berbenets' O.V. (2012). Problemy mihratsiyi robochoyi slyly ta shlyakhy yiyi vyrishennya // Efektyvna ekonomika. -- No 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4450>

6. V Mynsotspolytyky utochnyly kolychestvo ukraynskykh zarobytchan za rubezhom (06.01.2019). URL: <https://news.finance.ua/>

ru/news/-/441461/v-minsotspolitiki-utochnili-kolichestvo-ukrainskih-zarobitchan-za-rubezhom

7. Verkhohlyad YA. V. (2018). Ekonomichni naslidky mihratsiyi naseleण्या v Ukrayini. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2018/%>

8. Vesel's'ka L. A. (2011). Trudova mihratsiya i sotsial'na bezpeka: analiz naslidkiv ta perspektyv u konteksti ukrayins'kykh realiy // Ekonomika ta derzhava, No 4. S.111-116.

9. Yevropeys'ka konventsiya pro pravovyy status trudyashchykh-mihrantiv ratyfikovana z zasterezhennyam Zakonom № 755-V (755-16) vid 16.03.2007 r. URL: <http://iom.org.ua/ua/legislation-ukr/migration-related-legislation-ukr/workers-and-members-of-their-families.html>

10. Kvasha O.S. (2017). Zovnishni mihratsiyini protsesy trudovykh resursiv: factory, stan ta naslidky dlya Ukrayiny. Ekonomika I Suspil'stvo, Vypusk # 10 / 2017. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/92.pdf

11. Lyashenko O. (2016). Osoblyvosti trudovoyi mihratsiyi Ukrayiny / O. Lyashenko, YU. Shampanyuk // Molodyy vchenyy. № 4. S. 121-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_32.

12. Ofitsiyyny veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny URL: www.ukrstat.gov.ua.

13. Reva A. (2018). Vyrishennya problemy trudovoyi mihratsiyi polyahaye u zbil'shenni rivnya oplaty pratsi. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15854.html>

14. Robsyla chy rabsyla: yak vplyvaye na ekonomiku Ukrayiny trudova mihratsiya (BBC News Ukrayina, 26.03.2018). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43485101>

15. Syrochuk N.A. (2011). Mizhnarodna trudova mihratsiya ukrayintiv do krayin Yevropeys'koho Soyuzu: factory vplyvu // Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrayiny «Kyyivs'kyi politekhnichnyy instytut». 2014. № 11. S. 110-118.

16. U Minsotspolityky zaproponuvaly nadavaty subsydiyi y trudovyy stazh ukrayins'kym zarobitchanam (21.04.2018). URL: <https://news.dtk.ua/labor/social-protection/47964>

17. Ukrayinaocholylyareytynhkrayin,yakinaystrimkishevtrachatymut' trudovi resursy 10.01.2019. URL: https://espresso.tv/news/2019/01/10/ukrayina_ocholyly_reytyng_krayin_yaki_naystrimkishe_vtrachatymut_trudovi_resursy

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.124-141>

УДК: 316.33

© Ірина Верещачіна¹

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ФРН (на прикладі проекту STUTTGART 21)

Стаття присвячена актуальним питанням ролі соціальних мереж та платформ у суспільно-політичному житті Федеративної Республіки Німеччина та у мобілізації окремих груп населення на прикладі проекту Stuttgart 21.

124
—
Зважаючи на втрату медійними установами монополії на розповсюдження інформації, створення нових видів соціальних медіа та їх активний розвиток, досліджуються питання зміни ролі медіа користувача у комунікації, онлайн та офлайн партисипацію громадян, об'єднань та політичних партій ФРН та їх активність, а також питання виникнення альтернативних медіа та платформ протесту, спровоковане подіями навколо проекту Stuttgart 21. Дається характеристика основним стратегіям та методам онлайн комунікації між учасниками протестів проти і за цей проект. Дослідження показало, що соціальні мережі та платформи усе більше впливають на суспільно-політичне життя ФРН та можуть мобілізувати населення, об'єднуючи його в інтерактивні групи, обмін між якими сприятиме формуванню та підтримці групової ідентичності.

Ключові слова: соціальні медіа, соціальні мережі та платформи, партисипація, ФРН, Facebook, Twitter, Stuttgart 21.

The Role of Social Networks in the Social and Political Life of Germany (Illustrated by Stuttgart 21 Project)

This article deals with the main problems of the role of social networks and social media platforms in the social and political life of the Federal Republic of Germany and in the mobilization of some population groups using the

¹ Кандидат політичних наук, Присяжний перекладач української мови у Верховному суді землі Північний Рейн-Вестфалія, місто Дюссельдорф, Німеччина, E-mail: vereschahina@gmail.com

example of the Project Stuttgart 21. The author will consider the traditional medias loss their monopoly on the dissemination of information. It will also consider the emergence of new types of social medias and their active development. The shift in the role of the media user by communication, online and offline participation of ordinary citizens, institutions and political parties in the Federal Republic of Germany and their activity is also investigated. Finally the author analyses the emergence of alternative medias and social media platforms of protest, which were provoked by the Project Stuttgart 21. The main strategies and methods of online communication between different groups of protesters, some for and some against this project, are defined. The study found that the social networks and social media platforms have ever more influence on the social and political life of the Federal Republic of Germany and can mobilize the German population and consolidate it in interactive groups, so that an exchange between these groups will stimulate the emergence and support of a group identity.

Keywords: *social media, social networks and social media platforms, participation, the Federal Republic of Germany, Facebook, Twitter, Stuttgart 21.*

Постановка проблеми. Питання ролі соціальних мереж та платформ у суспільно-політичному житті Федеративної Республіки Німеччина та у мобілізації окремих груп населення сьогодні є надзвичайно актуальним. Це пояснюється втратою медійними установами їх монополії на розповсюдження інформації, активним розвитком соціальних медіа, збільшенням їх впливу у процесі формування громадської думки, зміною ролі читача/користувача у комунікації і створенням нових форм комунікації в режимі онлайн.

Поява інтернету сприяла швидкому розповсюдженню інформації та створенню соціальних мереж Facebook, Twitter тощо та власних блогів (Weblog, який складається з „World Wide Web“ та Logbook). Проте якщо перші соціальні мережі мали на меті забезпечення спілкування груп користувачів, об'єднаних загальним інтересом, то нині розпочалася третя епоха соціальних мереж. Після ейфорії «участі заради участі» сучасні мережі стають необхідним робочим інструментом для людської діяльності – бізнесу та творчості. Однак останнім часом, зокрема у ФРН, спостерігається перетворення соціальних мереж на інструмент інформаційного впливу на окремі цільові групи, насамперед з метою мобілізації громадян. За допомо-

гою таких соціальних мереж, як Facebook та Twitter все більше зникають кордони між громадською та особистою комунікацією. Водночас обговорення, які виникають та розповсюджуються у цих мережах, містять не тільки контент про обмін особистими враженнями про події чи досвідом. На просторах соціальних мереж публікуються коментарі про події, які мають характер захоплення чи обурення, і це відбувається фактично в режимі реального часу. Кореляція та співвідношення між класичними мас-медіа та активністю у соцмережах багатозарові. Водночас виникає запитання: чи буде здійснюватися вплив на традиційні мас-медіа, тобто професійних журналістів, які виконують роль важливого фактору формування громадської думки, та чи зможуть соціальні мережі стати настільки ж впливовими, як класичні медіа? Крім того, до онлайн комунікації у соцмережах та каналів оберненого зв'язку долучилися також економічні та політичні актори. Не тільки пересічні користувачі, але й політики, підприємства і організації мають свій профіль у Facebook та таким чином презентують себе громадськості.

126

— Сучасні суспільно-політичні процеси у ФРН сприяють більш активному розвитку існуючих соціальних мереж та створенню нових видів соціальних медіа, а також впливають на зміну ролей учасників комунікації. Якщо раніше під час комунікації читачі/користувачі відігравали пасивну роль, то з появою різноманітних медіа-платформ та соціальних мереж вони стали активними користувачами, здатними не лише аналізувати та оцінювати події, але й організовувати їх та здійснювати безпосередній вплив на них.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Роль соціальних мереж та платформ у суспільно-політичному житті Федеративної Республіки Німеччина та у мобілізації окремих груп населення як комплексна наукова проблема ще мало досліджувана. Окремі аспекти цієї тематики, зокрема питання впливу соціальних мереж на зміну процесу формування громадської думки було вивчене європейськими науковцями М. Мачілом, М. Бейлером та У. Крюгером (Machill, Beiler und Krüger, 2014). Відомі німецькі медіазнавці К. Тімм та Т. Бюргер (Thimm und Bürger, 2012) у своєму дослідженні, присвяченому формам політичної партисипації громадян у часи соціальних медіа, проаналізували участь користувачів Facebook та Twitter та роль цих соцмереж у відомих акціях протесту в ФРН. Питання партисипації та соціальних медіа вивчалось і медіазнавцем О. Хоффманн та експертом

з медіаменеджменту Ж. Гуско ередусім крізь призму використання соціальних медіа політичними партіями та об'єднаннями (Hoffjann und Gusko, 2013). Окремі аспекти проекту Stuttgart 21 та роль соціальних мереж в організації протестів проти та за нього розглядаються на сторінках праць дослідників К. Тім та Й. Айншпеннера (Thimm und Einspänner, 2012), Т. Креймля та Х. Фойгта (Kreiml und Voigt, 2011), Т. Путтената та Р. Шрема (Puttenat und Schrem).

Мета статті. Проаналізувати роль соціальних мереж та платформ у суспільно-політичному житті Федеративної Республіки Німеччина та у мобілізації окремих груп населення на прикладі проекту Stuttgart 21, та визначаючи при цьому основні стратегії та методи онлайн комунікації між учасниками протестів проти і за цей проект.

Виклад основного матеріалу. Процес об'єднання Німеччини вплинув не тільки на політичний розвиток сучасної ФРН, але й на кардинальні зміни медійної політики – меншою мірою у сфері радіомовлення, адже його структури у Західній та Східній Німеччині були дещо схожі, більшою мірою у сфері друкованої преси, де спостерігалися значні трансформації ринку газет і журналів. Тривала кон'юнктурна криза та зниження витрат на рекламування вплинули на зменшення попиту на друковану пресу та її часткове „вимирання“. Такі процеси сприяли появі нових медіа, які поєднували класичні мас-медіа з телекомунікаційними та інформаційними технологіями, та зміні ролей учасників комунікації. Водночас відбулася переоцінка значення класичних та нових мас-медіа та ролі останніх у суспільно-політичному житті ФРН.

Згідно результатів соціальних досліджень, здійснених по замовленню Німецького Радіо у грудні 2016 р., 46% опитаних вважають, що в останні роки довіра до німецьких медіа лише знизилась. Водночас 39% респондентів переконані, що часто у німецьких ЗМК навмисно публікується неправдива інформація. 42% впевнені, що існує своєрідний „план“ з публікацій медіаповідомлень (Glaubwürdigkeit der Medien, 2017).

Якщо розглянути класичні мас-медіа – радіо і телебачення, то 70% респондентів вважають їх найбільш правдивими (соціальним медіа та соціальним мережам довіряють лише 8% опитаних), а 31% – і це найбільший показник серед мас-медіа – впевнені, що по державному телебаченню транслюються передачі, зміст яких неправдивий. У 13%

респондентів склалася подібна думка стосовно інформації, розміщеної в інтернеті, а у 7% – стосовно інформації, почутої по державному радіо.

Таке ставлення до класичних мас-медіа пояснюється в першу чергу тим, що більшість німецьких телеглядачів старші 65 років. Водночас різниця у користуванні інтернетом серед 30-річних у порівнянні зі старшою групою продовжує збільшуватися. Для 67% німецького населення у віці від 14 до 29 років користування смартфоном стало невід'ємною часткою життя. Водночас згідно результатів досліджень Інституту дослідження ринку TNS Emnid, здійснених по замовленню Федерального об'єднання цифрової економіки, класичні мас-медіа, такі як телебачення (8%) чи радіо (5%), у цій віковій групі практично припинили відігравати важливу роль медіа, яке транслює новини (Lieb, 2017). Ті громадяни, які критично ставляться до політики, вже більше не довіряють класичним медіа, тому що вони підозрюють певний зв'язок між інститутами. Саме користувачі соціальних мереж (53% опитаних) ще менше або й зовсім не довіряють державному радіо.

128

Останні десять років у Федеративній Республіці Німеччина спостерігається тенденція до збільшення кількості користувачів соціальних мереж та їхнього перебування в режимі онлайн. У ФРН чи у німецькомовному регіоні існує близько 28 мільйонів користувачів Facebook. З них 21 млн. осіб користується цією мережею щоденно. Крім того, існує 39 млн. користувачів служби повідомлень WhatsApp, 9 млн. – Instagram, близько 12 млн. користувачів Twitter, 9 млн. користувачів Xing (стільки ж LinkedIn), 3 млн. Google Hangouts, 3,5 млн. Snapchat та 6 млн. активних користувачів YouTube (Machill, 2014, с. 17). Цікаво, що для 16% респондентів інтернет є основним джерелом інформації (для 34% – це державне телебачення, для 26% – щоденні газети), з них 40% вважають інтернет достовірним, 44% – правдивим, а 66% – „хоробрим“ джерелом інформації (Machill, 2014, с. 10). 57% опитаних, які використовують соціальні мережі для регулярного отримання політичної інформації, переконані, що держава і уряд ФРН визначають, про що мас-медіа повинні повідомляти (Machill, 2014, с. 15).

Незважаючи на інше ставлення до використання мас-медіа, втрата довіри до відомих медіа відображається також у неготовності публіки платити, що у свою чергу провокує відчутне зниження про-

даного тиражу, наприклад, щоденних газет: якщо у 1991 році газети мали щоденний тираж більше 27 млн. примірників, то у 2018 р. їх щоденний тираж складає 14,1 млн. примірників (Weidenbach B., 2018). Таким чином, тираж зменшився майже вдвічі.

Причини втрати довіри та зниження показників продажу відомих медіа різні. На нашу думку, головна причина полягає у втраті медійними установами їхньої монополії на розповсюдження інформації. Журналісти і редактори, які традиційно стоять на сторожі та пильнують за якістю інформації та фактів, втратили більшу частину своєї влади. Такий розвиток вплинув на те, що фактично була „похована“ роль „сторожа“ та фільтру інформації, яку виконували професійні журналісти.

У зв'язку з цим виникає головне запитання стосовно майбутнього опублікованої думки та формування громадської думки: чи може інтернет побороти втрату довіри вплинути на зменшення кількості користувачів і різноманіття, зниження якості та олігополістичний розвиток опублікованої думки у відомих мас-медіа?

129

З технічної точки зору інтернет пропонує унікальну можливість, щоби кожен зміг скористатися не тільки своїм правом на свободу думки і слова, але й основним правом свободи преси – тобто публікацією інформації та думок без цензури, спрямованої на невизначене коло читачів/користувачів. Завдяки всесвітній мережі, яка є технічно та фінансово незалежною, свобода преси не обмежуватиметься більше „свободою 200 багатих людей для розповсюдження їхньої думки“, про що ще у 1965 р. переконливо зазначав публіцист-консерватор, один із видавців-засновників відомої німецької газети Frankfurter Allgemeinen Zeitung Пауль Зете у рубриці „Листи читачів“ журналу Spiegel, вважаючи, що „оскільки друк газет і журналів вимагає все більше капіталовкладень, то коло видавців стає все меншим, а наша залежність – все більшою та небезпечнішою“, і зробивши висновок: „Вільний той, хто багатий“ (Heimeier, 2013, с. 31).

Таким чином, кожен, хто має можливість користуватися комп'ютером чи іншим технічним пристроєм, який під'єднаний до мережі інтернет, може звернутися зі своїми думками до громадськості, використовуючи для цього соціальні мережі (Facebook, Twitter тощо) чи створивши власний блог (Weblog, який складається з „World Wide Web“ та Logbook). Тому, як вважає відомий німецький експерт у сфері медіа і комунікацій, професор медіазнавства Тюбінгенсько-

го університету імені Еберхарда Карла Бернхард Перксен, інтернет має потенціал, завдяки якому публіка може перетворитися у „п’яту владу“ (Die Macht der vernetzten Vielen). На думку німецького дослідника, її рольова модель – це групи протесту на зразок руху Пегіда, об’єднання, які займаються переслідуванням (наприклад, у випадку плагіату Гутенберга), а також ті особи, які об’єднуються з метою скоригувати громадську думку (наприклад, корупційний медіа-скандал экс-президента ФРН К. Вульфа). Такі приклади доводять, що „п’ята влада“ не переслідує спільну ідею. Її ідеї та її поведінка надзвичайно різноманітні.

Крім того, „п’ята влада“ – це вже не просто публіка, яка виконує пасивну роль спостерігача, вона відіграє активну роль: займається пошуком інформації та сама стає джерелом натхнення. Йдеться про радикальний плюралізм, який у свій дифузний (невизначений) спосіб здійснює владу і вплив. Цей вплив складніше передбачити, спланувати, ним складніше керувати, ніж владними структурами, його неможливо віднести до інституціоналізованої преси чи впливового блогера. Тому німецький медіа-експерт Б. Перксен переконаний, що „ми переживаємо незапланований ефект метелика (Schmetterlingseffekte), нові асиметрії причини та результату (прим. автора – німецькою мовою der Effekt має два значення: ефект і результат), причини та впливу“ (Die Macht der vernetzten Vielen).

130

—

Яскравим прикладом такої дифузійної влади є приклад дев’ятирічної шотландської школярки Марти Пейне, яка вирішила написати блог про неякісну їжу в її школі. Її батько розмістив посилання на блог в соціальній мережі Twitter і таким чином ця тема стала актуальною у всьому світі: школярі почали постити фото їх шкільної їжі, а сотні користувачів цієї мережі почали збір коштів на більш якісну їжу у школах.

Такий приклад показує два закони цифрової епохи. З одного боку, закон нової асиметрії причини і результату: сьогодні кожен, хто є власником технічного пристрою, який під’єднаний до мережі інтернет, може здійснити ефект метелика. З іншого боку, закон неможливості цензури: незважаючи на втручання керівництва школи, Марта продовжує вести свій блог, а разом з нею багато інших користувачі мережі, які приєдналися в цю групу (Pörksen B., 2018, с. 83).

Водночас йдеться про новий показовий приклад організації, який німецький експерт Б. Перксен називає „konnektiv“ (логічний зв’язок).

У цьому „логічному зв’язку“ кожен відчуває одночасність «я» і «ми», це принципово відкрита група, яка в обміні, розподілі думок та коментуванні вбачає індивідуальність. Блогер та автор Sascha Lobo вдало підкреслив, що кожен прагне стати часткою хвилі та сяяти окремою частинкою.

Соціальні мережі можуть не тільки мобілізувати окремі групи населення, але й впливати на політичні події в країні. Так, за декілька тижнів до виборів до бундестагу, які відбулися 22 вересня 2013 р., Федеральне об’єднання інформаційної економіки, телекомунікацій та нових медіа (ВІТКОМ) повідомило: „Соціальні медіа прийшли в політику“ (офіційне повідомлення для преси від 17.07. 2013 р.) (Soziale Medien im Wahlkampf). Причиною такого висловлювання було те, що згідно соціальних досліджень дев’ять з десяти депутатів бундестагу мають профіль у соціальній мережі. Саме тому логічним можна вважати висновок Об’єднання: „Передвиборча боротьба заганяє депутатів у соціальні медіа“ (Soziale Medien im Wahlkampf).

131

Проте інше соціологічне дослідження дає привід зробити протилежний висновок, його автори – Олаф Хоффянн, керівник дослідження та професор медіазнавства та маркетингу інституту Остфалія м. Брауншвайг та експерт з медіаменеджменту Жанетт Гуско вважають, що ситуацію в Німеччині варто розглядати критично, адже „об’єднання та партії використовують соціальні медіа переважно для заяв і декларацій та для одноразової комунікації. Тому можлива партисипація людей у прийнятті рішень та формуванні громадської думки – це лише міф“ (Hoffjann O., 2013, с. 43). Використання соціальних медіа для комунікації, взаємодії та ведення дискусій передбачає перш за все, що об’єднання та партії надали таку можливість. Проте 9 з 35 досліджених профілів об’єднань не дозволяють публікувати повідомлення зовнішніх користувачів (Hoffjann O., 2013, с. 43). Тому лише деякі об’єднання досягають власних цілей у дискусії та мобілізації, а в центрі досліджуваних профілів на Facebook цілком однозначно знаходяться інформаційні пропозиції.

Таким чином, відомі німецькі науковці об’єктивно підкреслюють, що німецькі об’єднання, незважаючи на їх запевнення, мало зацікавлені у активній дискусії та партисипації. Тому за період існування Web 2.0 у порівнянні з епохою Web 1.0 мало що змінилося. Як вдало зазначає німецька дослідниця питань демократії та цифрових медіа

Беата Хоеке, „існує лише невелика готовність політичних акторів до двосторонньої та дещо асиметричної комунікації. Їх поведження з онлайн комунікацією слугує переважно демонстрації політичних акторів громадськості“ (Hoescker B., 2002, с. 40).

У той час, коли політичні актори не бажають використовувати всесвітню мережу для двосторонньої комунікації, звичайні громадяни-користувачі соціальних мереж часто мобілізуються завдяки активності у цих мережах. Позитивний зв'язок між соціальними мережами та політичною партисипацією громадян констатувала відома експерт політичної комунікації та онлайн комунікації Луція Веснік-Алуєвіч, яка займалася питанням ролі Facebook у виборах до Європарламенту 2009 року. Через рік після виборів вона провела онлайн опитування між 361 учасника з 16 країн-членів ЄС, запрошення на яке вона опублікувала у вигляді посту на профілях Європарламенту та його семи фракцій на Facebook. З одного боку, результати виявили зв'язок між політичною участю у режимі онлайн та офлайн: ті учасники, які політично активні на їхніх профілях на Facebook, частіше беруть участь у політичних офлайн дискусіях. З іншого боку, багато опитаних повідомили, що саме ця онлайн акція схилила їх до участі у виборах як до національного, так і до Європейського парламенту. Таким чином, політична онлайн участь опитаних значно посилилася шляхом їхньої активності у соціальних мережах (Vesnic-Alujevic L., с. 468-469).

Проте рідко вплив на офлайн партисипацію може бути настільки очевидним, як у випадку руху Оссуру, який розпочався у вересні 2011 р. у Нью-Йорку та під час якого реальним демонстраціям протесту передувала віртуальна організація шляхом соціальних мереж, яка об'єднала 140 тис. активних користувачів Facebook та 1,4 млн. лайків на підтримку руху (Caren N., Gaby S.).

Яскравим прикладом офлайн партисипації на території ФРН є Stuttgart 21, коли соціальні медіа послугували мобілізації акцій протесту на Шлоссплатц (Schlossplatz) (Thimm und Bürger, 2012, с. 18-29). Stuttgart 21 – це проект перебудови головного вокзалу м. Штутгарта і побудови його під землею, який обіцяє створення нових робочих місць та економічний ріст. Після підписання договору про його фінансування у квітні 2009 р. розпочалися активні акції протесту, які перетворилися у масовий рух громадян всіх вікових категорій. Проте

мас-медіа тільки тоді починають характеризувати проєкт Stuttgart 21 як важливий, коли починає різко зростати кількість учасників протестів, а саме з початку літа 2010 р. Під час активної фази протесту (серпень-грудень 2010 р.) про цей рух особливо активно інформували Frankfurter Allgemeinen Zeitung (FAZ) та Stuttgarter Zeitung (StZ), друкуючи статті на цю тему на перших і третіх сторінках. Таким чином, згідно статичних даних з вересня до грудня 2010 р. на сторінках Frankfurter Allgemeinen Zeitung (FAZ) була надрукована максимальна кількість статей, присвячених Stuttgart 21: у вересні – 70, у жовтні – 146, у листопаді і грудні – 85 та 79 відповідно (Thimm und Bürger, 2012, с. 20]. Цікаво, що якщо порівняти цю кількість статей з кількістю публікацій у місцевих ЗМІ, наприклад у Stuttgarter Zeitung (StZ), то у вересні 2010 р. у ній було надруковано 19, у жовтні – 22, у листопаді – 14, а у грудні – 14 статей. Внаслідок опублікованих повідомлень протести перетворилися у справжню подію федерального масштабу, а сам проєкт набрав символічного значення: він став символом протесту незадоволених громадян проти темної та зарозумілої політики федеральної землі. Створений образ посилювався протиріччям між образом правильного консервативного шваба та зображенням насильницьких протестів, які конкретизували цей конфлікт для всіх.

І навіть якщо місцевий конфлікт не цікавив більшість німецьких громадян, їх обурення почало рости, коли поліція почала використовувати проти демонстрантів водомети. Події в Шлоссгартені (Schlossgarten) стали переломним моментом для наступної публікації повідомлень про Stuttgart 21. Саме такі негативістські події часто провокують ключові події. Газетні публікації та телетрансляції, присвячені Stuttgart 21, здійснили безпосередній вплив на подальший розвиток ситуації. Відразу після ескалації в Шлоссгартені такі представники політичних партій в Штатгарті, як Вільна демократична партія, Соціально-демократична партія Німеччини та партія „Зелені“, вирішили залучити посередника. Таким чином, зважаючи на неймовірно сильний суспільно-політичний тиск, будівельні роботи на головному вокзалі м. Штутгарта були припинені менше, ніж через тиждень після подій в Шлоссгартені. Переговори про мирне врегулювання конфлікту, які варто вважати медійним піком конфлікту та першим успіхом супротивників проєкту Stuttgart 21 і котрі транслю-

валися у прямому ефірі на телеканалі Phönix, що слугував каналом зв'язку між громадою та представниками політики, можна вважати новою формою медіадемократії.

Однак більшість громадян не були задоволені роллю мас-медіа під час цих переговорів та протестів, що стало приводом до виникнення альтернативних медіа, наприклад, uegel.tv та sams21.de чи платформ протестів, наприклад, bei-abriss-auf-stand.de, які під час протестів слугували місцем зустрічі для активістів та зацікавлених громадян. За допомогою веб-платформи www.uegel.tv ще з серпня 2011 р. активісти вели пряму трансляцію в режимі онлайн з веб-камери, яка постійно надсилала нові фото головного вокзалу міста Штутгарта, які могли дивитися близько 500 тис. користувачів цієї платформи (Kreiml T., Voigt H., 2011, с. 37). Ця камера документувала актуальні події та завдяки професійно спланованому монтажу стала справжнім „рупором громадського руху протесту проти Stuttgart 21“ (Puttenat T., Schrem R.). Платформа sams21.de також вела пряму трансляцію в режимі онлайн із різних веб-камер та пропонувала своїм користувачам статті про актуальний розвиток подій. Крім цих двох платформ створювалися мережі, метою яких було об'єднання активістів. Наприклад, платформа parkschuetzer.de („мережа опору“), яка тісно пов'язана з іншими громадсько-суспільними акторами, такими як kopfbahnhof-21.de чи bei-abriss-aufstand.de та розглядає себе у якості „інформаційної та об'єднуючої платформи всіх учасників протесту S21 – союзів, груп чи окремих осіб“ (parkschuetzer.de). Bei-abriss-aufstand.de є центральною платформою для активістів. На ній планувалися конференції, публікувалися тексти для преси та дати актуальних зустрічей. Крім того, зацікавлені громадяни мали можливість з'язатися з користувачами платформи parkschuetzer.de по телефону для інформації чи емейлу.

Різнораніжні платформи дій об'єднуються за допомогою соціальної мережі Facebook та платформи мікроблогів Twitter. Адже шляхом публікації коротких повідомлень Tweets, які містять посилання на окремі події, чи за допомогою коментарів новин виникають різні інформаційні пропозиції та пропозиції про партисипацію (участь) для комунікаційних платформ. За допомогою широкого розповсюдження та можливості висловити свою солідарність, натиснувши на «лайк» (умовний вираз схвалення матеріалу, профілю користува-

ча, фотографії через клік чи натискання), перш за все зростає роль Facebook для прихильників та супротивників великого політичного проекту.

Групи в Facebook „KEIN Stuttgart 21“ (проти цього проекту) та „FÜR Stuttgart 21“ (за цей проект) об'єднують вище зазначені онлайн платформи в їх інтерактивні групи. Обмін між ними слугує в обох групах, незалежно від того, чи йдеться про прихильників чи супротивників, не лише спільній координації чи обміну інформації, але й самоствердженню, емоційній підтримці та формуванню групової ідентичності. Під час гарячої фази протестів адміністратори групи Facebook „KEIN Stuttgart 21“ щоденно постили останні новини частково інформативного, частково агітуючого характеру. Наприклад, 7 жовтня 2010 р. вони звернулися до членів групи із закликом взяти участь в онлайн демонстрації, т.зв. „Online-Schwabenstreich“ (термін „Schwabenstreich“ має історично зумовлену негативну конотацію і може тлумачитися як „безглуздий вибрик“), яку проголосили за декілька днів до фактичної демонстрації. Адміністратори цієї групи опублікували повідомлення: „Всі учасники першої онлайн демонстрації „Online-Schwabenstreich“, будь ласка, натисніть на «лайк». Дякуємо Вам за те, що Ви з нами!“. Цей заклик почули близько 4 тис. користувачів, які натиснули «лайк» на цьому повідомленні.

135

Ця група в Facebook менше слугує активній координації протестів в режимі реального часу, скоріше створенню спільнот в режимі онлайн. Це можна прослідкувати на прикладі наступного повідомлення від 19 жовтня 2010 р.: „Ми вітаємо 80.000 члена нашої групи! Дякуємо кожному з Вас! Продовжуйте сприяти нам, адже таким чином розвивається наша сторінка! Ваш адмін“ (Thimm S., Bürger, 2012, с. 22). Подібні повідомлення часто публікуються онлайн та підтверджують членам групи їх важливість. Водночас автори таких повідомлень часто користуються правилом: важливий кожен член групи і кожен «лайк», чим більше «лайків» – тим більший вплив групи у соціальній мережі. Крім публікації останніх новин та фонові інформації з різноманітних газетних мас-медіа, адміністратори „KEIN Stuttgart 21“ спонукали членів групи до участі у відомих демонстраціях, які відбувалися щопонеділка, мотивуючи їх наступним чином: „Немає поганої погоди, є лише невдало підібраний одяг: сьогодні MONTAGSDEMO (прим. автора – демонстрація, яка відбувається щопонеділка). Головний вокзал Штутгарту, початок о 18 год.“

У той самий час до групи прихильників цього проекту „FÜR Stuttgart 21“ активно приєднуються нові члени. Так само, як її супротивник, вона використовує інформацію та заклики до демонстрації, щоб добитися прихильності користувачів мережі Facebook. Тому швидко збільшується кількість членів цієї групи і вона стає рупором для прихильників цього проекту, що чітко простежується у постах: „Ура! На цій сторінці у Facebook проект Stuttgart 21 завоював симпатію більше, ніж 51 тис. прихильників! Виходьте на вулиці та розмовляйте зі своїми друзями та колегами. Приходьте на велику демонстрацію FÜR S21“ (Thimm С., Bürger, 2012, с. 23). Адміністратори „FÜR Stuttgart 21“ прагнуть запросити якомога більше друзів до групи та збільшити коло потенційних отримувачів інформації. Обидві платформи викликають жваву увагу відомих мас-медіа.

136 — Проте якщо порівняти ці дві групи, то варто визнати, що супротивники проекту Stuttgart 21 використовують значно ширший спектр форм комунікації. Тому що група „KEIN Stuttgart 21“ робить посилення на велику мережу різних платформ для проведення дискусій про Stuttgart 21 та організації спільних заходів. Діюча сила цієї групи розвиває свій потенціал перш за все за допомогою об'єднання в мережу з іншими місцевими та регіональними онлайн платформами, такими як parkschuetzer.de, bei-abriss-aufstand.de чи fluegel.tv.

Цікаво, що адміністратори обидвох груп у Facebook „KEIN Stuttgart 21“ (проти цього проекту) та „FÜR Stuttgart 21“ (за цей проект) розмістили у своїх групах лінк до онлайн опитування про ставлення членів цих груп до результатів проекту та його активність. Цей лінк активізувався один раз на тиждень у період з 02.01 по 30.01.2010 р. Згідно результатів опитування близько 70% респондентів-представників обох груп повідомили, що цей проект або «безумовно важливий», або «безглуздий». 83% вважали, що мирне врегулювання – доцільне. Водночас в успіх Stuttgart 21 вірили 65% прихильників проекту та 23% його супротивників. Після переговорів про мирне врегулювання конфлікту 67% представників групи „KEIN Stuttgart 21“ не підтримували рішення переговорів, а решта планували посилені протести проти цього проекту у 2011 році. Водночас більшість із цих 67% вважала, що її ставлення до проекту буде вирішувати, за кого вона проголосує під час виборів (Thimm С., Bürger, 2012, с. 26-27).

Протести навколо Stuttgart 21 організувалися також в соціальній мережі для обміну повідомленнями Twitter. У Twitter можливе тегу-

вання різноманітних тем за допомогою символу Hashtag („#“). Користувачі цієї мережі можуть таким чином приєднуватися до певної дискусії чи обговорення та за допомогою Hashtag висловлювати свою солідарність з іншими користувачами. Завдяки мобільному використанню Twitter у різних місцях можна організовувати фактично комунікацію, перебуваючи „в дорозі“, та керувати протестами в режимі онлайн.

На піку протестів навколо Stuttgart 21 застосовувалися різноманітні стратегії з використанням Twitter, серед яких особливо відзначаються дві стратегії – стратегія мобілізації та документації. Особливо переконливим прикладом є Bildergeschichte (історія в картинках): в єдиному Tweet (близько 140 знаків) за допомогою залучення фотографій показується підписчикам, за який короткий проміжок часу були здійснені зміни у будівництві. Ця послідовна письмово-візуальна аргументація містить чотири посилання та Hashtag („#s21“), поєднані позначеннями часу «спочатку», «потім» та «вкінці». У цьому випадку йде мова про оповідальну структуру, яка проводить паралель у візуалізації фотокластеру. Таким чином, Twitter – це багатоплосковий засіб, який використовується для найрізноманітніших цілей. Особливо під час комунікації з метою аргументації часто використовуються посилання з відео, за допомогою яких учасники демонстрації педантично документують все, що відбувається під час протесту.

Навіть протягом 2012 р. в соціальній мережі Twitter велися активні дискусії за і проти будівництва нового головного вокзалу. Під час аналізу 1.587 коротких повідомлень Tweets, опублікованих 15 лютого 2012 р., тобто близько двох років після початку переговорів про мирне врегулювання конфлікту, можна прослідкувати можливості соціальних медіа на прикладі Twitter (Thimm С., 2012). У цей день повинні були заблокувати старовинний Шлосспарк (Schlosspark), щоб протягом наступних днів можна було здійснювати підготовчі будівельні роботи та зруйнувати будівлю. Проте активісти залізли на дерева чи обкопувалися. Більшість повідомлень Tweets використовувала Hashtag „#s21“, щоб локалізуватися у певному онлайн обговоренні, меншість використовувала для цього Hashtag „#cams21“, „#Stuttgart“, „#Grüne“ чи „#Schlossgarten“. Водночас не лише супротивники активно висловлювали свою позицію в Twitter, але й поліція, яка, використовуючи Hashtag „#s21“, шукала контакту з демонстрантами і вимагала, щоб вони покинули цю територію. Крім того,

шляхом прямої адресації через знак „@“ відбувалися обговорення між прихильниками і супротивниками проекту Stuttgart 21. У свою чергу акаунт у Twitter „Bei Abriss Aufstand“ використовував свої повідомлення Tweets, щоб тримати демонстрантів в курсі останніх подій. Зазначений час публікації певних Tweets та відображена таким чином хронологія створювали свого роду „драму“, проте водночас слугували активістам, які знаходилися у центрі подій, у якості надійної інформації, наприклад, про останні дії поліції.

138 — Настрій коротких повідомлень Tweets на платформі мікроблогів Twitter у період з вересня по жовтень 2010 р. став об'єктом наукового дослідження, проведеного у 2010 році відомою німецькою фірмою Valuescope – експертом у галузі семантичної обробки інформації, яка досліджувала цю тематику за допомогою свого набору засобів для аналізу (Analysertools) eValueator (Valuescope). Valuescope eValueator аналізував повідомлення Tweets, які або містили символ Hashtag „#s21“, або за змістом були пов'язані зі Stuttgart 21 чи S21, за допомогою найновіших семантичних технологій та автоматично категоризував їх у позитивні, нейтральні та негативні. Результати цього дослідження слідчать про те, що більшість нагадувань, пов'язаних з Stuttgart 21, були нейтральні або негативні і лише надзвичайно невелика частина повідомлень Tweets була позитивною. Співвідношення негативних Tweets до позитивних складає 14,75:1. На нашу думку, таке різке збільшення кількості негативних повідомлень більшою мірою пояснюється насильницькими діями поліції під час демонстрації 30 вересня 2010 року, в чому, з огляду на зміст повідомлень, відображаються протилежні прозиції. В той час, коли негативні повідомлення містять у першу чергу слова „водомерт“ чи „насилля з боку поліції“, у позитивних повідомленнях використовуються перш за все слова „голосувати“ та „майбутнє“. Зважаючи на це, можна зробити висновок про більш сильну змістову дискусію про події.

Завдяки зрозумілості комунікації можна розпізнати серед користувачів Twitter місцевих лідерів думок (Meinungsführer). Певні повідомлення Tweets, наприклад, від „robin_wood“ чи „abbrissaufstand“ публікувалися особливо часто і таким чином швидше розповсюджувалися серед користувачів цієї платформи. Багато Tweets містили медійні елементи, наприклад, посилання на інші сайти, фото чи посилання на відео, що додатково посилювало пережите та відчуття близькості до демонстрантів, які знаходилися в центрі подій. Таким

чином, може спонтанно виникнути громадськість ad hoc, яка на довгу перспективу може привести до процесу об'єднання у спільноти однодумців. Twitter – це не лише соціальна мережа, яка виконує організаційну функцію, але й є сейсмографічно важливою, адже вона визначає порядок денний. Це можна простежити під час аналізу Hashtags, коли за чотири тижні до виборів до ландтагу тема S21 показує високий рейтинг, попереду неї лише такі теми, як вибори до ландтагу (#LTW11/LTWBW), #Piraten та #Japan.

Висновки. Можна констатувати, що протягом останнього десятиріччя спостерігається значне збільшення ролі соціальних медіа у суспільно-політичному житті ФРН, кількості користувачів соціальних мереж та часу їхнього перебування в режимі онлайн. Завдяки технічно та фінансово незалежній всесвітній мережі кожен може звернутися зі своїми думками до громадськості, використовуючи для цього соціальні мережі, такі як Facebook та Twitter чи створивши власний блог.

Проте, незважаючи на це, німецькі об'єднання та політичні партії використовують соціальні медіа переважно для заяв і декларацій та для одноразової комунікації. Водночас пересічні німецькі громадяни-користувачі соціальних мереж часто мобілізуються завдяки активності у цих мережах. Яскравим прикладом такої мобілізації є Stuttgart 21, коли соціальні мережі та платформи сприяли мобілізації акцій протесту за і проти цього проекту. Те, що більшість громадян не були задоволені роллю мас-медіа під час протестів навколо Stuttgart 21, стало приводом до виникнення альтернативних медіа, наприклад, uegel.tv та sams21.de чи платформ протестів, наприклад, bei-abriss-auf-stand.de, які під час протестів слугували місцем зустрічі для активістів та зацікавлених громадян. Відповідні групи на Facebook об'єднують ці платформи протестів в інтерактивні групи, обмін між якими слугує не тільки спільній координації чи обміну інформації, але й самоствердженню, підтримці та формуванню групової ідентичності.

References

1. Caren, Neal and Gaby, Sarah. Occupy Online: Facebook and the Spread of Occupy Wall Street // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1943168

2. Die Macht der vernetzten Vielen – Wie die digitale Transformation unserer Gesellschaft als fünfte Gewalt auf Unternehmen wirkt // <https://lingner.com/zukunftskommunikation/digitale-transformation-als-fuenfte-gewalt/>

3. Glaubwürdigkeit der Medien. Eine Studie im Auftrag des Deutschen Rundfunks. Dezember 2016 // https://presse.wdr.de/plounge/wdr/unternehmen/2017/01/_pdf/WDR-Glaubwuerdigkeit_final.pdf

4. Heimeier, Katharina. 2013. Eigentümerstrukturen deutscher Zeitungsverlage. Berlin: Walter de Gruyter.

5. Hoecker, Beate. 2002. Mehr Demokratie via Internet? Die Potenziale der digitalen Technik auf dem empirischen Prüfstand. Aus Politik und Zeitgeschichte: 37-45.

6. Hoffjann, Olaf und Gusko, Jeannette. 2013. Der Partizipationsmythos. Wie Verbände Facebook, Twitter & Co. nutzen. Otto Brenner Stiftung, Frankfurt a.M.

140 — 7. Kreiml, Thomas und Voigt, Hans Christian. 2011. Soziale Bewegungen und Social Media: Handbuch für den Einsatz von Web 2.0 (Varia). Wien: ÖGB-Verlag.

8. Lieb, Wolfgang. Demokratisierung oder Fragmentierung der öffentlichen Meinung // <https://www.blog-der-republik.de/demokratisierung-oder-fragmentierung-der-oeffentlichen-meinung/>

9. Machill, Marcel, Beiler, Marcus und Krüger, Uwe. 2014. Das neue Gesicht der Öffentlichkeit. Wie Facebook und andere soziale Netzwerke die Meinungsbildung verändern. Landesanstalt für Medien Nordrhein-Westfalen (LfM), Düsseldorf.

10. Pörksen, Bernhard. 2018. Die große Gereiztheit. Wege aus der kollektiven Erregung. München: Hanser.

11. Puttenat, Thorsten und Schrem, Robert. FLUEGEL.TV. Als uns in Stuttgart ein taktisches Medium passiert ist // <http://fallbeispiele.sozialebewegun-gen.org/stuttgart21/>

12. Soziale Medien im Wahlkampf // <https://www.bpb.de/dialog/wahlblog/166544/soziale-medien-im-wahlkampf?type=galerie&show=im-age&i=166788>

13. Thimm, Caja, Einspänner, Jessica und Dang-Anh, Mark. 2012. Medien im sozialen Nahraum: Twitternde Bürgerschaft(en). Vortrag auf der 57. Jahrestagung der DGPK „MediaPolis – Kommunikation zwischen Boulevard und Parlament“, 16.05.2012 – 18.05.2012 an der Freien Universität Berlin, gehalten am 17.05.2012.

14. Thimm, Caja und Bürger, Tobias. 2012 *Digitale Citoyens. Politische Partizipation in Zeiten von Social Media*. Bonn: Bonner Akademie für Forschung und Lehre praktischer Politik, 2012.

15. Valuescope Evaluateor untersucht auf Twitter die Stimmungslage zum Thema «Stuttgart 21» // <https://www.pressebox.de/inaktiv/valuescope-gmbh/Valuescope-Evaluateor-untersucht-auf-Twitter-die-Stimmungslage-zum-Thema-Stuttgart-21/boxid/387251>

16. Vesnic-Alujevic, Lucia. 2012. Political participation and web 2.0 in Europe: A case study of Facebook. *Public Relations Review*: 466–470.

17. Weidenbach, Bernhard. Entwicklung der verkauften Auflage der Tageszeitungen in Deutschland in ausgewählten Jahren von 1991 bis 2018 (in Millionen Exemplaren) // <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/72084/umfrage/verkaufte-auflage-von-tageszeitungen-in-deutschland/>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.142-154>

УДК: 32.019.57:323.1

© Василь Карпо¹,

© Наталія Нечаєва-Юрійчук²

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ІСПАНІЇ ТА У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ

142

В умовах активного розвитку інформаційно-комунікативних технологій проблема безпеки набуває особливого значення. І хоча інформація від найдавніших часів і до сьогодні відігравала ключову роль у процесі здобуття, утримання та поширення влади, початок ХХІ століття відкрив інформаційно-комунікативні аспекти світових політичних процесів. Розгортання протестних подій в Україні у 2013 році призвело до зміни політичного режиму всередині України та активізації зовнішньої агресії з боку РФ. 2014 та 2017 роки увійшли в новітню історію як роки референдумів – Крим, Шотландія, Іспанія, кожен з яких мав свої особливості і був неподібним до інших. Спільною рисою активізації сепаратизму у названих регіонах стала участь РФ у дезінтеграційних процесах. Але якщо у Криму РФ була (і залишається) присутньою у першу чергу мілітарно, то шотландці та каталонці відчували на собі інформаційні впливи російських пропагандистів через різноманітні канали зв'язку.

Ключові слова: Великобританія, Іспанія, сепаратизм, інформація, референдум.

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: v.karpo@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0002-7828-6980>

² Кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: n.nechayeva-yuriychuk@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0001-5882-7121>

Information Component of Disintegration Processes in Spain and Great Britain: the Comparative Aspects

From ancient times till nowadays information plays a key role in the political processes. The beginning of XXI century demonstrated the transformation of global security from military to information, social etc. aspects. The widening of pandemic demonstrated the weaknesses of contemporary authoritarian states and the power of human-oriented states.

During the World War I the theoretical and practical interest toward political manipulation and political propaganda grew definitely. After 1918 the situation developed very fast and political propaganda became the part of political influence. XX century entered into the political history as the millennium of propaganda. The collapse of the USSR and socialist system brought power to new political actors. The global architecture of the world has changed. Former Soviet republic got independence and tried to separate from Russia. And Ukraine was between them.

The Revolution of Dignity in Ukraine was the start point for a number of processes in world politics. But the most important was the fact that the role and the place of information as the challenge to world security was re-evaluated.

143

The further annexation of Crimea, the attempt to legitimize it by the comparing with the referendums in Scotland and Catalonia demonstrated the willingness of Russian Federation to keep its domination in the world. The main difference between the referendums in Scotland and in Catalonia was the way of Russian interference. In 2014 (Scotland) tried to delegitimise the results of Scottish referendum because they were unacceptable for it. But in 2017 we witness the huge interference of Russian powers in Spain internal affairs, first of all in spreading the independence moods in Catalonia.

The main conclusion is that the world has to learn some lessons from Scottish and Catalonia cases and to be ready to new challenges in world politics in a format of information threats.

Keywords: Great Britain, Spain, separatism, referendum, information.

Від найдавніших часів до сучасності інформація відігравала ключову роль у процесі здобуття, утримання та поширення влади. Історико-політичний досвід людства засвідчує, що саме інформація була і залишається основою політичного протиборства, не зважаючи на вагомий роль, яку відіграють такі фактори, як військовий, економічний, соціальний, духовний та ін.

Варто підкреслити, що упродовж ХХ століття роль інформації у суспільно-політичних процесах зазнала певної трансформації: уже в роки Першої світової війни спостерігаємо зростання впливу інформаційного фактору у забезпеченні перемоги тієї чи іншої сторони. Навіть у переддень війни кожна країна – майбутній учасник світового конфлікту – активно «мотивувала» населення до участі у «священній битві за справедливість», якою зображували майбутню війну поставлені на службу держави митці, літератори, військові тощо. Так, наприклад, лише у Великобританії у перші місяці війни (серпень-вересень 1914 року) близько 500 тисяч осіб записалося добровольцями, а до кінця 1914 року їх було вже понад 1 млн. (Золотарєв, 2008, 269). Серед причин, які спонукали широкі верстви населення стати учасниками військових дій, активна агітація та пропаганда, що здійснювалися із використанням преси, кінематографу, виступів політичних та громадських діячів тощо і, природно, плакатів та листівок.

144

Подібна ситуація була характерна і для Німеччини, і для Росії, і для Франції. Країни-учасниці війни використали усю наявну інформаційну міць для досягнення перемоги. При цьому отриманий в роки Першої світової війни досвід став основою для подальшого розвитку пропаганди та інформаційних маніпуляцій. І знову ж таки, саме Велика Британія може вважатися прикладом науково виваженого підходу до термінологічних означень, активно використовуваних в роки світової війни для згуртування населення (у даному випадку мова йде про термін «тотальна війна», вперше використаний британцями у роки Великої війни). Кожна країна здобула власний досвід інформаційного протиборства у 1914-1918 роках. Наступні десятиліття – своєрідний період вдосконалення інформаційних засобів політичного впливу в умовах становлення тоталітаризму.

Друга світова війна та наступні за нею роки Холодної війни стали новим етапом у розвитку пропаганди як окремого виду зброї. Розпад соціалістичної системи та еволюція глобального світопорядку призвели до появи нових центрів сили, котрі активно використовують інноваційні інформаційно-комунікативні технології, що стали основою сучасного буття.

Беззаперечно: інформаційна складова посідає вагомe місце у суспільно-політичних процесах сучасності. Еволюція війн ХХ – початку ХХІ століття засвідчила велику увагу до цього питання з боку як теоретиків, так і практиків. Одним із перших звернув свою ува-

гу на проблеми пропаганди та маніпуляції свідомістю британський дослідник Невіл Літтон, який у своїй праці «Преса та Генеральний Штаб» проаналізував роботу Генерального Штабу Великої Британії та його зв'язки з громадськістю в роки світової війни 1914-1918 років (Lytton, 1921). Більш детальний аналіз пропагандистських технік, застосовуваних в роки Першої світової війни, був зроблений американським соціологом Гарольдом Лассуелом (Ласвель, 1929). Наприкінці другої декади минулого століття побачила світ робота Едварда Л. Бернейса – члена Комітету Суспільної інформації. Його «Пропаганда» фактично стала незамінним підручником для багатьох поколінь пропагандистів (Bernays). Варто зазначити, що опублікована робота Л.Бернейса не втрачає своєї актуальності і сьогодні, коли інноваційні технології, здавалося б, мали повністю витіснити техніки початку минулого століття.

Геополітичні зміни, що мали місце у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, стали базисом не лише зміни глобального світопорядку, але й ролі інформації та каналів її поширення у політичному процесі. Становлення нових незалежних держав, зокрема, України, розширило коло науковців, що досліджують інформаційні процеси сучасності. Початок російсько-української війни у 2014 році став своєрідною точкою відліку в контексті розуміння вагомості ролі інформації у політико-військовій сфері. Питання інформаційного впливу на політичні процеси сучасності знайшло своє відображення у працях Євгена Магди (Магда, 2015), Георгія Почепцова (Почепцов, 2016), колективній монографії «Світова гібридна війна: український фронт» за загальною редакцією Володимира Горбуліна (Горбулін, 2017) та ін.

Російська агресія 2014 р. в Україну стала новим початком геополітичних змін як для українців, так і для всіх інших – видимих на політичній карті світу і відчутних у всіх сферах життя окремого громадянина, особливо в часи пандемії. Як зазначає у своїй статті відомий філософ Френсіс Фукуяма, у сучасних умовах саме «сильні людиноорієнтовані держави є єдино спроможними давати собі раду з пандемією», яка стала своєрідним «політичним стрес тестом» (Fukuyama). Не зважаючи на те, що усе це внесло свої корективи у вектор розвитку світового співтовариства, необхідно звернути увагу на той факт, що необхідність гуманістично орієнтованої держави стала очевидною ще задовго до цього і нещодавні події в Іспанії та Великій Брита-

нії лише засвідчили, що традиційні способи державного менеджменту не здатні у повній мірі вирішити проблеми сучасності.

Мета. Особливості взаємодії центр – регіони формувалися упродовж не одного століття в рамках кожного окремого державного утворення. До мети нашої наукової розвідки не входить аналіз історичних передумов сучасних дезінтеграційних процесів у Великій Британії та Іспанії. Наше завдання полягає у порівняльному аналізі особливостей дезінтеграційних процесів у названих державах в першу чергу, в інформаційному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Британський парламентаризм як основа державного ладу став фундаментом політичного світогляду англійців та шотландців, що входять до однієї Співдружності. Саме партійно-політична боротьба стала виявом націоналістичних прагнень шотландців. Особливо яскраво це виявилось після завершення Першої світової війни. Проблема самоврядування регіону була визначена політичною метою діяльності Національної партії Шотландії (заснованої 1928 року). Однак відсутність помітних успіхів у політичній боротьбі на національному рівні призвела до утворення Шотландської національної партії (1934), яка і до сьогодні залишається активним гравцем на політичній арені Великої Британії.

146

Іспанія – світська представницька демократія та конституційна монархія. В адміністративному плані країна поділяється на 50 провінцій, які складають основу 17 автономних спільнот (громад). Автономна область Каталонія як автономна громада складається з чотирьох провінцій і розташована на північному сході Іспанії. Починаючи від 2006 року, автономія має новий статут, згідно з яким Каталонія є «окремою нацією» (Конституции государств, 2006). Фактично, згідно з цим Статутом, Автономна область Каталонія має широкі права, притаманні суверенній державі. Однак, метою діяльності ряду політичних партій, у т.ч. Ініціативи за Каталонію – Зелених, Республіканської лівиці Каталонії стало здобуття незалежності Каталонії, що призвело до загострення політичної ситуації та відкритого протистояння на вулицях Барселони.

Необхідно підкреслити, що прагнення до незалежності, зафіксоване на теренах Шотландії та Каталонії, знайшло своє яскраве політичне вираження після 2013 року – початку революційних подій в Україні. Саме тоді, під час і після Революції Гідності, Російська Федерація розпочала активно просувати своє бачення світопорядку, де

саме Москва відіграє ключову роль. Економічні та політичні санкції, запроваджені щодо російської влади, бізнесу тощо, стали, на нашу думку, певним поштовхом для відвертої ревізії державної політики (як зовнішньої, так і внутрішньої). Велика Британія та Іспанія у повній мірі відчули на собі втручання РФ у внутрішні справи.

Шотландський референдум за незалежність був проведений 18 вересня 2014 року. Не зважаючи на чітку позицію Шотландської національної партії, «ні» незалежності сказало понад 55% виборців, «так» – майже 45% (Перегудов, 2015,71). Ключову роль у виборі між незалежністю та широкою автономією відіграли економічні мотиви, які кожною стороною оцінювалися по різному. З одного боку, незалежність – це нові можливості та перспективи, у т.ч. і націє- та державобудівництва. Водночас широка автономія у складі Великобританії – це вже звичні блага та переваги бізнес-діяльності, соціального захисту тощо. Більше того, підтримка незалежності автоматично виключає можливості збереження автономного статусу у складі Великобританії, що може призвести до економічних втрат, у т.ч. фінансових, що нині забезпечуються саме перебуванням Шотландії у складі Об'єднаного Королівства.

У контексті інформаційному, кампанія супроводжувалася активною агітацією як прихильників незалежності, так і «юніоністів». Особливістю даного референдуму став мінімальний вплив зовнішнього фактору, у т.ч. російського, на його результати. Не зважаючи на окремі спроби встановити більш близький контакт з Шотландською національною партією, режиму Путіна так і не вдалося досягнути «взаєморозуміння» з її лідерами. Так, наприклад, жоден із прихильників шотландської незалежності так і не відвідав окуповані Донецьк та Луганськ (Leask).

«Шотландські незалежники» намагалися тримати від Кремля певну політичну дистанцію. У 2014 році для РФ було важливим прирівняти «референдум» у Криму до референдуму у Шотландії. Оскільки представники Шотландської національної партії (ШНП) так і не пішли назустріч Кремлю, РФ зробила ряд заходів, спрямованих на її дискредитацію, зокрема, через постать її колишнього провідника – Алекса Салмонда. Так, призначення А.Салмонда ведучим телеканалу Russia Today (Ковач) призвело до його дискредитації, у першу чергу, у середовищі однопартійців. З іншого боку, дане призначення може бути розцінене і як спроба ототожнення позиції «шотландських не-

залежників» з Кремлем, принаймні в очах аполітичних обивателів. Останнє, на нашу думку, і було однією з основних цілей кремлівських пропагандистів.

«Референдум» у Криму відбувся 16 березня 2014 року, а референдум у Шотландії – 18 вересня того ж таки 2014 року. На відміну від «кримського референдуму», який відбувся практично одразу після військового вторгнення російської армії, шотландський готувався не один рік. Свобода висловлювання та думки, характерна для Шотландії до, під час і після референдуму так і залишилася міфом для кримчан. Проте, результати голосування виявилися невтішними для Росії. Як наслідок, Російській Федерації так і не вдалося «легітимізувати» окупацію східних територій України та Донбасу, принаймні в очах критично мислячих людей як за межами, так і у самій Росії.

148

Після оголошення результатів референдуму у Шотландії світовий інформаційний простір наповнився повідомлення про те, що ці результати були сфальсифіковані, що було помічене втручання у процес голосування, метою якого було забезпечення перемоги прихильникам «юніонізму». За словами аналітика Атлантичної Ради, що входить до Організації Атлантичного Договору, пов'язаної з НАТО, Бена Нітто, проросійські пропагандисти використовували Twitter, фальшиві відеоролики на акаунтах YouTube та Facebook для висування та поширення неправдивих звинувачень щодо втручання у процес голосування у Шотландії на користь збереження єдності Великої Британії (Carrell, 2017).

Починаючи від 2014 року і до сьогодні віртуальний та кіберпростір демократичного світу сповнюють різноманітні ідеї, які у формі різного роду меседжів покликані змінити розуміння «ідеального світу». Ці меседжі створюють атмосферу «контрольованого хаосу», основною метою впровадження якого є демонстрація слабкості демократичних інститутів в усьому світі, що лише посилилася у нинішній ситуації, але це вже питання іншого дослідження.

Ідея того, що «інформація може бути використана для дезорганізації урядів, організації антиурядових протестів..., впливу на громадську думку...» (Jaitner, 2015) тощо не нова. Більше того, саме ця тактика була використана ще Радянською владою на початку свого становлення у 1920-ті, згодом – на зламі 1930-1940-х, а також одразу після Другої світової війни, що в кінцевому підсумку сприяло становленню соціалістичної системи. Сучасна РФ активно використовує

політико-інформаційні практики минулого століття. Однак інноваційні комунікативні технології створюють значно ширші можливості не лише для втручання у внутрішні справи держав, але й для впливу на свідомість громадян, що є визначальним у сучасних світових політичних процесах.

У даному контексті поширення ідей щодо незалежності Каталонії від Іспанії абсолютно вписувалося у парадигму зовнішньої політики Російської Федерації. Не зважаючи на спротив центральної влади, місцевий парламент Каталонії ухвалив закон про проведення 1 жовтня 2017 р. референдуму щодо незалежності, що однозначно було засуджено урядом Іспанії. Конституційний суд країни визнав даний закон не чинним, що не завадило каталонцям провести референдум. На відміну від Шотландії, референдум у Каталонії так і не був визнаний офіційним Мадридом як легітимний. Прем'єр-міністр Іспанії Мар'яно Рахой заявив, «що ніякого референдуму в Каталонії не відбулося, що провести його не вдалося, що людей обманом зтягнули до участі у забороненому голосуванні» (Іспанія, 2017).

149

РФ офіційно підтримала територіальну цілісність Іспанії. Однак де-факто спостерігаємо активне втручання з боку (про)російських сил в інформаційний простір Іспанії. Соціальні мережі, які сьогодні є надзвичайно популярними в усьому світі, були активно використані для просування ідеї незалежності Каталонії. Громадська думка Каталонії зазнала потужного впливу з боку прокремлівських сил, які у зв'язку з референдумом у Каталонії порівнювали застосування сили проти протестувальників з диктатурою Франко, а також робили порівняння з Україною, де режим Януковича за застосування сили проти демонстрантів був засуджений, а Мадрид – ні. При цьому робилася спроба легітимації кримського «референдуму», який порівнювали з каталонським. Відповідно, Іспанія перебуває у подібній з Україною ситуації, а Каталонія – на межі громадянської війни, як Донбас. Крім того, фактична відповідальність за будь-які зміни кордонів покладалася на Захід в цілому – адже саме він створив передумови сепаратизму своєю підтримкою та визнанням Косово (Milosevich, 2017).

Міністр закордонних справ Іспанії Альфонсо Дастіс заявив про те, що є докази того, що державні та приватні російські групи, як і групи у Венесуелі, використовували Twitter, Facebook, а також інші інтернет-сайти для масивної популяризації сепаратизму та впливу на

громадську думку у правомочності референдуму 1 жовтня (Harding, 2014).

Відповідно до результатів референдуму в Каталонії, понад 90% його учасників підтримало ідею незалежності. Останнє дало змогу російським пропагандистам використати наростаюче протистояння між Барселеною та Мадридом для поширення власних політичних наративів, зокрема, про лицемірство західних політиків, які, проголошуючи право націй на самовизначення, позбавляють їх цього права в ім'я збереження територіальної цілісності держави; порівняння з Україною, у першу чергу з референдумом у Криму, «право на незалежність» якого не визнається офіційним Києвом, як і незалежність Каталонії офіційним Мадридом.

150 — Упродовж наступних років політичне протистояння між прихильниками незалежності та широкої автономії у названих регіонах продовжує зберігатися, а подекуди навіть зростати. Заяви про необхідність проведення повторних референдумів за незалежність як у Шотландії, так і у Каталонії залишаються непочутими офіційними Лондоном та Мадридом, що, на нашу думку, ще більше сприяє ескалації політичної ситуації у названих регіонах. Російські політичні наративи продовжують курсувати в країнах Західної Європи як через російські медіа, які і через лояльні національні та регіональні, соціальні мережі тощо (Nimmo, Ben).

Референдуми за незалежність окремих регіонів стали лакмусовим папірцем геополітичної нестабільності. Світове співтовариство зіштовхнулося з новими викликами у комунікативній сфері та сфері охорони здоров'я, які сьогодні є складовими сучасних (geo)політичних процесів. Референдуми за незалежність Шотландії та Каталонії чітко продемонстрували зростаючу роль інформаційної складової у сучасних політичних процесах, у першу чергу її використання агресивними політичними акторами, зокрема РФ. На відміну від Шотландії, де референдум був проведений у 2014 році, Каталонія зазнала потужної інформаційної атаки з боку Кремля у 2017 році. Великобританія та Іспанія стали тими європейськими країнами, які одними з перших відчували на собі зміну політичної риторики Кремля, інформаційні виклики та загрози демократичному ладу, що вплинуло на внутрішню та зовнішню політику досліджуваних країн.

Джерела та література:

1. Bernays, Edward L. Propaganda. <http://www.whale.to/b/bernays.pdf> (accessed June, 12,2019).
2. Carrell, Severin. 2017. Russian cyber-activists ‘tried to discredit Scottish independence vote’. <https://www.theguardian.com/politics/2017/dec/13/russian-cyber-activists-tried-to-discredit-scottish-independence-vote-says-analyst> (accessed June, 21, 2019).
3. Fukuyama, Francis. 2020. “The Pandemic and Political Order. It takes a State”. Foreign Affairs July/August. https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/pandemic-and-political-order?fbclid=IwAR3FztsZIEQnAla9rJ3lPg_s1mkQJF0aYcQM3_bfaaAXukiWKxL5Qmhw4I (accessed June, 21, 2019).
4. Harding, Luke. 2014. We should beware Russia’s links with Europe’s right. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/dec/08/russia-europe-right-putin-front-national-eu> (accessed June, 26, 2019).
5. Jaitner, Margarita. 2015. “Russian Information Warfare: Lessons from Ukraine” *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*. Tallinn: NATO CCD COE Publications.
6. Leask, Lavid. “How Russia is Prodding Scotland Toward Independence”. *Foreign Policy*. February 18. <https://foreignpolicy.com/2020/02/18/scotland-independence-russia-putin-ukraine-propaganda/> (accessed June, 16, 2020).
7. Lytton, Neville S. 1921. *The Press and the General Staff*. London-Glasgow-Melbourne-Auckland: W. Collins Sons and Co.
8. Milosevich, Juaristi M. 2017. The ‘combination’: an instrument in Russia’s information war in Catalonia. <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/147fabf2-1140-499d-a59f-150c1eba8026/ARI92-2017-MilosevichJuaristi-Combination-instrument-Russia-information-war-Catalonia.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=147fabf2-1140-499d-a59f-150c1eba8026> (accessed June, 28, 2019).
9. Nimmo, Ben, Francois, Camille, Eib, C. Shawn, Ronzaud, Lea, Ferreira, Rodrigo, Herson, Chris, and Kostelancik, Tim. *Secondary Infection*. https://secondaryinfektion.org/downloads/secondary-infektion-report.pdf?fbclid=IwAR01de3WNIxGzyQ_Hm37AiGmPh2Mge9xnquPx6XbAEW3z8qtIir25H3Y0xU (accessed June, 23,2020).
10. Горбулін, Володимир. гол. ред. і упор. 2017. *Світова гібридна війна: український фронт*. Київ: НІСД.
11. Золотарёв, Владимир. 2008. *Война и общество накануне и в*

период Первой мировой войны. Т. 1 у Война и общество в XX веке. М.: Наука.

12. Іспанія: референдум про незалежність Каталонії завершився, Мадрид каже, що його не було, потерпіли понад 760. 01 жовтня 2017. <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28767566.html> (accessed June, 21, 2019).

13. Ковач, Олег. Незалежницький рух Шотландії не хоче мати нічого спільного з Кремлем. <https://www.radiosvoboda.org/a/shotlandija-nezalezhnist-putin/30457440.html> (accessed June, 20, 2020).

14. Конституции государств (стран) мира. 2006. Статут Каталонии действующий 2006 (Автономия Испании). <https://worldconstitutions.ru/?p=1761> (accessed June, 15, 2019).

15. Ласвель, Гарольд. 1929. Техника пропаганды в мировой войне. Москва-Ленинград: Государственное издательство.

16. Магда, Євген. 2015. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват.

152

17. Перегудов, Сергей; Семенко, Ирина. 2015. «Референдум о независимости Шотландии и проблемы Британской государственности». *Мировая экономика и международные отношения* 3:64-75. https://www.imemo.ru/jour/meimo/index.php?page_id=685&id=6571&jid=49&jj=49(accessed June, 15, 2019).

18. Почепцов, Георгій. 2016. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смислових війнах. Київ: Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія».

References:

1. Bernays, Edward L. Propaganda. <http://www.whale.to/b/bernays.pdf> (accessed June, 12, 2019).

2. Carrell, Severin. 2017. Russian cyber-activists ‘tried to discredit Scottish independence vote’. <https://www.theguardian.com/politics/2017/dec/13/russian-cyber-activists-tried-to-discredit-scottish-independence-vote-says-analyst> (accessed June, 21, 2019).

3. Fukuyama, Francis. 2020. “The Pandemic and Political Order. It takes a State”. *Foreign Affairs* July/August. https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/pandemic-and-political-order?fbclid=IwAR3FztsZIEQnAIA9rJ3lPg_s1mkQJF0aYCYQM3_bfaaAXukiWKxL5QmhfW4I (accessed June, 21, 2020).

4. Harding, Luke. 2014. We should beware Russia’s links with Europe’s

right. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/dec/08/russia-europe-right-putin-front-national-eu> (accessed June, 26, 2019).

5. Horbulin, Volodymyr. hol. red. i upor. 2017. Svitova hibrydna viina: ukraïnskyi front. Kyiv: NISD.

6. Ispaniia: referendum pro nezalezhnist Katalonii zavershyvsia, Madryd kazhe, shcho yoho ne bulo, poterpily ponad 760. 01 zhovtnia 2017. <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28767566.html> (accessed June, 21, 2019)

7. Jaitner, Margarita. 2015. "Russian Information Warfare: Lessons from Ukraine" *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*. Tallinn: NATO CCD COE Publications, 2015

8. Konstytutsyyi hosudarstv (stran) myra. 2006. Statut Katalonyyi deistvuiushchyi 2006 (Avtonomyia Ispanii). <https://worldconstitutions.ru/?p=1761> (accessed June, 15, 2019).

9. Kovach, Oleh. 2020. Nezalezhnytskyi rukh Shotlandii ne khoche maty nichoho spilnogo z Kremlem. <https://www.radiosvoboda.org/a/shotlandija-nezalezhnist-putin/30457440.html> (accessed June, 20, 2020).

10. Lasvel, Garold. 1929. *Tekhnika propagandy v mirovoi voine*. Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo.

11. Leask, Lavid. 2020. "How Russia is Prodding Scotland Toward Independence". *Foreign Policy*. February 18. <https://foreignpolicy.com/2020/02/18/scotland-independence-russia-putin-ukraine-propaganda/> (accessed June, 16, 2020).

12. Lytton, Neville S. 1921. *The Press and the General Staff*. London-Glasgow-Melbourne-Auckland: W. Collins Sons and Co.

13. Mahda, Yevhen. 2015. *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty*. Kharkiv: Vivat.

14. Milosevich, Juaristi M. 2017. The 'combination': an instrument in Russia's information war in Catalonia. <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/147fabf2-1140-499d-a59f-150c1eba8026/ARI92-2017-MilosevichJuaristi-Combination-instrument-Russia-information-war-Catalonia.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=147fabf2-1140-499d-a59f-150c1eba8026> (accessed June, 28, 2017).

15. Nimmo, Ben, Francois, Camille, Eib, C. Shawn, Ronzaud, Lea, Ferreira, Rodrigo, Hernon, Chris, and Kostelancik, Tim. *Secondary Infection*. https://secondaryinfektion.org/downloads/secondary-infektion-report.pdf?fbclid=IwAR01de3WNIxGzyQ_Hm37AiGmPh2Mge9xnquPx6XbAEW3z8qtIir25H3Y0xU (accessed June, 23, 2020).

16. Peregudov, Sergei, ta Semenکو, Irina. 2015. «Referendum o nezavisimosti Shotlandii i problemy Britanskoi gosudarstvennosti». Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia 3:64-75. https://www.imemo.ru/jour/meimo/index.php?page_id=685&id=6571&jid=49&jj=49 (accessed June, 23,2019).

17. Pocheptsov, Heorhii. 2016. Smysly i viiny: Ukraina i Rosiia v informatsiinii i smyslovykh viinakh. Kyiv: Vydavnychyi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia».

18. Zolotarev, Vladimir. 2008. Voina i obshchestvo nakanune i v period Pervoi mirovoi voiny. T. 1 Voina i obshchestvo v XX veke. M.: Nauka.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.155-174>

УДК: 327 (075.8)

© Андрій Суботін¹

ПОСТЫПОЛЯРНА СТРУКТУРА МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Випадковість та невизначеність процесів у сучасному монополярному світі позначена зростаючою ентропією його подальшого розвитку. Це твердження ґрунтується на двох припущеннях. По-перше, відносні переваги у силовому потенціалі в умовах монополярності не трансформуються безпосереднє, як це відбувалося у попередніх історичних епохах, в домінування над іншими державами. По-друге, системні умови являють собою чинник, що обмежує свободу дії міжнародних акторів, залежно від балансу надбань та втрат, який супроводжує кожну конкретну дію держави на міжнародній арені. На відміну попередніх багатополярних та біполярних систем, сучасна монополярна система здійснює вельми слабкий системний вплив на домінуючу державу, так само як й на спільноту інших міжнародних акторів. Таким чином, поняття полярності міжнародної системи втратила на сьогодні свою релевантність. В сучасних умовах системні процеси, а не структурні характеристики системи, найкращим чином пояснюють динаміку процесів в міжнародній політиці, яка підкоряється глобальній тенденції до зростання ентропії. У підсумку, автор пропонує два можливих шляхів трансформації монополярності у більш збалансовану міжнародну систему: один є близький до класичної системи балансу сил в традиціях політичного реалізму; інший спрямований на відтворення балансу за допомогою зростаючої ентропії. Сучасний момент монополярності структури міжнародної системи може бути продовжений, якщо найбільш потужна держава сучасного світу, - Сполучені Штати Америки, - пристосувється до умов постбіполярного світу та буде використовувати у власних інтересах політичний вплив чисельних недержавних міжнародних ак-

155

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: andreisubotin@mail.ru

торів, які, з часом, все більше і більше будуть відігравати провідну роль у формуванні політичного порядку денного світового глобального процесу.

Ключові слова: зовнішня політика США, монополярність, біполярність, гегемонія, світовий устрій, міжнародна система.

Post-Bipolar Structure of the International System

156 — *The random and indeterminate nature of the current unipolar world is marked by a condition of increasing entropy. This claim is maintained by two assumptions. First, relative capability advantages under unipolarity do not translate as easily as they once did into power and influence over others. Second, systemic constraint is a property that limits actors' freedom of action by imposing costs and benefits on certain kinds of actions. Unlike past multipolar and bipolar systems, the current unipolar system exerts only weak, systemic constraints on the unipolar power and all other actors as well. Thus, polarity has become a largely meaningless concept. Today, system process rather than structure best explains international politics, and this process is one of entropy. Finally, the author suggests two pathways from unipolarity to a more balanced international system: one is fairly consistent with standard balance-of-power realism; the other restores equilibrium by means of entropy. This current unipolar moment may become transcendent when the most powerful international actor, - the United States of America, - would choose to adapt to and to harness the social power of numerous non-state international actors that are due take over the leading role in the future world's politics.*

Keywords: US foreign policy, bipolarity, monopolarity, hegemony, world order, international system.

Постановка проблеми. З моменту зникнення біполярної системи міжнародних відносин питання про її майбутню трансформацію вже тридцять років перебуває в центрі академічної дискусії між провідними дослідниками міжнародних відносин. Переважна більшість авторів сходиться на думці, що найбільш вірогідною конфігурацію постбіполярного світу буде система, що ґрунтується на засадах багатополярності. Проте, що конкретно означає встановлення багатополярної системи міжнародних відносин в аспекті переліку тих міжнародних акторів, чия міжнародна суб'єктність буде вирішальною для формування політичних, економічних та культурно-ідеологічних

засад постбіполярного світу та змісту зовнішніх політик держав, які формуватимуть структуру системи міжнародних відносин, це питання залишається предметом академічних дискусій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Традиційно теоретики міжнародних відносин у другій половині ХХ століття зв'язували її структурну еволюцію з фазовим переходом від біполярності до багатополарності, що мав, за їх думкою, вплинути на ступень конфліктогенності міжнародної політики. Такі представники ліберальної течії теорії міжнародних відносин, як Карл Дойч та Девід Сінгер зв'язували перехід до багатополарності зі зменшенням конфліктогенності міжнародної системи (2; 4). На їх думку, наявність блоків та коаліції держав об'єктивно зменшує свободу дії міжнародних акторів взаємодіяти один з одним, що, в свою чергу, призводить до меншої взаємозалежності та, відтак, є основою більш конфліктної поведінки. Відповідно, багатополарність збільшує можливості для взаємодії та, як наслідок, призводить до збільшення взаємозалежності, що є запорукою більш стабільної системи міжнародних відносин.

До схожих висновків приходять Пітер Хаас, використовуючи формальні методи аналізу міжнародних відносин (11, с. 215). Він вважає, що біполярна система характеризується меншою стабільністю та тривалими конфліктами. В той час як багатополарна система позначена більшою кількістю конфліктів, які, щоправда, не призводять до значних системних перетворень. Таку ж саме тезу відстоює Ричард Роузкранс: біполярна система міжнародних відносин позначена меншою кількістю конфліктів великою інтенсивністю, в той час як багатополарна система характеризується великою кількістю конфліктів малої інтенсивності, тобто є більш стабільною (17, с. 353). Один з провідних авторів реалістичної традиції Кеннет Уолтц наводить не менш вагомі контраргументи. Він вважає, що міжнародні системи з більш ієрархічною організацією такі як, наприклад, біполярна система, виявляються більш стабільними через феномен блокової дисципліни, тобто цілеспрямованих дій домінуючої держави спрямованих на збереження блокової солідарності та запобігання конфліктам між членами коаліції (20, с. 167). Прихильник аналізу міжнародних відносин в категоріях концепції світ-системи Джордж Модельські наполягає на тому, що наступна фаза еволюції багатополарності призведе до формування світового устрою, який базуватиметься або на коаліції демократичних держав, або на існуванні «нової біполярності»,

в рамках якої розвинутим демократичним державам Півночі будуть протистояти недемократичні бідні держави Півдня (14, с. 202).

Мета статті. Стаття має на меті довести, що наступний етап еволюції глобальної системи міжнародних відносин буде неодмінно пов'язаний зі затвердженням її багатополярної конфігурації, котра незалежно від того, чи буде ця нова міжнародна спільнота ґрунтуватися на засадах ліберального соціально-економічного та політичного устрою, чи буде вона реплікою системи балансу сил XIX століття, виявиться більш стабільною та менш конфліктогенною ніж усі попередні її варіанти, що врядли можливо зважаючи на значне збільшення невпорядкованості й стану «ентропії» міжнародної системи.

Виклад основного матеріалу. Сучасна міжнародна система має суттєві особливості, які розкривають діалектику її хаотичності та випадковості, тобто зростаючої ентропії.

158 — Такі характеристики сучасної системи міжнародних відносин як її хаотичність, випадковість окремих подій є ознакою її значної ентропії. З моменту її виникнення, монополярність вимагала від її дослідників аналізу та концептуалізації означеної динаміки. Її очевидний дефіцит загальних закономірностей, засмучував всіх, хто намагався дослідити внутрішні механізми її функціонування. Така еволюція не наслідуює траєкторію розвитку попередніх систем: багатополярної або біполярної. Багатополярність вимагає існування класичної системи балансу держав, в рамках якої великі держави конкурують та виборюють вплив, престиж та безпеку. Таким чином система продукує багато закономірностей поведінки, що можуть бути пояснені особливостями взаємодії провідних держав, що складають основу сучасної системи міжнародних відносин. Біполярні системи розвиваються за сценаріями, які легше прогностично аналізувати ніж багатополярні. Всі поведінкові процеси зосереджені навколо двох наддержав, котрої перебувають у стані рівноваги. Решта держав світу не впливають на загальну стабільність глобальної системи міжнародних відносин. Зовнішньополітична поведінка наддержав, двох полюсів біполярної системи міжнародних відносин, з точки зору стабільності їх систем союзів та гнучкості їх зовнішніх політик, визначається структурою існуючої міжнародної системи.

В умовах монополярності структурні обмеження майже не діють. У відсутності конкурентів домінуюча держава приймає рішення, що не обмежені структурними вимогами та імперативами. Зокре-

ма, вона сама обирає союзників та ступень стратегічних відносин з ними. Відповідно, США сьогодні мають більшу свободу вибору з ким об'єднатися на засадах спільної ідеології, економічних інтересів та інших пріоритетів власної зовнішньої політики. Так само, США мають свободу діяти самостійно зі залучення до спільних дій саме тих держав, що їх підтримують.

З іншого боку, переваги домінування наддержави в умовах монополярності не означають повного її домінування над рештою держав. Насправді, так звана наддержава може мати менш можливостей керувати поведінкою інших, ніж провідні держави біполярної та багатополлярної системи. Взаємини між відносними можливостями та відносною могутністю не є детерміновані лінійно. Так само як домінуюча держава в однополярному світі не обмежена у своїх діях інтересами інших, водночас, держав нижчого рангу мають значно меншу потребу у домінуючій державі, ніж в умовах традиційної системи, що базується на механізмі балансу сил.

У будь-якому разі, лідерство потребує тих, хто слідує за лідером. Якщо монополярність буде недосконалою або неефективною, лідер не знайде своїх послідовників. Парадоксом сучасної монополярності є те, що держави мають меншу, ніж раніше це спостерігалося в історії, мотивацію слідувати за лідером. Сучасна монополярність дає нам зразок антагоністичної діалектики відносного потенціалу і актуалізованої у реальній ситуації сили. Додаткові ресурси, котрі має домінуюча держава в умовах монополярності, перетворюються у «зайвий» силовий потенціал, що є синонімом ентропії. Голіаф не завжди домінує над Давидом.

Цілком можливо, що слабкі ознаки структурного детермінізму у сучасних міжнародних відносинах не є наслідком монополярності. Вони є результатом загального сприйняття ліберальної ідеології та доступності ядерної зброї. Припустимо такий варіант завершення «холодної війни» - СРСР її виграв. Монополярна система, яка б виникла в такому разі, була б заснована на значно більшому рівні прямого втручання та примусу, ніж сучасне панування США у світовій політиці. Це доводить, що саме соціальні умови, а не матеріальний фундамент монополярної системи, визначають характер політичних взаємин в системному контексті та системні обмеження зовнішньої політики акторів, з яких вона складається. Припустимо далі, що така неоліберальна монополярна модель існує в умовах світу без ядерної

зброї, володіння якої є запорукою відносної безпеки ядерних держав від домінування іншими. В таких умовах світу, що спонукає до наступальної стратегії, перевага держави-гегемона в звичайних озброєннях ставить під загрозу виживання не лише провідних акторів світової політики, а й всієї системи в цілому. Усвідомлюючи вірогідність таких сценаріїв розвитку монополярної системи, будь-який її аналіз дозволяє занадто широкий діапазон можливих варіантів майбутнього. З високою ймовірністю можна говорити про значний вплив домінуючої держави в умовах неядерного світу на поведінку міжнародних акторів, що належать до її сфери впливу. З низькою ймовірністю можна оцінити залежність впливу детермінант поведінки міжнародних акторів від монополярного характеру структури міжнародної системи. Значно більшу роль будуть відігравати сили потенціали окремих держав та загальний рівень актуальних у їх наявності військових технологій. Характер поляризації міжнародної системи не детермінує всі деталі динаміки системних процесів в монополярній системі. Значно більше значення, ніж поляризація структури системи, має зростання кількості державних та недержавних міжнародних акторів, що здатні впливати на системні процеси. Тобто, саме параметри системних процесів, а не структура системи визначають динаміку сучасної міжнародної політики. Ентропія системи, яка складається з великої кількості міжнародних акторів, має тенденцію до більшої хаотичності за відсутності зовнішнього примусу.

160

З точки зору термодинаміки, ентропія є мірою ступеня невпорядкованості системи. Другий закон термодинаміки стверджує, що загальна енергія системи складається з двох частин: енергія, що є придатною до здійснення роботи, та енергія, що непридатна до здійснення роботи. Ентропія в термодинаміці вимірює ступінь невпорядкованості системи. З часом, енергія, що міститься у закритій системі, розподіляється випадково і всі індивідуальні частинки починають рухатись за суто випадковим законом. Загальна ентропія повністю ізольованої термодинамічної системи не може зменшуватися, вона може залишатися незмінною або збільшуватися. Ентропія всесвіту має тенденцію до збільшення. В категоріях теорії ймовірності, другий закон термодинаміки означає що, події, які часто повторюються відбуваються частіше ніж події, які повторюються рідко. Таким чином, система переходить від станів з низькою вірогідністю виникнення до станів з високою вірогідністю виникнення, які ста-

новлять найнижчу точку енергетичного потенціалу системи. Кінцева стадія, яку обирає система, це стадія з найменшою енергією та інформацією. Ентропія вимірює кількість відсутньої інформації, її зростання означає втрату інформації. Відтак, ентропія є характеристикою неупорядкованості, навіть хаосу. Зменшення доступної енергії означає втрату інформації, тобто впорядкованості. Інформація та впорядкованість взаємопов'язані з цілеспрямованою дією. Цілеспрямована дія завжди є наслідком конструювання мети і наступним прагненням її реалізації. Разом із тим, з досягненням стану ентропії зворотна трансформація системи стає неможливою. Підсумувавши, можна стверджувати, що ентропія пояснює, чому закриті системи з необхідністю переходять до неупорядкованості та мінімальної інформативності та чому первинні умови системи залишаються назажди в минулому.

Для встановлення можливості застосування категорії ентропії в контексті аналізу міжнародної політики необхідно з'ясувати чи можна характеризувати міжнародну систему як закриту. На користь цієї гіпотези можна навести два аргументи. По перше, статус великої держави, провідного міжнародного актора, не є доступний для переважної більшості держав сучасного світу. Сутність концепції полярності полягає в наявності значної ієрархічності міжнародної системи. Вона виходить з того, що структура міжнародної системи позначена значною нерівністю держав з точки зору їх силового потенціалу, тобто він обмежений наявним обсягом «вільної енергії». По друге, з географічної точки зору, сучасна міжнародна система обмежена планетарними масштабами Земної кулі.

Якщо дати позитивну відповідь на запитання, чи можливо використовувати концепцію ентропії для розуміння сучасної міжнародної системи, які наслідки це може мати для наукового аналізу? Ентропія вимірює ступінь системної детермінації поведінки міжнародних акторів: коли вона зростає, рівень детермінації зменшується. Коли системні вимоги жорстко детермінують поведінку окремих акторів, розвиток подій у системі можна передбачити. Коли системна детермінація слабка, динаміку системних процесів майже неможливо передбачити. Це відбувається тому, що зі зростанням ентропії на рівні мікроскопічних трансакцій акторів кількість можливих конфігурацій зростає за експонентою.

В категоріях ентропії динаміка монополярної системи суто випадкова, оскільки структура не обмежує свободу дії домінуючої держави, так само як вона не обмежує свободу дії інших міжнародних акторів. Монополярна система виявляється більш лабільною по відношенню до структури міжнародної політики. Причина цієї закономірності полягає в тому, що, незважаючи на те, що матеріальні можливості концентруються у центрі монополярної системи, сила та загрози розповсюджуються по усій системі, включаючи її периферію.

Можна спрогнозувати, що в умовах багатополарності або біполярності, домінуючі держави створюють разом правлячу олігархію, в рамках якої взаємодії відбуваються більш детерміновано. Наприклад, запроваджуючи політику балансу сил через механізми гонки озброєнь або військово-політичних союзів, і контролюючи при цьому політичний простір через створення сфер геополітичного впливу. Міжнародна поведінка держав виявляється в такому разі більш передбачуваною, що призводить до більш врегульованої динаміки міжнародної політики. Все змінює процес розповсюдження технологічних інновацій, він зменшує кількість домінуючих держав. зазвичай, мусить залишитись лише один гравець. Процес, що розпочався на рубежі нового тисячоліття, демонструє тенденцію до встановлення монополярного світу. Чи буде ця монополярність довготривалою? Напевно, так. Все буде залежати від того, наскільки стан максимальної ентропії буде відповідати задовільному для всіх провідних міжнародних акторів розподілу їх силових потенціалів.

З точки зору теорії інформації, ентропія є мірою передачі обсягів інформації. Збільшення ентропії означає втрату інформації. Ентропія інформації, яка описує тенденцію об'єкту в рамках закритої системи перейти від стану з найменшою вірогідністю виникнення до стану з найбільшою вірогідністю виникнення, тобто, означає втрату інформації. Ентропія інформації викликає, з одного боку, стан невпорядкованості, майже хаосу, з іншого боку, тенденцію до однорідності. При чому два полюси, що діалектично взаємопов'язані. Наслідками ентропії у такому випадку є, з одного боку, максимальний стан невпорядкованості, випадковості, хаосу та невпевненості, з іншого боку, перехід від різноманітності до однорідності, від індивідуального існування до колективної відповідності. В більш загальному контексті, ентропія інформації створює світ, в якому є наявним негативний казуальний зв'язок між інформацією та знанням. В термінах

глобальної міжнародної політики перенасичення сучасного світу інформацією та інформаційна ентропія означає фрагментацію ціннісних систем, політику, що формується в межах жорстких ідеологічних постулатів, і яка досить часточувлива до реальних фактів.

Монополярна система приречена до деконструкції. Можливі два сценарії майбутнього: претенденти на глобальну гегемонію свідомо руйнуватимуть існуючий світовий порядок й в решті замінять його на систему оновленого балансу сил; новий міжнародний устрій виникне спонтанно не як результат свідомої політики провідних міжнародних акторів, що намагаються збалансувати один одного, а, скоріше, як точка конвергенції трендів нерівномірного соціально-економічного розвитку конкуруючих міжнародних акторів. Перший сценарій призведе до повторення минулого – системи балансу сил класичного політичного реалізму. Другий сценарій, що спирається на гіпотезу зростаючої ентропії в міжнародній політиці, передбачає відновлення рівноваги на глобальному рівні через процес подальшої конвергенції міжнародної системи.

163

Якщо ж гіпотеза про зростання ентропії в міжнародній системі не відповідає дійсності, монополярність виникне історично традиційним способом: нові центри сили виникнуть з потенціалом рівним потенціалу домінуючої держави. В той самий час, фундаментальною перешкодою для політики балансу сил в умовах монополярності є той факт, що монополярна система за своєю природою є такою, коли політика провідних держав, що її підтримуватиме, буде не консервативною, а ревізійністською. Будь-яка держава або коаліція держав, що має за мету відновлення балансу сил, є революційною в тому розуміння, що вона прагнучиме руйнування існуючого незбалансованого світового порядку (9, с. 168). Метою політичної дії буде зміна всієї системи, а не зміни всередині системи, тобто самої системної структури. Актори, що вдаються до ревізійністської політики, неодмінно, будуть розглядатися як агресори. Це означає, що для руйнування монополярності її попередньо необхідно позбавити легітимації. Держави мають розглядати гегемонію США як дисфункціональну, що не має причин для подальшого існування. Й багато що залежатиме від власне американської зовнішньої політики: ставлення до міжнародних організацій, виконання своїх обов'язків за існуючими міжнародними угодами зокрема.

Діалектика міжнародної політики в монополярній системі продиктована логікою більш загального феномену – діалектики домінування та опору. В логіці процесу руйнування монополярності, система повинна пройти скрізь період дифузії владних можливостей. Другорядні держави не мають силового потенціалу для того, щоби збалансувати гегемона, проте це не означає, що вони будуть повністю підкорятися його волі. Вони чинитимуть опір, оскільки домінування супроводжується спробами протистояння.

Опір домінуванню гегемона відбуватиметься в площині ідеологічного протистояння та прямих субверсивних політичних дій. Буде просуватися альтернативна ідеологія, спрямована на переорієнтацію політичної прихильності загалу міжнародних акторів через пропозицію інших, більш привабливих, з точки зору їх авторів, норм та імперативів поведінки. Разом з пропозицією нового бачення «кращого» світового устрою, претенденти на гегемонію можуть вдаватися до прямих політичних дій проти домінуючої держави з різним ступенем ворожнечі щодо неї. Діапазон прямих політичних дій може охоплювати як заходи суто демонстративного характеру, наприклад, голосування проти США в міжнародних організаціях, так і дії безпосереднього опору в формі проведення терористичних актів на американській території, або проти збройних сил США в різних регіонах світу. Претенденти на гегемонію будуть прагнути всіляко збільшити вартість американської глобальної присутності у світі.

Вже зараз наявні ознаки такого протистояння, або щонайменш передумови для нього. Тягар фінансових та людських витрат військових операцій в Афганістані, Іраку та Сирії, проблема заборгованості американської економіки обтяжують домінування США в сучасному світі. Вірогідність повторення «великої депресії» зразка 1929-1933 років з її фатальними наслідками – перемогою нацистського режиму в Німеччині та сталінізму в СРСР, головних протагоністів Другої світової війни, зовсім не є нульовою.

Ініціаторами негативних політичних наслідків для існуючого світового порядку зразка Pax Americana, з великою вірогідністю, будуть стародавні противники США за часів «холодної війни» КНР та Росія. Ці авторитарні великі держави державного капіталізму налаштовані на глобальну конфронтацію зі США, пропонуючи, начебто, альтернативний шлях модернізації для країн «третього світу», найбільшій спільноті держав сучасного світу. Щоправда, сучасний світ відрізня-

ється від світу років холодної війни. Тоді КНР та СРСР існували, насамперед автономно економічно, окремо від глобальної капіталістичної світової системи. В умовах сучасного світу вони повністю інтегровані в глобальну економіку так само, як це було у випадку з іншими претендентами на глобальну роль в світовій політиці, Німеччиною та Японією у 30-х роках ХХ століття.

В умовах непевних перспектив щодо подальшого розвитку світової економіки, ліберальний консенсус відносно соціально-економічних та політичних режимів країн на шляху до модернізації втрачає власну популярність. Проте, напевно, ще завчасно говорити про те, що недемократичний капіталізм вже загрожує основам ліберального капіталістичного світу. Зараз навряд чи хтось наважиться прогнозувати, що недемократичний капіталізм з часом послабить гегемонію ліберального світоустрою в майбутньому. Сьогодні навіть важко спрогнозувати можливості економічних перетворень у Китаї та Росії, й, відповідно, про ревізійністський характер їх зовнішньої політики в середньостроковій перспективі. Єдине, про що ми можемо бути впевнені – це припущення про те що, якщо майбутнє буде нагадувати минуле, тобто, що монополярність рано чи пізно завершиться, й її занепад буде супроводжуватись досить тривалим періодом втрати легітимності домінуючою державою. Між тим, майбутнє не обов'язково буде нагадувати минуле.

Зі зростанням ентропії, доступна енергія системи розпоршується і її розподіл стає суто стохастичним. Цей процес дисперсії енергії в системі пропонує інший шлях від монополярності до багатополярності, що не пов'язаний з прагненням максимізувати відносну військову перевагу, як це передбачали класики політичного реалізму, як, наприклад, Роберт Гілпін. У його інтерпретації виникнення монополярності не є наслідком відновлення балансу самої системою, а є результатом розбалансування системи в аспекті статусу окремих великих держав та їх реальних силових потенціалів (5, с. 413). Альтернативне пояснення механізмів такого переходу може робити акцент на занепаді центру міжнародної системи, коли великий військовий конфлікт між державами, що належать до нього, стає неможливим саме з причини втрати цього внутрішнього динамізму. Прикладом відновлення балансу системи таким чином, може служити так званий європейський концерт, що проіснував з 1815 до 1853 року. З огляду на цей історичний досвід, існує можливість виникнення нової

конфігурації міжнародної системи без гегемонії США не в результаті дії класичного механізму балансу сил в військовій сфері. Нерівномірне економічне зростання держав, котрі зорієнтовані на максимальне збільшення власних економічних переваг, може призвести до нівелювання силових потенціалів тих держав, що не відчують загрозу їх політичного статусу і не прагнуть здобути відносну перевагу за рахунок інших. Тобто, головні міжнародні актори діють егоїстично, проте кооперуються між собою. Це ідеальна модель міжнародної політики за канонами ліберальної традиції, що базується на розумінні міжнародної політики як гри з ненульовою сумою, і стан рівноваги міжнародної системи являє собою своєрідний оптимум Парето, від якого жодний з акторів незацікавлений відхилитися.

166

Фундаментальна зміна в рамках такого сценарію подальшого розвитку міжнародної системи полягає у відсутності мотивації для провідних держав розпочинати територіальну експансію. Система, що ґрунтується на балансі сил, припускає, що війна не є легітимним інструментом державної політики, а що всі міждержавні суперечності будуть вирішуватися в рамках запеклих конфліктів. Ці очікування здійснюють величезний вплив на поведінку окремих держав і системні процеси в цілому (13). Не лише очікування війни визначало динаміку процесів у попередніх багатополярних та біполярних конфігураціях міжнародної системи, визначальним було очікування територіальних захоплень з боку великих держав, що, врешті-решт, штовхало їх до вибору політики балансу сил. Загроза радянської експансії після 1945 року змусила США обрати стратегію стримування комунізму як домінуючий напрямок американської зовнішньої політики. Традиційні очікування великих держав початку війни за найменшої загрози їх статусу додавали момент нестабільності багатополярній системі. Якщо ці реалії не відповідають новим історичним умовам, міжнародна система буде зазнавати зростання ентропії.

Як вважав Ф.Фукуяма, з точки зору лібералізму, багатополярний світ, що заснований на певному правовому порядку, не буде суттєво відрізнятися від його сучасного стану за декілька причин: світоустрій, що базується на легальних засадах, накладає суттєві обмеження на політику держав й тому багатополярність не відрізнятиметься від монополярності; система, багатополярна за зовнішньою формою, буде мати в основі ліберальні цінності *Pax Americana*; провідні держави не будуть поводити політику «балансу сил» і не плануватимуть

війну між собою. В результаті, остаточно картина світового порядку являє собою впорядковану, щоправда, децентралізовану систему, в рамках якої силова політика не буде відігравати вирішальної ролі (Fukuyama, 1992).

Деякі прихильники реалістичної традиції дотримуються аналогічної думки, що після занепаду однополярного світу міжнародна система не повернеться до історично традиційної системи балансу сил великих держав. Наприклад, Роберт Джарвіс звертає увагу на безпрецедентний рівень стратегічної спільності провідних західних держав світу, що формують трансрегіональну систему безпеки (8, с. 214). Проте, як варіант постбіполярного світу також розглядається можливість формування ситуативних коаліцій, до яких належатимуть ситуативні коаліції різноманітних державних та недержавних міжнародних акторів без участі якоїсь домінуючої держави. Іншими словами, якщо баланс сил між провідними державами світу не буде визначальною детермінантою процесів в міжнародній системі, якщо такі держави будуть змушені кооперувати з міжнародними інституціями та недержавними міжнародними акторами, сама концепція багатопольярного світу втратить свою релевантність. З'явиться нова багатопольярність, яка не буде мати аналогу з попередніх історичних епох. Гонка озброєнь в класичній багатопольярній системі призводить до того, що кожна велика держава розглядала свій військовий потенціал як легітимну ціль для нападу інших. Формування «спільноти безпеки» було неможливо в умовах класичного біполярного світу. У сучасному світі тривале існування такої спільноти також не є гарантованим. Між тим, повномасштабна війна між провідними державами світу є маловірогідною з урахуванням її матеріальної та моральної вартості та переваг миру, що більше не асоціює загальний добробут з територіальними захопленнями та базується на сумісних системах соціальних цінностей.

Виявляється, що полярність міжнародної системи більше не визначає абсолютно поведінку міжнародних акторів. Значно більшу вагу мають особливості процесу системної взаємодії й трансформації соціальних структур, що керують поведінкою міжнародних акторів. Гіпотеза про зростаючу інформаційну ентропію міжнародної системи намагається пояснити, яким чином це відбувається. Збільшення ентропії на рівні домінуючого соціально-політичного дискурсу в міжнародній системі, призведе до відсутності мотивацій розпочи-

нати глобальний конфлікт, до своєрідної пацифістської апатії загалу суспільства, що втрачає довіру до будь-якої інформації, включаючи ту, яка покликана мобілізувати до військового протистояння. Випадковість та невизначеність, що є наслідками ентропії, призведуть до домінування у суспільній свідомості консервативних настроїв, спрямованих на незмінність. У сучасному світі, в епоху інформаційної революції, дезорганізація означає відсутність передумов для глобального конфлікту. Організація та централізація є запорукою війни, оскільки вона вимагає мобілізації та концентрації зусиль на всіх рівнях соціально-політичного континіуму. Міжнародна система, що тяжіє до глобальної війни, демонструє велику кількість жорстко детермінованих процесів на глобальному та локальному рівнях: постійне зростання військових потенціалів, формування стійких коаліцій, інтервенціоніську зовнішню політику, значну військову мобілізацію на національному рівні. Тобто, в рамках системи кількість її мікростанів стає обмеженим та щільно асоційованим з макростаном глобальної системи, що рухається назустріч глобальному військовому конфлікту. На противагу цьому, мирний стан системи має велику кількість можливих конфігурацій, або мікростанів. Випадковість, невизначеність та неупорядкованість світу означає багатоваріантність мікростанів системи, що є наслідками існуючого макростану стабільної міжнародної системи з низькою конфліктогенністю. Системна трансформація, що пов'язана зі зростанням ентропії, відтак, означає зменшення конфліктогенності міжнародної системи.

На користь цієї гіпотези про діалектику ентропії та конфліктогенності міжнародної системи говорить теза Манкур Олсена про те, що стабільні соціальні спільноти мають тенденцію до стагнації в їх технологічному та економічному розвитку (16, с. 118).

Неминуча деградація монополярності, на наш погляд, пов'язана зі зростаючою ентропією міжнародної системи. В середньостроковій перспективі не існує об'єктивних причин для глобального військового конфлікту між провідними державами сучасного світу, які розглядають як найвищий пріоритет зростання їх економічного добробуту без ризику глобального військового конфлікту (7, с. 321). Виникнення нової багатопольярної системи міжнародних відносин, якщо вона відбудеться у найближчому майбутньому, буде означати досягнення системою стану своєю максимальною ентропією, що, в свою чергу, буде означати досягнення системою стану максимальної самоподіб-

ності та свого найнижчого енергетичного рівня. З точки зору часової плинності минуле ніколи не повернеться, проте майбутнє буде, хоча б частково, завжди нагадувати про нього. Минуле сучасної системи міжнародних відносин позначене спадщиною Вестфальського миру 1648 року.

Якщо картина миру Вестфальської системи міжнародних відносин може бути символічно представлена у формі двомірної площини, на якій територіальні одиниці розташовані в горизонтальній сітці координат, то структуру міжнародних відносин у постбіполярній системі можливо порівняти із тривимірним зображенням, на якому держави оточені нашаруваннями комплексів мереж взаємодій. Світова політика, за висловом Джеймса Розенау, перебуває в точці біфуркації між анархічною системою національних держав і багатоцентричною системою недержавних акторів (18, с. 73-85).

Але значимість кожної з цих систем буде змінюватись залежно від конкретного комплексу проблем, географічного регіону тощо. Міжнародна політика усе більше і більше формується під впливом мереж координації дій, у рамках яких представники офіційних і неофіційних інституції, що об'єднані спільними цінностями і розумінням проблем, займаються рішенням конкретних питань поза будь-яких формальних організаційних інститутів з уставом, постійним членством або численною бюрократією.

Вестфальська модель міжнародної системи ґрунтувалася на наступності. Пост-Вестфальська система буде ґрунтуватися на варіативності. Глобальні механізми керування будуть містити в собі складний, взаємозалежний конгломерат наднаціональних, національних та, частково, субнаціональних і транснаціональних акторів та взаємодій. Суверенітет не буде локалізований у рамках автономних моністичних правових систем, проте концентрично розподілений формуватиме поліцентричну модель світової політики.

Сучасні міжнародні відносини формуються під впливом як доцентрових, так і відцентрових тенденцій. Глобалізація і фрагментація проявляються як діалектична єдність протилежностей. Суперечлива єдність цих різноспрямованих сил дає підставу багатьом вченим вважати, що двадцять перше століття буде істотно відрізнятися від попередніх трьох з половиною століть, коли основи міжнародних відносин у їхніх загальносистемних проявах залишалися спадщиною Вестфальського миру. За твердженням Стенлі Хоффманна, «ми біль-

ше не живемо у світі створеному Вестфальськими угодами» (6, с. 69) і, як вважає Харві Старр, світ «рухається від Вестфальської системи в напрямку до чогось, що ясно ще не проявило себе і є непізнаним» (19, с. 221).

Таким чином, можливо вважати майже аксіоматичною думку, до якої схиляється більшість науковців, про несумісність старого світового устрою з подальшим ростом взаємозалежності в умовах глобалізації.

На відміну від багатополлярної системи балансу сил сімнадцятого та навіть дев'ятого сторіччя, ієрархічна структура сучасної міжнародної системи може бути названа «монополярністю у відсутності гегемона». Разом з тим, незважаючи на те, що на даний момент США мають в своєму розпорядженні «найбільш диверсифікований портфель силових ресурсів, чим будь-яка інша держава», як вважає Джозеф Най, політичний проект миру найближчого майбутнього «не буде ерою американської гегемонії» (15, с. 88). Ця точка зору є досить розповсюдженою серед послідовних прихильників концепції багатополярного світу, які визнають, що подібна концентрація можливостей і влади не може тривати вічно. Як визнає Чарльз Краутхаммер, «встановлення багатополярності – це справа часу» і «можливо вже через покоління з'являться великі держави рівні Сполученим Штатам» (12, с. 21).

Висновки. Майбутня багатополярність не буде означати повернення до початкового етапу існування Вестфальської моделі міжнародних відносин. Слідуючи логіці світового устрою, що був притаманний Вестфальській моделі міжнародних відносин, майже всі традиційні концепції структури міжнародної системи ґрунтувалися на розумінні держав як дискретних, автономних утворень, що перебувають у постійному суперництві один з одним, протидіють втручанням у їхні внутрішні справи й прагнуть до домінування над своїми більш слабкими сусідами.

Отже, структура, що підтримувалася певною множиною відокремлених, автономних, суверенних держав, поступається місцем сукупності взаємозалежних, різнорідних елементів, серед яких присутні держави, парадержавні утворення, міжнародні корпорації, неурядові міжнародні організації, віртуальні співтовариства, транснаціональні спільноти інтересів і політичні організації тощо. Множинність міжнародних акторів, що існує вже сьогодні, передві-

щає досить швидко еволюцію монополярності в напрямку до більш розосередженої конфігурації владних можливостей і більш складної рольової стратифікації в міжнародних відносинах найближчого майбутнього.

Історичний розвиток знову відбувається нелінійно, швидко наближаючись до історичного рубежу, що відокремлює міжнародну систему від поки ще чисельних варіантів її майбутнього внутрішнього устрою, що є рівною мірою можливими. Разом з тим, основні параметри цього устрою наразі будуть визначатися не тільки державами, а також й амальгамою різних за зовнішньою формою міжнародних акторів, які в своїх діях розглядатимуть територіальні кордони скоріше як перешкоду на шляху досягнення їх глобальних за визначенням цілей.

Таким чином, формування структури постбіполярної системи міжнародних відносин відбувається як діалектичний процес взаємодії тенденцій збереження наступності з попередньою історичною формою існування міжнародної системи, з одного боку, і радикального оновлення в її найбільш істотних рисах з іншого. На даний момент головним регуляторним механізмом, що визначає співвідношення цих двох тенденцій, є зовнішня політика США, для якої в цілому характерна спрямованість на збереження й навіть посилення в постбіполярній структурі міжнародної системи загальних принципів організації її історичного попередника. Насамперед це стосується центрального місця США як домінуючого й структуроутворюючого компонента міжнародної системи. Якщо динаміка процесів глобалізації міжнародних відносин залишиться на сьогоднішньому високому рівні, така політика США може призвести до збереження в нових історичних умовах деяких характеристик біполярної форми міжнародної системи як наслідок внутрішньої консолідації її ядра, що складатиметься з небагатьох найбільш розвинених держав, якому протистоїть також більш уніфікована й однорідна в базових соціально-економічних структурах периферія, до якої належатимуть решта держав світу.

Джерела та література:

1. Chase-Dunn Ch., Hall Th., 1997. Rise and Demise: Comparing World-Systems. Boulder: Westview Press. 322 p.
2. Deutsch Kakl, 1988. The Analysis of International Relations. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall. 363 p.

3. Fukuyama F., 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press. 418 p.
4. Geller D., Singer D., 1998. *Nations at War: A Scientific Study of International Conflict*. Cambridge NY: Cambridge University Press. 242 p.
5. Gilpin R., 1996. *Economic Evolution of National Systems*. Vol. 40. № 3. Pp. 410-435.
6. Hoffmann S., 1998. *World Disorders: Troubled Peace in the Post-Cold War Era*. Stanley Hoffmann. New York: Rowman & Littlefield. 278 p.
7. Holsti, Kalevi J., 1993. *Peace and War: Armed Conflict and International Order 1648-1989*. Cambridge: Cambridge University Press. 400 p.
8. Jervis R., 2017. *Perception and Misperception in International Politics*. New Jersey: Princeton University Press. 445 p.
9. Kaplan M., 1975. *System and Process in International Politics*. Huntington, NY: R. E. Krieger Publishing Co. 283 p.
- 172 — 10. Kenneth W., 2000. *Globalization and American Power. The National Interest*. № 59. P. 46-56.
11. *Knowledge, Power, and International Policy Coordination, 1997*. / edited by Peter M. Haas. Columbia S.C.: University of South Carolina Press. 390 p.
12. Krauthammer Ch., 1991. *The Unipolar Moment*. *Foreign Affairs*. Vol. 70. No. 1. P. 23-33.
13. Lasswell H., 2005. *The Future of Political Science*. New Brunswick, NJ : Aldine Transaction. 256 p.
14. Modelski G., 2005. *Long-Term Trends in World Politics*. *Journal of World-System Research*. Volume XI. № 2. December P. 195-208.
15. Nye J., 1992. *What New World Order?* *Foreign Affairs*. Spring . P. 85-97.
16. Olson M., 1982. *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidity*. New Heaven: Yale University Press. 273 p.
17. Rosecrance R., 1977. *Action and Reaction in World Politics : International Systems in Perspective*. Westport, Connecticut: Greenwood Press. 314 p.
18. Rosenau J., 1990. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton: Princeton University Press. 504 p.
19. Starr H., 1991. *The Institutional Maintenance of Twenty-First*

Century World Order. *The Global Agenda: Issues and Perspectives* / edited by Charles W. Kegley and Eugene Wittkopf. New York: McGraw-Hill. 503 pp.

20. Waltz K., 1979. *Theory of International Politics*. Boston: McGraw-Hill. 251 p.

References:

1. Chase-Dunn Ch., Hall Th. (1997) *Rise and Demise: Comparing World-Systems*. Boulder: Westview Press.

2. Deutsch, K. (1988) *The Analysis of International Relations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

3. Fukuyama F. (1992) *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.

4. Geller D., Singer D. (1998) *Nations at War : A Scientific Study of International Conflict*. Cambridge NY: Cambridge University Press.

5. Gilpin, R. (1996) 'Economic Evolution of National Systems,' *International Studies Quarterly* 3: 410-435.

6. Hoffmann S.(1998) *World Disorders: Troubled Peace in the Post-Cold War Era*. New York: Rowman & Littlefield.

7. Holsti K. (1991) *Peace and War: Armed Conflict and International Order 1648-1989*. Cambridge: Cambridge University Press.

8. Jervis R. (2017) *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, New Jersey Princeton University Press.

9. Kaplan M. (1975) *System and Process in International Politics*. Huntington, NY, R. E. Krieger Publishing Co.

10. Kenneth W. (2000) 'Globalization and American Power,' *The National Interest* 59: 46-56.

11. *Knowledge, Power, and International Policy Coordination* (1997), Peter M. Haas (ed.) Columbia, S.C. : University of South Carolina Press.

12. Krauthammer Ch. (1991) 'The Unipolar Moment,' *Foreign Affairs* 1: 23-33.

13. Lasswell H. (2005) *The Future of Political Science*. New Brunswick, NJ: Aldine Transaction.

14. Modelski G. (2005) 'Long-Term Trends in World Politics,' *Journal of World-System Research* 2: 195-208.

15. Nye J. (1992) 'What New World Order?' *Foreign Affairs* 2: 85-97.

16. Olson M. (1982) *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidity*. New Heaven: Yale University Press.

17. Rosecrance R. (1977) *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
18. Rosenau J. (1990) *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton: Princeton University Press.
19. Starr H. (1991) 'The Institutional Maintenance of Twenty-First Century World Order', in Charles W. Kegley and Eugene Wittkopf (ed.) *The Global Agenda: Issues and Perspectives*, New York: McGraw-Hill.
20. Waltz K. (1979) *Theory of International Politics*. Boston: McGraw-Hill.

МОВА ПОЛІТИКИ І МЕДІА: ВИМІРИ ВЗАЄМОДІЇ

Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. – Том 7. – С. 175-187

Mediarorum: Analytics, Forecasts, Information Management: Collection of Research Articles. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2019. – Vol. 7. – pp. 175-187

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.175-187>

УДК: 327.8=161.1/=512.1(57)

© Тетяна Лященко¹

МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НОВИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ (на прикладі держав Центральної Азії)

У статті досліджуються спроби побудови «русского мира» на території колишніх радянських республік Центральної Азії шляхом впровадження ідеї єдиного мовного, культурного та політичного простору з Російською Федерацією. Аналізуються загрози безпеці держав центральноазійського регіону. Наводяться дані про поступову зміну орієнтирів громадян держав ЦА при виборі джерел інформації. Робиться висновок, що технології пропаганди РФ в Центральній Азії спрямовані, насамперед, на формування позитивного іміджу президента Росії серед якомога ширших верств населення.

175

Ключові слова: Центральна Азія, «русский мир», російськомовне населення, мовне питання, пропаганда, Російська Федерація, засоби масової інформації, ідентичність.

Language as a Factor in the New Identity Formation (Illustrated by Central Asian States)

Attempts to build a “Russian world” within the former Soviet republics of Central Asia by introducing an idea of a single linguistic, cultural and political space with the Russian Federation are studied in the article. The threats to the Central Asian countries’ information space are analyzed. The data on gradual changing of orientations of the Central Asian states’ citizens when choosing sources of information is provided. It is concluded that the technologies of the Russian Federation’s propaganda in Central Asia are aimed primarily at the formation of the president of Russia positive image

¹ Доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних відносин ім. І.Ф.Кураса НАН України, Україна, E-mail: tet.lyachenko@ukr.net

among the widest possible groups of population. Attempts to push so-called “the Russian world”, which already jeopardize global peaceful balance, are grounded, in particular, on a widespread use of the Russian language within the territories of the former USSR that serves to propagate an idea of a single linguistic, cultural and political space. At the same time, a revival and development of national languages and cultures are intensively ongoing in all new independent states. It provokes a confrontation that often causes points of tension and conflicts.

A large number of the Russian media, including federal state editions, TV channels. the Sputnik news agency etc. operates in Central Asian information space. Using own controlled media, the Kremlin seeks to convince the Central Asian states’ citizens that the Russia’s foreign policy is a right one, as well as to form a positive image of Russia and president Putin as a politician who is capable to ensure stability and security in the Central Asian region.

176 — The Russian Federation pays a special attention to Eastern Kazakhstan, where a large number of ethnic Russians is concentrated. Kazakhstan has much in common with Ukraine on its ethnic population composition, economic situation and geographical proximity to Russia. As in Ukraine, the ethnic Russians make up about 1/5 of the population in Kazakhstan, meanwhile the Russian language is widely used in all spheres.

Russia calls its initiative a “humanitarian project”, but there is no doubt that the Kremlin is fighting for minds of younger generation, trying to impose own culture and values on young people. Recently, while alternative sources of information have been spreading, more and more Central Asian habitants opt for online information in their national languages, considering Russian-speaking news resources to be a propaganda.

Keywords: Central Asia, “Russian world”, Russian-speaking population, language issue, propaganda, Russian Federation, mass media, identity.

Постановка проблеми. Поширення “русского мира”, яке вже безпосередньо загрожує існуванню мирного балансу в світі, базується, зокрема, на широкому розповсюдженні російської мови на територіях колишнього СРСР. А через неї, у свою чергу, поширюється пропаганда ідеї єдиного мовного, культурного та політичного простору. Одночасно в усіх нових незалежних державах інтенсивно іде процес розвитку національної мови та культури. Виникає протистояння, розвиток якого нерідко тягне за собою утворення осередків напруги та протистояння.

В країнах центральноазійського регіону стан російської мови характеризується варіативністю політики лідерів держав Центральноазійського регіону (можливо, за виключенням лідерів Туркменістану), розбіжностями поглядів суспільства, нерівномірністю внутрішніх умов та зовнішніх впливів.

Коливання центральноазійських лідерів свідчить про те, що вони чітко усвідомлюють справжню ціну «дружби» з Москвою. Всі очільники держав ЦА опинились в лещатах подвійного тиску: з одного боку, підтримка Кремля допомагає їм залишатися при владі протягом тривалого часу, а з другого – ідеологічна агресія РФ є загрозою для суверенітету країн Центральної Азії та викликає розкол у суспільстві.

Проте, для російських пропагандистських ЗМІ важливо сформувати думку не лише офіційної влади республік Центральної Азії, а насамперед багатомільйонного населення регіону. Москва, спостерігаючи за поступовим відходом російської мови з Центральної Азії, зміцнює стратегію «м'якої сили» в сфері освіти.

Ще більше посилення впливу Росії на держави центральноазійського регіону, нав'язування її громадянам поглядів Кремля на події у світі загалом і процеси в Україні зокрема, шкодить національним інтересам України. Тому дослідження цих процесів, аналіз шляхів протидії їм є надзвичайно важливим і потребує детального розгляду спеціалістами не лише гуманітарного профілю.

Тому *метою даної статті* є аналіз сучасного стану російської мови в державах Центральної Азії, аналіз загроз, які несе кремлівська пропаганда для інформаційного простору регіону ЦА, а також вплив цих процесів на створення іміджу України та сприйняття нашої країни громадянами Центральної Азії.

Виклад основного матеріалу. Намагаючись легітимізувати свої загарбницькі дії, президент Путін прикривається «співвітчизниками», до яких зараховується «біля третини мільярду російськомовного населення або майже кожний двадцятий житель планети, який має духовні та ментальні ознаки російськості та є небайдужим до долі і місця Росії у світі» [Батанова, 2009, с.64]. Будь-яка логіка відходить на задній план, якщо мова йде про захист «суперетносу», який «несе цивілізацію і культуру». «Реальною метою російського лідера є те, що він називає «інтеграційним проектом» щодо територій колишнього СРСР, задуманим для пожвавлення Росії та відновлення

російської цивілізації на позиціях, що належали їй – на його думку – по праву. Путін прийняв його в якості своєї місії і вірить, що успішне здійснення цього проекту гарантуватиме йому міцне місце в російській історії» [Olcott M., 2014].

Казахстан та Киргизстан були і залишаються найбільш русифікованими країнами Центральної Азії. І навіть при суттєвому зниженні кількості росіян в цих державах російська мова тут має найбільш сприятливий, порівняно з іншими державами Центральної Азії, правовий статус. Росіяни залишаються більшістю в двох регіонах Казахстану (Північно-Казахстанська і Костанайська області), займають значну частку (понад 25% населення) ще в 5 регіонах країни – Східно-Казахстанській, Павлодарській, Карагандинській і Акмолинській областях, а також в Алмати. Хоча загалом казахів в Казахстані стало більше на 255 тис. і на 1 січня 2019 р. їхня кількість складає 70,23 % [Этническая карта].

178

На суспільну думку в Казахстані досі суттєво впливають російські ЗМІ. Згідно зі спостереженнями експертів з початку україно-російського конфлікту казахстанське суспільство розділилося на два ворогуючі між собою табори. При цьому, вважають вони, у більшій частини населення країни явно домінують проросійські настрої, які нерідко мають агресивний характер. Власник медіа-групи «ТАН» Арманжан Байтасов поскаржився: «Я беру участь у кількох WhatsApp-чатах і відчуваю агресивність моїх опонентів, явно прокачаних російської ідеологією. Такі люди вкрай вороже ставляться до іншої точки зору, і цей свій негатив абсолютно не приховують».

На думку Арманжана Байтасова, проросійська орієнтація значної частини казахстанського населення є наслідком тієї інформаційної політики, яка проводиться в країні. «Все почалося з кінця 90-х – початку 2000-х рр. держава стала регулювати вітчизняні ЗМІ. Це і обмеження ретрансляції зарубіжних каналів, і введення правила мовлення за принципом 50 на 50. Тобто 50 відсотків казахською мовою і 50 відсотків на інших мовах. Нарешті, поділ ЗМІ на тих, хто отримує кошти з державного бюджету, і тих, хто нічого не отримує і виживає як може», – зауважив казахстанський медіа-магнат [Об информационной безопасности, 2014].

Особлива увага з боку Російської Федерації приділяється східному Казахстану, де зосереджена велика кількість етнічних росіян. Казахстан за національним складом населення, географічним та еконо-

мічним становищем має з Україною багато спільного. Як і в Україні, росіяни становлять у Казахстані близько 1/5 населення, яке в своїй більшості говорить російською мовою. Республіка має величезний кордон з Росією, а їх економіки так тісно інтегровані, що «самостійно» існувати Казахстану досить важко.

Наприкінці листопада 2014 р. казахстанській портал «Медуза» опублікував репортаж Іллі Азара під назвою «Усть-Кам'яногірська народна республіка: Чи чекають росіяни в Казахстані «ввічливих людей». За декілька днів цей матеріал був заблокований, а до редакції почали надходити листи про шкоду тієї інформації, що була викладена в ній. Матеріал був названий «іноземною спробою розпалити міжнаціональну ворожнечу, зіштовхнути росіян і казахів».

У репортажі зі слів кількох російських жителів Усть-Каменогорська описувалися проблеми російськомовного населення в Східному Казахстані, проте ситуація «за всіма пунктами» порівнювалася з положенням росіян в Східній Україні, до подій в Луганську і Донецьку. Основний інтерес до Усть-Каменогорська був викликаний питанням: чи можливе повторення Донбасу в Казахстані, чи є до цього передумови і наскільки сильні в регіоні сепаратистські настрої? «Місцеві росіяни активно обговорюють Донбас і підтримують Путіна в його політиці з української питання», – пише Азар. Наприклад, вони говорили так: «На Україні протягом 23 років незалежності виховували ненависть до Росії і російського» (що в підсумку призвело до війни на Донбасі), а в Казахстані робиться те ж саме, але «потихеньку» (Олег Масленников, голова російської громади Рудного Алтаю).

Росіяни також почали нарікати і на перейменування міст на «казахський лад». «Раз це земля казахів, то і росіянам вони натякають: а ви не лізьте. Російські колонізатори, мовляв, нічого доброго не зробили, і без росіян в Казахстані буде краще», – заявив представник місцевого фонду «Русский мир» Ніколай Плахотін, коментуючи пропозицію колишнього президента Назарбаєва перейменувати Казахстан в «Козак Їли» (« Вітчизна казахів »).

Скаржаться місцеві росіяни і на те, що інтереси російськомовних людей нібито не представлені ні в держапараті, ні в судовому корпусі, ні в силових структурах. Не подобається місцевим уродженцям РФ і недостатнє викладання російської мови в школах. Місцеві жителі стверджують, що відчувають певні «утиски» через використання російської в побутовому житті, і шокують своїм уявленням про ситуа-

цію в Україні. Наприклад, за словами Плахотіна, «Юлія Тимошенко заборонила в українських школах навіть на перервах говорити російською. Нам хоча б поки не забороняють говорити тут російською, але утиски є» [«Русский мир» Казахстан, 2014].

Навіть казахстанських дітей, що навчаються в школах Байконура, який орендується РФ, продовжують вчити тому, що їх президент - глава РФ Владімір Путін, повідомив аким Кизилординської області Кримбек Кушербаєв. «У нас там є 6 шкіл, де навчаються казахстанські діти не за казахстанським стандартом, а за російським стандартом. Казахські діти в казахських школах відкривають підручник, де написано «мій президент Владімір Путін». Як це виходить? (...) Якими вони будуть завтра громадянами, патріотами?», – зазначає К. Кушербаєв. За його словами, після закінчення таких шкіл казахстанські діти не можуть вступити до вузів Казахстану [Угрожают ли Казахстану].

180

— За словами відомого казахського журналіста С. Малеева, наприклад, «... у російських шовіністів були і є претензії і до нашої країни. І якби сьогоднішня війна всіх цих «стрільців і бісів», перетворилася б для терористів Південного Сходу України в легкий променад, про який їм так мріялося спочатку, то наступними на черзі до поглинання Росією стояли б ми».

«Путіну не забезпечити своєї історичної спадщини тільки шляхом загарбання Криму. Його бачення вимагає більш великої Росії, сформованої або територіально, або на екстериторіальних засадах. Але це бачення не може бути реалізоване мирними способами або залишатися стійким на довгий час. В Україні, в Казахстані та інших частинах колишньої радянської території (в тому числі і в самій Росії) занадто багато людей, які не потерплять цього» [Olcott M., 2014].

Поряд з цим до можливої появи в Східному Казахстані російських «зелених чоловічків» місцеві жителі ставляться вкрай скептично. Однак журналісти зазначають, що радіти приходу «ввічливих людей» будуть 90% місцевих росіян, хоча і не дуже сподіваються на це. Мовляв, у Криму та Донбасі є за що воювати, а в Казахстані – лише голий степ.

Тим не менш, на інформаційному ринку країн Центральної Азії працює цілий ряд російських ЗМІ, включаючи федеральні видання, телеканали та новинне агенство «Спутнік» з метою сформувати позитивний імідж Росії. За допомогою підконтрольних медіа-каналів

Москва намагається переконати громадян Центральної Азії у правильності своєї зовнішньої політики, яка «викликає в інших країнах гостру критику. Це і бойові дії російських повітряних сил в Сирії, і підтримка сепаратистів на сході України, і анексія Криму тощо».

«Для Москви важливо залучити керівництво країн Центральної Азії в різні ініційовані [Москвою] проекти, наполягаючи на тому, що вони відповідають інтересам нашого регіону», – сказав медіа-експерт з Бішкека Ерлан Сатибеков. «Без підтримки правлячих еліт Кремлю було б важко реалізувати, наприклад, ідею Євразійського економічного союзу (ЄАЕС)» [«Мы не дураки», 2018].

В політичну площину перейшло наразі мовне питання в Киргизстані. Свідчення цьому – неодноразові висловлювання чиновників, представників держкомісії з розвитку державної мови про те, що час ікс – час перекладу діловодства на киргизьку мову – настав. І зволікати з цим більше не можна. Адже в Киргизії навіть на офіційному рівні не використовується державна киргизька мова. «Національна комісія з державної мови виступила з ініціативою, щоб всі телеканали Киргизії перейшли на національну мову «хоча б на 50%». При цьому, за даними, отриманими в результаті моніторингу становища російської діаспори в країнах колишнього СРСР (замовником проекту був МЗС РФ), тільки 7% опитаних володіють киргизькою досконало, 23% можуть трохи спілкуватися і 70% не знають його взагалі. Майже 10% опитаних заявили, що у разі повного витіснення російської мови вони покинуть республіку. І тільки 27% сказали, що залишаться і вивчать державну киргизьку мову. Більше половини росіян живуть з думкою про від'їзд до Росії, і лише 2% збираються залишитися» [Немешина Л.Ю., 2007, с. 53].

Тим не менш, в усіх державах Центральної Азії спостерігається чітка тенденція як до зниження частки росіян, так і до зниження рівня використання російської мови. Так, в Казахстані частка росіян протягом останнього часу знизилася на 0,44 п.п. (35,5 тисяч осіб) і на 1 січня 2019 р. склала лише 19,32% населення країни. Змінилась ситуація і з навчанням. На початку 1990-х рр. 65 % школярів в Казахстані навчалися російською мовою, 32 % – казахською. За 28 років ситуація змінилась: за даними за 2018 р., близько 32 % дітей навчалися в російських класах, 65 % – в казахських.

В інших країнах центральноазійського регіону також спостерігається чітка тенденція до скорочення вжитку російської мови. На-

приклад, у Туркменії та Узбекистані, порівняно з 1989 р. чисельність російськомовного населення знизилась з 15-17% до 2-3% згідно з експертними оцінками, оскільки офіційних даних немає. Володіють російською мовою: в Узбекистані трохи більше 14%, а в Туркменістані – всього 12%. Взагалі не володіють російською мовою 59% населення Узбекистану і 82% населення Туркменії. При цьому росіян в Узбекистані – 4,91%, у Туркменістані – 3,23%, а у Таджикистані – взагалі 0,46%.

Починають втрачають позиції в країнах Центральної Азії і російські федеральні телеканали. Наприклад, у Киргизстані з кожним роком зменшується кількість глядачів російських каналів. До такого висновку дійшли бішкекський Центр політичних технологій Prokg та Центр соціологічних досліджень і прогнозування «Ел-пікір» в результаті спільного дослідження, проведеного в березні 2017 р. Так, одне з опитувань, в якому взяли участь 1 200 респондентів з 48 міст Киргизстану, продемонструвало, що 72,9% опитаних використовують киргизьке національне телебачення в якості основного джерела політичних новин, російське телебачення дивляться тільки 17,6% респондентів, що на 3,2% менше, ніж у 2015 р. [Алтынбаев К., 2019].

182

Експерти вважають це закономірним результатом методів та підходів, що використовуються російськими медіа в Центральній Азії. Медіа-експерт з Бішкека Ерлан Сатибеков зазначив, що російські телеканали «перегинають палицю», проводячи пропагандистську інформаційну політику. «За допомогою підконтрольних ТВ-каналів Москва намагається подати жителям Центральної Азії в правильному світлі свою зовнішню політику, яка викликає в інших країнах гостру критику», – сказав він. «Одне з ключових напрямків інформаційної політики прокремлівських ЗМІ – це просування позитивного іміджу президента Росії Владіміра Путіна, як політика, здатного забезпечити стабільність і безпеку в Центральній Азії», додав Сатибеков [Алтынбаев К., 2019].

«Російська пропаганда через ТБ, інтернет і ЗМІ дотягується своїми щупальцями і до нас з вами, і у неї це виходить. Я думаю, що нам потрібно, по можливості, максимально захищати наше населення від цієї вкрай деструктивної, шкідливої інформації», – написав, зокрема блогер Азіз Хакімов на своїй сторінці Facebook 4 квітня. Його пост отримав сотні позитивних реакцій і коментарів. Мешканець Самарканду Абдурахмон Обідов, сказав в інтерв'ю, що перестав дивитися

російське телебачення після того, як одного разу побачив негативний репортаж про узбеків-мігрантів. «Російські ЗМІ показують нас так, ніби ми злочинці або, дикі. І після цього вони хочуть, щоб ми їм довіряли?» – обурився він [Алтынбаев К., 2019].

А в червні 2019 р. телеведучий Соловйов викликав обурення казахстанців, заявивши в ефірі телеканалу «Росія-1», що Москва повинна розбомбити біолабораторії в Алмати. В Узбекистані лунають заклики до влади Узбекистану активніше боротися з російською пропагандою, а політичні пропагандистські програми заборонити взагалі.

Натомість інформаційна політика Росії безпосередньо в країнах Центральної Азії подає зовсім іншу картину взаємин між росіянами та вихідцями з регіону ЦА – це взаємоповага і дружба. Наголос робиться на десятилітню співпрацю, добросусідство та переплетіння культур.

Подібна нещирість кремлівських ЗМІ спрямована на використання сусідніх держав Центральної Азії в своїх цілях. Адже Центрально-Азія з більш ніж 50-мільйонним населенням і багатими запасами природних копалин, гідроресурсів, стратегічною транзитною інфраструктурою завжди перебувала і залишається в сфері інтересів Росії, зазначає медіа-експерт з Бішкека Ерлан Сатибеков [«Мы не дураки», 2018].

Все більше молоді в центральноазійському регіоні дізнається новини з альтернативних джерел. Британська міжнародна організація Інститут з висвітлення війни і миру (IWPR), яка займається в Центральної Азії питаннями розвитку ЗМІ та прав людини, провела дослідження споживання новин в інтернеті і способів отримання інформації онлайн, підсумки якого представила в Алмати 9 вересня 2019 р.

Робота охопила чотири країни Центральної Азії – Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і Узбекистан. З травня по червень 2019 р. було опитано 4130 громадян-користувачів інтернету.

«В останні роки в Центральної Азії зростає частка користувачів соціальними мережами, новинними сайтами, месенджерами і додатками смартфонів. На цьому тлі збільшується і кількість форм дезінформації і маніпуляції, фейкових новин і «клікбейтних» заголовків», – йдеться в звіті IWPR [Жители Центральной Азии, 2019]. «Це підсилює нашу стурбованість з приводу рівня інформаційної

грамотності населення, а на порядку денному гостро стоїть питання про те, як забезпечити збалансований, об'єктивний і альтернативний контент в ЗМІ», – зазначають автори дослідження.

І все частіше жителі країн Центральної Азії надають перевагу онлайн-інформації рідною мовою, вважаючи російськомовні новинні ресурси пропагандою. Найбільш популярними джерелами інформації в Центральній Азії є соціальні мережі, куди, щоб дізнатися про новини, заходять від 87% (Узбекистан) до 92% (Киргизстан) користувачів. У Таджикистані (82%) і Узбекистані (70%) провідною соціальною мережею для отримання новин виявився Facebook, в той час як в Казахстані (89%) та Киргизстані (83%) люди набагато частіше отримують новини з Instagram. Слідом в шкалі переваг йдуть новинні сайти – від 75% в Киргизстані до 82% в Узбекистані.

184 — Найменш затребуваними онлайн-джерелами новин в Центральній Азії виявилися месенджери в силу особливостей платформи. В Узбекистані 60% респондентів знайомляться з новинами в Telegram. WhatsApp більше користуються в Казахстані і Киргизстані, Telegram і Viber більше поширені в Таджикистані.

У звіті IWPR відзначається зростання попиту на контент в інтернеті казахською і киргизькою мовами в Казахстані і Киргизстані, а в Таджикистані і Узбекистані більшою популярністю користуються блоги, що пропонують контент таджицькою і російською мовами.

Висновки. Отже, якими б “гуманітарними проектами” не прикривалась Російська Федерація, немає сумнівів, що Кремль веде боротьбу за уми підростаючого покоління, нав'язуючи їм свою культуру і цінності. Лояльність до російської мови, як і до самої Росії в країнах Центральної Азії зберігається значною мірою через необхідність виїжджати на заробітки до Росії, де постає питання іспиту з російської мови, історії Росії та її законодавства. «Оскільки життя в деяких центральноазійських республіках колишнього СРСР сьогодні великою мірою залежить від трудових мігрантів, ці люди, незважаючи на суперечливе ставлення з боку російського суспільства, в цілому позитивно налаштовані до Росії і готові активно вивчати російську мову й засвоювати російську культуру. Слід відзначити, що геокультурний варіант «русского мира» ... відзначається реалістичним глумаченням сьогоднішньої складної демографічної ситуації в Росії та наявністю позитивного потенціалу для використання трудових мігрантів з Центральної Азії з метою зміцнення позицій Росії в Азії і світі» [Котиго-

ренко В., Рафальський О., 2013, с.68]. Москва також, за твердженням західних і деяких казахстанських аналітиків, може спровокувати в республіці внутрішні заворушення і, скориставшись ними, захопити північні і північно-східні області країни за таким само сценарієм, який відбувся у Криму.

Тому, необхідно тверезо підходити до внутрішньої та зовнішньої політики держав Центральної Азії. Усвідомити, що деякі їхні кроки обумовлені жорстким впливом або навіть шантажем з боку РФ, і є способом зберегти цілісність територій або отримати суттєву фінансову підтримку. Проте, зважаючи на все більше входження в життя альтернативних джерел інформації, Україна отримує можливість активніше просуватися в інформаційний простір цього регіону, спираючись насамперед на молоду інтернет-аудиторію, залучати до українського інформаційного кола нечисельну українську діаспору.

Джерела та література:

1. Абдуллаев, Е., 2007 Русские в Узбекистане 2000-х: идентичность в условиях демодернизации // Русский мир в Центральной Азии: сборник статей и материалов. Выпуск 1. Бишкек. С. 113.
2. Батанова О., 2009 Русский мир и проблемы его формирования : диссертация ... кандидата политических наук : 23.00.04 / Батанова Ольга Николаевна; [Место защиты: Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ]. Москва. 163 с.
3. Жители Центральной Азии стали все чаще знакомиться с новостями на родном языке. 2019-09-12. http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/09/12/feature-01
4. Алтынбаев К. Унижение таджикской журналистки в московском аэропорту вызвало общественный резонанс 2019-10-25. http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/10/25/feature-01
5. Алтынбаев К., 2019. По результатам опросов, российское телевидение теряет влияние на родине и в Центральной Азии. http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/08/22/feature-01
6. Котигоренко В., Рафальський О., 2013. Ідеологічний проект «руського мира» і політичні переваги та уподобання населення українського Донбасу // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса НАН України. № 5. С. 68.

7. «Мы не дураки», – говорят оскорбленные кыргызы российским СМИ2018-09-03 http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2018/09/03/feature-01

8. Немешина Л.Ю., 2007. Русские в Киргизии: этнокультурная и социально-политическая структура // Русский мир в Центральной Азии: сборник статей и материалов. Выпуск 1. Бишкек. С. 53.

9. Об информационной безопасности и евразийском рынке мас с-медиа» 22 октября 2014. <http://sayasat.org/tribune/1040-ob-informacionnoj-bezopasnosti-i-evrazijskom-rynke-mass-medjia>

10. «Русский мир» Казахстана ожидает «зеленых человечков» для наказания казахов за «геноцид». 21/10/2014 <http://CRIME.in.UA>

11. Угрожают ли Казахстану российские СМИ? <http://russobalt.org/forum/topic/524527-ugrozhaiut-li-kazahstanu-rossiiskie-smi/>

12. Этническая карта Казахстана: казахов больше, европейцев меньше, третий мононациональный регион <https://vlast.kz/obsshestvo/32977-etniceskaa-karta-kazahstana-kazahov-bolse-evropejcev-mense-tretij-mononacionalnyj-region.html>

13. Martha Brill Olcott. Will Kazakhstan be Next in Putin's Reintegration Project? <https://carnegie.ru/2014/03/05/>

References:

1. Abdullaev E., 2007. Russky`e v Uzbeky`stane 2000-x: y`denty`chnost` v uslovy`yax demoderny`zacy`y` // Russky`j my`r v Central`noj Azy`y` : sborny`k statej y` matery`alov. Выпуск 1. By`shkek 2007.

2. Batanova O., 2009. Russky`j my`r y` problemy` ego formy`rovany`ya : dy`ssertacy`ya ... kandy`data poly`ty`chesky`x nauk : 23.00.04 / Batanova Ol`ga Ny`kolaevna; [Mesto zashhy`ty: Ros. akad. gos. sluzhby` pry` Prezy`dente RF]. М. 163 s.

3. Zhy`tely` Central`noj Azy`y` staly` vse chashhe znakomy`t`sya s novostyamy` nea rodnom yazyke. 2019-09-12. http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/09/12/feature-01

4. Kanat Altynbaev y` Uny`zheny`e tadjhy`kskoj zhurnaly`stky` v moskovskom aeroportu vyzvalo obshhestvennyj rezonans 2019-10-25. http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/10/25/feature-01

5. Kanat Altynbaev Po rezul`tatam oprosov, rossy`jskoe televy`deny`e teryaet vly`yany`e na rody`ne y` v Central`noj Azy`y` 2019-08-22.

http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/08/22/feature-01

6. Koty`gorenko V., Rafal`s`ky`j O. Ideologichny`j proekt «rus`kogo my`ra» i polity`chni perevagy` ta upodobannya naselennya ukrayins`kogo Donbasu // Naukovi zapy`sky` Insty`tutu polity`chny`x i etnonacional`ny`x doslidzhen` im.I.F.Kurasa NAN Ukrayiny`. 2-13. – # 5 (67). S. 68.

7. «My ne duraky`», – govoryat oskorblennye kyrgyzy rossy`jsky`m SMY` 2018-09-03. http://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2018/09/03/feature-017/

8. Nemeshy`na L.Yu. Russky`e v Ky`rgy`zy`y`: etnokul`turnaya y`socy`al`no-poly`ty`cheskaya struktura // Russky`j my`r v Central`noj Azy`y`: sborny`k statej y` matery`alov. Vypusk 1. By`shkek 2007. S. 53.

9. «Ob y`nformacy`onnoj bezopasnosti` y` evrazy`jskom rynke mas s-medya`» 22 oktyabrya 2014. <http://sayasat.org/tribune/1040-ob-informacionnoj-bezopasnosti-i-evrazijskom-rynke-mass-medjia>

10. «Russky`j my`r» Kazaxstana ozhy`daet «zeleny`x chelovechkov» dlya nakazany`ya kazaxov za «genocy`d». 21/10/2014. <http://CRIME.in.UA>

11. Ugrozhayut ly` Kazaxstanu rossy`jsky`e SMY`?[Elektronny`j resurs] – Rezhym dostupu: <http://russobalt.org/forum/topic/524527-ugrozhaiut-li-kazakhstanu-rossiiskie-smi/>

12. Etny`cheskaya karta Kazaxstana: kazaxov bol`she, evropejcev men`she,trety`j mononacy`onal`nyj regy`on. <https://vlast.kz/obsshestvo/32977-etniceskaa-karta-kazahstana-kazahov-bolse-evropejcev-mense-tretij-mononacionalnyj-region.html>

13. Martha Brill Olcott. Will Kazakhstan be Next in Putin's Reintegration Project? <http://carnegie.ru/2014/03/05/>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.188-210>

УДК: 811.112.2'373

© Олександр Огуй¹,

© Ольга Івасюк²

ХРИСТІЯНСЬКА СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В СЕРЕДНЬОВІЧЧІ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ СИМВОЛА ЯК ГІПЕРЗНАКА

188

У статті системно досліджено християнську символіку кольорів у середньовіччі, а також визначено поняття символу як гіперзнака, що постає репрезентантом якихось понять, ідей чи явищ, звичних для певних спільнот. Встановлено, що суперзнаки КОЛЬОРИ, що реалізовувалися через уявні образи (візії), картини (фрески, мініатюри), одяг і навіть слово, отримали символічний прояв, характерний для християнства. Аргументовано доведено, що у середньовіччі колір був визначальним як станова характеристика для статичного одягу чи його зображення в літературних пам'ятках, а також виступав експресивно-виражальною характеристикою для динамічної літургії як складної динамічної системи різнопланових знаків (образів-ікон, символів та індексів). Загалом символи визначено як складні феномени культури, залежні як від індивідуальної інтерпретації, так і від рівня культурних стереотипів.

Ключові слова: символ, гіперзнак, колір, християнська символіка кольорів, середньовіччя.

Christian Symbolism of Color in the Middle Ages in the Context of a New Concept of the Symbol as a Hypermark

The article focuses on systematic research of Christian colour symbols as well as upon definition of symbol as a hyper sign which represents certain

¹ Доктор філологічних наук, професор кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

² Кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних іноземних мов і перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: o.ivasyuk@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0001-6638-2652>

concepts, ideas or phenomena accepted in some communities. It was pointed out that colours as super symbols, which are realized through certain images (visions), pictures and clothes or even through a word, accepted symbolic use typical for Christianity. It was also proved that in Middle Ages colour defined status in clothes and its depicting in literature. At the same time colour was an expressive characteristic for dynamic liturgy as a complicated dynamic system of different signs (images-icons, symbols and indexes). In general symbols were defined as complicated cultural phenomena depending upon both individual interpretation and upon the level of cultural stereotypes.

Keywords: *symbol, hyper sign, colour, Christian colour symbols, Middle Ages.*

Постановка проблеми. На сьогодні символічне застосування кольорів у сакральній сфері ще не поставало предметом системних досліджень в Україні, окрім поодиноких згадок (Козак, 2002).

Окреслимо теоретичні засади вихідної категорії. Символ (до грец. σύμβολον «знак розпізнавання») – це особливий вид образу, фактично графічний чи словесний знак, формальна презентація якогось феномена (речі чи явища) для позначення його дієвої якості. Іншими словами, символ виступає наочним (не завжди мовним як, наприклад, барва) репрезентантом якихось понять, ідей чи явищ, звичних для певних спільнот. Наприклад, символом християнства постає хрест, що за формою складається з двох перехрещених перекладин, наближених до паличок для видобування вогню. За дуалістичним змістом – це натяк на боротьбу зла й добра, це чуттєвий знак смертних мук, які терпів Христос на хресті для відкуплення гріхів людських, для порятунку їх душ. Форми вираження змінюються – хрест може отримати специфічну форму (напр., трьохлисника, конюшини і т.п.) чи матеріал виготовлення (дерево, метал), проте всеохоплюючий зміст зберігається. Таке протиставлення «символ-предмет: муки Христа на хресті – натільний хрест», що гіпостазує певну частину світу, вказує на відповідні моделі дій у ній. Ужиток певної барви (в межах цієї моделі чи сценарію) здобуває відповідний символічний зміст. Таке протиставлення «символ-предмет: муки Христа на хресті – натільний хрест», що гіпостазує певну частину світу, вказує на відповідні моделі дій у ній. Ужиток певної барви (в межах цієї моделі чи сценарію) здобуває відповідний символічний зміст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням символів, так і не дійшовши «спільного знаменника», займалися ряд видатних філософів, семіотиків, культурологів та лінгвістів сьогодення (С.С. Аверинцев; І.В. Арнольд; Н.Д. Арутюнова; У. Еко; Д. Добровольський; Е. Касіреп; А.Ф. Лосев; М.Ю. Лотман; М.М. Мамардашвілі; А. Пятигорський; С.І. Сичева; Ф.де Соссюр; А. Шафф; Р. Якобсон та ін.). В основі їх досліджень лежать дискусії схоластів (Еріугена; Т. Аквінський; Дунс Скотт), розмірковування романтиків 18-19 ст. (Ф. Шеллінг; Й.Г. Гердер; Й.В. Гете; Ф. Шіллер; Ф. Шлегель та ін.), аналіз філософів та представників інших наук 18-19 ст. (Е. Кант; Ф. Гегель; К.Г. Юнг; Ч. Пірс; М. Костомаров, О.О. Потєбня; Г. Сковорода та ін.). Ще в 1790-х рр., оцінюючи силу телеологічного судження в мистецтві, Еммануїл Кант протиставив раціональному дві грані інтуїтивного сприйняття: схематичне (пряме та демонстративне) та символічне (непряме, емпірично чуттєве і організоване за аналогією). Символ, слугуючи вищою формою пізнання реальності, був для нього фактично носієм ідей прекрасного в мистецтві (Kant, 1793).

— Згодом Карл Г. Юнг (Jung, 1968, 67), формулюючи теорію морально індіферентних архетипів, опираючись на чуттєвість, вважає символ духовним явищем, пов'язаним із високою емоційною енергією.

Символи, що, як правило, виражають абстрактне морально-психічне висловлювання про світ чи стан людства, що не піддається чіткому висловлюванню, проявляються у сфері духовного, особливо релігії. На християнських традиціях ґрунтується числова символіка (3 як Трійця, теологічні чесноти, види розумних істот (люди, ангели та біси), епохи (до закону, при законі та після), священні мови (єврейська, грецька та латинь), 4, чи «вселенськість», як земні стихії (елементи): пори роки, кольори райдуги (з 1300-х рр.), сторони світу, євангелісти та великі пророки). Додаванням чисел 3 та 4 утворюється 7, чи «завершена повнота», як число «вільних мистецтв», християнських чеснот і смертних гріхів, а перемноженням цих же чисел – 12, або ж «повнота вибраних», (кількість місяців, колін Ізраєлевих, учнів-апостолів Христа), звідки 144 (12x12) відповідає числу вибраних (Мень, 2000, 44). За релігійною онтологією, опредмеченому чуттєвому смислу приписується безпосередньо дієва сила (як зцілюючій іконі чи натільному хресту, що має захищати від зла). Ця очікувана дієвість ґрунтується на подієвості – вплетеності у живу тканину дій, що мали своїм наслідком певні події (зцілення) (Тарасенко, 2012,

151). Тому, за неокантіанцем Е. Касіпером (Cassirer, 1995, 2-3), у пізнавальному та в естетичному відношеннях простежується роздвоєння символу (як ключа до природи людини) на інтелектуальне та чуттєве, що фактично виражають (часто мінливий) смисл. Хоча А.Ф. Лосєв (Лосєв, 1993, 635) називає символ лише «субстанційною тотожністю ідеї та речі», на нашу гадку, його варто доповнити чуттєвим аспектом, що дозволяє поєднати форму з інтелектуальним.

Усякий символ охоплює річ, але не зводиться до неї, бо смисл нероздільно сплавлений з образом (як ціле в події), не будучи йому тотожним (очевидно, завдяки участі чуттєвого). Символи фактично існують не як речі, а як чуттєві смисли, тільки в межах інтерпретацій, сформульованих у висловлюваннях за допомогою слів як мовних знаків.

Мова як засіб комунікації є цілісною, голістичною системою, що містить модулярно-фрактальні підсистеми, які завдяки синергійній кооперації перевищують їх сумарні властивості. Символи, організовані в певні підсистеми, постають фракталами (термін Мандельброта), що живуть у мові за своїми законами. Фрактали (до лат. «розривати, переривати») – нерегулярні, нерівномірні фрагменти, що функціонують за своїми законами (Тарасенко, 2012, 93).

Знак, за Ф. де Соссюром (Saussure, 1949), передає діадичне відношення між матеріально-чуттєвим позначуванням (signifiant) та позначеним як загальним смислом (signifée), що сприймається всіма. На думку Чарльза Пірса (Peirce, 1983, 64-66), якої дотримуємося й ми, не менш релевантною (як для лінгвістики, так і семіотики) є третя складова формування знака – sign-maker (мовний продуцент), який вживає знак за певними правилами, завдяки чому практично будується комунікація як висловлення – його сприйняття у межах певного сценарію – активація відповідної схеми – (не)мовне реагування. Ч. Пірс (Peirce, 1983, 66), який виділяє ікони, символи та індекси, відносить символи до іконічних знаків, оскільки їх функціонування ґрунтується на дійсних чи уявних відношеннях подібності.

Основною метою даної статті постає комплексне дослідження застосування суперзнаків КОЛЬОРИ у сакральній сфері християнського середньовіччя.

Виклад основного матеріалу. Саме «sign-maker: творець знака», що через пережитий досвід сплавлює у символі елементи чуттєвого з раціональним, виробляє певні конвенційні схеми у застосуванні

символа (у т.ч. на рівні якості: qualisign, Ch. Peirce). У такий спосіб, на нашу думку, символ виступає щонайменше трикомпонентною структурою, що включає чітко сформований означник, чи позначуване (формально виражений предмет чи явище), нечіткий, часто амбівалентний смисл (означуване) та відповідну лінгвокультуру як «семіотичну зв'язку» (термін Н.Д. Арутюнової) (Арутюнова, 1998, 340), завдяки якій конвенційно об'єднуються різні плани – реальні та уявні. Іншими словами, символ, будучи результатом когнітивно-чуттєвого досвіду на основі пережитих емоційних переживань, постає позначенням певного смислу, що чуттєво сприймається чи уявляється та виконує (в межах певної моделі відповідного сценарію даної лінгвокультури) вказівну та дієву (часто захисну) функції. У всякому творі (як літератури, так і культури) символ, повторюючись, імплікує потрібну систему відповідностей.

192
— У літературному творі символи мають трояке походження. Вони (символ-1) можуть виступати своєрідними метоніміями між поняттями (концептами) і одним із конкретних його репрезентантів (хрест як символ розп'ятого Христа для християнства), що як стійкі номінації, зафіксовані в словниках, традиційно взаємозамінують одне одного, втративши, однак, елемент новизни та оригінальності. Натомість «символ-2» виступає уподібненням двох чи більше явищ (за зовнішністю, розмірами, функцією і т.п.) для роз'яснення сутності одного з них (наприклад, бібл. «будинок, збудований на піску: sand house» чи «срібна ложка: silver spoon» із «Саги про Форсайтів» Голсуорсі). Такий символ, що ґрунтується на асоціативному зв'язку (див. християнську інтерпретацію кольорів) і виражається словом чи словосполученням, є експресивним внутрішньотекстовим феноменом: він використовується в тексті паралельно з поняттям, що його символізує, будучи дистантно віддаленим від нього. Як «символ-3» виступає оказіональна (випадкова) часто повторювана деталь, що вживається у безпосередній близькості з поняттям, символом якої вона буде виступати в подальшому. На нашу думку, утвердження символічного застосування кольорів відбувалося через «символ-3», коли деталь «сніг» стає визначальною для характеристики кольору «білий», який у релігійних текстах фактично постає позначенням безгріховності як «символ-2», чим торується шлях для його лексикографічного закріплення як «символ-1».

Літературний твір постає в християнському середньовіччі однією з форм не стільки мистецтва, як Божественного одкровення, яке, залишаючи митцю можливість самовираження, зберігало силу впливу на простих людей через змістовну сторону творів значною мірою завдяки ретельно символічній мові мистецтва, виробленій протягом століть християнством. Саме християнство, на думку дослідників, за своєю суттю стало чисто виховним, педагогічним рухом, певною морально-релігійною школою людства, спрямованою на самовдосконалення людини зсередини. У цих умовах християнин привчався цілком свідомо відшукувати у всьому, що сприймав, певний символічний зміст, розкладати і групувати ці змісти, віднаходячи в них ієрархію, завдяки чому «навіть у природі шукали символи божественного» (Рубанова, Моторний, 1982).

Культура, що має структуру, подібну на мовну, без мови не існує, тому, існуючи в середовищі знаків, вона набуває знакового характеру. При цьому будь-який символічний зміст такого знака щонайменше амбівалентний, а то і багатозначний, і множинна багатозначність його невичерпна, внаслідок чого кожний інтерпретує мовні та позамовні символи на доступному йому рівні.

193

Як засвідчує подальше дослідження, позамовні символи (хрест; кольори), сигнали (бій дзвонів), індекси (алхімічні значки), мовні знаки (слова як виражальні засоби), що належать до єдиного (християнського, станового, військового) сценарію розгортання моделі, творять (на основі поєднання різних площин) синергійний лінгвокультурний суперзнак, особливо наочний для середньовіччя (наприклад, ХРЕСТ; БІЛИЙ КОЛІР безгріховності тощо). Як всякий знак, проте загальнішого порядку, він має зміст, форму та продуцента – певну лінгвокультуру, що забезпечує відповідну модель його розгортання. Однобічний аналіз – лише мовної чи символічної моделі – губить як чуттєвий компонент, так і синергію взаємозв'язків. Різноміснотні символи, знаки, індекси, сигнали (як поєднання різноміснотних: звукових, зорових, дотикових, кінестичних за проявом форми, змісту та правил вживання мовцем) могли в межах використовуватися в різних моделях, де вони для цієї лінгвокультурної спільноти набували прямого, переносного та символічного застосування.

Символи, часто вирізнені кольорами, мають множинне використання. Так, хрест, центральний релігійний символ християнства, здобував політичне застосування від часів хрестових походів до по-

літичних демонстрацій в Україні (2004). Хрест-свастика виступав символом націонал-соціалізму, «червоний хрест на білому фоні» є знаком недержавної організації Червоного хреста, а чорний хрест – організації, що охороняє могили учасників воєнних змагань. Зразками інших символів, уживаних у релігії та в політиці, є півмісяць на зеленому фоні (символ ісламу та ісламістських організацій). За технікою виконання символи різняться. Для політики відомі символічні зображення «серп і молот» (як символ єднання робітництва та селянства в СРСР), для спорту та техніки – предметні символи «золота медаль» та «зірка Мерседес», у літературі – словесний образ романтизму «голуба квітка» (Новаліса). «Кільце» (як графічний символ вічного повернення) має предметний еквівалент – золотий кільце-обручка як символ одруження), а шлях (як символ перебігу життя) може реалізовуватися графічно та вербально.

194

Отже суперзнак як результат набутих досвідів, часто антогоністичних, щодо застосування символічних схем, постаючи предметом не лише семіотики, а й лінгвістики, теорії мистецтва, культурології, психоаналізу та психології, має вивчатися комплексно, з урахуванням як власної структури, так і функціонування інших суперзнаків, властивих для даної лінгвокультури.

Об'єднання суперзнаків КОЛЬОРИ характеризувалося для середньовіччя активною символічною участю в різних колірних системах як: християнська, літургійна, станово-одежна; геральдична; алхімічна; петрогліфічна; лицарська міннезангу; бюргерська, що були майже не узгодженими між собою.

Як засвідчують археологічні дослідження, через дороговизну багатьох продуктів для переважаючої більшості людей середньовіччя – особливо представників третього – селянського та бюргерського стану – домінували сіро-коричневі кольори матеріалів повсякденного вжитку (меблі та інші домашні речі з дерева, очерету, шкіри та кості) тощо. Оскільки в середньовіччі переважали природні барви сировинних матеріалів та оточуючого середовища, з якими асоціювалися стандартні кольори, то поява інших незвичних, особливо чистих кольорів, що несли додаткове семіотичне навантаження, викликала більшу увагу середньовічного спостерігача.

Зупинимося детальніше на ключових кольорах християнської символіки: білого, чорного, червоного, зеленого, синього (з ураху-

ванням пов'язаних з нею інших знакових систем: літургійної, одержної, художнього зображення тощо).

У середньовіччі, що ґрунтувалося на традиціях античності, склалися певне домінування чотирьох кольорів (розміщених між світлим / білим і темним / чорним): червоного, жовтого/золотого, зеленого та синього, що указували на 4 елементи, 4 характери та всемогутність Космосу – Бога (Linares 2011: 300-301). Така редукція (обмеження) оточуючого різнобарв'я (з безмежними відтінками та їх взаємодіями) до 4 барв мала своєрідним наслідком посилення її символічності в межах колірної схеми, надання їм подвійного протиставленого тлумачення.

Дехто з дослідників вважає, що первісними кольорами, які людина виділила з навколишнього світу, були саме «чорний, темний» і «світлий, білий» (Козак, 2002, 1). На їх основі склалися найпопулярніші культурно-семантичні язичницькі протиставлення, що ґрунтувалися на традиційному протиставленні світла темряві. Світло з давніх часів було символом добра та радості, бо ще печерні люди, денні істоти, «із світанком, звільняючись від нічних страхів і тривоги, покидали свої печери, відчуваючи себе вільніше й незалежніше, отримуючи можливість чітко бачити оточуюче» (Алимпиева, 1976, 23). Життєдайне світло (Аверинцев, 1973, 76) здобуло у такий спосіб позитивну конотацію, а жахаюча темрява – негативну. Тому і в середньовіччі, де панував «культ видимості» (Sichtbarkeit), акцентувалося, що все треба було робити у світлий день: «ходіть, доки є світло, щоб не огорнула вас п'ятьма; бо той, хто ходить у п'ятьмі, не знає, куди йде» (Святе Письмо, Ів. 35).

На цій основі розвинулися християнські універсалиї як символічно-метафоричне протиставлення світла та темряви, що полягає в полярності (а) світла як символа істини, розуму, просвітництва, життя і темряви як символа невігластва, смерті; (б) світла як добра та Христа і темряви як зла та недоброї сили. Недаремно ключову метафору Євангелія складає протиставлення Світла П'ятьмі (Темряві): «І світло у темряві світить; не поїняла його темрява» (Святе Письмо, Ів. І, 5). Функцією світла виступає не лише фізичне, а й духовне просвітлення людей: «Було Світло істинним, котре просвітлює всіляку людину, що приходить у світ» (Святе Письмо, Ів. І, 9). Тому пророцтво Ісаї про народження Ісуса Христа (Святе Письмо, Іс. 9, 1-4) спирається на цю провідну дихотомію: «Народ, що ходить у п'ятьмі, побачить ве-

лике світло, і над тими, що живуть у темній країні, засвітить яскраво». «Преображення Господнє» – це прояв Божественного світла, яке символізують запалювання свічок та світильників у певних частинах літургії.

У православ'ї «Канон утрени» завершується вигуком настоятеля: «Слава тобі, що показав нам світло!», тобто світло сонця, що сходить, і світло істини, бо Ісус сказав про себе: «Я світло світу» (Святе Письмо, Ів. 9,5).

Темрява, що протистоїть світлу, проявляє себе як втілення злого: «Світло прийшло у світ; проте люди більше полюбили пітьму, аніж світло, тому що справи їхні лихі. Бо кожний, хто чинить зло, ненавидить світло і не йде до світла, щоб не стали явними злочини його... А той, хто чинить правду, йде до світла, щоб явні були діяння його, тому що вони в Богові вчинені» (Святе Письмо, Ів. 3,19-21). Протистоячи злу, пророк Ісаїя (Святе Письмо, Іс. 60, 1-3) звертається: «Вставай, хай світає, бо твоє світло приходить, і ясність Господа зійде над тобою! Бо дивись, темрява покриває Царство небесне і пітьма огортає народи; але над тобою сходить Господь, і його величність сяє над тобою». І одяг Христа засяяв, став сліпуче білим (*candida*) на горі Фавор (Святе Письмо, Мк. 9,3), і ангели біля воскреслого Христа були в одязі, білій як сніг (Святе Письмо, Мт. 28,3).

196

Грунтуючись на традиційному протиставленні світла темряві (як білого кольору чорному), розвинулася християнська інтерпретація й решти кольорів. У Біблії як сакральному тексті, особливо важливого для розуміння середньовічної культури, характерним стає використання символіки, де одне із провідних місць займають кольори білого та червоного тону. Білий колір, очевидно, уже до бенедиктинця Руперта із Дойтца (1075-1130/35), став кольором одягу Христа на позначення його безгріховної чистоти та Божественності, а звідти пасхальним символом Воскресіння та нового народження через хрещення. Тому крижми для обряду хрещення мали бути білими, як одяга блудному синові, символізуючи невинність та чистоту, які треба надалі зберігати незаплямованими (Neuheuser, 2011, 731, 736).

Асоціація червоної барви з кров'ю, а звідти з муками та смертю стала чи не найбільш ходовим топосом середньовіччя. Ще Св. Ієронім (347-420), перекладач Біблії, звернув увагу на акт спасіння Христом людства (Neuheuser, 2011, 730), яке він викупив своєю кров'ю (Святе Письмо, Іс. 63,1-2; Еф. 1,7; Євр. 8,14; 12,24; I Петр. 1,2.19). За

пізнішими християнськими міркуваннями, що у віршовій формі запропонував монах Віллірам (?-1085), Христос є кришталево білим і рум'яним. Білий колір є кольором непорочності Ісуса Христа, який непорочно білим народився від пречистої Диви та гріха жодного не вчинив. Червоний же колір виступає символом Божої любові до людського роду, бо Син Божий заради спасіння людства та позбавлення його від гріхів гірко страждав і пролив свою святую кров. Тому Гонорій Регенбурзький (1080-1154) співвідніс червоний колір із кров'ю Христа. Його сучасник – містик-бenedиктинець екзегет Руперт, абат із Дойтца, вважав, що церква звеличена жертвою праведного Авеля і його кров'ю вперше одягнута в пурпур. Він же розглядаючи псалом 51,9, підкреслив необхідність відмивання гріхів, бо за Ісаєю (Святе Письмо, Іс. I, 18): «якщо ваші гріхи червоні як багрянниця, то хай вони стануть білими, як сніг», бо «вони відмиті у крові ягняти» (Святе Письмо, Одкр. 7,14). Тому його монахи, звично одягнуті у чорні ризи, «щоденну чорноту спасенного смутку», мали на свята ходити «у білому радісної звістки про прихід жениха» (Христа), символізуючи «цим білим покровом нове безгрішне життя святих» (Святе Письмо, Neuheuser, 2011, 730, 732).

197

Як бачимо, кольори виявляються комплекснішими, багатошаровішими, ніж мовні знаки – вони здобувають подвійну символіку, включаючи в себе проти-річчя, що, за вченням К. Юнга про символи, іманентно властиве архетипічним праконалаціям та посилює силу психологічної дії (Linares, 2011, 304). У такий спосіб червоне як домінуюча барва має водночас позитивні та негативні конотації: любов – ненависть; життя, сила, оновлення – поранення, смерть; смертний гріх, пекельний вогонь. Тому, за книгою Liber Scievas (1141-1151) бенедектинки-візіонерки Гільдегард з Бінгену (Hildegard von Bingen: 1098-1179), червоне (у негативному відношенні: *malum partem*) також служить для позначення убивства Христа синагогою, а звідти гріхів та згубного пекельного вогню (Knoch, 2011, 797).

Загалом на цій бінарній основі у середньовіччі склалася колір-на триада «чорний – білий – червоний» (Гайдук, 1971), відображена в «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі, що символізувала ритуал ініціації як набуття фізіологічного досвіду. Людина долає три колірні рівні біля воріт Чистилища: білий, що символізує невинність немовляти; червоний: спочатку багрянний (червоний з відтінком чорного) – символ грішного життя, потім власне червоний, що символізує кров,

яка «відбілює», очищає від гріха; білий, який набуває відблиску сьйва, а наступним етапом виступає гармонійне злиття інших кольорів. Тому, за І. Кардігос (Cardigos, 1995, 198), середньовічний образ червоного кольору на білому фоні є втіленням абсолютної краси.

У цій системі символічне значення здобув і зелений колір, найрозповсюдженіший у природному середовищі. Тому біблійні інтерпретації цієї барви обмежуються асоціаціями із зеленню як знаком квітучої та родючої природи (Святе Письмо, Пс. 23,2; 52,10; Єр. 17,8). Під християнським впливом, інтенсивно вираженим засобами латинської мови, зелений колір Гонорій Регенсбурзький (1080-1154) співвідніс із вірою (*viridis fides*) (Neuheuser, 2011, 737). На цій основі, за пізнішим витлумаченням папи Інокентія III (1160-1216), зелене стало літургійною барвою (*color medius*) для позначення усіх несвяткових днів (*dies feriales et communes*), а також інкарнації Христа (*viriditas Christi*). Тлумачення зеленого як біблійної алегорії на позначення нев'яжучості та нездоланності церкви (на основі зазначених псалмів) активно розвивалося в містиці бенедиктинки-візіонерки Св. Гільдегард з Бінгену (1098-1179) та згодом домініканки Св. Мехтгільд з Магдебургу (1207-1282) (Suntrup/Meier-Staubach, 2009).

198

Синій колір виділився уже в оттонсько-салічному Євангелії «Codex Aureus Epternacensis: Золотий Естернаський Кодекс» (1045), де синім ляпісом лазулі малювалися обриси фігур святих, їх одежа та фон (див. Св. Марк та Іоанн, «Majestas Domini: Величність Господа») (Grebe, 2011, 133), чим підкреслювалося їх віднесеність до небесної сфери. На романських фресках 1100 р. з бенедиктинського монастиря Saint-Savin-sur-Gartempe постають типові алегорії, у т.ч. *prudentia* «небесна мудрість», яку символічно виражає, узгоджуючись із тогочасним коментатором Апокаліпсису Бруно із Сенї (Bruno von Segni: 1045-1123), саме гіацинтовий (*hyacinthus*: фіолетово-синій), властивий для відтворення неба, його чеснот (Kottmann, 2011, 243-244). Руперт із Дойтца (107?-1129/35) у книзі "In Exodum" наголосив, що «сине не від світу цього, воно не містить нічого земного, а походить від неба». Очевидно, на цій основі домініканець Дітріх Фрайберзький (1310) згодом визначив уже не три (як у Аристотеля), а чотири базові фарби, додавши до ключових барв (за Аристотелем) саме синій колір. Цей 4-барвний колорит вважав згодом за стандарт і архітектор епохи Відродження Леон Баттіста Альберті (1404-1472), автор «Трьох книг про живопис». Однак серед цих кольорів, що залишаються визнаними

й для пізнішого Ренесансу (див. картини Леонардо да Вінчі), синій колір, не отримавши, на противагу зеленому, повного літургійного вираження, став кольором неба, Раю.

Ці кольори проявилися у перших колірних системах, що мають старозавітне та пізноантичне походження. Старозавітну традицію репрезентували, в першу чергу, одяг та пояси старозавітних священників із фіолетової та червоної пурпури (багряниці), із червоного кармазину та вибіленого полотна (Вихід 25,4). В основі символіки, очевидно, лежали елементи, чи стихії. Якщо Тертуліан (155/65-220/240) поєднував у тлумаченнях червону барву з Марсом, білу – із вітрами Зефірами, зелену – із матінкою Землею, а синю – з небом та морем, то у своїх листах Св. Ієронім (347-420) витлумачив барви як знаки землі (*byssus*), води (*purpurum*), повітря та вогню (*hyacinthus et coccus*). У коментарях до Книги Виходу Св. Беда Вельмиповажаний (672/3-735) та Храбан Мавр (780-856) визначали ці кольори як вираження мікро- та макрокосму безвідносно до нового священства. Беда однак, зазначив, що червоний виступає кольором любові до Бога та до ближнього. Згодом Бруно із Сеньї (1045/49-1123) та Гуго з Св. Віктора (1097-1147) витлумачували кольори через чотири елементи, причому Бруно приписав зелений колір воді. Гонорій Регенбурзький (1080-1154) намагався (як і Бруно з Сеньї) співвіднести барви з певними чеснотами: *niger humilitas*, *albus castitas*, *griseus discretion*, *croceus sapientia*, *viridis fides*, *aerius spes*, *rubeus caritas* : чорний – смиренність; білий – цнотливість; сірий – скромність; жовто-шафрановий – мудрість; зелений – (нев'януча) віра; повітряний – надія; червоний – глибока повага (Neuheuser, 2011, 735-737).

Тому характерним є зв'язок цих кольорів із алегоріями (як скульптурними зображеннями, так і їх літературними описами). На романських фресках 1100 р. із бенедиктинського монастиря у Франції (Saint-Savin-sur-Gartempe) постають типові алегорії, які, за Д. Коттманн, узгоджуються з міркуваннями тогочасного коментатора Апокаліпсису Бруно із Сеньї (Bruno von Segni), який (очевидно, слідом за Св. Ієронімом) символічно використав чотири кольори: «*similiter autem prudentia, justitia, fortitudo, temperantia, quae per hyacinthum, purpuram, coccum, et byssum intelligentur*». За зображеннями, гіацинтовий (*hyacinthus*: фіолетово-синій), властивий для відтворення неба, постає символом *prudentia* «небесної мудрості»; пурпуровий символізує *iustitia* «правосуддя», бо це колір одягу королів і принців,

що мають справедливо управляти своєю державою. Червоний колір (coccus) характеризує fortitudo «хоробрість», бо барва крові уособлює мужність мучеників, що, незважаючи на мученицьку смерть, зберегли християнську віру. Охровий і білий колір землі (byssus) служить для позначення temperantia «зваженості», бо земля є мірою всіх речей (Kottmann, 2011, 243-244).

У тогочасній ірландській агіографії (життєписах святих), що завдяки монахам-ірландцям стала властивою й для німецького середньовіччя, за аналізом наявних матеріалів дослідниками (М.-Д. Грігоре; К. Стеркс та ін.), святі мученики характеризувалися білими, червоними та синіми барвами (Grigore, 2011, 686). «Білими» вважалися ті мученики, що через віру жили в засланні, позбавлені свого суспільного та правового середовища; «червоні мученики» померли кривавою смертю за прикладом Христа чи його апостолів, а «сині мученики» несли спокуту цнотою та постом. За візіонерськими видіннями 12-14 ст., описаними в книзі про чудеса Святої Віри (*“Liber Miraculorum”*, 12 ст.), постають інші колірні візії: до монастирської церкви Шлеттштадт буцімто підійшли «пілігрими, одягнуті в білі одежі» (*homines albes vestibus induti*), якими виявилися душі праведників, що прожили своє життя в цноті, та «військові, які мали червоних коней та одягу» (*milites qui rubeos equos et vestes habebant*). Ці «червоні вершники» виявилися душами грішників, які загинули в боях без прощення. Такі душі, за поясненнями, були приреченими за порушення Божих і людських законів до вічного вогню. За іншими видіннями, на вершині з'являлися то білі, то червоні прапори (*nunc alba, nunc rubea*: 1210). За третім видінням (1091), душі армії грішників носять червону зброю, що палає вогнем (*quos quasi flamanti corpore rubere intueris*: таку червону, начебто вона горіла вогнем). Натомість душі праведників одягнута в білу одягу набожності з червоними туніками як знаком їх насильницької мученицької смерті (*vestibus albis indutis ac purpureis stolis insignitis*) (Grigore, 2011, 686-689).

Надзвичайно важливу роль відігравали барви у середньовічній літургії, що як прилюдне поклоніння та достойна жертва Богу складала собою певну послідовність читань, співів, молитов латиною, поєднану за певними правилами в цілісну динамічну виставу, багату на форму та колірні матеріали. За «Статутом» св. Бенедикта (6/11 ст.) літургія, названа «Opus Dei: Божою справою», була головною діяльністю в житті монастирських громад. Вона мала відмінності за ти-

пами (євхаристія, таїнства, монастирські часи, помазання королів), за релігійними святами (Різдво, Великдень, Трійця; дні святих угодників) і відбувалася «по часах»: о 2.30 ченці вставали на всеношну, о 6.00 служили заутреню, першу годину о 6.40, третю годину о 8.00, шосту годину о 12.00, дев'яту – о 13.30, перше повечір'я – 16.15, а друге повечір'я – о 18.15. На думку мирян середньовіччя, Бог особливо прихильно вислуховував молитви ченців, що стали посередниками між Ним та їхніми покровителями зокрема і грішним суспільством у цілому.

Організовані в складну символічну систему елементи літургії додатково маркувалися певними сигнальними знаками: збільшенням чи зменшенням числа текстів і молитов, спрощенням чи святковим ускладненням співів, змінами олтаря: збільшенням чи зменшенням його прикрас (у т.ч. свічок, квітів), зміною числа прислужників біля олтаря, додатковою участю хору чи присутністю вищого священства (Neuheuser, 2011, 728). Попри те, незалежним від літургії залишався фіолетовий одяг єпископів, червоний одяг кардиналів та колірні накидки різних орденів: білий плащ із червоним хрестом храмовника; чорний плащ із білим роздвоєним мальтійським хрестом іоанніта-госпітальєра (Neuheuser, 2011, 728-748).

Фіолетовий колір – сьомий, останній колір видимого спектру, що утворюється поєднаннях двох крайніх протилежних кольорів – червоного та синього, тобто початком та кінцем світлового спектру. Цим фіолетовий колір відповідає висловлюванню Христа: «Я єсь Альфа і Омега, Початок і Кінець, Перший і Останній» (Відкр. 22, 13), символізує присутність усіх Іпостасей Святої Трійці в хресному подвигу Христа, тому як знамення вищої духовності вживається для архієрейської мантиї. У такий спосіб єпископ, отримуючи ще й аметистового перстень фіолетового кольору, начебто вдягається в хресний подвиг Небесного Архієрея, образом і наслідувачем якого єпископ постає в земній Церкві (Одеяння, 1983,155).

Літургія, вироблена в ранні християнські часи та відшліфована в монастирях за «Статутом» св. Бенедикта (480-545), здобула своє інтенсивне застосування за правління Карла Великого (768-814), який, за біографією Ейнгарда, присвячував їй багато часу. Використання певного одягу та убранства для месс ставало все більш залежним від витлумачення барв, що у 12 ст. зазначив ще Бруно з Сеньї (1045/49-1123) : *si autem alterius coloris tunica fuerit, sit et alterius significationis:*

якщо одяг має іншу барву, то в основі барви лежить інше обґрунтування (Neuheuser, 2011, 734). Сікард Кремонський (1155-1215) вважав, що для Паски ключовою барвою є біла, властива для одягу ангела, присутнього на момент Воскресіння, а для Трійці – червона барва як ті вогняні язички, що зійшли на апостолів. За православною традицією, відмінною від римо-католицької, на Різдво священники мають білий одяг, а на Зелені свята (Трійця) одягнуті в зелене, що є поєднанням синього кольору Святого Духу та золотого кольору Сина Божого).

Літургіст Іоанн Белет (1135-1182) описував звичну для середньовіччя традицію на Різдво та Великдень розміщувати перед антипендієм (престолом) червоне, біле та чорне полотно, яке після читань видаляли: спочатку після першого читання забирали верхнє чорне, вживане на ознаменування «Віку перед законом», а потім біле після прочитання тексту «Вік під законом», а після текстів про «Вік милості» забиралося і червоне полотно, після чого відкривався вид на прикрашений престол, оскільки через страждання Христа з'явився доступ до «Свята святих» (ad Sancta Sanctorum). На збереження цієї традиції і згодом – через 100 років – указав Дуранд з Менде (1230-1296) (Neuheuser, 2011, 737).

У такий спосіб з 11-12 ст. у літургії розпочав канонізуватися колір, який наближався до колірної палітри райдуги, яка була дарована Богом Ною як символ «завіту вічного між Богом і між землею» (Святе Письмо, Бут. 9,16). Число «7» кольорів райдуги вважається глибоко символічним, бо утворюється додаванням чисел 3 та 4, що відповідають Трійці та Чотириєвангелії. Воно відповідає не лише числу «вільних мистецтв», а кількості таїнств, християнських чеснот і смертних гріхів. Наявність у кольорах райдуги трьох непохідних і чотирьох похідних барв корелює з уявленнями церкви про нествореного Бога в Трійці і створеного Ним світу (Одеяння, 1983,153).

Самі ж літургійні колірні канони, за аналізом дослідників, не стільки уклали, як, користуючись попередніми набутками, у 1196 р. творчо скомпільовав діяльний Лотар із Сеньї, який став папою Інокентієм III (1198-1216). У своїй ключовій праці “De missarum mysteriis” (1196?) він визначив кольори основні (principales colores: білий, червоний, чорний, зелений) та додаткові (secundum proprietates dierum; caeteri: пурпурний, фіолетовий, яскраво-червоний, жовтий), що доповнювали основні. За його міркуваннями, до червоної барви слід було до-

включати синю, до чорної фіолетову, до зеленої жовту тощо. Опіраючись на старо- та новозавітні традиції, Інокентій III співвідніс білу барву зі святами Різдва, Водохрестям, Різдва Івана Хрестителя, Вознесінням Господнім та Чистим четвергом.

Для Чистого четверга, за православними канонами, всупереч католицькій білій барві, колір риз темно-червоний, хоча олтар залишається чорним, а на престолі лежить біла пелена.

Згідно колірних канонів, встановлених папою Інокентієм III, червона барва мала припадати на свята апостолів та мучеників, Головосіки та на Трійцю. Чорна барва відносилася до траурних днів, часу посту та до мес за померлих, а зелена – до будних днів. У наступній праці “De quadriparta specie nuptiarum” він підтвердив, що зміст свят співвідноситься з певними барвами, тобто колірні канони виражають відповідні чесноти церковних свят як їх якості (*vestes ecclesiae sunt virtutes*). Ці праці, що завдяки папству Інокентія III утвердилися в римо-католицькому світі, цілими пасажами цитував у нормативному “Rationale divinarum officiorum” єпископ-літургіст Вільгельм Дуранд Старший (1230-1296), який із певними доповненнями практично перейняв символіку літургійних кольорів папи (*color medius*), уживані для одягу священнослужителів та церковних речей. Цей колірний канон (*flores diversi coloris*) фактично перезатвердився рішеннями (Missale) Тридентинського собору (1570) (Neuheuser, 2011, 740-743).

203

У православній традиції традиційний траурний чорний колір риз замінюється у час святкування Великодня на білий (як символ Божественного світла, що засяяло із Гробу Воскреслого Спасителя), змінюючись під час пасхальної літургії на червоний колір (як символ Любові Господньої до роду людського) (Одеяння, 1983, 153-154).

На противагу католицькій колірній системі православ'я визнає для риз такі барви: біла, червона, оранжева, жовта, зелена, голуба, синя, фіолетова, чорна (Одеяння, 1983, 149), тобто фактично всі барви сонячного спектру, білу та чорну барву (див. тлумачення Бл. Сімеона, архієпископа Солунського, 15 ст.).

На православних іконах Богородиця, як правило, у темно-синіх ризах (символ небесної чистоти та духовної енергії), а на плечах пурпурове (темно-вишневе) покривало, накидка басилевсів-царів. Іконопис кольором покривала фактично вказував, що Богоматір є Царицею Небесною (Одеяння, 1983, 154).

Зелений колір означає, що духовний подвиг подвижників, умертвляючи гріховні начала людської волі, не умертвляє самої людини, а оживляє її поєднанням із Царем Слави (жовта барва) і благодаттю Духа Святого (голуба барва) до життя вічного (Одеяння, 1983,156).

204 — Попри це, навіть папа Інокентій III не вважав свій колірний канон примусово-обов'язковим, а лише рекомендаційним. Це й підтверджує дослідження Ю. Берша (Barsch, 2011, 749-766) щодо регіонального ужитку барв у середньовічній Німеччині, проведене на матеріалі середньовічних літургійних книг, книг типу «*Libri ordinarii: служебники*» і описів хорів 1300-1500 рр. За цією працею, у святкові дні пізнього середньовіччя, як правило, відбувалася зміна одягу та полотен. На першу мессу Різдва храм прикрашали орнатом золото-зеленим, на другу – білим, а на третю – біло-золотим (*in auroga*). Хоча на увесь пасхальний тиждень папа Інокентій рекомендував розміщувати чорний траурний колір, проте на вербну неділю у середньовічному Майнці (як і у більшості німецьких міст) на процесії застосовували червоні клейноди – символи смертних мук Христа, а на завершальну мессу – білі як символ чистоти та невинності. Червоними були клейноди і в чистий четвер як символ страждань Христа (хоча папа рекомендував на освячення оливи користуватися білими). Хоча чорна п'ятниця мала б начебто характеризуватися чорним, у середньовічній Німеччині панували червоні кольори страждання Христа. На Великдень червоні покрови змінювали золото-зеленими, а згодом – під час євхаристії – золотисто-білими. Таке чергування символічних кольорів, на нашу думку, не лише відтворювало динаміку прихованих за цим подій, а й спонукало віруючих, яким були відомі ця символіка, активно співпереживати.

Чи не найбільше у середньовіччі символічність була визначальним принципом для живопису та книжкової мініатюри. Середньовічні митці (в майстернях чи в монастирських, чи в бюргерських) зберігали традиції, орієнтувалися на певні правила, на книги кольорних взірців, створювали картини, упорядковані за певними типами та регіональними школами. Цей конвенційний, умовно-договірний підхід стосувався фарб (як правило, темпері), що мали не стільки зображальну, як змістову функцію, відхиляючись від природного забарвлення (як, наприклад, сині коні). Темпера, уживана ще у єгипетських фресках, ґрунтувалася на застосуванні емульсії з перетертих природних барвників-пігментів та скріплюючого яєчного жовтка (чи

казеїну), що надавали картині певної матовості.

Ґрунтовка, як правила, накладалася без переходів, тіла зображено безтілесно – без взаємодії світла та тіні, без колірного переходу, обриси залишалися лінійними, малюнок плоским, необ'ємним (у порівнянні з ренесансною пластикою та просторовою перспективою); замість монохроматичних переходів домінують контрасти чотирьох кольорів: червоного, жовтого/золотого, зеленого та синього, їх спочатку небагатьох відтінків, що указували на 4 елементи, 4 характери та всемогутність Космосу – Бога (Linares, 2011, 300-301). Така редуція (обмеження) оточуючого різнобарв'я (з безмежними відтінками та їх взаємодіями) до 4 барв була, як уже зазначалося, своєрідним наслідком посилення її символічності в межах колірної схеми, надання їм подвійного протиставленого тлумачення.

У 15 ст. розпочалася відмова від колірно-символічного мислення, значною мірою зумовлена новими технологіями виробництва барвників (у т.ч. і книгодрук, для якого було використано і папір, і дешевші фарби, і лінії для гравюр, що зменшило застосування барв у книгах). Значною мірою цьому сприяло й утвердження неоплатонівської традиції, де замість домінування пост-аристотелівського кольору, найважливішим залишалось світло, його рух, що спонукало до ствердження просторового зображення в дереворитах та мідних гравюрах.

У живописі, замість темпері, утвердилося масло, що дозволяло змішувати барви, наближаючись до їх природних взаємопереходів. Ствердження нових ідеалів естетичності, а звідти й реалістичне зображення, вимагало навернення до природної барви, що фактично означало відмову від попередньої символічності (Linares, 2011, 305-309). Зміна технологій та техніки у 15 ст. (утвердження масла замість темпері; заміна чотирибарвних мініатюр на лінійні гравюри у книгодруці) та зміна світогляду (антропоцентричність Ренесансу замість Богоспрямованості готики) призведуть до істотного зменшення подальшого символічного застосування барв.

У Ренесансі ці дві системи ще взаємодіятимуть, що засвідчує, наприклад, відома «Мадонна у гроті» Леонардо да Вінчі, який зобразив одержі святих чотирма чистими символічними барвами, а сам грот – найвитонченішим змішанням різнобарвних кольорів, максимально наближених до природи. На цій основі уже в бароко 17 ст. остаточно перемаже натуралістична тенденція.

Висновки. Як бачимо, об'єднання суперзнаків КОЛЬОРИ, що реалізувалися через уявний образ (візію), рисунок, картини (фрески, мініатюру), одяг і навіть слово, отримало символічний прояв, характерний для сценарію «ХРИСТИЯНСТВО».

Колір був визначальним як станова характеристика для статичного одягу чи його зображення в літературних пам'ятках, так і експресивно-виражальна характеристика для динамічної літургії як складної динамічної системи різнопланових знаків (образів-ікон, символів та індексів). Позначення кольору в літературних пам'ятках, поза сумнівом, зазнають символічного впливу.

Загалом кольори виявляються комплекснішими, багатшаровішими, ніж мовні знаки, тому що вони здобувають подвійну символіку.

Отже, доходимо до висновку, що алегорії, як і символи, - складні феномени культури, залежні і від індивідуальної інтерпретації, і від рівня культурних стереотипів, тим паче, що середньовічне мислення було більше асоціативним, платонічним, ніж причинно-наслідковим, аристотелівським. Символ же постає позначенням певного смислу, що чуттєво сприймається чи уявляється та виконує (в межах певної моделі відповідного сценарію даної лінгвокультури) вказівну та дієву (часто захисну) функції. У всякому творі (як літератури, так і культури) символ, повторюючись, імплікує потрібну систему відповідностей. Водночас він може виступати суперзнаком, тобто результатом набутих досвідів, постаючи предметом не лише семіотики, а й лінгвістики, теорії мистецтва, культурології, психоаналізу та психології.

Джерела та література:

1. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / повний переклад, здійснений за оригінальними єврейським, арамейським та грецьким текстами. 1992. Укр.бібл. товариство: Ukrainian Bible 63 DC.
2. Аверинцев, Сергей. 1973. "Золото в системе символов ранневизантийской культуры." Византия. Южные славяне и Древняя Русь. Западная Европа: Искусство и культура: Сб. статей в честь В.Н.Лазарева: 46-47.
3. Алимпиева, Роза. 1976. "Семантическая структура слова «белый»." Вопросы семантики: Сб. науч.тр., Ленингр.ун-т. 2.: 13-27.
4. Арутюнова, Нина. 1998. Язык и мир человека. Москва: Школа «Языки Русской культуры».

5. Гайдук, Виталий. 1971. “К вопросу о цветовой символике «Божественной Комедии» Данте.” Дантовские чтения: 174-180.

6. Козак, Тетяна. 2002. “Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження).” Дис. ... канд. філол. наук, Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова.

7. Лосев, Алексей. 1993. Очерки античного символизма и мифологии. Москва: Наука.

8. Мень, Александр. 2000. Исагогика. Ветхий завет. Курс по изучению Священного Писания. Москва: Наука.

9. Одежания духовенства. 1983. Т.4. у Настольная книга священнослужителя. Москва: Изд-во Моск. Патриархии: 110-156.

10. Рубанова, Галина, та Володимир Моторний. 1982. Історія зарубіжної літератури : Середні віки та Відродження. Львів: Вища школа.

11. Тарасенко, Владислав. 2012. Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания. Москва: Либроком.

12. Barsch, Jürgen. *Farbiger Gottesdienst*. 2011. “Zur Bedeutung der liturgischen Farbe in Vollzug und Wahrnehmung der Liturgie im Mittelalter“. *Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg*. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009. 207

13. Cardigos, Isabel. 1995. *In and Out of Enchantment : Blood Symbolism and Gender in Portuguese Fairy-tales*. Helsinki : Academia Scientiarum Fennica.

14. Cassirer, Ernst. 1995. *Symbol, Technik, Sprache: Aufsätze aus den Jahren 1927-1933*. Hamburg: Phil. Bibl.

15. Grigore, Mihai-D. 2011. „Weiße Pilger, rote Verdammte. Farben und Heilsordnungen am Beispiel der mittelalterlichen Hagiografie“. *Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg*. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

16. Jung, Carl Gustav. 1968. *Der Mensch und seine Symbole*. Olten.

17. Kant, Immanuel. 1793 *Kritik der Urtheilskraft*. Berlin.

18. Knoch, Wendelin. 2011. „Visionäre Farbigkeit. Anmerkungen zum Liber Scivias der Äbtissin Hildegard von Bingen (1098-1179)“. *Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg*. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

19. Kottmann, Delia. 2011. „Farbliche und ikonographische Auswahl im Apokalypsezyklus Saint-Savins“. *Farbe im Mittelalter. Materialität –*

Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

20. Linares, Marina. 2011. „Kunst und Kultur im Mittelalter. Farbschemata und Farbsymbole“. Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

21. Neuheuser, Hanns Peter. 2011. „Auf dem Weg zum liturgischen Farbenkanon. Die Farbenbedeutung im liturgischen Zeichensystem des Mittelalters“. Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

22. Peirce, Charles S. 1983. Phänomen und Logik der Zeichen. Frankfurt (M.).

23. Saussure, Ferdinand de. 1949. Cours de linguistique générale. Paris: Payot.

208 — 24. Suntrup, Rudolf, Meier-Staubach, Christel. 2009. „Farbenbedeutung im Mittelalter: grün“. Farbige Mittelalter?! Farbe als Materie, Zeichen und Projektion in der Welt des Mittelalters. 13. Symposium des Mediävistenverbandes 1.-5. Bamberg. März. – In: www.farbige.mittelalter.de

References:

1. Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu / povnyi pereklad, zdiisnenyi za oryhinalnymy yevreiskym, aramiiskym ta hretskym tekstamy. 1992. Ukr.bibl. tovarystvo: Ukrainian Bible 63 DC.

2. Averintsev, Sergey. 1973. “Zoloto v sisteme simvolov rannevizantiyskoy kulturyi.” Vizantiya. Yuzhnyie slavyane i Drevnyaya Rus. Zapadnaya Evropa: Iskusstvo i kultura: Sb. statey v chest V.N.Lazareva: 46-47.

3. Alimpieva, Roza. 1976. “Semanticheskaya struktura slova «belyiy».” Voprosy semantiki: Sb. nauch.tr., Leningr.un-t. 2.: 13-27.

4. Arutyunova, Nina. 1998. Yazyik i mir cheloveka. Moskva: Shkola «Yazyiki Russkoy kulturyi».

5. Gayduk, Vitaliy. 1971. “K voprosu o tsvetovoy simvolike «Bozhestvennoy Komedi» Dante.” Dantovskie chteniya: 174-180.

6. Kozak, Tetiana. 2002. “Leksyko-semantychna hrupa sliv, yaki poznachaiut kolir u nimetskii movi (diakhronichne doslidzhennia).” Dys. ... kand. filol. nauk, Odeskyi nats. un-t im. I.I. Mechnykova.

7. Losev, Aleksey. 1993. Ocherki antichnogo simvolizma i mifologii. Moskva: Nauka.

8. Men, Aleksandr. 2000. Isagogika. Vethiy zavet. Kurs po izucheniyu Svyaschennogo Pisaniya. Moskva: Nauka.

9. Odeyaniya duhovenstva. 1983. T.4. u Nastolnaya kniga svyaschennosluzhitelya. Moskva: Izd-vo Mosk. Patriarhii: 110-156.

10. Rubanova, Halyna, ta Volodymyr Motornyi. 1982. Istoriia zarubizhnoi literatury : Seredni viky ta Vidrozhennia. Lviv: Vyshcha shkola.

11. Tarasenko, Vladislav. 2012. Fraktalnaya semiotika: «slepyie pyatna», peripetii i uznavannya. Moskva: Librokom.

12. Barsch, Jürgen. Farbiger Gottesdienst. 2011. "Zur Bedeutung der liturgischen Farbe in Vollzug und Wahrnehmung der Liturgie im Mittelalter". Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

13. Cardigos, Isabel. 1995. In and Out of Enchantment : Blood Symbolism and Gender in Portuguese Fairy-tales. Helsinki : Academia Scientiarum Fennica.

14. Cassirer, Ernst. 1995. Symbol, Technik, Sprache: Aufsätze aus den Jahren 1927-1933. Hamburg: Phil. Bibl.

15. Grigore, Mihai-D. 2011. „Weiße Pilger, rote Verdammte. Farben und Heilsordnungen am Beispiel der mittelalterlichen Hagiografie“. Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

16. Jung, Carl Gustav. 1968. Der Mensch und seine Symbole. Olten.

17. Kant, Immanuel. 1793 Kritik der Urtheilskraft. Berlin.

18. Knoch, Wendelin. 2011. „Visionäre Farbigekeit. Anmerkungen zum Liber Scivias der Äbtissin Hildegard von Bingen (1098-1179)“. Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

19. Kottmann, Delia. 2011. „Farbliche und ikonographische Auswahl im Apokalypsezyklus Saint-Savins“. Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

20. Linares, Marina. 2011. „Kunst und Kultur im Mittelalter. Farbschemata und Farbsymbole“. Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

21. Neuheuser, Hanns Peter. 2011. „Auf dem Weg zum liturgischen Farbenkanon. Die Farbenbedeutung im liturgischen Zeichensystem des Mittelalters“. Farbe im Mittelalter. Materialität – Medialität – Semantik. Akten des 13. Mediävistenverbandes in Bamberg. Berlin. Vom 1. bis 5. März 2009.

22. Peirce, Charles S. 1983. Phänomen und Logik der Zeichen. Frankfurt (M.).

23. Saussure, Ferdinand de. 1949. Cours de linguistique générale. Paris: Payot.

24. Suntrup, Rudolf, Meier-Staubach, Christel. 2009. „Farbenbedeutung im Mittelalter: grün“. Farbiges Mittelalter?! Farbe als Materie, Zeichen und Projektion in der Welt des Mittelalters. 13. Symposium des Mediävistenverbandes 1.-5. Bamberg. März. – In: www.farbiges.mittelalter.de

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.211-220>

УДК: 811.111'42:32(71)(092)

© Зоя Куделько¹

ПОЛІТИЧНІ ПРОМОВИ ДЖАСТІНА ТРЮДО: ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО УСПІХУ

Стаття досліджує зв'язок політичного успіху з умінням політика передавати свою основну ідею вербально, володіти мистецтвом переконувати аудиторію, знаходити зв'язок з нею на прикладі політичних промов прем'єр міністра Канади Джастіна Трюдо. Ефективність політичних промов Джастіна Трюдо досягається певними загальними характеристиками: довірою слухачів, істинністю проголошеної інформації, пристрасністю промовця та хронометражем доповідей. Якщо оратор не викликає довіри аудиторії, це означає, що його повідомлення не буде сприйнято, не вплине на реципієнтів: чим більше довіри, тим більший ефект. Промова вважається переконливою і ефективною, якщо вона передає істину і сенс, а не просто наповнена вишуканими засобами мови та має бездоганний стиль. Промова повинна виражати причину і мету, яку потрібно досягти. Ефективна доповідь відображає поточний момент, пов'язана з контекстом і відповідає вимогам сьогодення. Виголошуючи промову доповідач повинен вірити всій інформації, яку він розкриває своїй аудиторії. Спікери повинні любити людей, з якими вони розмовляють, а їхні виступи повинні бути наповнені пристрасстю та довірою, бути автентичними та щирими. Промовам Джастіна Трюдо притаманні всі названі вище риси. Для досягнення цих характеристик в його політичних промовах використовуються різні мовні засоби. У статті дослідженні лінгвостилістичні особливості політичних виступів Джастіна Трюдо, де він активно використовує різні лінгвостилістичні засоби створення експресивності. На синтаксичному рівні це синтаксичний паралелізм, емфатичні конструкції, інверсія; на лек-

211

¹ Кандидат філологічних наук, завідувачка кафедри сучасних іноземних мов та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: z.kudelko@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0002-3331-6154>

сичному рівні лексичні повтори, епітети, метафора, метонімія, гіпербола, антитеза, аналогія, використання займенників, пасивного стану та мовне перекодування. Використання різних типів мовних засобів робить виступи прем'єр міністра емоційними, образними і таким, що запам'ятовуються, високий ступінь експресивності дозволяє ефективніше впливати на свідомість аудиторії і отримувати передбачуваний відгук.

Ключові слова: прем'єр міністр Канади Джастін Трюдо, довіра, істина, пристрасть, хронометраж, метафора, метонімія, антитеза, аналогія, мовне перекодування.

Justin Trudeau's Political Speeches: a Study of Political Success

212 — *The article explores the cohesion of political success and the ability of a politician to convey his or her core idea verbally, politician's skill to persuade an audience, to find a connection with it. The study is based on the political speeches of the Prime Minister of Canada, Justin Trudeau. The effectiveness of Justin Trudeau's political speeches is accomplished by certain general characteristics: listeners' trust, truth of the proclaimed information, speaker's passion and timing of the reports. Various linguistic means are used to achieve these characteristics in his political speeches: metaphor, metonymy, antithesis, analogy, etc.*

Keywords: Canadian Prime Minister Justin Trudeau, trust, truth, passion, timing, metaphor, metonymy, antithesis, analogy, code-switching.

Problem statement. Political success and political speaking are integral and inseparable. The skills of conveying your main idea, the art of persuading the people, the ability to find connection with the public are pivotal factors that stipulate successful political speech. And the language, mainly its strategies, used in political speeches, how effectively they are operated by politicians to lure supporters to their side (Charteris-Black 2011, 2013) and the way of speaker's presenting are of vital significance. The speeches are primarily prosperous not because they are true and correct, instead their success depends how valid their arguments are for the audience (Kulo, 2009). Being a brilliant speaker Justin Trudeau, the Canadian Prime Minister, is aware and armed with all the strategies of an eloquent speaker to impose certain values, his convictions and ideas on the recipients. His originality, persuasive language of his speeches, rhetorical strategies and motivation of using different linguistic means are the main focus of this

analysis. The aim of this study is to distinguish rhetorical devices and uncover implicit statements in Justin Trudeau's political speeches used to find rapport, support and public response in favor of his policy. The topicality of this study is stipulated by revealing of the rhetoric and linguistic strategies used by Justin Trudeau to convey the ideas he wants to share and the ways he persuades the audience.

The domain of political speeches, the art of their making and the impact they can produce on the receivers have been explored by Steven A. Beebe and Susan J. Beebe (Steven A. Beebe and Susan J. Beebe 2006). The concept of language and politics is of particular interest in research of Chilton and Schäffner (Chilton and Schäffner 2002). They investigate the relationship and interaction between these two categories, the ways the language can facilitate gaining of political success. J. Charteris-Black (Charteris-Black 2011) studies the significance of language in the political speeches, the way it defies or strengthens predominant social and political attitudes. Adrian Beard explores some common linguistic features characteristic for all political speeches. A political speech is not necessarily a success because of correctness or truth, rather it may be a matter of presenting valid arguments (Beard 2000, 18).

213

If a politician mastered the art of delivering political speeches he is paving right way to the political Olympus, to achieve his political goals. The person who conquered this highest peak is Justin Trudeau. It was he who led his party to victory on October 19, 2015, winning a majority government with seats in every province and territory across the country. He was sworn in on November 4, 2015.

As Prime Minister, Justin leads a government that works hard every day to build an economy that works for the middle class and people working hard to join it. His team is focused on creating new jobs, fostering strength out of Canada's rich diversity, fighting climate change, and achieving reconciliation with Indigenous Peoples. A proud feminist, Justin appointed Canada's first gender balanced Cabinet. And by all means Trudeau is an eloquent speaker possessing all the techniques and strategies of an excellent orator.

Obviously evaluating the effectiveness of a speech is a subjective endeavor. What one calls political suicide, another calls a strong stand of integrity. What one calls passionate, another calls bombastic (Eric Geiger, 2016).

Eric Geiger distinguishes some common characteristics to a great presentation: trust, truth, timing and passion.

If a speaker does not inculcate credibility in audience it means that his message is not going to be comprehended. His message will influence recipients if they really trust him: the more trust, the bigger the effect. And vice versa it does not matter how significant a speaker's idea is if there is no trust it will be unheard by the audience. Or perhaps you have observed two very similar messages where one is received while the other is rejected. Often the difference between a message being received or rejected is simply trust (Eric Geiger, 2016). Trudeau evokes this trust by building up the bond between him and the audience, for instance in his speech on June 14, 2019, broaching the subject of environmental pollution, he underlines that it is his team who helps him and he is its part, he mentions him being a Dad which again makes him an ordinary man who lives next door to you and gives examples demonstrating horrors of plastic pollution: "Plastic pollution is a global challenge.

214

— You've all heard the stories, and seen the photos. And to be honest, as a dad, it's tough trying to explain this stuff to my kids.

How do you explain dead whales washing up on beaches around the world, their stomachs jam-packed with plastic bags?" (Justin Trudeau, June 14, 2019)

A message is considered to be persuading and forcible if it conveys truth and sense, not just possessing flowery means of speech and refined style. It has to bear some reason and goal to be achieved. "For a message to be powerful and effective, it must not only be delivered by a passionate person with credibility (trust), but there also must be truth and logic in the message" (Eric Geiger, 2016).

"Plastic pollution is becoming a real challenge.

The biggest culprits are single-use plastics – things like plastic grocery bags, coffee lids, and plastic bottles. We all know that these things are easy to produce, and even easier to throw away.

Canadians have taken notice of this trend, and spoken up – they're tired of seeing their beaches and their parks littered with plastic waste. They're tired of plastic garbage lining our streets and our shorelines." (Justin Trudeau, June 14, 2019)

A productive message keeps up with the current moment and the background. It has to be related to the context and meets the requirements of the present and therefore to be understandable, simple and clear. Being

aware of one of the most pressing environmental issues of today: plastic pollution, Trudeau made the so-called Plastics announcements: introducing Strategy on Zero Plastic Waste in the fashion it awakes resonance and convince people to actively participate.

Delivering a message a speaker must really believe all the information he reveals to his audience. Speakers are supposed to love the people they are talking to and make their speeches being filled with passion and credibility, they must authentic and sincere and their speeches have to be thought-provoking and they should know how to tug the audience's heart-strings. "My friends, I want to be able to give my kids the experience I had growing up – swimming in clean water, exploring our parks, and enjoying the great Canadian outdoors.

As the home of the longest coastline in the world, and one-quarter of the planet's fresh water, Canada has a responsibility to reduce plastic pollution.

Imagine some of your greatest memories – maybe you're camping or cottaging, canoeing or fishing. Now imagine those memories punctuated by dead birds or fish. Or maybe a pile of coffee cup lids and shopping bags, covering the ground or floating all around you.

That's the reality for our kids, if we don't act now. If we want to let our kids be kids, we have to ensure that the environment they're playing in is clean and safe.

That's what today is all about" (Justin Trudeau, June 14, 2019).

Any political speeches are made by using strategies of persuasion to impose certain moral and ethical values on people. Political speeches are not primarily prosperous because they are correct or true, instead their success depends how valid are the arguments they contain.

In this study I would like to emphasize such rhetorical strategies as metaphors, metonymies, analogies, pronouns, the active or passive voice of transitive verbs, soundbites, and contrastive pairs used to convey certain views. Speaker's ideas and ideologies need be expressed through language so that they find reflection and response in the minds of those who may read or hear a speech afterwards in the media. Words and expressions are used or omitted to influence meaning in different way. What is more, political speeches are composed by a team of professional speech writers who are experts in the use of persuasive language. Adding rhetorical devices to a pre-composed speech may be of crucial importance.

Successful political speaker must appeal to attitudes and emotions that are already within the listeners. When the listeners perceive that their beliefs are understood and supported the speaker has created connections to the policy that they wish to communicate. Putting forward his arguments a speaker has to communicate at an emotional level and take outlooks which are morally correct. Besides, the listener must perceive that the arguments are relevant for this issue. It is surely a combined use of rhetorical strategies which bring a political speech to success. Therefore it is interesting both to consider their interaction and each of them individually.

A metaphor is a figure of speech in which a word or phrase is applied to an object or an action to which it is not literally applicable. It is often used in political speeches due to perceived similarity between objects and concepts as regards particular features that one wants to convey.

In his victory speech on October 25, 2015 Justin Trudeau used a number of metaphors, for example

216 “Sunny ways, my friends, sunny ways. This is what positive politics can do”.

— “Sunny ways” is an example of metaphor revealing the message that the way the Canadians have chosen is associated with warmth and well-being as the does to the nature.

In his foreign policy speech on August 21 the Canadian Prime Minister states:

“This willful blindness to the threat of climate change contributed to the decline of Canada’s stature and influence worldwide”

Using metaphor “willful blindness” Justin Trudeau emphasizes that the Conservative Party doesn’t understand the existential threat the environmental issues could bring.

So metaphors are not merely linguistic instruments, they permeate perception, thought and behavior, and what is more important the metaphors not only represent the concept but conceal some aspects, emphasizing the message the author wants to be understood (Lena Kulo, 2009).

A metonymy is when idea or a concept is replaced by a single word or feature that is connected to it. The foundation of metonymies is conceptual as is also the case with metaphors. They are useful in political speeches as they reduce or increase responsibility. For instance, using the metonymy “the effective bulwark against destructive populism” (Justin Trudeau, August 22, 2019) instead of the middle-class people the Prime Minister

demonstrates his confidence that middle-class people are the basis of the Canadian society, the people he can rely on.

In his address to the 72d session of the United Nations General Assembly on September 21, 2017 while sharing some of the difficult lessons that Canada learned along its historic way talking about the mistakes they have made as for indigenous people Justin Trudeau says “we robbed Canada of the contributions these generations of indigenous people would have made to growing our great country” comparing previous governments to robbers. Using this metonymy he underlines the great loss Canada experienced discarding the indigenous people heritage and a great shame connected with it”.

Analogies, where contemporary situations are compared with historical events or myths are the common features in political speeches. Ideas and concepts are intended to be clarified in an analogy by comparing them with supposedly well-known phenomena (Beard 2000:27). Analogies may be used to support an argument, if, for instance, real examples or precedents are close in time or if it is extremely sensitive issue. Prime Minister Justin Trudeau’s post-election speech is abundant in analogies:

“One of my favourite prime ministers, Wilfried Laurier, often talked about patriotism and the unifying power of common goals and aspirations ... In my conversations with Canadians right across the country, I’ve seen firsthand that there is so much that unites than divides us” (Justin Trudeau, October 22, 2019).

Analogies are also used in Justin Trudeau’s speeches to underline the continuity of power in Canada and to point out that he is a worthy successor of previous country leaders.

Justin Trudeau uses antithesis while addressing the 72d Session of the United Nations General Assembly. Antithesis occurs when the two opposed notions are introduced together for contrasting effect and refer to the same object of thought or to different objects. Antithesis is based on the use of antonyms, the combination of non-associable things: “The failure of successive Canadian governments to respect the rights of Indigenous peoples in Canada is our great shame” (Justin Trudeau, September 21, 2017). The usage of antithesis emphasizes a great amount of mistakes made by the Canadian governments while pursuing their policy concerning indigenous people.

Trudeau’s speeches are also rich in other linguistic means. The following example of hyperbole used by Canadian Prime Minister Trudeau effec-

tively draws the attention to a message he wants to emphasize: ‘...We know that the world expects Canada to strictly adhere to international human rights standards’ (Justin Trudeau, September 21, 2017).

And one of the most characteristic features of Justin Trudeau’s messages, a striking instance used in all his speeches is surely code-switching. Code-switching is a practice of speaker’s alternating between two languages in the context of a single speech act. Code-switching is widely used by bilingual speakers, as J. Trudeau is, and in bilingual communities, such as Canadian, to make communication not only more effective and expressive, but for expressing harmony and gratefulness, group identification or affiliation to a particular social group: “Nous allons avancer ensemble, we will go forward together to a better future” (Justin Trudeau, October 22, 2019).

Linguistic elements are clearly not used for clarification reasons only, on the contrary, they may be used to conceal elements in a situation. As is also the case with metonymies, the use of pronouns may tell us a lot about how much responsibility a speaker wants to assume for an idea. The pronoun I clearly declares who is responsible while we makes the status of responsibility more unclear, but on the other hand it involves others to make actions together.

218

—

I didn’t make history tonight; you did.

We believe in our hearts that this country’s unique diversity is a blessing bestowed upon us by previous generations of Canadians (Justin Trudeau, October 22, 2019).

Furthermore, to what degree a speaker wants to be related to various ideas may also be shown by putting sentences in the active or passive voices. The active voice demands an actor, while the actor does not have to be mentioned in a sentence with passive voice.

“Canada is built on the ancestral land of Indigenous Peoples – but regrettably, it’s also a country that came into being without the meaningful participation of those who were there first” (Justin Trudeau, September 21, 2017).

Analyzing the speeches of Canada’s Prime Minister Justin Trudeau it is evident that he preferably uses such pronouns as I, we, you and active voice which is a sufficient evidence that he is a man of word, a politician who takes all responsibility in this country on the one hand, on the other hand he is a part of the society working for its good and benefit.

Some statements of a political speech could serve as sound-bites as well. A sound-bite is a short piece from a speech usually sent to media so that it

can be reported as quickly as possible. The sound-bite is chosen because it will sum up the content of a long paragraph in a fewer words, suitable for a headline (Beard 2000:37). The words and the word order in sound-bites are usually adjusted by the speech writers or politicians in ways to make them suit each other. Consequently, the arguments are conveyed in sound-bites because the sound-bites are easy to memorize. They communicate clarity and self-confidence

“We beat fear with hope” (Justin Trudeau, October 2015)

“And we can’t build a better world unless we work together, respect our differences, protect the vulnerable, and stand up for the things that matter most” (Justin Trudeau, September 21, 2017).

“They envision a world where Canada flirts with the forces of populism, whipping up fear and spreading misinformation” (Justin Trudeau, August 21, 2019).

Canada’s Prime Minister Justin Trudeau is a perfect embodiment of an effective politician who is keen on public speaking who grasped the main rules of urging and encouraging political speaking: connection, context, construct, catchphrases, complexity, repetition and call for action. And it is this art which brought him and Liberal Party to success and put Canada in a good light internationally.

219

Consequently, in the modern era of tweets, posts, hashtags and blogs, free access to digital platforms you have to stand out from the crowd, to be a real artist on the way the country changing, having not only bright ideas of the society advancing, but to be a compelling, transparent and honest speaker.

References:

1. Adrian Beard. *Language of Politics*. Routledge, 2000 – 121 p.
2. Arina Nikitina. *Successful Public Speaking*. https://www.isbtweb.org/fileadmin/user_upload/successful-public-speaking.pdf
3. Beebe, S.A. and Beebe, S.J., (2006). *Public Speaking: An audience-centered approach* (6th ed.). Boston: Pearson Education
4. Charteris-Black J. *Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor*. New York: Palgrave Macmillan, 2013. – 296 p.
5. Charteris-Black J. *Politicians and Rhetorics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. – 370 p.
6. Eric Geiger (2016). *Political Speeches and Four Characteristics of a Great Message*. <https://ericgeiger.com/2016/07/political-speeches-and-four-characteristics-of-a-great-message/>

7. Lena Kulo. Linguistic features in political speeches – how language can be used to impose certain moral and ethical values on people. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1028973/FULLTEXT01.pdf>

8. Site of JUSTIN TRUDEAU, PRIME MINISTER OF CANADA. <https://pm.gc.ca/en/cabinet/right-honourable-justin-p-j-trudeau>

9. Site of JUSTIN TRUDEAU, PRIME MINISTER OF CANADA. <https://pm.gc.ca/en/news/speeches/2019/06/14/prime-ministers-speaking-notes-plastics-announcement>

10. Site of Macleans. <https://www.macleans.ca/politics/transcript-justin-trudeaus-post-election-speech/>

11. Site of CBC/Radio-Canada. <https://www.cbc.ca/news/politics/trudeau-foreign-policy-speech-1.5254773>

12. Site of JUSTIN TRUDEAU, PRIME MINISTER OF CANADA <https://pm.gc.ca/en/news/speeches/2017/07/01/canada-day-address-prime-minister-justin-trudeau-parliament-hill>

220 13. Site of JUSTIN TRUDEAU, PRIME MINISTER OF CANADA
— <https://pm.gc.ca/en/news/speeches/2017/09/21/prime-minister-justin-trudeaus-address-72th-session-united-nations-general>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.221-234>

УДК: 008.005.94

© Іванна Макух-Федоркова¹

РОЛЬ КІНОМИСТЕЦТВА В ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ МЕДІА-ОСВІТИ КАНАДИ

У даній статті розкриваються роль кіномистецтва в історії формування медіа-освіти Канади. Наголошується на значенні базових концепцій, сучасних інформаційних методик, комп'ютерної комунікації та мереж у створенні нових передумов для удосконалення освітнього процесу. Зосереджена увага на перспективних напрямках роботи різноманітних медійних організацій та активній політиці канадських закладів щодо впровадження медіа освіти як основи розв'язання низки соціально-економічних проблем країни.

221

Ключові слова: медіа-освіта, медіа-педагоги, медіа-культура, кіномистецтво, кіно освіта, екранна освіта, екранний вплив, інформаційні технології, науково-дослідницька робота, освіта, електронне навчання, Канада.

The Role of Cinema in the History of Media Education in Canada

The era of audiovisual culture began more than a hundred years ago with the advent of cinema, and is associated with a special language that underlies non-verbal communication processes. Today, screen influence on humans is dominant, as the generation for which computer is an integral part of everyday life has grown. In recent years, non-verbal language around the world has been a major tool in the fight for influence over human consciousness and intelligence. Formation of basic concepts of media education, which later developed into an international pedagogical movement, in a number of western countries (Great Britain, France, Germany) began in the 60's and 70's of the XX century. In Canada, as in most highly developed countries (USA, UK, France, Australia), the history of media education began to emerge from

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: i.makuch-fedorkova@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0003-2198-8727>

cinematographic material. The concept of screen education was formed by the British Society for Education in Film (SEFT), initiated by a group of enthusiastic educators in 1950. In the second half of the twentieth century, due to the intensive development of television, the initial term "film teaching" was transformed into "screen education". The high intensity of students' contact with new audiovisual media has become a subject of pedagogical excitement. There was a problem adjusting your children's audience and media. The most progressive Canadian educators, who have recognized the futility of trying to differentiate students from the growing impact of TV and cinema, have begun introducing a special course in Screen Arts. The use of teachers of the rich potential of new audiovisual media has greatly optimized the learning process itself, the use of films in the classroom has become increasingly motivated. At the end of 1968, an assistant position was created at the Ontario Department of Education, which coordinated work in the "onscreen education" field. It is worth noting that media education in Canada developed under the influence of English media pedagogy. The first developments in the study of "screen education" were proposed in 1968 by British Professor A. Hodgkinson. Canadian institutions are actively implementing media education programs, as the development of e-learning is linked to the hope of solving a number of socio-economic problems. In particular, raising the general education level of the population, expanding access to higher levels of education, meeting the needs for higher education, organizing regular training of specialists in various fields. After all, on the way of building an e-learning system, countries need to solve a set of complex technological problems to ensure the functioning of an extensive network of training centers, quality control of the educational process, training of teaching staff and other problems.

Today, it is safe to say that Canada's media education is on the rise and occupies a leading position in the world. Thus, at the beginning of the 21st century, Canada's media education reached a level of mass development, based on serious theoretical and methodological developments. Moreover, Canada remains the world leader in higher education and spends at least \$ 25 billion on its universities annually. Only the United States, the United Kingdom and Australia are the biggest competitors in this area.

Keywords: media education, media educators, media culture, cinema, cinema education, screen education, screen influence, information technology, research, education, e-learning, Canada.

Постановка наукової проблеми. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та системи мас-медіа потребує комплексної і цілеспрямованої підготовки особистості до нових викликів сьогодення. Як зазначається в Концепції медіа освіти в Україні (нова редакція): «Медіа потужно й суперечливо впливають на освіту молодого покоління, часто перетворюючись на провідний чинник його соціалізації, стихійного соціального навчання, стають засобом дистанційної і джерелом неформальної освіти. До цього додаються недосконалий захист дитини від медіа-контенту, що може шкодити її здоров'ю та розвитку, відсутність механізмів ефективної саморегуляції інформаційного ринку, які не допускали б недоброякісної медіа продукції, низько моральних ідеологем та цінностей, інших соціально шкідливих інформаційних впливів. Загострення потреби в інтенсифікації розвитку медіа-освіти зумовлено необхідністю протистояти зовнішній інформаційній агресії та руйнівній зарубіжній пропаганді» (Концепція впровадження медіа-освіти в Україні, 2016). Тому на сучасному етапі основним завданням медіа-освіти є підготовка нового покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття різної інформації та повної її усвідомленості, оволодіння різними способами та формами комунікації за допомогою технічних засобів і сучасних інформаційних технологій, запобігання вразливості людини до медіа маніпуляцій і медіа насильства, втечі від реальності та ефективній профілактиці поширення медіа залежностей. В теперішніх умовах модернізації української освіти надзвичайно актуальним є вивчення досвіду зарубіжних країн, де медіа-освіті приділяється першочергове значення. Робота щодо підвищення рівня медіа грамотності проводиться у всьому світі більше сорока років. Проте статус медіа-освіти як обов'язкової складової частини навчання наданий тільки в Канаді, Австралії та Угорщині. За останніх п'ятнадцять років Канада є визнаним світовим лідером в цій сфері, адже медіа культура повністю інтегрована в обов'язкову шкільну програму з 1 по 12 клас. Варто зазначити, що історія медіа-освіти розпочалась, по суті, з моменту створення кіно і перетворення його в мистецтво, епоху аудіовізуальної культури.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. В сучасній українській політичній науці проблематика медіа-освіти тільки починає досліджуватися (3), (5), (6), проте відсутні роботи, у яких на широкому належним чином опрацьованому матеріалі розкривалася б роль

кіномистецтва в історії Канади. Натомість, російські науковці активно досліджували дану проблему (1), (2), (7), (8), (9). У західній науці дана тема вивчена досить ґрунтовно. Зокрема, основні риси розвитку канадської системи медіа освіти детально висвітлені у таких працях (10), (11), (12), (13), (14).

Метою дослідження є розкрити роль кіномистецтва в історії формування медіа-освіти Канади. Для досягнення поставленої мети у роботі було визначено наступні завдання: охарактеризувати базові концепції медіа-освіти в Канаді; проаналізувати роль кіномистецтва у втіленні канадських основ медіа-освіти; показати вплив британської медійної школи на систему організації канадської освіти; дати загальну характеристику ролі інформаційно-комунікаційних технологій у розширенні освітніх можливостей, а також охарактеризувати перспективні напрямки роботи різноманітних медійних асоціацій в удосконаленні навчального процесу.

224

Виклад основного матеріалу. Епоха аудіовізуальної культури розпочалася більше сто років тому саме з виникнення кіно, і пов'язана зі спеціальною мовою, в основі якої є невербальні комунікативні процеси. Сьогодні екранний вплив на людину є домінуючими, бо вже виросло покоління, для якого комп'ютер є складовою частиною побуту. Цілком зрозуміло, що особливо в останні роки у всьому світі невербальна мова є головним інструментом боротьби за вплив над свідомістю та інтелектом людини. Формування базових концепцій медіа-освіти, які згодом переросли в міжнародний педагогічний рух, в низці західних країн (Великобританія, Франція, Німеччина) розпочалось в 60-70-ті рр. ХХ ст. Як зазначає російський дослідник А.В.Шаріков: «Основна об'єктивна причина виникнення цього руху – це «інформаційний вибух». Мова йде про безпрецедентне зростання кількості інформаційної продукції, засобів створення, тиражування, зберігання і переробки самої різноманітної інформації: соціальної, технологічної, наукової, культурної та ін.» (Шаріков А.В., 1988, 125). В Канаді, як і в більшості високорозвинених країн (США, Великобританія, Франція, Австралія), історія медіа-освіти почала зароджуватися на матеріалах кінематографу. Концепція екранної освіти була сформована британським товариством кіно/телеосвіти (Society for Education in Film, SEFT), яку ініціювала група педагогів-ентузіастів у 1950 році. У другій половині ХХ століття, у зв'язку з інтенсивним розвитком телебачення, початковий термін «film teaching» (навчання кіномисте-

цтву) трансформувався в «screen education» (екранна освіта). Висока інтенсивність контактів учнів з новими аудіовізуальними медіа стала предметом педагогічного хвилювання. Відомий канадський педагог та дослідник Дж. Мур провів соціологічне опитування, згідно якого середньостатистичний канадський учень під час навчання в школі витрачає близько 15000 годин біля телевізійного екрану, переглядаючи близько 500 фільмів (Moore, 1969, 6).

В 60-ті рр. XX ст. ще не була сформована єдина концепція медіа-освіти і не існувало чітких стандартів вивчення основ медіа культури. Виникла проблема врегулювання дитячої аудиторії та медіа. Найбільш прогресивні канадські педагоги, які визнали безперспективність спроб відмежувати учнів від зростаючого впливу ТБ і кінематографу, почали вводити спеціальний курс «Основи екранного мистецтва». Використання педагогами багатого потенціалу нових аудіовізуальних засобів в багато в чому оптимізувало сам процес навчання, застосування кінофільмів на заняттях ставало все більш мотивованим. Наприкінці 1968 р. при Відділі освіти в провінції Онтаріо було утворено посаду асистента, який координував роботу в сфері «екранної освіти» (Колесниченко В.Л., 2007). Найбільше практичних зусиль щодо втілення «екранної освіти» в канадські школи вніс В. Мітчел, саме завдяки його ініціативі почали проводитись навчальні семінари для вчителів та створюватись методичні рекомендації ведення курсів з основ кіномистецтва. Визначною подією цього періоду можна вважати створення в 1969 р. першої професійної медіа освітньої організації (Canadian Association for Screen Education – CASE), яка об'єднала усіх канадських медіа педагогів. Саме в липні 1969 року на базі Йоркського університету в Торонто під патронажем CASE було проведена перша конференція по медіа-освіті (The second spring: media literacy in Canada's schools).

Починаючи з 60-х років в Канаді особлива увага почала приділятися втіленню медіа-освіти, яка повинна була допомогти учням адаптуватися в світі медіа, освоїти мову засобів масової інформації, навчити аналізувати різні медіа тексти. Канадські педагоги, так само як і американські та британські ґрунтувалися на естетичній теорії медіа-освіти (60-ті-70-ті рр. XX ст.). Представники цієї теорії на своїх заняттях акцентували увагу на вивченні особливостей мови кіно, обговорювали питання морально-естетичного характеру. У свою чергу прихильники практичної теорії використовували необхідну кіно/

телеапаратуру в ході дискусії на актуальні соціальні теми того часу (про війну у В'єтнамі, про захист громадянських прав і т.д.).

Варто зазначити, що медіа-освіта в Канаді розвивалася під впливом англійської медіапедагогіки. Перші розробки по вивченню «екранної освіти» були запропоновані в 1968 році британським професором А. Ходгкінсоном, який виділив наступні напрямки: перегляд кінофільму/телепередачі; обговорення і аналіз переглянутих кінофільмів і телепередач; навчання (інструкція); самовираження (виробництво власних зразків кінопродукції) (Moore, 1969, 19-20). Однак найбільша перевага надавалася обговоренню і створенню власних зразків кінопродукції. Дещо пізніше, вже наприкінці 60-х рр. ХХ ст. канадським дослідником В. Мітчеллом було розроблено і втілено тематичний підхід до вивчення «екранних мистецтв». Головна ідея даного підходу полягала в перегляді декількох кінострічок, які були об'єднані спільною темою (часто пов'язаною з учбовими дисциплінами різного типу). Перегляд таких блокових кінострічок, на думку В. Мітчелла, спроможний був викликати глибоку і захоплюючу дискусію. В ході подібних обговорень учні по-своєму інтерпретували інформацію, давали власну оцінку, ретельно збирали і аналізували факти переглянутих кінострічок, порівнювали їх. Іншим відомим дослідником професором Дж. Кетцем із університету Торонто було запропоновано інтегрований підхід до вивчення основ кіномистецтва в рамках викладання курсу з літератури. Він запропонував наступний алгоритм проведення занять: перегляд фільмів відповідної тематики, дискусія за матеріалами побаченого, написання есе; читання літератури за індивідуальною програмою, обговорення прочитаного, есе; зйомка кінофільму, обговорення створених кінострічок. В ході роботи учні знайомилися з такими базовими поняттями кіноосвіти як «ракурс», «освітлення», «перспектива», «монтаж» (Katz J., 1970). Інтегрований метод медіа-освіти знайшов своїх прихильників не тільки в 60-х рр., але залишається популярним і на сучасному етапі. Учні не тільки обговорювали зміст фільмів і телепередач, але й аналізували технічні елементи. Відібрані для перегляду фільми відповідали програмі англійської мови для середньої освіти. Діапазон подібних кінострічок був достатньо різноманітним: документальні та ігрові фільми, комедії, фантастика та ін. Більше того, в процесі навчання школярі набували навиків практичної роботи з кіноапаратурою, і тим самим активно вивчали медіакультуру.

Безсумнівно, що для ефективного процесу навчання педагогам необхідно було оволодіти методикою проведення учбового курсу. Значну підтримку у забезпеченні кіномистецьких ресурсів надавав Національний комітет кінематографу, який мав близько 40 представництв по території всієї країни. Великої популярності набули також і проекти створення власних студентських кінофільмів (Федоров А.В., Новикова А.А., Колисниченко В.Л., Каруна І.А., 2007). Заняття з кіномистецтва проводились також і серед учнів початкової школи. В якості прикладу можна навести оригінальний проект 60-х рр. з символічною назвою «Канада: тоді і зараз», розроблений талановитим педагогом А. Браунсбергером. Кінофільм створили учні 5-6 класів однієї з шкіл міста Торонто на основі матеріалу ранньої історії Канади. Діти знімали кінострічку на вулицях і парках міста, виконували одночасно ролі режисерів і акторів, писали тексти до пісень та співали їх, розігрували театралізовані і костюмовані вистави. В ході проведення зйомки даного фільму, який тривав всього сім хвилин учні здобули навички групової роботи, розвивали артистичні навички, оволоділи вмінням користуватися кіноапаратурою. І найважливіше, учням була надана унікальна можливість виразити індивідуальність свого мислення, творчості та уяви. Даний проект є показовим прикладом того, що завдання, пов'язані з формуванням основ аудіовізуальної грамотності можна вирішити мінімальними матеріальними витратами, адже вартість даного проекту складала всього 20 доларів, а з технічних аудіовізуальних засобів була використана тільки одна кінокамера, яку взяли в оренду.

227

Медіа-освіта того періоду здійснювалась також на основі друкованої преси, фотографій і телебачення. Слід відзначити, що вчитель володів повною свободою вибору форм, методів і ресурсів протягом всього процесу навчання. Проводились заняття на матеріалах фотографій відомих майстрів, в ході яких зверталася увага на ефекти освітлення, композиції, колір, влаштовували виставки фотографій, які виконали учні. У підсумку проводили аналіз результатів успішності, а також розбирали причини допущених помилок і невдалих робіт. На практичних заняттях педагоги також використовували і друковані медіа. Наприклад, медіа-освіта на матеріалах преси передбачала наступні творчі завдання: учням пропонувалась вирізати картинку із старих газет і журналів, а потім, змінюючи черговість, отримати інший сюжет, створити мозаїку чи придумати нову історію.

Особлива увага акцентувалася на встановленні зв'язку між вербальними і візуальними компонентами тексту. В процесі такої навчальної діяльності та задля реалізації медійних освітніх ініціатив педагог мав можливість варіативно використовувати будь-які форми, методи і ресурси.

228 — На заняттях активно використовувалися освітні телевізійні програми, які педагог обирав на свій розсуд. Незважаючи на те, що в 60-х рр. ХХ ст. система підготовки кваліфікованих кадрів для курсу кіноосвіта знаходилась ще в стадії формування, на базі вже деяких коледжів і університетів здійснювались денні та вечірні курси, реалізовувалась підготовка викладачів екранної культури. Звичайно, Національна рада кінематографу і Канадська асоціація екранної освіти серйозно сприяли втіленню «екранної освіти» в шкільну програму, надавали суттєву фінансову і ресурсну підтримку. В 1971 році було опубліковано перший офіційний документ Міністерства освіти, який, на жаль, методично і концептуально був ще слабо розроблений і містив лише незначні загальні рекомендації щодо проведення практичних занять (Федоров А.В., Новикова А.А., Колисниченко В.Л., Каруна І.А., 2007). Слід зазначити, що медіа-освіта в 60-ті рр. не була обов'язковою, однак вона була достатньо поширеною в більшості шкіл та інтегрована в курс рідної мови та літератури. В цілому, процес «екранної освіти» зводився не до вивчення медіа, а до розробки методики навчальної діяльності з їх допомогою. Очевидно, було б перебільшенням говорити про масовий процес підтримки розвитку «екранної освіти», проте варто відзначити ентузіазм та ініціативність педагогів-новаторів в реалізації даного проекту.

Варто зазначити, що на початку 1970-х років медіа-освіта активно розвивається в двох країнах Північноамериканського континенту – США і Канаді. В 1978 році в Торонто була заснована Асоціація медіа-грамотності (Association for Media Literacy – AML) під керівництвом Б. Дункана. Тепер ця організація нараховує більше тисячі членів (Макух-Федоркова І.І., 2007). В 1986 році спільними зусиллями Асоціації медіа грамотності і Міністерства освіти провінції Онтаріо було випущено серйозний посібник з медіа-освіти – «Media Literacy Resource Guide», який незабаром було переведено на французьку, іспанську, італійську і японську мови. Асоціація медіа-грамотності систематично організовувала учбові курси для вчителів, проводила конференції. З 1987 р. медіа-освіта стала частиною шкільної освіти в провінції

Онтаріо, де проживає третина 30-мільйонного населення Канади.

За останні 10-15 років медіакультура стала невід'ємною складовою шкільних учбових планів з англійської мови в Канаді. Курси з медіа читаються практично у всіх канадських університетах. І майже в кожній канадській провінції існує своя асоціація діячів медіа-освіти, яка проводить науково-методичні конференції, випускає медіа-освітню періодику (газети, журнали), публікує учбово-методичні матеріали тощо. Один з фундаторів канадської медіапедагогіки К. Уорсноп вважає, що медіа необхідно вивчати не тільки для того, щоб дати школярам або студентам ті чи інші знання, але і перш за все тому, що медіа сьогодні – це наше навколишнє середовище, і було б не розумним ігнорувати те, що нас оточує (Worsnop С., 1994).

ІКТ є потенційно потужним інструментом для розширення можливостей освіти для груп, традиційно виключених з процесу навчання через культурні або соціальні причини, а також всі інші, хто через фінансові причини або причини браку часу не мають можливості зареєструватися в навчальному закладі. Однією з визначних особливостей ІКТ є їх здатність поєднувати час і простір. Провідні європейські країни, розпочавши процес розвитку медіа-освіти ще у 90-х роках, вже сьогодні добились значних успіхів в цій сфері та можуть слугувати прикладом для держав, що лише стають на цей шлях. Інфраструктура відкритої електронної дистанційної освіти в Європі вже нараховує десятки тисяч доступних ресурсів, які продовжують удосконалюватись. Національні довготривалі програми розвитку сфери освіти більшості розвинених країн світу містять заходи з інтеграції ресурсів з метою побудови глобальної інформаційної співдружності.

Не залишились осторонь від руху медіа-освіти і канадські франкоканадці. У вересні 1990 р. шкільні вчителі, викладачі університетів, діячі медіакультури Квебеку також заснували Асоціацію медіа-освіти (Association for Media Education – MAME). Аналогічний рух виник і в інших канадських провінціях. В жовтні 1990 р., в провінції Манітоба відбулась чергова конференція Асоціації медіа-освіти (Manitoba Association for Media Education – MAME). Приблизно з того ж часу Манітобський університет почав готувати «медіа освічених вчителів» на педагогічному факультеті. Восени 1992 р. подібна асоціація була створена в провінції Нова Шотландія (Association of Media Literacy for Nova Scotia – AML-NS). В 1993 р. в Альберті було створено Асоціацію медіакомпетентності (Alberta Association for Media Awareness

– ААМА). Мета така сама: сприяти поширенню медіа-освіти серед дітей і дорослих.

В 1991 році у Ванкувері виникла Канадська асоціація медіа-освіти (Canadian association for Media Education – CAME). В 1994 р. ця асоціація організовувала літні курси для вчителів і стала публікувати учбові посібники і рекомендації. В тому ж році Асоціація зацікавила своїми проектами Міністерство освіти. Це привело до того, що восени 1996 р. Британська Колумбія стала першою серед західних провінцій, яка ввела обов'язкове вивчення медіа в шкільний учбовий процес (в навчальних курсах по мистецтву і англійській мові) (Andersen N., Dunsan B., Pungente J., 1993).

230 — Усі канадські регіональні асоціації медіа-освіти організовували конференції і семінари, майстер-класи, публікували методичні рекомендації, співробітничали з Міністерством освіти з питання розробки шкільних учбових планів і програм. Поступово все більше канадських провінцій вводили вивчення медіа в учбовий процес. Врешті багатолітні зусилля діячів медіа-освіти увінчались триумфальною перемогою – у вересні 1999 р. вивчення медіа-культури стало обов'язковим для учнів середньої школи з 1-го по 12-й клас. Звичайно, канадські провінції мають свої особливості в сфері освіти. Але координація зусиль медіа-педагогів із різних регіонів здійснюється за допомогою Канадської асоціації медіаосвітніх організацій (Canadian Association of Media Education Organisations – CAMEO), яка була утворена в 1992 році.

Варто зазначити, що на сучасному етапі канадська система медіа-освіти є не менш відомою, ніж британська. Варто нагадати, що на теорію медіа-освіти в Канаді серйозно вплинули ідеї М. Маклюєна, хоча найбільший вплив відчувався з боку провідних британських медіа теоретиків: К. Базелгета, Л. Мастермана, Е. Харта (Кирилова Н.Б., 2005). Канадський теоретик масових комунікацій М. Маклюєн, акцентуючи увагу педагогів на популярності нової візуальної культури в житті сучасних учнів, закликав активно використовувати багатий потенціал нової аудіовізуальної культури та навчати школярів невербальним способам комунікації (Маклюєн Г.М., 2003). Розроблена Маклюєном програма по медіа-освіті стала значним досягненням в педагогічній науці.

Масштабною подією не тільки для канадської, але і для міжнародної медіа-освіти стала всесвітня національно-методична кон-

ференція «Summit 2000: Children, Youth and the Media – Beyond the Millennium», що успішно пройшла в Торонто в травні 2000 року. В цьому форумі прийняли участь делегати 54 країн, включаючи Канаду, США, Францію, Великобританію, Німеччину, Італію, Австрію, Китай, Індонезію, Японію, Бразилію (Федоров А.В., 2002). Спонсорами конференції стали провідні телевізійні організації та фірми, що мають відношення до сфери медіа і освіти. Головними цілями саміту його організатори проголосили підтримку ефективної медіа-освіти для дітей і молоді, стимулювання поширенню кращих учбових програм і практичних методик, зближення позицій діячів медіа сфери (продюсерів, дистриб'юторів і авторів фільмів, телепередач) та представників медіа-освіти (педагогів початкової, середньої і вищої школи). Були окреслені базові напрямки для інновацій, для успішного розвитку медіа і медіа-освіти в майбутньому.

Сьогодні можна з впевненістю сказати, що медіа-освіта Канади знаходиться на піднесенні і займає лідируючу позицію в світі. Таким чином, на початку XXI століття медіа-освіта Канади вийшла на рівень масового розвитку, опираючись на серйозні теоретичні і методичні розробки. Більше того, Канада залишається світовим лідером в галузі вищої освіти і витрачає на свої університети не менше 25 млрд. дол. щорічно. Найбільшими конкурентами в цій сфері є тільки США, Великобританія і Австралія. Федеральний уряд виступає основним джерелом фінансування університетської освіти – на його долю припадає 43,2% усіх асигнувань, на долю провінційних урядів – 29,5% і на долю приватного бізнесу – 18,6 % (Макух-Федоркова І.І., 2007).

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумок варто зазначити, що канадські заклади активно впроваджують програми медіа освіти, адже з розвитком електронної освіти пов'язується надія на розв'язання низки соціально-економічних проблем. Зокрема, підвищення загальноосвітнього рівня населення, розширення доступу до вищих рівнів освіти, задоволення потреб у вищій освіті, організація регулярного підвищення кваліфікації спеціалістів різних напрямків. Сьогодні на шляху побудови системи електронного навчання країнам потрібно вирішувати сукупність складних технологічних проблем щодо забезпечення функціонування розгалуженої мережі навчальних центрів, контролю якості організації навчального процесу, підготовки викладацького складу та інші проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології значно полегшують процес оволодіння

знаннями, і це надає гарні можливості для удосконалення освітніх програм, покращення політики їх формування, виконання, розповсюдження та розширення діапазону можливостей для заможних громадян та тих, хто проживає в найбільш вразливих країнах світу, тобто в ізоляції від сучасних технологій. Нові комунікаційні технології повинні зменшити рівень відмежування та відкрити доступ до знань, що довгий час залишалося неможливим.

Джерела та література:

1. Кирилова Н.Б. 2005. Медиакультура: от модерна к постмодерну. М.: Академический Проект
2. Колесниченко В.Л. 2007. Основные тенденции развития медиаобразования в Канаде 50-х-80-х годов XX века <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-tendentsii-razvitiya-mediaobrazovaniya-v-kanade-50-h-80-h-godov-xx-veka>
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні 2016. https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/ (режим доступу Квітень 24, 2016)
4. Маклюэн Г.М. 2003. Понимание медиа: внешнее расширение человека [http:// yanko.lib.ru/books/media/mcluhan-understanding_media.pdf](http://yanko.lib.ru/books/media/mcluhan-understanding_media.pdf)
5. Макух-Федоркова І.І. 2011. Канадська модель впровадження медіаосвіти в контексті сучасної освітньої політики Чернівці: Чернівецький національний університет
6. Макух-Федоркова І.І. 2007. Особливості формування інноваційного суспільства в Канаді. Чернівці: Рута
7. Федоров А.В., Новикова А.А., Колисниченко В.Л. Каруна І.А. 2007. Медиаобразование в США, Канаде и Великобритании
8. Федоров А.В. 2002. Медиаобразование в Канаде <http://cyberleninka.ru/article/n/mediaobrazovanie-v-kanade>
9. Шариков, А.В. 1988. «Проблема изучения средств массовой информации в школах Запада» Советская педагогика: 5. 125-130.
10. Andersen N., Dunsan B., Pungente J. 1993. Media Education in Canada The Second Spring. In : Aufderheide P., Firestone C. Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. Queenstown

11. Katz J. 1970. An Integrated Approach to the Teaching of Film and Literature <https://academic.oup.com/screen/article-abstract/11/4-5/56/1608204?redirectedFrom=fulltext>

12. Moore G.J. 1969. The Case for Screen Education. In: Stewart, F.K. and Nuttal J. Screen Education in Canadian School. Toronto: Canadian Education Association

13. The second spring: media literacy in Canada's schools http://jcp.proscenia.net/publications/articles_mlr/pungente/secondspring.html

14. Worsnop C. 1994. Screening Images: Ideas for Media Education Mississauga

References:

1. Kyrylova, N.B. 2005. «Medyakultura: ot moderna k postmodernu» (Media culture: from modern to postmodern), Moskva: Akademicheskyi Proekt

2. Kolesnychenko, V.L. 2007. «Osnovnye tendencii razvitiya mediaobrazovaniya v Kanade 50-80 gg XX veka» (The main trends in the development of media education in Canada of the 50s-80s of the twentieth century) VRL:<https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-tendentsii-razvitiya-mediaobrazovaniya-v-kanade-50-h-80-h-godov-xx-veka>

233

3. Kontseptsiiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini 2016. (Concept of introduction of media education in Ukraine) https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya

4. Maklyuen, G.M. 2003. «Ponimanie media: vneshnee rasshirenie cheloveka» (Understanding Media: the Extensions of Man) http://yanko.lib.ru/books/media/mcluhan-understanding_media.pdf

5. Makukh-Fedorkova, I.I. 2011. «Kanadska model vprovadzhennia mediaosvity v konteksti suchasnoi osvitoi polityky» (The Canadian model of media education implementation in the context of contemporary education policy), Chernivtsi: Chernivtsi National University

6. Makukh-Fedorkova, I.I. 2007. «Osoblyvosti formuvannia innovatsiinoho suspilstva v Kanadi» (Features of formation of innovative society in Canada), Chernivtsi: Ruta

7. Fedorov, A.V., Novikova, A.A., Kolisnichenko, V.L. Karuna, I.A. 2007. «Mediaobrazovanie v SShA, Kanade i Velikobritanii» (Media Education in the USA, Canada and the UK) http://window.edu.ru/catalog/pdf2_txt/620/36620/13555?pt?p_page=15

8. Fedorov, A.V. 2002 «Mediaobrazovanie v Kanade» (Media Education in Canada) <http://cyberleninka.ru/article/n/mediaobrazovanie-v-kanade>

9. Sharikov, A.V. 1988 «Problema izucheniya sredstv massovoj informacii v shkolah Zapada» (The problem of studying the media in Western schools), *Sovetskaya pedagogika* (Soviet pedagogy): 5. 125-130.

10. Andersen N., Dunsan B., Pungente J. 1993. Media Education in Canada The Second Spring. In : Aufderheide P., Firestone C. Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. Queenstown

11. Katz J. 1970. An Integrated Approach to the Teaching of Film and Literature <https://academic.oup.com/screen/article-abstract/11/4-5/56/1608204?redirectedFrom=fulltext>

12. Moore G.J. 1969. The Case for Screen Education. In: Stewart, F.K. and Nuttal J. Screen Education in Canadian School. Toronto: Canadian Education Association

234

13. The second spring: media literacy in Canada's schools http://jcp.proscenia.net/publications/articles_mlr/pungente/secondspring.html

—

14. Worsnop C. 1994. Screening Images: Ideas for Media Education Mississauga

РОЗВІДКИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2019. –
Том 7. – С. 235-249

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2019. –
Vol. 7. – pp. 235-249

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.235-249>

УДК: 323.23:316.46.058.4

© Андрій Конет¹

СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

У статті доведено, що політичне маніпулювання є однією з умов стабільного існування політичних режимів та дозволяє контролювати особистість і її свідомість. Інструментарій та засоби політичного маніпулювання постійно розвиваються і вдосконалюються, адже вони допомагають політичним режимам стабільно функціонувати. Політичне маніпулювання зазвичай виступає спланованим і організованим, може нести в собі потенційні ризики для розвитку суспільства в цілому. Політичні маніпулятори активно залучають ЗМІ, які ефективно поширюють необхідну інформацію і мають найбільший вплив на суспільну свідомість. Особливості політичного маніпулювання як специфічної форми політичного впливу, полягають у створенні додаткових психологічних важелів ефективної дії у процесі боротьби за владу. Політичні маніпулятори через різні технології політичного маніпулювання приховано коригують масову свідомість; включають у неї штучні стимули (мотивації) дії; спрямовують суспільні настрої та громадську активність у потрібному для них руслі.

235

Досліджені діючі у суспільстві прояви політичного маніпулювання: вплив на громадську думку; дискредитація органів державної влади; політична реклама. Для досягнення успіху у політичній боротьбі маніпулятору необхідна підтримка суспільства, яка гарантується шляхом дії механізмів впливу на громадську думку. Автор виділяє й аналізує наступні механізми інструментарію політичного маніпулювання: мовну сугестію (мовний вплив), нейролінгвістичне програмування та «чорний» піар.

¹ Аспірант кафедри політології та державного управління, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: akonet@ukr.net; <http://orcid.org/0000-0003-2556-8594>

Ключові слова: інформаційне суспільство, суспільна свідомість, політичне маніпулювання, технології політичного маніпулювання.

Modern Tools of Political Manipulation

236 — *The article proves that political manipulation is one of the conditions for the stable existence of political regimes and allows to control people and their consciousness. Tools and means of political manipulation are being continuously developed and improved, because they help political regimes function stably. Political manipulation is usually planned and organized, and can carry potential risks for the development of society as a whole. Political manipulators actively attract the media, which effectively distribute needed information and have the fullest impact on social consciousness. Peculiarities of political manipulation as a specific form of political influence, involve creating additional psychological levers of effective action in the process of the struggle for power. Political manipulators, with the help of various technologies of political manipulation, latently correct mass consciousness; include artificial stimulus (motivations) for action; redirect public moods and social activity in the direction they need.*

The author studies the current manifestations of political manipulation in the society: influence on public opinion; state authorities discredit; political advertising. To achieve success in the political struggle, the manipulator needs the support of society, which is guaranteed by the actions of mechanisms to influence public opinion. The author identifies and analyzes the following mechanisms of the means of political manipulation: language suggestion (speech influence), neuro-linguistic programming, and negative campaigning.

Keywords: information society, social consciousness, political manipulation, technologies of political manipulation.

Problem statement. The formation of information civilization is characterized by an increasing role of social consciousness in all spheres of life. High technologies that embody the strength and power of the human intellect become a deciding factor in social representation in the material and spiritual spheres. The development of the information society is impossible without effective interaction of information flows, mass communication and public consciousness. At the same time, public consciousness is formed and modeled by many factors, among which the most influential institution is currently the media. Their role in shaping public conscious-

ness is achieved by the speed of information, accessibility, wide audience coverage, diversity (media provide different information), social orientation (demonstration of opinions and interests of large social groups), etc. (Efteni, 2015, 235). The impact of printing on individual and public consciousness has been discussed since the invention of the printing press by Johannes Gutenberg in 1450. History proves that «at first only the ruling elite of society was aware of the potential social impact of the printed word. Some state leaders, fearing the consequences of literacy and accessibility of printed materials, and the influence of the media, sought to control the press in order to deprive the opposition of the right to vote» (Bryant D., Thompson S., 2004, 41). A similar fear of media influence still exists in many totalitarian societies, where leaders seek to control media activities in order to preserve their power.

Analysis of recent research and publications. The problem of political manipulation in Ukraine is analyzed mainly in the media in the context of election races (G. Pocheptsov, V. Bebyk, L. Kochubey, A. Kolesnikov). Among the latest scientific research on manipulative issues, the work of V. Petrik and V. Ostroukhovdeserves a special attention. They identified specific forms of manipulation of consciousness in the religious sphere, and as a result – influence on the political sphere of the state. Such scientists as G. Tard, S. Freud, C. G. Jung, and G. Le Bon studied the psychology of a mass audience and the issues of influencing its consciousness. According to the theory of G. Le Bon, a conscious individual disappears in a crowd, while the feelings and ideas of the other individuals, who unite into integral whole, take the same direction. The study of the phenomenon of «manipulation» is also found in works of other foreign scholars G. Franke, E. Hoffman, J. Habermas.

Presentation of the main material. A paradoxical phenomenon of modern time – political manipulation – is a powerful tool of a hidden influence on the human psyche and the behavior of the masses, and is actively used in the struggle for power, in attempts to keep it (Boiko, 2010). In a state of peace and in a state of war – it is a reliable and effective means of achieving your goals in any confrontation. This may concern information manipulation of the consciousness of both the masses and individuals (through political interest, economic machinations, etc.). The root of the word «manipulation» comes from the Latin word «manus» –which means «hand». In dictionaries of European languages, the word is interpreted as an action aimed at objects with certain intentions, goals (manual control,

examination of a patient by a doctor using hands). Such actions require skill and dexterity, which is inherent in the modern figurative meaning of the word – dexterous handling of people – just like objects or things (Semnenchenko, 2014).

Political manipulation was widely used in the management of subjects or citizens during the development of civilization. Political manipulation is distinguished by the political goal and consequences that arise in society when it is applied. The technology of political manipulation, according to V. Amelin, is carried out by introducing an unreal, but desired for certain groups, content into the consciousness, under the guise of objective information, and by influencing painful points of public consciousness that cause fear, anxiety, and hatred; by implementation of certain hidden goals, the achievement of which are associated by the communicant with the support of public opinion for its position (Amelin, 2009, 74).

238 — Political manipulation is used primarily for the purpose of acquiring power, its implementation and maintaining. The goal of any manipulator or group of manipulators is to bring another person or group of people under their own will. This is nothing but speculation on human emotions and feelings. Hence, the religious wars, deep national skirmishes and conflicts, fanaticism, extremism, terrorism, and other phenomena that are based primarily on the invasion into the deep feelings of not only individuals, but also other peoples and nations. Everything is used here: expressive language of gestures (M. Gorbachev); individual characteristic habits (W. Churchill's cigar, J. Stalin's pipe); eloquent rhetoric that comes close to acting (F. Castro), and so on. But the strongest and the most effective political manipulation is carried out through the media – press, radio, television, advertising and other information means (Tarasov, 2013, 70).

There are two types of political manipulation: interpersonal and mass manipulation. Both have a specific goal and technologies that help them achieve their goals. For interpersonal political manipulation it is important to know the personality type because the influence on a person is based on it, and to manipulate a group of people, a big one in particular, one needs to know its general characteristics and vulnerabilities to perfection (Gavrilov, 2012, 154).

There are quite a few manipulators known from history – psychologically strong or extraordinary individuals who skillfully influenced not only individuals, but also large groups of people thanks to their personal qualities, skillfully used technologies for processing public opinion in their

own interests. Napoleon Bonaparte, A. Hitler, J. Stalin, N. Gorbachev, and dozens of other politicians perfectly mastered the technology of forming public opinion through their own traits, qualities, abilities, skills, and with the help of various media.

Manipulation as a specific form of political influence performs several functions: informational: obtaining, passionate interpretation, biased commenting and retranslation of information about the most important events to citizens and authorities; acquiring (strengthening) the influence: stimulating changes in the motives and attitudes of the communication partner in order to transform his behavior and actions; establishing control over consciousness: fixing the necessary stereotypes, images and myths in the social consciousness, which will turn on the action of mechanisms of mental automatism at the right time; regulation: directing the behavior and actions of the object of political manipulation into the desired by the manipulator course, distracting the victims from the reliable information and shifting their perception to believe the falsified information; provocative: inspiring a conflict with a partner in political communication or in the camp of the opponents at the right moment; camouflage: disguising true intentions with the help of silence, concealment, distortion of information, which is needed by the partner in political communication to make the right decisions; defensive: use of manipulative means and actions during a frontal attack of the enemy in a situation of shortage of psychological and other resources; adaptive: adjustment of the manipulative strategy and tactics in a specific situation and the specifics of the partner in political communication; mobilization function: forming a complex of urges (information, motivational, emotional, etc.) that provide the necessary action or inaction to the object of manipulation (Boyko, 2010).

239

Therefore, political manipulation is the hidden management of people's political consciousness and behavior in order to realize one's own interests. It is used at the interpersonal and mass levels. This type of manipulation performs many functions and is primarily intended to achieve certain goals by the means of persuasion, deception, and by suppressing the truth or distorting the content of reality.

In politics, situational manipulation is widely known, which allows you to act more discreetly. In this case, influence is carried out through other people, circumstances, and has a long-term and deep influence on the mind, subconscious, and behavior of a person. V. P. Pugachev defines this situation as «a system of relations or circumstances where the subject

is placed» (Pugachev, 2005, 93). Of great importance is the nature of a person's perception of the situation, based on the presence of certain values, beliefs, attitudes and the way they are received. Manipulators act, on the one hand, openly, often under the guise of slogans about the common good, but in most cases there is a hidden mechanism, goal, idea in their actions that the environment does not notice.

Political manipulation has a lot in common with the demagogy as a form of deliberate fooling the masses, speculating on the real difficulties and problems, needs and expectations of citizens. Among the arsenal of a political demagogue, such means as distortion of reality, populism, falsification of facts, making irresponsible statements, promises, hypocritical oaths, identifying the culprits, enemies, the fight against which allegedly will improve the existing situation, are common. (Kohan, 2013, 182). That is, such a person can be described as self-interested, dishonest, seeking ventures. This method is usually most common in society in the times of social and economic instability.

240

— Myths are spreading in Ukraine's political processes. Myth – is a story as a symbolic reflection of certain events that existed among certain peoples at a certain time, at the beginning of their history. In addition, there is a certain mythologization of well-known concepts, so that the phenomena that lie at their basis, are perceived as undeveloped and unknown, and thus should be presented as believed and approved by the people. For example, the state, the people, the government, etc. People believe in political myths, because it allows us to understand the unknown or distant past (Kohan, 2013, 183). They are used to mobilize a significant number of people for certain actions, for example, to support unpopular political decisions of political figures and even anti-popular political regimes (Kolotilo, 2017).

The main types of political myths are – the main or the leading ones; according to the structure – «we and they»; heroic; pseudo-myths (Kuhta, 1998). The main ones form the collective consciousness. These include myths about individual nations (such as about the great advantages of the American nation), states, political systems, regimes, and forms of government. «We and they» myths are created and used solely for the purpose of separating certain structures and contrasting them (political parties, public associations, pressure groups during elections, referendums, and public opinion polls in order to present themselves in a winning way). Heroic myths are associated primarily with specific people – political figures, statesmen, leaders, outstanding individuals who are demonstrated to the

public as role models. Pseudo-myths are modern, temporary, short-lived myths (during elections, many politicians spread the idea that «only they can lead the country out of the crisis», «end the speculation, corruption and shadow economy», «solve the problem of unemployment»), and the like. E. Cassirer emphasizes: «if a modern person no longer believes in natural magic, then he or she, no doubt, professes some sort of «social magic» (Cassirer, 1990, 62).

Myth, as one of the important techniques in the entire manipulation technology, cannot create a manipulative effect by itself. Distorted information, affecting human behavior, does not significantly affect the spirit, intentions and attitudes. There are many techniques and principles that should be followed in order for the information to reach its goal. The manipulation process goes through seven phases: the formation of interest of the potential object of manipulating in the actions, words of the manipulator; manipulator gaining the trust of the object of manipulative action; interest in intrigue (the opportunity to win, learn, get); distraction maneuver (switching the attention of the manipulated object to a minor detail; reporting sensational news that does not concern the case); substitution, concealment (words, actions); stating a false result; hidden/explicit prompting of the object of manipulation to action, words, behavior, actions needed by the manipulator (Cassirer, 1990, 60).

241

Scientists identify the main principles of political manipulation.

1. The principle of consistency. Experience shows that most people try to be consistent in their words, thoughts, and actions. The subconscious desire for consistency, on the one hand, is a form of protection of the brain from overloads, on the other – a fertile ground for political manipulation, because sequence as a form of behavior is based on stereotyped actions, which excludes the phase of critical analysis and understanding of information.

2. The principle of mutual exchange. This is one of the fundamental grounds of communication, when people seek to adequately thank other people for what they did for them (a provided service, money, information). Politics is also based on the exchange of mutual services, votes, and loans.

3. The principle of social proof. A person by nature is prone to imitation, which helps us quickly learn new technologies, forms of organization, avoid conflicts and maintain stability in society («I do as everyone else does»). That is why when deciding how to act and behave in a certain

situation, people focus primarily on the behavior patterns of their peers in similar situations. An example of applying this principle can be surveys, ratings, which are widely replicated by the media.

4. The principle of favor. Professional manipulators understand that one of the key bases for effective influence on ordinary citizens is their perception of a person who tries to convince them of something, as attractive or, at least, familiar. This principle has the following forms of implementation: physical attractiveness; similarity to the object of manipulation. A politician who portrays a «man of the people» often wins over a politician who demonstrates belonging to a refined elite. The electorate will trust «their guy» more.

242

5. The principle of authority. Society cannot exist without leaders – authoritative individuals, who are able to adequately analyze the situation, make optimal decisions and achieve success while leading people. In a broad sense, authority is the generally accepted influence of a person or organization on a person's beliefs and behavior in different areas of society, based on that person's knowledge, moral qualities, social status, experience, or myths.

6. The principle of deficit. The point of this principle is that people appreciate what they lack the most. This principle is very popular because it is often implemented for the benefit of such methods of achieving compliance, such as the tactics of limiting the number or the tactics of setting a deadline. When a person lacks something, he or she loses some part of the freedom and reacts, of course, with the desire to have it (Litvinenko, 2013, 441).

Political manipulation is based on the principles of consistency, mutual exchange, social proof, favor, authority, and deficit. Which means that they are logically designed; focused on feedback from the object of influence; aimed at creating more support in the masses, encouraging the people to act «like everyone else»; based on building an attractive authority that becomes a role model and leader; aimed at raising painful questions and playing on what is missing for an ideal life. Political myths that function in the political life of modern Ukrainian society, on the one hand, perform a therapeutic function to restore the disturbed picture of the world. Thanks to them, a new national identity is formed, adequate to the new historical situation, and on the other hand, they perform specific tasks for manipulating human consciousness.

Verbal slogans become the main component of any election campaign. These slogans must meet two types of requirements: on the one hand, they must be based on the symbolism of the party, on the other – to reflect the main problems that were significant for the population at that time. From this point of view, we can highly appreciate the slogans of the Bolsheviks in 1917. The topical issues that were solved in Europe back in the XIX, even XVIII centuries – and in Ukraine they formed a painful clot. The unsolved problems were presented to the public, and the Bolsheviks – to their credit – were better at listening to them than the others. In short and clear slogans («Land to the peasants!»; «Peace to the peoples!»; «Factories – to the workers!»), they were able to formulate the urgent needs of the people and use them to seize power.

The rapid development of the information society makes it possible to use a large number of mechanisms and methods of influencing public opinion, which are used not only for positive but also for negative purposes, to distract people's attention from the main events and make people believe in what they do not need. The conducted analysis of sources helped identify such manifestations of political manipulation as: 1) influence on public opinion; 2) discrediting public authorities; 3) political advertising. To achieve success in the political struggle, the support of society is necessary. It can be guaranteed by using mechanisms of influence on public opinion, such as language suggestion (language influence), neuro-linguistic programming, and «negative campaigning» (Polishchuk, Gnatiuk, and Seylova, 2015, 303).

The problem of language suggestion in the political activities has an interdisciplinary character and arises at the intersection of linguistics, psychology, and public relations (PR). Language suggestion is the influence of one person on another by the means of correct selection of words, which can occur either unnoticed or with the knowledge of the person or group of people that are being manipulated. It has found a wide application in politics, and its object can be either one certain individual or a group of people or a certain social stratum. As examples of using language suggestion we can look at the speeches of politicians, interpretations of news in various sources that direct public opinion in the right direction (Prysiashniuk, Shymchuk, 2015, 105-106). For example, in the inauguration speech of the President of Ukraine V. Zelenskyhe accumulated topical issues that the people seek to solve: «After my victory in the elections, my six-year-old son said: «Dad! They say on TV that «Zelensky is the President». Does it

mean that I am also a President?!». Back then it sounded like a joke, but later I realized that this is actually the truth. Because each and every of us is a President. Not the 73 percent who voted for me, but all 100 percent of Ukrainians. This is not my victory, this is our common victory. And this is our common chance. For which we are jointly responsible. And just now – I was not the only one taking the oath. Each of us put our hand on the Constitution and each of us swore allegiance to Ukraine. Imagine the headlines: «The President does not pay taxes,» «The President ran a red light drunk», «The President steals on the sly because «everyone does it». Do you agree that this is a disgrace? That is what I mean when I say that each of us is a President. Starting from today, each of us is responsible for the country that we will leave to our children. Each of us, on our places, will be able to do everything for the flourishing of Ukraine» (Inauguration speech, 2019). Here, the belief is directed to one's own critical perception of reality (a moral and semantic filter), while the suggestion, on the contrary, is directed to subjects who perceive information uncritically.

244

— Another example – the words of Theresa May on Brexit: «I want us to be a truly Global Britain – the best friend and neighbor to our European partners, but a country that reaches beyond the borders of Europe too. We are a European country and are proud of our common European heritage. But we have always been a country that looks beyond Europe» (What's after Brexit, 2017). We believe that due to deliberately distorted, selectively incomplete information and purposeful misinformation, T. Mei influences not only people's decision and their behavior, but also the elements of the filter (the system of spiritual and moral values, interests and needs, religious and philosophical views, etc.), correcting them in the desired direction.

The next mechanism that is often used is neuro-linguistic programming (NLP) – an effective tool designed to correct the thinking, behavior, emotions, and perception of a person, group, or masses, which is now widely used not only in politics and information confrontations, but also in advertising, media, and other sources of information. The purpose of using NLP in the political sphere is to try to use psychotechnologies to penetrate the subconscious and, by changing or transforming thoughts, views, and ideals, to determine the behavior of an individual, group, or masses that would contribute to the conquering, using, and maintaining the power as much as possible (Pocheptsov, 2008).

The purpose of the manipulator is not to impose a certain opinion onto the object of influence, but to artificially create an information context that would stimulate the «completely independent» formation of the necessary opinions and conclusions. The stability and long-term effect from using NLP in the political process comes due to the fact that the objects of influence consider the inspired thoughts to be their own.

The use of neuro-linguistic programming in the political sphere has certain features of using almost the entire spectrum of potential objects of influence; extreme secrecy (stealth); simplification (coarsening) of basic NLP calibration processes, etc.; systematic violation of the key principle of neuro-linguistic programming – «ecology»; a high level of cynicism of initiators of the NLP technologies use; dependence of the frequency and intensity of the NLP technologies use on the level of political confrontation; the lack of an adequate assessment of the facts of using NLP techniques and methods in the political struggle by the society (Pocheptsov, 2017).

For the first time in the post-Soviet space, neuro-linguistic programming technologies in the political sphere were used in the Russian Federation. In the election campaign of B. Yeltsin, one of the pioneers of Russian neuro-linguistic programming, O. Sitnikov, put the slogan «Vote – or lose» forward, which was based on two methods of NLP (pseudo-choice and artificial restriction of choice), which ensured the victory. Neuro-linguistic programming technologies are now mandatory manipulative tools for every election campaign in every country (Davis, 2015). The success of NLP is based on the use of the phenomenon of «interaction of three» (consciousness-subconscious-reality). Through these methods, the spiritual values of society are «melted down». Language suggestion and NLP are very closely related and are based on the correct selection of information. Language suggestion is more of a means (correctly chosen language phrases to focus attention on a particular issue), and NLP is a form, structure, or framework for presenting information.

Negative campaigning is another mechanism. It can be understood from the name that these are actions aimed to tar and defame the name of another person in the eye of the public. It is quite difficult to fight it, so the century-old history of Western PR allows solving such issues in court (Kolotylo, Zubrytska). Deliberately distorted, false information with the goal to tar an opponent is also a negative campaigning that is used when there are not enough real arguments. Negative campaigning is designed for those who are uncertain. Its effectiveness depends on the strength of the

suggestive influence and the size of this group. Modern science does not classify negative campaigning as a separate type of public relations, but the idea that the term was introduced and actively used by journalists makes sense. K. V. Kirichenko explains this phenomenon as follows: «Negative campaigning is the use of «black technologies» in order to tar and discredit the image of a competing party or group. It provides for the distribution of offensive or economically dangerous statements and compromising material on behalf of the opposing organization. The phrase is formed by analogy with the expression «black propaganda» (Kirichenko, 2016).

Conclusions. Political manipulation occupies an extremely important place in the life of society. It is difficult to determine where the truth lies, because everyone who has the power and authority, seeks to convince others of their rightness and the more supporters they have, the greater is the influence on the minds of others. Political manipulation is a way for a manipulator to achieve goals with a clear strategy and a set of principles. This ensures their effectiveness. The manipulator uses such means: distortion of realities, populism, falsification of facts, irresponsible statements, promises, hypocritical oaths, identification of the guilty, enemies, the fight against which allegedly will improve the current situation.

246

—

Modern technologies make it easier to manipulate other people, because not only oratory and persuasion play a role, but also stimulating to actions that are beneficial to the party that manipulates. Creating a radically new human consciousness and vision of the world, which became possible with the use of means of language suggestion (correct selection of words), neuro-linguistic programming (NLP) (designed to correct the thinking, behavior, emotions, perception of a person, group or masses) and «negative campaigning» (actions aimed at defaming the name of another person in the eye of the public). This makes it easier to discredit public authorities and create political advertising. Which means, nowadays we have everything to achieve the goal and gain favor, and it does not require too much effort and time.

Джерела та література:

1. Амелин, В. 2009. Социология политики. М.: Наука. 174 с.
2. Бойко, О. Д. 2010. Політичне маніпулювання. К.: Академвидав. 432 с.
3. Брайант, Д., Томпсон, С. 2004. Основы воздействия СМИ: Пер. с англ. М.: ИД «Вильяме». 432 с.

4. Гаврилов, А. А. 2012. Средства воздействия СМИ на общественное сознание в условиях информационного общества // Молодой ученый. №8. С. 152-155. URL <https://moluch.ru/archive/43/5220/> (дата звернення: 15.06.2019).

5. Дэвис, Джулия. 2015. 40 лживых «фактов» путинской пропаганды, направленной против Украины // Аргумент. URL: <http://argumentua.com> (дата звернення: 12.06.2019).

6. Єфтені, Н. М. 2015. Політичне маніпулювання: особливості застосування // Актуальні проблеми політики. Вип. 56. С. 234-241.

7. Інавгураційна промова Президента України Володимира Зеленського. 2019. URL: <https://www.president.gov.ua/news/inavguracijna-promo-va-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelensk-55489> (дата звернення: 18.06.2019).

8. Кассирер, Э. 1990. Техника современных политических мифов // Вестник МГУ. Сер. 7 (философия). № 2. С. 58-65.

9. Кириченко, К. В. 2016. «Чорний піар»: підходи до наукової кваліфікації явища. URL: <http://joumlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2346> (дата звернення: 14.06.2019).

10. Колотило, В. В., Зубрицька, Л. Й. Архаїчні та сучасні політичні міфи: спільне та відмінне. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11417.html> (дата звернення: 18.06.2019).

11. Кохан, А. 2013. Формування публічної політики як механізму протидії політичним маніпулюванням у прийнятті політико-управлінських рішень. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-26.pdf> (дата звернення: 15.06.2019).

12. Кухта, Б. Климанська, Л., Романюк, А. [та ін.]. 1998. Основи політичної науки: курс лекцій: у 4 ч. Ч. 3. Політична свідомість і культура; за ред. Б Кухти. Львів : Кальварія, 556 с.

13. Литвиненко, С. 2013. Політико-психологічні маніпуляції як засіб керування масами // Гілея: науковий вісник. № 75. С. 440-443.

14. Поліщук, Ю., Гнатюк, С., Сейлова, Н. 2015. Мас-медіа як канал маніпулятивного впливу на суспільство. Український науковий журнал з інформаційної безпеки. Вип. 21. № 3. С. 301-308. URL: https://www.researchgate.net/publication/312321824_Mas-media_ak_kanal_manipulativnogo_vplivu_na_suspilstvo (дата звернення: 14.06.2019).

15. Почепцов, Г. Г. Медиа: теория массовых коммуникаций. К.: Альтерпрес, 2008. 403 с.

16. Почепцов, Георгій. 2017. Від покемонів до гібридних війн:

нові комунікативні технології XXI століття. К.: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія». 260 с.

17. Присяжнюк, М. М., Шимчук, О. С. 2015. Інтернет як нове середовище сугестивного маніпулятивного впливу // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. № 2 (23). С. 104-107.

18. Пугачов, В. П. 2005. Экологическое манипулирование в управлении государством // Вестник Московского университета. Сер. 21. Управление (государство и общество). М.: МГУ. № 1. С. 89-111.

19. Семенченко, Ф. Г. 2014. Політичні маніпуляції як суб'єктивний вид політичного впливу// Актуальні проблеми політики. Вип. 51. С. 254-263.

20. Тарасов, С. Ю. 2013. Політична маніпуляція як феномен у політичному аспекті // Наукові праці МАУП. Вип. 4(39). С. 67-71.

21. Что после Brexit: ключевые тезисы речи Терезы Мэй. URL: <http://finance.liga.net/economics/2017/1/17/news/51533.htm>.

248

References:

1. Amelin, V. 2009. Sotsiologiya politiki. M.: Nauka. 174 s.
2. Bojko, O. 2010. Politychne manipulyuvannya. K.: Akademvydav. 432 s.
3. Brajant, D., Tompson, S. 2004. Osnovy vozdejstviya SMI: Per. s angl. M.: ID «Vilyame». 432 s.
4. Gavrilov, A. A. 2012. Sredstva vozdejstviya SMI na obshchestvennoe soznanie v usloviyakh informatsionnogo obshchestva // Molodoj uchenyi. №8. S. 152-155. URL <https://moluch.ru/archive/43/5220/> (accessed:15.06.2019).
5. Devis Dzhuliya. 2015. 40 lzhivyykh «faktov» putinskoj propagandy, napravlennoi protiv Ukrainy // Argument. URL: <http://argumentua.com> (accessed: 12.06.2019).
6. Efteni, N. M. 2015. Politychne manipulyuvannya: osoblyvosti zastosuvannya // Aktualni problemy polityky. Vyp. 56. S. 234-241.
7. Inavguratsijna promova Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskogo. 2019. URL: <https://www.president.gov.ua/news/inavguratsijna-promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelensk-55489> (accessed:18.06.2019).
8. Kassirer, E. 1990. Tekhnika sovremennykh politicheskikh mifov // Vestnik MGU. Ser. 7 (filosofiya). № 2. S.58-65.
9. Kyrychenko, K. V. 2016. «Chornyi piar»: pidkhody do naukovoi

kvalifikatsii yavushcha. URL: <http://joumlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2346> (accessed: 14.06.2019).

10. Kolotylo, V. V., Zubrytska, L. J. Arkhaichni ta suchasni politychni mify: spilne ta vidminne. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11417.html> (accessed: 18.06.2019).

11. Kokhan, A. 2013. Formuvannya publichnoi polityky yak mekhanizmu protydii politychnym manipulyuvanniam u pryinnyatti polityko-upravlynskykh rishen'. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-26.pdf> (accessed: 15.06.2019).

12. Kukhta, B. Klymanska, L., Romanyuk, A. [ta in.]. 1998. Osnovy politychnoi nauky: kurs lektsij: u 4 ch. Ch. 3. Politychna svidomist i kultura; za red. B. Kukhty. Lviv : Kalvariya, 556 s.

13. Lytvynenko, S. 2013. Polityko-psykholoichni manipulyatsii yak zasib keruvannya masamy // Gileya: naukovyj visnyk. № 75. S. 440-443.

14. Polishchuk, Yu., Gnatyuk, S., Seilova, N. 2015. Mas-media yak kanal manipulyatyvnoho vplyvu na suspilstvo. Ukrainskyi naukovyi zhurnal z informatsiinoi bezpeky. Vyp. 21. № 3. S. 301-308. URL: https://www.researchgate.net/publication/312321824_Mas-media_ak_kanal_mani-pulativnoho_vplyvu_na_suspilstvo (дата звернення: 14.06.2019).

249

15. Pocheptsov, G. G. 2008. Media: teoriya massovykh komunikatsii. K.: Alterpres, 403 s.

16. Pocheptsov, Georgii. 2017. Vid pokemoniv do gibrydnykh viin: novi komunikatyvni tekhnologii XXI stollittya. K.: Vydavnychiy dim «Kyevo-Mogylyanska akademiya». 260 s.

17. Prysyzhnyuk, M. M., Shymchuk, O. S. 2015. Internet yak nove seredovyshche sugestyvnoho manipulyatyvnoho vplyvu // Suchasni informatsiini tekhnologii u sferi bezpeky ta oborony. № 2 (23). S. 104-107.

18. Pugachov, V. P. 2005. Ekologicheskoe manipulirovannye v upravlenii gosudarstvom // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 21. Upravlenie (gosudarstvo i obshestvo). M.: MGU. № 1. S. 89-111.

19. Semenchenko, F. G. 2014. Politychni manipulyatsii yak sub'ektyvnyi vyd politychnoho vplyvu// Aktualni problemy polityky. Vyp. 51. S. 254-263.

20. Tarasov, S. Yu. 2013. Politychna manipulyatsiya yak fenomen u politychnomu aspekti // Naukovi pratsi MAUP. Vyp. 4(39). S. 67-71.

21. Chto posle Brexit: klyuchevye tezisy rechi Terezy Mej. URL: <http://finance.liga.net/economics/2017/1/17/news/51533.htm> (accessed: 19.06.2019).

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.250-259>

УДК: [81:172.4] РФ: Укр

© Тетяна Захарченко¹

«МОВА ВОРОЖНЕЧІ» ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

*В дослідженні проаналізовано проблему використання в нових ме-
діа «мови ворожнечі» в контексті українсько-російського конфлікту,
пояснюється «мова ненависті» як технологія ведення гібридної війни
та причини її виникнення. Автор, виокремлює основні соціальні гру-
пи, які найчастіше є об'єктом застосуванню «мови ворожнечі» з боку
РФ. Зокрема, це українці (особливо із Західної України), кримські та-
тари, прихильники Євромайдану, члени Меджлісу кримсько-татар-
ського народу, віруючі, мігранти.*

— *На базі досліджень громадських організацій («Детектор медіа»,
«Центр Соціальна дія», «Інститут масової інформації», «Донецький
інститут інформації») в даній роботі подано якісний аналіз ситуа-
ції у медіапросторі. Акцентовано увагу на появі тенденцій недотри-
мання толерантності. Крім того, визначено які ЗМК часто викорис-
товують у своєму арсеналі «мову ненависті» як з боку України, так
і з боку РФ.*

Ключові слова: мова ненависті, мова ворожнечі, хейтери, інфор-
маційна війна, гібридна війна, Росія, Україна.

“Hate speech” as Technology for Conducting the Hybrid War of the Russian Federation Against Ukraine

*The following material is an attempt to analyze the problem of use of
new media in the context of Ukrainian-Russian conflict, to explain the «hate
speech» as a technology for hybrid warfare and the causes of its occurrence.
It is described the issues of the use of hate speech in the East of Ukraine and
on the occupied territory of the Crimea.*

¹ Студентка спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: zakharchenko.tetiana@chnu.edu.ua

In addition, this research identifies the main social groups against which Russian Federation uses «hate speech». In particular, they are Ukrainians (especially from Western Ukraine), Crimean Tatars, Euromaidan supporters, members of the Majlis of the Crimean Tatar people, churchmans, migrants.

On the basis of researches of public organizations («Media Detector», «Center for Social Action», «Institute of Mass Media», «Donetsk Institute of Information») in this paper work a qualitative analysis of the situation in the media space is presented. The focus is on the emergence of the phenomenon of intolerance in the media. In addition, it is determined which media often use «hate speech» in their arsenal both from Ukraine and from the Russian Federation.

The researcher states that the problem of using «hate speech» in the information space of Ukraine, in particular, Crimea and the eastern regions existed before the occupation. However, from the first days of the hybrid offensive of the Russian Federation, hate speech began to be used in propaganda, and hostile rhetoric became more aggressive.

We should note that by supporting the high level of anxiety and hatred in the occupied territory of Ukraine through the media, Russia is creating a platform to create a civil conflict, if necessary. In addition, «hate speech» is used by the Russian authorities to form publicly supportive policy on the territory of the Russian Federation.

Keywords: *hate speech, haters, information war, hybrid war, Russia, Ukraine.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі досить актуальною є проблема активного використання «мови ворожнечі» або «hate speech» в інформаційному просторі України. В першу чергу, це явище тісно пов'язане з агресивними діями Російської Федерації проти України, починаючи з березня 2014 р. Політика РФ полягає в суттєвій зміні комунікативного середовища України та прояві гібридних методів сучасної війни, зокрема, стимулюванні нових смислових конструкцій та форм. На даний момент існує термінологічна невизначеність поняття мови ворожнечі. Україномовна версія Вільної енциклопедії «Вікіпедія» визначає «мову ворожнечі» (англ. hate speech – букв. «мова ненависті») як систематичне застосування промов, котрі спрямовані на проявлення агресії спрямованої на людину або групу осіб за ознакою раси, релігії, статі або сексуальної орієнтації («Мова ворожнечі», Вікіпедія, 7 серпня, 2019).

Комітет міністрів Ради Європи № 97(20)59 визначає «мову ворожнечі» як усі форми самовираження, що включають поширення, підбурення, сприяння або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи інших видів ненависті на ґрунті нетерпимості, у тому числі: нетерпимість висловів у формі радикального націоналізму та етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо меншин, мігрантів і людей з числа іммігрантів (Еллі Кін, Мара Георгеску, Закладники, 2016, 143). Крім того, мішенями мови ворожнечі можуть бути не тільки люди, які належать до інших етносів і рас, а й багато інших соціальних груп: інваліди, люди похилого віку, представники ЛГБТ-спільноти. Дослідники Інституту масової інформації зазначають, що у межах українського конфлікту це також можуть бути групи, відмінні за територіальним походженням, політичними та соціальними поглядами (Мова ворожнечі у ЗМІ, 2016). Тобто інформаційне протистояння, як наслідок російської агресії на території України, стало причиною використання інструментів мови ворожнечі щодо українського населення, зокрема, вимушено переміщених осіб (ВПО), мешканців тимчасово окупованих територій, а також учасників збройного конфлікту (як представників ЗСУ, так і членів ворожих збройних формувань).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які приділяли увагу вивченню окремим аспектам феномену «мови ворожнечі», варто відзначити дослідження кандидата соціологічних наук Харківського національного університету внутрішніх справ Ольги Горбачової «Мова ворожнечі: ксенофобія чи безладність», в якому автор пояснює суть поняття «мови ворожнечі», аналізуючи причини даного явища, а також канали передачі в українських ЗМІ та види реакції на даний феномен. Крім того, моніторингові дослідження проводили такі ГО як «Європейський Діалог», «Центр Соціальна дія», «Донецький інститут інформації». Дослідники Центру контент-аналізу в Україні безпосередньо займаються медіа-експертизою та аналітикою з даного питання.

Метою статті є спроба пояснення поняття «мови ворожнечі» в контексті гібридної війни, визначення причин виникнення та особливостей використання в нових медіа «мови ненависті» під час українсько-російського конфлікту, пояснення «мови ненависті» як технології ведення гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Інформаційний простір України на даному етапі існування стає середовищем для формування нових смислів. Швидкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій, засобів зв'язку в поєднанні з активізацією внутрішньополітичних процесів, агресивними політичними діями Росії стають потужними генераторами для трансформацій комунікаційних форм самовираження, зокрема мови ворожнечі. Підґрунтям для появи і поширення даного феномену слугують соціальні стереотипи, упередження і дискримінація, в результаті чого формується стереотипне сприйняття і конструюються моделі соціальної нерівності.

Тому сучасний інформаційний простір все більше нагадує поле боротьби між «своїми» та «чужими» як у середовищі традиційних медіа, так і нових інтерактивних ЗМК. Різноманітні метафори на позначення ворога – необхідний компонент будь-якого збройного конфлікту. Яскравими прикладами застосування мови ворожнечі в умовах гібридного конфлікту є використання таких лексем-асоціацій з боку РФ проти України:

253

- українці: бандерівці, бандерлоги, бойовики, брати наші менші, «вовки в овечій шкурі», сільські нацисти, галицькі нацисти, западенці, карателі, київські терористи, укрограждане, укропанство, маріонетки Заходу, нацистська хунта, нелюди, неонацисти, пособники Гітлера, рагулізатори, носії тризуба в головах, расисти, малороси, хохли, послідовники Шухевича, русофоби, ультрас, екстремісти;
- кримські татари: джихадісти, карателі, кримськотатарські радикали, радикальні ісламісти, русофоби, екстремісти;
- прихильники Євромайдану: євромайдауни, київський бродячий цирк, герої бандерівської праці, екстремісти-самозванці, антисеміти;
- члени і прихильники Меджлісу кримськотатарського народу: баламути, моджахеди, бандити, п'ята колона;
- віруючі Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП): розкольники;
- віруючі Української греко-католицької церкви (УГКЦ): уніати;
- мігранти: гастарбайтери;
- свідки Єгови: сектанти (Александр Бурмагин и др., 2018, 7).

Дослідники Інституту масової інформації виокремлюють три рівні прояву мови ворожнечі:

- жорстка (прямі заклики до насилля, заклики до дискримінації, завуальовані заклики до насилля, заклики не дати групі закріпитися в регіоні);
- середня (виправдування випадків насилля і дискримінації, звинувачення певної групи у негативному впливі на суспільство чи державу, твердження про кримінальність певної територіальної чи етнічної групи, ствердження про її неповноцінність);
- м'яка – створення негативного іміджу певної групи суспільства, ствердження про моральні недоліки такої групи, протиставлення однієї групи іншій, згадування групи чи окремих її представників у принизливому чи образливому контексті, пряме або завуальоване ствердження того, що одна група створює незручності в існуванні іншої (Мова ворожнечі у ЗМІ, 2016).

254

Явище мови ненависті з'явилося в Україні відносно недавно, а саме у 2007 р. на спеціальному сайті Xenodocuments Міжнародна Амністія в Україні дала таке визначення цього терміну: «Мова ворожнечі – це будь-яке самовираження з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах. Мова ворожнечі описує, ієрархічно зіставляє різноманітні групи людей та оцінює особисті якості конкретних осіб на підставі їх належності до тієї або іншої групи. Отже, мова ворожнечі передбачає висновок про «природу» особи на підставі квазінаукових розумувань про об'єктивну «природу» цивілізацій, культур, рас, етносів та інших груп (іноземці в цілому, мігранти в цілому, біженці в цілому) (Hate speech, Xenodocuments, 2007). Проте після розгортання конфлікту України з РФ даний феномен набув ширшого характеру використання в інформаційному просторі нашої держави. Так, за даними дослідження «Мова ворожнечі та упередження в українських ЗМІ: моніторинг, аналіз та запобігання» від ГО «Центр Соціальна дія» в 2014 р. об'єктами мови ворожнечі стали 45 груп осіб («Українці», «Росіяни», «Чеченці», «Народи Кавказу», «ЛГБТ», «Мешканці Західної України», «Темношкірі», «Жінки», «ВПО» тощо). Переважна більшість використання мови ворожнечі відбувалася не в журналістських словах, а в цитуванні, 63% якого мала характер ксенофобських висловлювань. У зв'язку з дослідженням було охоплено провідні видання та ТВ-канали, зокрема зафіксовано 173 випадки застосування мови ворожнечі у друкованих виданнях, в інтернет-ЗМІ – 135, на телебаченні – 116 («Центр Соціальна дія» зафіксував 424 випадки, Media Sapiens, 2015).

Дослідження «Толерантність vs ненависть. Підсумки аналізу українських онлайн-видань на наявність мови ворожнечі» (ГО «Детектор медіа», 2017 р.) є якісним аналізом ситуації в мас-медіа, коли в процесі інформаційної війни об'єктами мови ненависті стають конкретні групи осіб: жителі Росії; жителі тимчасово окупованих територій України (Луганська й Донецька області, Автономна Республіка Крим); етнічні групи; вимушені переселенці; мігранти без офіційних документів; люди з особливими потребами; нарко- або алкозалежні особи; люди певних професій, до яких суспільство ставиться неоднозначно. Одночасно дослідження привернуло увагу правозахисників до загрозливих тенденцій – створення медійниками образу усього російського населення в якості «запеклого ворога України», недотримання толерантності під час висвітлення перебігу АТО та життя людей, які проживають у тимчасово окупованих регіонах України («Цыганский барон», «зэчки» і «рашисты», 2017).

Моніторинг інтернет-видань окупованих районів Донецької та Луганської областей України (ГО «Інститут масової інформації», 2017 р.) констатував, що навіть в умовах збройного конфлікту 82% матеріалів українських інтернет-ЗМІ про самопроголошену владу «ЛНР/ДНР» є компліментарними, 18% є нейтральними, натомість критичних матеріалів немає взагалі (Аналіз інтернет-ЗМІ, Інститут масової інформації, 2017).

Моніторинг «Мова ворожнечі в друкованих ЗМІ Донбасу по обидві сторони лінії фронту» (ГО «Донецький інститут інформації», 2017 р.) охопив вісім видань по обидва боки лінії розмежування та констатував, що друковані ЗМІ, які знаходяться на території ОРДЛО, використовують мову ворожнечі значно частіше (26% у виданнях т.зв. ДНР та 2,13% у виданнях на підконтрольній території). В умовах військового конфлікту така ситуація не сприяє припиненню конфлікту та подоланню його наслідків (Друковані видання ОРДЛО, Детектор Медіа, 2017).

Варто наголосити на тому, що медіа-простір України нині не залучає активно мову ворожнечі до свого арсеналу комунікативних засобів. Це підтверджується результатами моніторингу Центру контент-аналізу щодо мови ворожнечі в українських ЗМІ за серпень 2016 р. В межах дослідження проаналізовано майже 950 тис. повідомлень з медіа простору, а також 1500 блогерів у мережі Facebook, попередньо визначивши групу з 50 слів, які належать до «hate speech». Ви-

явилось, що частка таких повідомлень становить 1,7 %. Серед найчастіше вживаних слів – «ватник» (22 %), «москаль» (18 %), «рашист, рашизм» (16 %), «Мордор» (13 %), «Лугандон» (9 %), «колорад» (7 %), «Раша, рашка» (7 %), «кацап» (5 %), «московит» (3 %) (Уникання мови ворожнечі, Media Sapiens, 2015).

Центр контент- аналізу визначив, зокрема, які ЗМІ найчастіше вдаються до мови ворожнечі. Лідером серед них виявилось видання Korrespondent.net (30 % усіх повідомлень з мовою ворожнечі). Також поширеною мова ворожнечі є на ресурсах 24tv.ua, Tsn.ua, «Цензор.нет», «Голос України», «Укрінформ», «ЛігаБізнесІнформ», Gazeta.ua та Segodnya.ua.

256 — Що ж до застосування мови ворожнечі безпосередньо Росією, то активну фазу впровадження можна прослідкувати на прикладі анексованої території Криму. Так, кримська правозахисна група (КПГ) в рамках дослідження ситуації зі свободою слова в анексованому Криму провела моніторинг російських ЗМІ і зафіксувала 718 прикладів мови ворожнечі. Моніторинг проводився за два перші півріччя 2014 і 2017 р. з метою простежити динаміку ситуації зі свободою слова. Слід наголосити, що найчастіше негативні висловлювання були спрямовані проти українців, кримських татар, прихильників Меджлісу, мігрантів, євроактивістів. В деяких випадках – це явні заклики до знищення українців. Також об'єкти ненависті – це жінки, ЛГБТ, віряни та журналісти. Де-факто, «влада» Криму займається системним блокуванням українських ЗМІ у Криму. Крім того, в Криму ведеться тотальна зачистка інформаційного простору від українського контенту. Тому зараз люди в Криму в основному отримують інформацію за допомогою телеканалів РФ та інтернет видань, яким дозволено працювати на півострові. Аналіз кримських ЗМІ, що працюють уже багато років («Крымская правда»), і створених після анексії («Крыминформ») демонструє, що найпопулярнішими словами є «бандеровцы», «хунта», «украинские каратели», «укропы». Ворожі терміни виникають хвилями залежно від інформприводів з материкової України (Александр Бурмагин и др., 2018, 6).

Висновки. Отже, «мова ворожнечі» є технологією, спрямованою на зміну ціннісних орієнтацій різних цільових аудиторій, на формування уявлень як про ворога, так і про співгромадян, які потрапляють під категорії «інший», «чужий» і «незрозумілий». «Мова ненависті» є своєрідним інструментом інформаційно-психологічного

впливу ведення «гібридної війни», що формує певні соціальні установки, спрямована на дискредитацію ідеалів учасника протилежного боку конфлікту.

Розпалювання ворожнечі до українців, кримських татар і мусульман в інформаційному просторі Криму і на Сході України безпосередньо веде до дестабілізації ситуації і створює основу для злочинів на ґрунті ненависті. Крім того, активне використання мови ворожнечі в ефірі телеканалів і на сайтах свідчить про пряму зацікавленість РФ в таких діях.

З огляду на участь РФ в міжнародному збройному конфлікті з Україною, можна зробити висновок, що вищенаведені приклади розпалювання ненависті щодо українців із залученням державних ресурсів – один з інструментів ведення війни. Досліджено, що ненависть в ЗМІ РФ стосовно українців масштабно насаджується не тільки на території окупованого Криму і Сходу України, але і на всій території РФ. Цю інформацію підтверджують дослідження, проведені російським аналітичним центром «Левада-Центр» протягом останніх років. Соціологічні опитування, опубліковані цим центром, підтверджують, що з моменту початку збройного конфлікту ставлення росіян до українців значно погіршилось. Так, в грудні 2017 р. 29% опитаних росіян назвали Україну ворогом Росії. При цьому в жовтні 2012 р. цей показник дорівнював 0% (Враги России, 2018).

257

Джерела та література:

1. Аналіз інтернет-ЗМІ т.зв. «ДНР» та «ЛНР»: у кожній десятій новині – мова ворожнечі щодо українців, 11% новин – фейки», Інститут масової інформації, 2017. <https://imi.org.ua/news/analiz-internet-zmi-tzv-dnr-ta-lnr-u-kojniy-desyatiy-novini-mova-vorozhechi-schodo-ukrajintsiv-11-i17084>.
2. Враги России». АНО «Левада-центр», Аналитический центр Юрия Левады, 2018. <https://www.levada.ru/2018/01/10/vragi-rossi>.
3. Друковані видання ОРДО на 26% складаються з мови ворожнечі – дослідження ДІІ», Детектор Медіа, 2017. <http://detector.media/infospace/article/127569/2017-07-03-drukovani-vidannya-ordo-na-26-skladayutsyaz-movi-vorozhnechi-doslidzhennya-dii/>.
4. Мова ворожнечі у ЗМІ : якою вона буває та до чого призводить (інфографіка), Інститут масової інформації, 2016. <https://imi.org>.

ua/advice/mova-vorozhnechi-u-zmi-yakoyu-vona-buvae-ta-do-chogoprivodit-infografika-i2374.

5. Мова ворожнечі, Вікіпедія, остання зміна 7 серпня, 2019. https://uk.wikipedia.org/wiki/Мова_ворожнечі.

6. Уникання мови ворожнечі наблизить мир, Media Sapiens, 2015. http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movivorozhnechi_nablizit_mir/.

7. Центр Соціальна дія зафіксував 424 випадки вживання мови ворожнечі в українських ЗМІ за 2014 рік», Media Sapiens, 2015. https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/tsentr_sotsialna_diya_zafiksuvav_424_vipadki_vzhivannya_movivorozhnechi_v_ukrainskikh_zmi_za_2014_rik/.

8. «Цыганский барон», «зэчки» и «рашисты»: как всю весну запорожские СМИ тиражировали враждебность», Детектор Медіа, 2017. <http://detector.media/infospace/article/127783/2017-07-07-tsyganskii-baron-zzechki-i-rashisty-kak-vsyuvesnu-zaporozhskie-smi-tirazhirovali-vrazhdebnost/>

258

— 9. Hate speech, Xenodocuments, 2007. <http://www.xenodocuments.org.ua/>.

10. Александр Бурмагин и др., Язык вражды в информационном пространстве Крыма: Информационно-аналитический доклад о распространении языка вражды на территории Крымского полуострова (март 2014 – июль 2017), (Киев, под общей редакцией И. Седовой и Т. Печончик, 2018, 35). <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2018/03/Hate-book-RU.pdf>.

11. Еллі Кін, Мара Георгеску, Закладники. Посібник з протидії мові ненависті онлайн через освіту з прав людини, 2016, 143. <https://rm.coe.int/16806f9aec>.

12. Ольга Горбачова, Мова ворожнечі : ксенофобія чи безладність, 2008. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06708.pdf>.

References:

1. Analiz internet-ZMI t.zv. “DNR” ta “LNR”: u kozhnii desiattinovyni – mova vorozhnechi shchodo ukrainsiv, 11% novyn – feiky», Instytut masovoi informatsii, 2017. <https://imi.org.ua/news/analiz-internet-zmi-tzv-dnr-ta-lnr-u-kojniy-desyatiy-novini-mova-vorozhnechi-shchodo-ukrajintsiv-11-i17084>.

2. «Vragi Rossii». ANO «Levada-tsentr», Analiticheskiy tsentr Yuriya

Levady, 2018. <https://www.levada.ru/2018/01/10/vragi-rossi>. (accessed May10, 2019).

3. Drukovani vydannia ORDO na 26% skladaiutsia z movy vorozhnechi – doslidzhennia DII, Detektor Media, 2017. <http://detector.media/infospace/article/127569/2017-07-03-drukovani-vidannya-or-do-na-26-skladayutsyaz-movi-vorozhnechi-doslidzhennya-dii/>

4. Mova vorozhnechi u ZMI : yakoiu vona buvae ta do choho pryzvodyt (infografika), Instytut masovoi informatsii, 2016. <https://imi.org.ua/advice/mova-vorojnechi-u-zmi-yakoyu-vona-buvae-ta-dochogo-prizvodyt-infografika-i2374>.

5. Mova vorozhnechi, Vikipediia, ostannia zmina 7 serpnia, 2019. https://uk.wikipedia.org/wiki/Мова_ворожнечі.

6. Unykannia movy vorozhnechi nablyzyt myr, Media Sapiens, 2015. http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movi_vorozhnechi_nablizit_mir/.

7. Tsentr Sotsialna diia zafiksuvav 424 vypadky vzhivannia movy vorozhnechi v ukrainskykh ZMI za 2014 rik», Media Sapiens, 2015. https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/tsentr_sotsialna_diya_zafiksuvav_424_vipadki_vzhivannya_movi_vorozhnechi_v_ukrainskikh_zmi_za_2014_rik/. 259

8. «Tsyganskiy baron», «zechki» i «rashisty»: kak vsyu vesnu zaporozhskie SMI tirazhirovali vrazhdebnost», Detektor Media, 2017. <http://detector.media/infospace/article/127783/2017-07-07-tsyganskiy-baron-zzechki-i-rashisty-kak-vsyuvesnu-zaporozhskie-smi-tirazhirovali-vrazhdebnost/>

9. Hate speech, Xenodocuments, 2007. <http://www.xenodocuments.org.ua/>.

10. Aleksandr Burmagin i dr., Yazyk vrazhdy v informatsionnom prostranstve Kryma: Informatsionno-analiticheskiy doklad o rasprostraneni yazyka vrazhdy na territorii Krymskogo poluostrova (mart 2014 – iyul 2017), (Kiev, pod obshchey redaktsiyei I. Sedovoy i T. Pechonchik, 2018, 35). <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2018/03/Hate-book-RU.pdf>.

11. Elli Kin, Mara Heorhesku, Zakladnyky. Posibnyk z protydii movi nenavysti onlain cherez osvitu z prav liudyny», 2016, 143. <https://rm.coe.int/16806f9aec>.

12. Olha Horbachova, Mova vorozhnechi : ksenofobiia chy bezladnist, 2008. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06708.pdf>.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.260-270>

УДК: 328.18:[070+654.1](497.2)

© Руслана Клим¹

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ТА МАС-МЕДІА (на прикладі Республіки Болгарія)

У статті визначено, що політичні інститути виступають невід’ємними елементами політичної системи суспільства, важливими суб’єктами політики та носіями політичного процесу, що впорядковують політичну організацію суспільства, забезпечуючи її стабільне та тривале функціонування.

260

Зазначено, що основними науковими підходами до розуміння феномену політичної комунікації є позитивізм, біхевіоризм, структурний функціоналізм, інституціоналізм та звернено увагу на те, що у сучасному суспільстві мас-медіа виконують ряд функцій – комунікативну, інформаційну, ретрансляційну, завдяки реалізації яких впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства та відіграють важливу роль у процесі взаємодії між владою та громадськістю.

Наголошено, що влада Республіки Болгарія скористалася історичним моментом, коли у співробітництві з нею були зацікавлені країни Європейського Союзу та змогла переконати болгарське суспільство в тому, що членство в ЄС є шляхом вирішення економічних проблем, що в подальшому сприятиме економічному добробуту держави. Відзначено, що важливу роль в євроінтеграційному процесі взаємодії владних інститутів та громадськості відіграли болгарські журналісти, які провели надзвичайно інтенсивну й важливу інформаційну кампанію, наслідком якої було 76 відсотків підтримки болгарським суспільством членства Республіки Болгарія в цій міжнародній організації. Досвід Республіки Болгарія свідчить, що ефективна робота мас-медіа є надзвичайно важливою для налагодження комунікативної

¹ Аспірантка кафедри політології та державного управління, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: ruslana_klym@ukr.net; <http://orcid.org/0000-0001-8305-3949>

взаємодії між інститутами влади та громадянського суспільства у відповідальний для країни момент. Однак, сучасне болгарське медіа-середовище є об'єктом інтенсивної критики через низьку якість медіа-продукту, залежність мас-медіа від олігархів та корупцію.

Ключові слова: політичний інститут, комунікативна взаємодія, політична комунікація, мас-медіа, Республіка Болгарія.

Theoretical Aspects of the Communication Interaction of Political Institutions and Media (Illustrated by the Republic of Bulgaria)

The article defines that political institutions are integral elements of the political system of society, important subjects of politics and carriers of the political process, that regulate the political organization of society, ensuring its stable and long-term functioning. It is stated that the main scientific approaches to understanding the phenomenon of political communication is positivism, behaviorism, structural functionalism, institutionalism and the attention is drawn to the fact that the mass media perform several functions in modern society – communicative, informational, relay, through the implementation of which, media affects all spheres of society and play an important role in the process of interaction between the government and the public.

261

It was noted that the authorities of the Republic of Bulgaria took advantage of the historical moment when the European Union member states were interested in cooperation and were able to convince the Bulgarian society that membership in the EU is a way to solve economic problems, which will further contribute to the economic well-being of the country. The article mentions that an important role in the European integration process of interaction between the authorities and the public was played by Bulgarian journalists, who conducted an extremely intensive and important information campaign, which resulted in 76% of support for the Republic's membership in this international organization by the Bulgarian society

The experience of the Republic of Bulgaria shows that effective work of the mass media is extremely important for establishing communication interaction between government and civil society at a crucial moment for the country. However, the modern Bulgarian media environment is subject to intense criticism for the poor quality of the media product, the media's dependence on oligarchs, and corruption.

Keywords: political institute, communicative interaction, political communication, mass media, Republic of Bulgaria.

Scientific problem and its significance. In modern society, the level of consolidation of society and its trust in the state authorities depends on ensuring their transparency, openness and the coverage of their activities. At this stage, the communicative interaction of political institutions and the mass media is extremely important.

Analysis of recent research on this issue. Scientific approaches to understanding the essence of the concept of “Political Institute” were studied by O. Stoiko, B. Kukhta, and V. Picha. Theoretical aspects of the communicative interaction of political institutions and mass media are the subject of research of such scientists as T. van Dijk, T. Parsons, G. Lasswell, J. Habermas, J. Grunig, T. Hunt, N. Luhmann. Among the Ukrainian scientists, works V. Burdiak and A. Zhukovskaya are devoted to the study of mass media activity in modern Bulgaria.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to define and analyze certain aspects of the communicative interaction between political institutions and mass media. To achieve this goal, the author sets tasks to determine the essence of the concept of “political institution” and “mass media”, to study the theoretical foundations of their communicative interaction and to find out the features of mass media activity in modern Bulgarian society.

Presentation of the main material. Representatives of modern Ukrainian political thought give their own definitions of the essence of the political institution. According to O. Stoiko, in general, there are two main approaches to understanding political institutions: 1) institutions are a set of norms, rules, conventions and traditions that are ingrained in society, which determine, coordinate and regulate relationships between people and their behavior, a collection of regulations and rules that ensure correct and predictable behavior; 2) institutions – a complex of social associations, organizations, establishments that formulates and implements the collective goals of the society or existing groups in it (Stoiko, 2016, 17).

B. Kuhta interprets the political institution as “...a specific form of organization of government activities and a stable means of political relations order that ensure stable, long-term functioning of the political organization of society as the most important structural element of the political system” (Political science, 2003, 172). V. Picha believes that political institutions “are a set of organizations and associations that regulate political and other relations in society using material and ideological means” (Political Science, 2014, 317).

Having analyzed the above definitions, it should be noted that political institutions are integral elements of the political system of society, important subjects of politics and carriers of the political process that regulate the political organization of society, ensuring its stable and long-term functioning.

An important place in the process of democratic development of society is occupied by the problem of communicative interaction between the political institutions and mass media. According to A. Zhukovska, the word “media”, which is borrowed from the English language, is understood as a set of technological means and methods of communication that surround us and serve to convey an information message to a specific consumer in one form or another: text, music, image (Zhukovska, 2017, 54). The term “media” is rarely used on its own, but rather as part of such phrases as mass media, media space, media environment, media product, media tool, etc.

The main scientific approaches to understanding the phenomenon of political communication are positivism, behaviorism, structural functionalism, and institutionalism. The understanding of communication between the government and society, and its instrumental branch in the form of interaction between political institutions and the mass media, is different in these approaches, which determines the diversity of relevant scientific methodologies.

263

Positivism and behaviorism are inherent in most studies until almost the end of the XX century. Representatives of the concepts of social communication showed direct attention to the processes of interaction between the government and society. The basis for the emergence of such concepts was the recognition and justification of several aspects related to social structures. The first aspect concerns discursive-semiotic issues. The study of linguistic communication begins here, the concept of “language games” is born that act as the foundation of organization discourse, including political. It was discourse that became the link that connected the categories of communication, interaction, language, a person and intersubjectivity into a comprehensive whole, acting as a new mental formation.

T. van Dijk argues that discourse is communication, interaction, which is characterized by “a complex unity of language form, meaning, and action” and “is not limited by a framework of a specific language utterance, that is, of a text or a dialogue” (T. A. van Dijk, 1989, 121-122), thus freeing itself from pure linguistically, semantically, or socially conditioned parameters. Today, within the framework of discursive research, situational ap-

proaches are carefully developed taking into account the contextual characteristics of communication processes. Along with the development of discourse studies, the rules of interaction based on linguistic transformational grammar are being actively studied. It is through the development of such approaches that communication, which includes interaction and syntax (rules), has become the basis of the information theory of psychology.

Within the framework of the structural and functional direction, the communicative sphere was considered as a separate subsystem of society, where social actions are carried out. A well-known representative of this direction, T. Parsons, noted that, in the end, in a socially-significant communication, social action becomes an interaction, which, in turn, “also becomes differentiated and integrated and of the type that forms a social system” (Parsons, 2000, 422). As part of this process, a complete information cycle of the functioning of the political system is formalized, with a feedback loop that is classic for interactions and corresponding structures of legitimization (cognitive models) of political actions.

264

— Among the main methodological achievements of structural functionalism, we should note a scheme, suggested by T. Parsons, of four main functions necessary for preserving the structure of the social system – AGIL (an abbreviation of the first letters of the categories: adaptation, goal attainment, integration, latent pattern maintenance), which is still used quite effectively in the communicative analysis of socio-political systems. This approach allowed the researchers to formalize and clearly separate the communicative sphere of the political system from the institutional, normative, and cultural-ideological spheres for observation. At the same time, the multidimensional nature of political phenomena, which are permeated with communication channels, where the phenomena themselves are often communication, was not taken into account.

Starting from the second half of the last century, communication, which is a symmetrical model of interaction, is gradually included in the object of study of the complex of social and political sciences, where it is formalized in the categories of purely political communication. It is believed that the associated research originated in the outstanding “Lasswell Formula”, where he proposed to analyze the communication act answering the questions: “Who reports? What? Which channel? To? With what effect?” (Lasswell, 1958, 6).

J. Habermas, referring to the intermediate links, in his theory of “communicative action” focused on mass communication, the means of which

“create technical amplifiers of language communication” (Habermas, 1993, 45), expanding and strengthening its capabilities and forming a dense communication infrastructure. At the same time, it was widely believed that the modern development of such communication systems causes the phenomenon of one-dimensional thinking in mass society, which is “systematically supported by politicians and mass media providers” (Marcuse, 1996, 136). In the end, this turns politics from an activity that meets public needs into an activity that shapes these needs (sometimes at its own discretion), which creates many threats to the institutional system of democracy.

It is worth noting that these approaches develop various theoretical models of communication and interaction, especially in the field of public relations. For example, J. Grunig and T. Hunt (1984, 129) proposed four models of such relationships that are differentiated by their purpose, methods, and nature of communication: publicity, a public information model, a two-way asymmetric model, and a two-way symmetric model. Through the understanding of communication as a self-reference system, dialogue (symmetric) model appears to be the most constructive and strategically adequate – it combines the system’s self-observation with external description; while the publicity is, mainly, external legitimation; public information is a self-description within the system to correlate the behavior of this community; and in terms of the asymmetrical connection, the description of the public’s concerns eliminates or hides events in the state power system.

265

A distinguished representative of the system direction of the information and power processes study, N. Luman, noted the importance of information and communication processes in the management sphere, in particular in the sphere of power implementation. In a post-industrial society, these processes become the main form of power realization, which “increases as the freedom of both sides increases” (Luman, 2001, 20), which is provided by the growth of information volumes and the further growth of behavior alternatives.

Mass media perform a number of functions in modern society, including communication (monitoring events and forming public opinion about their nature), information (collecting, editing, commenting and distributing information), and relay (reproducing a certain way of life with a corresponding set of political, spiritual, and social values). Thanks to the implementation of these functions, mass media affect all spheres of society’s life through modern communication channels (press, television, radio, film,

video, Internet) and play an important role in the process of interaction between the government and the public.

For example, let's look at how the public's attitude to the processes of European integration of the Republic of Bulgaria was formed using media tools. But, first of all, it needs to be noted that Bulgaria's path to the European Union was quite diverse in the historical and political context. In 1995, the Republic of Bulgaria officially declared its accession to the European Union. Preparation for membership in the European Union stimulated and financially ensured the implementation of economic reforms in the country. New political and administrative institutions were created and legal norms were adopted that contributed to the development of business and the competitive environment. At the end of the accession negotiations (2000-2004), the Republic of Bulgaria, according to the European Commission, had mostly fulfilled the Copenhagen criteria: it formed a functioning market economy; democratic state that observes human rights; in the main part harmonized the national legislation with the common law of the European Union (Burdiak, 2016).

266

— Despite the fact that the reforms improved the standard of living of the population, unlike the other countries of Central and Eastern Europe, the Republic of Bulgaria was not admitted to the European Union on May 1, 2004. The negative position of Bulgarians in regards to the government and their disappointment in the political parties as agents of positive change, the political class still managed to convince society of the need for integration steps due to the following factors. In particular, the authorities of the Republic of Bulgaria took advantage of a historic moment when the European Union countries were interested in cooperating with it and were able to convince the Bulgarian society that membership in the European Union is a way to solve economic problems, which will further contribute to the economic well-being of the state.

It should be noted that an important role in the European integration process of interaction between government institutions and the public was played by Bulgarian journalists, who conducted an extremely intensive and important information campaign, during which they illuminated the people on what the European Union is, why the Republic of Bulgaria needs membership in the European Union, what advantages the Republic of Bulgaria will have as a member of this international organization, etc. The consequence of this communicative interaction between political institutions and the mass media was that at the time of the Republic's accession

to the European Union, the percentage of Bulgarian society's support for membership in this leading organization of our time was 76 percent, and only 10 percent of the population had a negative attitude to this issue.

However, analyzing the current state of the Bulgarian mass media, we can see that they are characterized by two problems – political contradictions and a lack of pluralism. The Republic of Bulgaria has adopted a formally good legislation to protect the basic rights and freedoms of the media. All regulations of the European Union in the field of European integration have direct influence in the Republic of Bulgaria. However, in practice, their implementation is much more complicated, and the media environment is monotonous and aimed at the mass sector. In this context, the journalistic activity is constantly influenced by economic and political factors. According To V. Burdiak and I. Butyrskaya, the growth of commercialization and the decline in the quality of media products are evidenced by the concentration of media in the hands of oligarchs, trends towards sponsored articles, interference of owners in editorial policy and the work of journalists, and the marginalization of those leading and established in the profession, at the expense of their convenient, conformist colleagues (Burdiak, Butyrskaya, 2016, 26).

267

In addition, despite the fact that there are four television programs in the Republic of Bulgaria that have analog broadcasting on the national air, 149 have registration for distribution of cable and satellite programs, 33 – for digital terrestrial broadcasting, three national radio programs are licensed, 24 programs of regional scale and 224 – of local, as well as a large amount of information that is supplied from public and private operators from national and international sources, the Bulgarian media environment is an object of criticism, which targets the low efficiency of media self-regulation, the dependence of journalists on media owners, their interference in the work of the media, the lack of investigative journalism, increased censorship and corruption, the forms of which range from gifts to serious monetary payments for journalistic “services”. The problems of the media environment often come “from within”, from the professional community itself, which is still not ready to defend its own freedom, so it is often used by various politicians, businessmen, etc. to their advantage” (Burdiak, Butyrskaya, 2016, 28-29).

Summary. Thus, the study of theoretical aspects of the communicative interaction of political institutions and mass media in modern political processes has revealed that the communicative interaction of political

institutions and mass media is extremely important. The analysis of the main scientific approaches to understanding the phenomenon of political communication made it possible to interpret modern communication as a continuous exchange of information between individuals and political institutions as carriers of certain norms and values at all levels of relations and helped to conclude that mass media perform a number of important functions that affect all spheres of society's life.

The experience of the Republic shows that effective work of the mass media is very important for establishing communicative interaction between the institutions of power and civil society, especially at a crucial moment for the state, which had been the European integration for Bulgaria. However, the modern Bulgarian media environment is a subject to intense criticism for the poor quality of the media product, the media's dependence on oligarchs, and corruption.

Джерела та література:

268

1. Бурдяк В. 2016. Особливості адаптації Болгарії до умов розвитку в складі Європейського Союзу. URL: <http://politologia-rdgu.rv.ua/images/pan14/59.pdf> (дата звернення: 11.10.2019).
2. Бурдяк В., Бутирська І. 2016. Проблеми діяльності мас-медіа в сучасній Болгарії // Комунікаційні практики у сучасному політичному дискурсі: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. 20 травня 2016 р., Чернівці / відп. ред. В.П. Фісанов. Чернівці: Чернівецький національний університет. С. 26-29.
3. Дейк Т. А. ван. 1989. Язык. Познание. Коммуникация; [пер. с англ.; сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Параулова и В. Петрова]. М. : Прогресс. 312 с.
4. Жуковська А. 2017. Медіатизація політичного простору Республіки Болгарія // Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. №1.С. 53-65
5. Луман Н. 2001. Власть [пер. с нем. А. Ю. Антоновский]. М.: Праксис. 256 с.
6. Маркузе Г. 1996. Одномерный человек // Американская социологическая мысль; [под ред. В. И. Добренькова]. М.: Международный Ун-т Бизнеса и Управления. С. 121-146.
7. Парсонс Т. 2000. О структуре социального действия; [под общ. ред. В. Ф. Чесноковой; А. Белановского]. М. :Академический Проект. 979 с.

8. Політична наука: Словник: категорії, поняття і терміни. 2003. / Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецька та ін.; [за ред. Б. Л. Кухти]. Львів: Кальварія, 498 с.
9. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник. 2014. 3-тє вид., випр. і доп./ уклад. В. М. Піча. Львів: Новий світ-2000. 516 с.
10. Стойко О. М. 2016. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 416 с.
11. Хабермас Ю. 1993. Теория коммуникативного действия // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. Вып. 4. С. 43–63.
12. Grunig J. E., Hunt T. 1984. Managing Public Relations. N. Y.: Holt, Rinehart&Winston. 550 p.
13. Lasswell H. 1958. Politics: Who Gets, What, When, How. New York: Meridian Books. 222 p.

References:

1. Burdiak V. 2016. Osoblyvosti adaptatsii Bolgarii do umov rozvytku v skladi Evropejskogo Soyuzu. URL: <http://politologia-rdgu.rv.ua/images/pan14/59.pdf> (accessed:11.10.2019). 269
2. Burdiak V., Butyrs'ka I. 2016. Problemy diyalnosti mas-media v suchasnij Bolgarii // Komunikatsijni praktyky u suchasnomu politychnomu dyskursi: zb. nauk. prach za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. konf. 20 travnya 2016 r., Chernivtsi / vidp. red. V.P. Fisanov. Chernivtsi: Chernivetskiy natsionalnyi universytet. S. 26-29.
3. Dejk T. A. van. 1989. Yazyk. Poznanie. Kommynikatsiya; [per. s angl.; sost. V.V. Petrova; pod red. V.I. Gerasimova; vstup. st. Yu. Paraulova i V. Petrova]. M. : Progress. 312 s.
4. Zhukovska A. 2017. Mediatyzatsiya politychnogo prostoru Respubliki Bolgariya // Mizhnarod. vidnosyny, suspilni komunikatsii ta regional. studii. №1. S. 53-65.
5. Luman N. 2001. Vlast' [per. s nem. A. Yu. Antonovskii]. M.: Praksis. 256 с.
6. Markuze G. 1996. Odnomernyi chlovek // Amerikanskaya sotsiologicheskaya mys; [pod red. V.I. Dobrenkova]. M.: Mezhdunarodnyi Un-t Biznesa i Upravleniya. S. 121–146.
7. Parsons T. 2000. O strukture sotsialnogo dejstviya; [pod obstct. red. V.F. Chesnokovoi; A. Belanovskogo]. M. :Akademicheskii Proekt. 979 s.

8. Politychna nauka: Slovnyk: kategorii, ponyattya i terminy. 2003. / B. Kukhta, A.Romanyuk, L.Staretska ta in.;[za red. B.Kukhty]. Lviv: Kalvariya, 498s.
9. Politologiya: suchasni terminy i ponyattya. Korotkyi navchalnyi slovnyk-dovidnyk. 2014. 3-te vyd., bypr. i dop./ uklad. V.M. Picha. Lviv: Novyi svit-2000. 516 s.
10. Stojko O. M. 2016. Transformatsiya politychnykh instytutiv u suchasnykh perekhidnykh suspil'stvakh: monografiya. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V.M. Korets'kogo NAN Ukrainy. 416 s.
11. Gabermas Yu. 1993. Teoriya kommunikativnogo dejstviya // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. Вып. 4. С. 43–63.
12. Grunig J. E., Hunt T. 1984. Managing Public Relations. N. Y.: Holt, Rinehart&Winston. 550 p.
13. Lasswell H. 1958. Politics: Who Gets, What, When, How. NewYork: Meridian Books. 222 p.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.271-284>

УДК: 324:342.8

© Яна Воевідко¹,

© Маргарита Олійник²

АНАЛІЗ МЕДІЙНОЇ КАМПАНІЇ КАНДИДАТА В ПРЕЗИДЕНТИ УКРАЇНИ В.О.ЗЕЛЕНСЬКОГО

У статті розглядається стратегія передвиборчої кампанії кандидата в президенти України В.О. Зеленського. Зосереджено увагу на медійних інструментах просування іміджу кандидата, які привели Зеленського до перемоги. Характеризується також цільовий виборець та засоби комунікації із ним.

Ключові слова: вибори 2019, кандидат в президенти України, передвиборча кампанія, В.О. Зеленський, медіа-кампанія, інструменти агітації, «Слуга народу», імідж, е-кандидат.

271

Analysis of Media Campaign of Candidate for President of Ukraine V.O. Zelensky

The article examines the strategy of the presidential campaign of V.O. Zelensky. The emphasis has been made on a media tools of promotion of candidate's image, that led Zelensky to win. Also there is a definition of target constituent and means of communication with him.

Keywords: election 2019, candidate for presidency of Ukraine, pre-election campaign, V.O. Zelensky, media-campaign, agitation tools, "Sluga narodu" [Servant of the People], image, e-candidate.

Постановка проблеми. Питання про вибори є актуальними в наш час, оскільки відіграють неабияку роль в політичному житті. Передвиборча кампанія на пост президента України 2019 року значно від-

¹ Магістрантка спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: voievidko.yana@chnu.edu.ua

² Магістрантка спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: oliiynuk.marharyta@chnu.edu.ua

різнялася від попередніх політичних кампаній. Зокрема, нашу увагу привернув В.О. Зеленський та особливості його медійної стратегії, яка була ключовим елементом політичної кампанії. Його команда опиралася на досвід передових країн під час виборів. Зокрема, в ході аналізу передвиборчої діяльності, ми знайшли багато спільних рис з передвиборчою стратегією Д.Трампа. Під час дослідження основних кроків команди ЗЕ, автори вирішили детальніше вивчити його виборчу кампанію за базовими параметрами медійної та електоральної участі.

Виклад основного матеріалу. Отже, передвиборчу кампанію Зеленського умовно можна поділити на два етапи: неофіційний (підготовчий) та офіційний (безпосередньо виборча кампанія). Команда ЗЕ вдало скористалася наявними перевагами, які мав В. Зеленський порівняно з іншими кандидатами. Не менш важливим був той факт, що він чи не єдиним звернув увагу на проблеми і настрої в суспільстві, що допомогло йому схилити на свій бік значну частину населення України.

272

— Слід зазначити, що технології виборчої кампанії В. Зеленський почав застосовувати ще задовго до офіційного початку передвиборчої гонки. Запущений ще в 2015 році телесеріал «Слуга народу» з елементами комедії і гри в ідеального президента, чесного і відкритого, а головне – так схожого на кожного з нас, став найцікавішим інструментом створення іміджу майбутнього президента. Завдяки вдалому образу «своєї людини з низів», яка відверто критикує українську політику та її суб'єктів, а також відповідає інтересам та очікуванням народу, Зеленський добився того, що вже на такому ранньому етапі, люди почали ототожнювати актора та його роль. Вже тоді серіал вплинув на значну частину аудиторії. Таке повільне і ненав'язливе транслявання потрібних смислів публіці, фактично перетворилося у найдовшу виборчу кампанію в історії України, а, можливо, і всього світу. Це був вдалий приклад того яких результатів можна добитися опинившись в потрібний час у потрібному місці, і скориставшись вдало сформованими обставинами. Хтось може сказати, що в 2015 р. Зеленський ще не мав планів брати участь у президентських виборах, проте слоган серіалу «Історія наступного президента» засвідчує протилежне. Тому, в даному випадку, можна погодитися з твердженням, що Зеленського як хорошого кандидата в президенти, зробило телебачення. Ще одним успішним кроком команди Зелен-

ського був вдало обраний час початку офіційної виборчої кампанії. Зеленський з'явився в найрейтинговіший ефірний час – новорічний прайм, демонстративно посунувши новорічне привітання президента, вже тоді кинувши виклик застарілій системі. «Обіцянки треба виконувати», - він скористався атмосферою новорічного настрою, коли рівень недовіри і скептицизму населення порівняно менший, і обрадував своїх прихильників заявою про участь у президентських виборах.

Важливим у виборчій кампанії було позиціонування іміджу кандидата. Під час будь-яких виборів першочерговим завданням команди кожного учасника передвиборчої гонки є формування сприятливого для перемоги іміджу. Імідж - це один з основних елементів інформаційної стратегії, який може вплинути на рівень підтримки кандидата. Проведенню інформаційної політики повинна приділятися серйозна увага, її стратегія не лише має бути чітко й детально продумана, з урахуванням можливих екстрених ситуацій, але й відповідати конкретним політичним очікуванням громадян країни.

273

Успіх Зеленського полягає у правильному позиціонуванні його образу, який створювався за допомогою нових для українських виборчих реалій інструментів керування іміджем. Слід наголосити, що його команда оперативно та креативно реагувала на зовнішні виклики, використовуючи зброю опонентів проти них самих. Коли почалися обговорення доцільності обрання коміка на посаду президента та гаранта безпеки держави, команда ЗЕ активно просувала саме цей образ, проводячи аналогії з досвідом США, коли найвищі посади займали колишні актори та шоумени (Рональд Рейган, Дональд Трамп). Аудиторія навіть не звертала уваги на їх довготривалу політичну діяльність, достатньо було професійного ототожнення.

До даного питання можна також віднести такі флешмоби як «#яклоун» та «#зефейк». Наприклад, метою останнього було придумати найцікавіший слух про кандидата Зеленського. Переможцем став хлопець, який придумав Зеленському «родовід» – за версією якого, він - це родич Ротшильдів (європейська династія банкірів і громадських діячів єврейського походження), які взяли в сліпий траст компанію «Рошен». Отже, характерною особливістю Зеленського є самоіронія і вміння звертати критику на свою користь, що приваблює виборців, а також сприяє антирекламі інших кандидатів.

Серед основних шляхів створення іміджу Зеленського можна виділити наступні:

Акцентування уваги на своїй кардинальній відмінності від опонентів та інноваційній оригінальності. ЗЕ обрав для себе роль такого собі політика – хулігана, з чистим політичним минулим. ЗЕ активно створював і розвивав свій імідж, за рахунок скандальних бордів і слоганів, порушенням правил гри (не відвідував ток-шоу), відмові від політичних обіцянок. Команда ЗЕ зображувала своїх опонентів як політиків, котрі багато обіцяють, але з досвіду народ знає, що за фактом мало роблять або не роблять взагалі. Це було чимось новим для українців. Як наслідок – більшість уваги ЗМІ було прикуто до фігури Зеленського.

274 — Спрощення повідомлення, адресованого публіці – мається на увазі, говорити коротко, по суті, простими словами. ЗЕ – перший кандидат в президенти в історії України, який отримав значну підтримку, висунувши таку малу кількість тез, при чому, більшість яких було запропоновано народом. Ситуація така, що народні вимоги автоматично стали часткою його передвиборчої програми, але, фактично, він за них не брав відповідальності. Важливо також, щоб повідомлення були цікаві для публіки. Виявилось, що українцям не цікавий зміст промови, а лише його подача. ЗЕ не говорив гаслами, а говорив те, що бажала почути від нього цільова аудиторія в привабливому форматі.

Вдале створення інформаційного приводу. ЗЕ заробляв увагу преси своєю поведінкою, своїми фразами і, загалом, специфікою передвиборчої кампанії. Журналісти за власної ініціативи писали про нього статті, обговорювали його в різних телепрограмах, і все це було без його безпосередньої участі, до того ж безкоштовним для нього. Як наслідок, гроші, зекономлені на рекламі в пресі та на телебаченні, використовувалися для інших цілей, таких, як наприклад, ведення Інтернет-кампанії та діяльність PR-агентів.

З вищенаведеного можна зробити висновок, що наявність чіткої програми, раціональних думок, довгих політичних промов – усі ці елементи виявилися абсолютно непотрібними для забезпечення успіху. Парадоксально, але кандидатура Зеленського була по суті лише упаковкою, віртуальним образом політика. Дотепер ніхто, включно з найзатятішими його прихильниками, не може сказати, в чому була суть його програми і, які будуть його наступні кроки. Усе це замінив креатив. Тому, можна погодитися з твердженням, що перемога сучас-

ного кандидата – це перемога форми над змістом, упаковки над смаком, яскравості над обґрунтованістю. Цим Зеленський і переміг. Для порівняння логіка Порошенка, який посилався на здоровий глузд, вдруге не сприймалася. Для народу, який твердо вирішив не ступати на ті самі граблі, його повідомлення – це пісна і нудна інформація, скомпрометована зв'язками з нескінченними корупційними скандалами політика та відверта брехня. Сьогодні перемагає той, хто цікавіший. З результатів виборів очевидно, що цікавіший – Зеленський.

Стосовно цільової аудиторії. У середині суспільства циркулює величезний потік інформаційних повідомлень, а особливо під час передвиборчої гонки. На кожному кроці ви можете почути гасла і обіцянки того чи іншого кандидата. Перед виборами люди «переповняються» зайвою інформацією про останні соціологічні дослідження, виступи кандидатів і тому подібне. Як наслідок інформація кандидата не завжди може дійти до «потрібної» цільової аудиторії, на якій робиться акцент. Для того, щоб кандидат знайшов свого виборця, він повинен відповідати їх вимогам, інтересам, прагненням. Кандидат має говорити і шукати способи вирішення актуальних для його електорату тем.

275

Суспільство складається із різних людей, із відмінними політичними, економічними і соціальними вподобаннями та поглядами. Серед громадян однієї країни можуть бути протилежно налаштовані групи людей, в яких відрізняються потреби та досвід, а тому часто неможливо запропонувати щось таке, що сподобалося б усім. Тобто, намагаючись привернути на свою сторону одну групу виборців, ми ризикуємо втратити іншу. З самого старту передвиборчої кампанії Володимир Зеленський навіть не намагався знайти свою цільову аудиторію. На зміну ексклюзивності прийшла інклюзивність медійної політики. Він не розділяв український народ на групи інтересу, а спілкувався з ним як з єдиним цілим. Замість того, щоб здійснювати вертикальні комунікації – його штаб робить акцент на горизонтальні, зображуючи його одним із натовпу. Він об'єднував себе з громадянами України і протиставляв «нас» «їм» – політикам, в яких на меті не добробут простого народу, а те, як заробити більше грошей.

Аналізуючи кампанію ЗЕ, можна сказати, що спочатку команда Зеленського не виокремлювала конкретних цільових груп, на які б робився акцент і на яку б орієнтували свою медіа-продукцію. Цільовою аудиторією Зеленського фактично став весь народ України. Це

був сміливий вибір об'ємної цільової аудиторії. Мається на увазі, що інформаційний продукт створювали не для окремої групи населення відповідно до їх інтересів та позицій, а немовби для всього народу, тобто матеріал робився нейтральним. В такий спосіб цільова аудиторія могла сама виокремити плюси і мінуси кампанії, і прийнявши остаточне рішення, що даний кандидат – це саме їх кандидат.

Дослідивши електорат Зеленського, ми дійшли висновків, що прихильниками такої новітньої передвиборчої кампанії стали наступні групи:

Протестна аудиторія. Це громадяни, що зневірилися в політиках. Причин для такої зневіри можна назвати чимало, серед них, зокрема, розчарування реформами та корупцією, впливу російської пропаганди тощо. Представники цієї групи прагнули чогось нового, зокрема нових облич та свіжих ідей. Протестна аудиторія бажала активних змін, які б можна було помітити, а не таких про які б просто розповідали. Саме ця група стала ядром електорату Зеленського. Вони від самого початку були готові проголосувати за будь-кого, головне, щоби цей кандидат не мав темного минулого і був новачком у політиці. Варто сказати, що представники цієї групи у такий спосіб висловлювали протест та незадоволення діям старої політичної еліти. І м'яко показували їм на «вихід».

276

—

Студенти та молодь. Цей електорат більшою мірою ігнорувалася іншими учасникам передвиборчих перегонів. Для студентів характерний специфічний прояв протестного волевиявлення, так зване «голосування по приколу». Для підтримання контакту із такою своєю аудиторією команда ЗЕ скористалася механізмами кампанії Трампа на виборах в США 2016 року, які привели американського президента до перемоги. Команда ЗЕ зробила все можливе, аби максимально перенести політичний діалог у простір соціальних медіа. Таким чином Зеленський став першим інтернет-кандидатом в Україні. Цей продуманий крок дозволив кампанії новообраного президента досягнути тієї самої молоді та «не голосуючої» аудиторії. Фейсбук та інстаграм стали новим місцем політичних дебатів, та діалогу із аудиторією. Завдяки Інтернет-кампанії Зеленському вдалося мобілізувати значну частину молоді та вмотивувати її взяти участь в голосуванні, адже він зміг переконати молодий електорат, що саме їх голос має значення, що не зважаючи на свій вік, вони є повноцінними учасниками політичного життя України.

Проросійський електорат. Після Революції гідності проросійсько налаштовані громадяни втратили своїх кандидатів і не змогли знайти їм гідну заміну із проросійським вектором політики серед кандидатів. Багато проросійських виборців зневірилися у таких кандидатах як Бойко та Вілкул, які не змогли захистити їх інтереси під час президенства Порошенка. Така ситуація зіграла на руку команді ЗЕ, адже у списку кандидатів на вибори на пост президента 2019 року вони знайшли нового фаворита — Зеленського. А чому так склалося, то це досить просто, Зеленський — російськомовний, не нагнітає мовну ситуацію і «не давить» патріотизмом. Не зважаючи на те, що проросійськи налаштовані громадяни не чули від Володимира Олександровича конкретних пропозицій щодо проросійського вектору політики, та все ж вони вважали, що якщо він прийде до влади, то активізуються проросійські політики, декомунізація і дерусифікація підуть на спад, і можна буде знайти шляхи для стабілізації відносин із Російською Федерацією.

Проаналізувавши активність електорату Зеленського, можна сказати наступне. Не зважаючи на те, що ЗЕ-команда вибрала досить небезпечну тактику ведення передвиборчої агітації – не визначила для себе конкретної цільової групи, на яку б робився наголос, вона отримала досить високий рівень відклику від виборців. Тобто, попри те, що кампанія була широко орієнтованою, і не переслідувала ціль у залученні конкретних виборців, вони виявилася виграшною. Зеленський позиціонував себе, як один з народу. Всі українці для нього — це одне ціле, одна нація, а він один із них, тому він не ділив електорат на групи. Цікавим є те, що завдяки роботі із такою «масштабною» цільовою аудиторією, ЗЕ зміг активізувати і закликати до тих, громадян, які досить часто залишалися осторонь і ігнорувалися іншими кандидатами.

Інструменти агітації. Вибори – це важлива подія у функціонуванні кожної країни, а особливо вибори президента, адже вони визначають, хто стане наступним керманичем країни. Тому для будь-якого суспільства дуже важливо вміти вибрати гідного кандидата. Чималу роль у передвиборній кампанії відіграють методи впливу і маніпуляції особистістю, з метою переконання її віддати свій голос за того чи іншого кандидата.

Зеленський скористався втомою народу від пустих обіцянок, мітингів, агітаційних палаток та підкупів гречкою і подав своє оригі-

нальне бачення передвиборчої боротьби. Отож, передвиборча кампанія Зеленського не обійшлася без використання методів маніпуляції. Серед тих методів, що ми помітили в кампанії ЗЕ були наступні:

1. Ефект присутності. Вперше за усі виборчі кампанії президентів України, ЗЕ показав життя штабу таким, яким воно є, з середини. Команда Зеленського пафосно не запрошувала журналістів для того, аби поділитися атмосферою, а знімала все на «свої телефони», не користуючись послугами операторів. Це створювало ефект простоти і безпосередності. Українцям прийшли до смаку короткометражні ролики, в яких показано процес роботи виборчого штабу.

278

2. «Свій хлопець», або людина з народу. Першим дзвіночком про використання командою ЗЕ цього методу став його новорічний виступ, де він оголосив про своє рішення йти в президенти (одразу ж позиціонуючи себе в очах електорату в якості наступного президента України). Оголошення про участь у передвиборчій гонці обійшлося без масштабних політичних форумів та з'їздів, витрачання мільйонів гривень на спеціально замовлені дизайнерські наряди, все було досить просто та скромно, а головне, як здавалося багатьом, щиро. Для оголошення про своє рішення Зеленський буденно вийшов з-за лаштунків, коротко і чітко повідомив новину, не втомлюючи аудиторію довгими промовами. Все ідеальне у простоті. Саму у ній багато українців побачило політика нового покоління, який приймає рішення швидко, без замилювання очей, виправдовуючи покладені надії (адже ще до його заяви великий відсоток українців стверджував, що бачать Зеленського кандидатом у президенти). Нового кандидата, який не витрачає мільйони на кампанію, а просто підтримує діалог із своїми виборцями. Не менш вдалою стратегією політологи називають ідею Володимира Зеленського максимально залучити в свою кампанію простих громадян. Спочатку кандидат у президенти закликав українців допомогти йому у написанні передвиборчої програми. Близько двох тижнів громадяни країни писали Володимирі Зеленському найбільш хвилюючі їх питання і викладали своє бачення вирішення багатьох проблем в державі. Комік уважно слухав і конспектував.

3. Комунікація Дитини до Дитини. Відомий психолог Ерік Берн визначає три «Я-стани» особистості: Батько, Дорослий та Дитина. Переважна більшість кандидатів, не лише в Україні, але і в світі, формують свій політичний образ відштовхуючись від Я-Батько(Мати)

стану. З вершини образу Батька чи Матері кандидати звертаються до виборця як до Дитини («Я вас захищатиму, турбуватимусь про вас, забезпечуватиму всім необхідним тощо.»). Зеленський був першим кандидатом в Україні, який звернувся з позиції Дитини до Дитини («Зробимо їх разом!» та інші подібні гасла). Така тактика виявилася абсолютно новим феноменом в українській політичній рекламі. Це дозволило посланням ЗЕ вигідно відрізнятись від меседжів інших кандидатів, які на фоні останнього виглядали заїждженими та однаковими.

4. Дзеркальна технологія. Підхід команди Зеленського, що полягає у відсутності чітких заяв із ключових проблем, мовчанні та ухилянні від дебатів, зустрічей та інтерв'ю. Оскільки Зеленський орієнтувався на широку аудиторію, а його електорат складався із трьох різних й часто несумісних цільових груп, то чітке і відкрите висловлювання своїх позицій із важливих питань може легко когось відвернути. Мовчання кандидата дозволяє кожному виборцю бути переконаним, що кандидат поділяє саме його цінності та позиції. Багато виборців вважали, що Зеленський за євроінтеграцію, багато інших були певні у його проросійській позиції. Кожен бачив у кандидаті себе, як у дзеркалі.

5. Прихована медіа-пропаганда. Ефективним інструментарієм Зеленського було використання його медіа-ресурсів, зокрема концертів та серіалу «Слуга народу». Команда новообраного президента зрозуміла, що традиційна політична реклама на ТБ і білборди станом на сьогоднішній день дозволяють кандидатам тільки нагадати електорату про себе та свою участь у виборах. Проте, такого роду реклама не переконує виборця віддати свій голос за того чи іншого кандидата. Звісно, Зеленський повністю не відмовився від реклами, проте його команда підсилила новими її для України методами просування кандидата. Такими методами були гострі політичні репризи Кварталу, які невимушено і спокійно занижували імідж інших кандидатів, запускаючи так званий чорний PR проти опонентів. Жарти Кварталу ніби відкривали очі українцям на багато процесів у державі та людей, які за ними стоять. На додачу, через серіал «Слуга Народу» Зеленський позиціонувався як майбутній президент, один із народу, який прагне справедливості та рівності, аби всім було добре. Люди, дивлячись серіал, сприймали Зеленського через призму образу Голо-

бородька, і бачили в ньому модель поведінки президента, та те, якою вона має бути. Президент – слуга народу.

Окрім використання маніпулятивних технік, команда ЗЕ відзначилася своїм свіжим поглядом на політичну рекламу. Вона відмовилася від «класичної» передвиборної кампанії. І представила своє бачення позиціонування кандидата. Так, замість мітингів, які давно набридли народу, команда Володимира Олександровича практикувала безкоштовні гастролі зі своїм «95 Кварталом», запуск жартівливих флешмобів і розміщення деперсоналізованих білбордів. Тобто особливостями передвиборчої кампанії ЗЕ було те, що традиційну рекламу замінили інноваційним виборчим інструментарієм.

По-перше, для кампанії ЗЕ була характерна мінімізація персоналізованих білбордів. Мається на увазі, що білбордів, на яких би зображувався кандидат із лозунгами, були одиниці. Натомість ЗЕ поширював постери із слоганами свого електорату. Кожен бажаючий міг запропонувати фразу, яку б хотів бачити в якості реклами кандидата, тобто відбувалася інклюзія електорату до життя штабу.

280

По-друге, політичні палатки команда ЗЕ перемістила у кіберпростір. Їх роль виконували сторінки та групи в соціальних мережах і офіційний сайт кандидата. Замість класичних і заїжджених брошур ЗЕ-команда використовувала пости і коментарі в соціальних мережах. Традиційні рекламні ролики ЗЕ підняв на новий рівень. Він не використовував цілі знімальні команди для зйомки відеоряду. А позиціонував себе звичайним українцем, який знімав своє звернення на фронтальну камеру, говорячи без пафосу і від себе.

Проаналізувавши тенденції переміщення політичної агітації в простори Інтернет, ми дійшли наступних висновків. На зміну пресконференціям приходять пости та сторінки в Instagram, замість інтерв'ю ЗМІ почали практикуватися відео-ролики та прямі включення. Продовжуючи в тому ж дусі і розуміючи загальні тренди, можна стверджувати, що триває руйнування ексклюзиву телебачення і преси для донесення точок зору. Зеленський, як і Трамп, сам по собі, якщо можна так сказати, є каналом і газетою. Йому не потрібно шукати посередників, які можуть спотворювати і трактувати змісти. Він, як і покоління майбутніх політиків і навіть брендів, буде куди більш медійно незалежним і самодостатнім.

Засоби масової комунікації в Медіа-кампанії. Варто сказати, що команда ЗЕ активно використовувала ЗМК для підтримки зв'язку з

електоратом. Кампанія Зеленського в Інтернеті стартувала із використанням digital-інструментів та соціальних медіа.

Першим кроком в Е-кампанії ЗЕ було створення, спеціально для виборів, окремих сторінок з таргетинговим просуванням в Facebook та Instagram. На них щоденно постили ролики про підготовку кандидата до президентських виборів, показували те, що зазвичай було приховане від ока пересічних громадян, наприклад, діяльність штабу Зеленського, а головне поширювали просвітницькі відео, в тому числі під хештегом #Непровибори. Останнє особливо важливо в контексті необхідності залучення якомога більшої частки населення до голосування. У відео детально розповідається, як не втратити свій голос; як проголосувати за кордоном, переселенцям, людям, які живуть не за місцем реєстрації та коли пропонують за «гречку» продати голос тощо. Оскільки значну частину електорату ЗЕ складали саме студенти та переселенці для команди кандидата надзвичайно важливим було мобілізувати цю частку прийти на вибори.

Саме завдяки Facebook та Instagram суспільство активізувалося настільки ж сильно як і за часів Майдану. Соціальні мережі стали потужними майданчиками для комунікації 24/7 та допомагали нарощувати народну підтримку.

Щодо Instagram, то варто зазначити, що інструмент «сторіс» використовувався найактивніше, це були і соціопитування і теми для відкритих пропозицій, варіантів, думок. Наприклад, коли Володимир Зеленський визнав, що не має певної концепції та однозначної мети свого походу на вибори. Він звернувся до інтернет-аудиторії з пропозицією допомогти йому написати передвиборчу програму. Кожен бажаючий міг написати пункти в його передвиборчій компанії та внести до неї зміни. Facebook на це жваво відреагував – користувачі «вибухнули» ідеями. Хоча в буквальному сенсі, це було досить політично незрілим кроком, який показав неготовність Зеленського до інституту президенства. Проте, в такий спосіб він показав народу, що він «один із нас», він буде вчитися. А головним досягненням було динамічне зростання рівня довіри до кандидата, нарешті люди чули та дослуховувалися до меседжів, що, звісно, стало лише однією з маніпулятивних технік медіа-кампанії.

Кульмінаційним моментом в е-кампанії Зеленського було створення інтерактивного сайту. Це допомогло привабити всіх тих, кому раніше було не цікаво читати одноманітні передвиборчі програми на

стандартно оформлених веб-сторінках. Сайт ЗЕ приваблював увагу та вигідно вирізнявся яскравістю кольорів, багатofункціональністю та «життям». Пересічний виборець бачив як проходить зібрання партії, його робота та відпочинок, а головне він бачив повсякденного Зеленського без пафосу і зверхності. Він хоча і немає політичного досвіду, що є його явним недоліком, проте ЗЕ використовує це як найбільшу перевагу, показуючи свою «чистоту» в порівнянні із іншими кандидатами. Щовечора по дорозі додому після важкого дня підготовки та зустрічей, Володимир Олександрович душевно та без замилювання очей спілкується з громадянами на рівних шляхом відео-звернення.

282 — Підсумовуючи використані засоби масової комунікації в медіакампанії Володимира Зеленського, варто наголосити, що усі механізми, котрі були задіяні для завоювання електорату, були для українців новими, динамічними, неординарними, а головне вони привабили до виборчого процесу тих, кому до цих виборчих перегонів було байдуже, а саме — молодь. Варто визнати, що доцільність стратегії команди ЗЕ підтверджується безпрецедентною кількістю голосів на користь кандидата, що можна трактувати, як вияв довіри та підтримки з боку громадян. Хоча, зрозуміло, що частка виборців у будь-якому випадку вирішила голосувати проти П. Порошенка.

Висновки. Підсумовуючи загалом всю передвиборчу кампанію ЗЕ, варто визнати її неординарність та дієвість. Кожен громадянин України відчував свою значимість та залученість до кампанії. Зеленський змусив свій електорат повірити у те, що він відіграв не останню роль в досягненні спільної перемоги. Найцікавішим інструментом створення іміджу майбутнього кандидата став серіал «Слуга Народу». Важливо й те, що значна частка виборців, а особливо молоді, ототожнювали актора з його персонажем. Після того як почалися обговорення доцільності обрання коміка на роль гаранта, команда ЗЕ активно просувала цей образ як виграшний, проводячи аналогії із досвідом провідних країн світу. Експерти відзначили, що особливістю Зеленського є вміння звертати критику на свою користь. Виборців приваблювала також певна самоіронія. Жарти, дотепність стають в пригоді там, де ЗЕ не є компетентним. Масштабне, широкоформатне залучення людей до обговорень, рішень та формувань ідей стосовно концепцій та дій для Володимира Зеленського стає новим явищем і знаходить величезну підтримку серед українців. Свої не-

доліки Зеленський майстерно перетворює на переваги. Результатом величезної та унікальної передвиборчої кампанії стає очікувана перемога з результатом 73.22% голосів.

Отже, сьогодні перед політтехнологами Зеленського стоїть завдання вивести свого кандидата хоча б частково з кінообразу, дати не популістські, а змістовні тези. Звичайно, судячи з переконливих цифр, електорат майже цілком йому довірився. Проте час показав, що сподівання виборців та політичні реалії – це різні речі. Вся кампанія Зеленського була побудована на образі героя серіалу – колишнього шкільного вчителя Голобородько, який став президентом випадково. Кампанія Зеленського безумовно увійде в підручники з виборчих технологій як приклад віртуального підходу до виборів, в ході якого кіногерой стає реальним кандидатом в президенти і перемагає. Питання – чи надовго...

Джерела та література:

1. Зеленський vs Порошенко. Комік та президент відповідають на сім однакових питань НВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/zelenskiy-vs-poroshenko-komik-ta-prezident-vidpovidayut-na-sim-odnakovih-pitan-nv-50013984.html>
2. Маркетинг Зеленського: упаковка для президента [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/amp/marketing-zelenskogo-upakovka-dlya-prezidenta-50015286.html>
3. Ми не працюємо на образ Голобородька. Діджитал-гуру Зеленського розкрив НВ секрети його стратегії в соцмережах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/mi-ne-pracyuyemo-na-obraz-goloborodka-didzhital-guru-zelenskogo-rozkriv-nv-sekreti-yogo-strategiji-v-socmerezah-50015967.html>
4. Старт президентської кампанії у витівках і провалах кандидатів. Підсумки тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/election-race1-pidsumky-vyborchojihonky/29707554.html>
5. Феномен Зеленського. Препаровано, під мікроскопом... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2670208-fenomen-zelenskogo-preparovano-pid-mikroskopom.html>
6. Яким є медійний простір потенційних кандидатів у прези-

денти. Аналіз 200 000 новин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/longreads/noks/index.html>

7. Предвыборная программа кандидата в президенты украины 2019 Зеленского Владимира Александровича источник [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vibori.in.ua/kandidaty/predvibornie-programy/2385-predvibornaya-programma-kandidata-v-prezidenty-ukrainy-2019-zelenskogo-vladimira-aleksandrovicha.html>

References:

1. Zelenskyi vs Poroshenko. Komik ta prezident vidpovidaiut na sim odnakovykh pytan NV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/zelenskiy-vs-poroshenko-komik-ta-prezident-vidpovidayut-na-sim-odnakovih-pitan-nv-50013984.html>

2. Marketynh Zelenskoho: upakovka dlia prezidenta [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://biz.nv.ua/ukr/amp/marketing-zelenskogo-upakovka-dlya-prezidenta-50015286.html>

284

— 3. My ne pratsiuemo na obraz Holoborodka. Didzhytal-huru Zelenskoho rozkryv NV sekrety yoho stratehii v sotsmerezhhakh [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/mi-ne-pracyuyemo-na-obraz-goloborodka-didzhital-guru-zelenskogo-rozkryv-nv-sekreti-yogo-strategiji-v-socmerezhhah-50015967.html>

4. Start prezidentskoi kampanii u vytyvkakh i provalakh kandydativ. Pidsumky tyzhnia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/election-race1-pidsumky-vyborchoji-honky/29707554.html>

5. Fenomen Zelenskoho. Preparovano, pid mikroskopom... [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2670208-fenomen-zelenskogo-preparovano-pid-mikroskopom.html>

6. Iakym ye mediinyi prostir potentsiinykh kandydativ u prezidenty. Analiz 200 000 novyn [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://voxukraine.org/longreads/noks/index.html>

7. Predvybornaia prohramma kandydata v prezidenty ukrayny 2019 Zelenskoho Vladymyra Aleksandrovycha ystochnyk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://vibori.in.ua/kandidaty/predvibornie-programy/2385-predvibornaya-programma-kandidata-v-prezidenty-ukrainy-2019-zelenskogo-vladimira-aleksandrovicha.htm>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.285-304>

УДК: 324:303.446

© Юлія Миндреску¹

ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Стаття присвячена вивченню процесу формування парадигмального поля дослідження корупції в сучасній політичній науці. В останні десятиліття зростає усвідомлення актуальності корупції як прихованого фактора, який негативно впливає на політичні, економічні процеси та процедури прийняття рішень. Встановлено, що в комплексі соціальних наук, попри велику наукову дискусію досі відсутній консенсус щодо визначення сутності природи корупції. Сучасна політична наука оперує трьома основними парадигмами: економічною, культурологічною та неоінституціональною. У статті систематизовано основні принципи даних парадигм та визначено перспективи дослідження, які фокусують увагу дослідників даного явища на різних функціональних аспектах корупції.

285

Ключові слова: корупція, політична корупція, політична наука, економічна парадигма, культурологічна парадигма, неоінституціональна парадигма.

Corruption Study Paradigm in Modern Political Science

In the last decades a growing awareness emerged of the relevance of corruption as an hidden factor which may negatively affect political and economic decision-making processes. In spite of a lively scientific debate there is no general consensus on a commonly accepted definition of what corruption is. The A. distinguishes three main paradigms, focusing on different (though not irreconcilable) variables. The first is the economic paradigm, which usually takes the principal-agent model of corruption as its founding pillar. In this paradigm corruption is considered the outcome of rational individual

¹ Аспірантка кафедри політології та державного управління, Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Чернівці, Україна, E-mail: ulia8099@gmail.com

choices, and its spread within a certain organization is influenced by the factors defining the structure of expected costs and rewards. A second approach – the cultural paradigm – looks at the differences in cultural traditions, social norms and interiorized values which shape individuals' moral preferences and consideration of his social and institutional role. These are a leading forces that can push a corrupt public or private agent (not) to violate legal norms. A third neo-institutional approach considers also mechanisms which allow the internal regulation of social interactions within corrupt networks, and their effects on individuals' beliefs and preferences. Though the corrupt agreements cannot be enforced with legal sanctions, several informal, non-written rules, contractual provisos and conventions may regulate the corrupt exchange between agent and corruptor. Corruption is the outcome of a multitude of individual and collective choices which change public opinion towards corruption and its diffusion throughout the state, markets and civil society. There is no univocal recipe to deal with anti-bribery measures, since corruption is a complex and multifaceted phenomenon. Reforms aimed at dismantling systemic corruption have to be finely tuned against its hidden governance structures, i.e. its internal regulation of exchanges and relationships. Otherwise, a vicious circle may emerge: the more an anti-corruption policy is needed, because corruption is systemic and enforced by effective third-parties, the less probable its formulation and implementation. Only when official rules are complemented by coherent informal institutions, bottom-up initiatives, they tend to produce the expected outcomes and make anticorruption regulation more effective.

Keywords: corruption, political corruption, political science, economic paradigm, cultural paradigm, neo-institutional paradigm.

Постановка проблеми. Для представників наукового співтовариства явище корупції було і залишається однією із глобальних проблем, що постає перед сучасними суспільствами. Хоча корупція відома здавна, її роль як соціально-економічного і політичного явища почала усвідомлюватися повною мірою лише в останні три-чотири десятиліття. За цей час науковці зробили прорив у вивченні корупції, долаючи її розуміння як хабарництва. Відмовившись від звичного інструментарію, дослідження корупції: «хабар», «зловживання», «перевищення» науковці консолідували зусилля на підтримку конвенціонального дослідження, сутності явища корупції, ідучи шляхом пошуку універсальної методології та досягнення згоди у ключових

аспектах (Действующие лица в коррупции, 1997). Корупція, попри широку присутність в політичному порядку денному всіх сучасних країн та в політичному дискурсі залишається недостатньою концептуалізованою в сучасній політичній науці. Тож особливої актуальності набуває проблема визначення парадигмального простору осмислення передумов форм корупції, її основних форм та інститутів і механізмів подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість сучасних дослідників корупції окреслює це явище як синтетичне поняття, що має не лише правове та кримінологічне, але і суспільне, політичне та економічне значення. Серед зарубіжних авторів істотний внесок у розробку тематики політичної корупції зробили І. Амундсен, А. Ванучі, Д. Дела Порта, В. Мілер, С. Роуз-Аккерман, Г. Хелмке, Е. К.Бенфілда, Дж. С. Най.

Відтак *мета* даної статті полягає в здійсненні комплексного аналізу парадигм дослідження корупції в сучасній політичній науці.

Виклад основного матеріалу. У загальному вигляді корупцію визначають як зловживання службовим становищем в особистих цілях. Але така дефініція провокує появу ряду проблем. Максимально узагальнене поняття корупції, подібно парасольці, приховує різноманітні практики і схеми, об'єднанні ідеєю використовувати суспільне становище в особистих цілях. Спроби систематизувати різноманітні корупційні практики на основі сукупності критеріїв (сфера поширення, склад учасників, предмет корупції, суб'єкти корупції) спричинили появу різних класифікацій. Відповідно корупцію поділяють на ділову і побутову, на оборонну і наступальну, на ринкову та намісницьку, на комерційне хабарництво і політичну корупцію. Подібні класифікації, з одного боку, збагачують уявлення про корупцію, з іншого – породжують сумніви щодо можливості знайти визначення, релевантне всьому спектру корупційних практик. Складність і неоднорідність явища ускладнюють його зведення до єдиної формули. Зрештою, в політичній науці формується настільки загальне визначення корупції, що воно слабо відображає сутність конкретної корупційної практики.

Водночас, попри усе різномайття визначень корупції, всі вони концентрують дослідницьку увагу на двох моментах: по-перше, корупція є «переходом кордону» від громадського (ресурсів, мотивів, цілей) до приватного (ресурсів, мотивів, цілей); по-друге, корупція – це

девіація, відхилення від норм. Отже, визначення корупції апелюють до необхідності дотримуватися жорсткого поділу приватної і публічної сфер, який ґрунтується на нормативному підході до вивчення політики. Відповідно до нормативного підходу ці сфери не просто відокремлені і функціонують за різними нормами і правилами, їх накладання шкідливе і небезпечне для суспільства.

Суттю дослідження проблеми корупції є її трактування як «псування», «пошкодження» нормального функціонування державного апарату, процесу управління суспільством за допомогою меркантильного використання в особистих або групових, корпоративних інтересах офіційних службових повноважень, пов'язаних з ними авторитету і можливостей.

Можна виділити три основні парадигми для пояснення явища корупції. Перша з них – економічна, виходить з того, що підкреслює вирішальної ролі індивідуальним стимулам, які відображають контекстуальні можливості брати участь в корупційній діяльності.

288

Одне з перших визначень корупції в рамках економічної парадигми належить Е. К. Бенфілду, який вважає, що «корупція стає можливою, коли існує три типи економічних агентів, доходи і втрати яких залежать від різних осіб. Особа схильна до корупції в тій мірі, в якій вона може приховати корупцію від іншої особи. Вона стає корумпованою, коли приносить інтереси іншої людини в жертву власним, порушуючи при цьому закон». Перевагою визначення Е. К. Бенфілда є те, що автор показує відміну корупції від класичного шахрайства, коли один економічний агент користується поділом праці, своїми монопольними компетенціями та інформацією, щоб обдурити іншого агента. На відміну від шахрайства при корупції необхідний союз між двома агентами на шкоду третій, наприклад, між менеджером і аудиторською фірмою, що дозволяє заволодіти прибутком підприємства без відома акціонерів (*Corruption, pouvoir discretionnaire et rentes*, 1993).

Прихильники ринково-центристських підходів до вивчення корупції, які так само належать до економічної парадигми трактують її як форму соціального обміну, а корупційні платежі – як складову трансакційних витрат. Найбільш відомим дослідником, що працює в рамках даного підходу є С. Роуз-Аккерман. (*Corruption: A Study in Political Economy*, 1978) Він пов'язує корупцію із надмірним втручанням держави в економічні процеси. У такому сенсі корупція функ-

ціональна, оскільки є противагою надмірній бюрократизації. Вона є засобом прискорення процесів ухвалення управлінських рішень і сприяє ефективному господарюванню. (Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы, 2003) Слід зазначити, що ці положення спочатку були сформульовані для країн з авторитарною політичною системою та адміністративно-плановою економікою. Хоча надалі прихильники цього напряму аналогічним чином аналізували корупцію і в країнах із розвиненою ринковою економікою, виступаючи проти державної участі. Проте ця точка зору не допомагає зрозуміти і пояснити, чому в деяких країнах з досить високою участю держави в економіці корупція є вкрай низькою, наприклад у Данії. (Corruption: A Study in Political Economy, 1978) С.Роуз-Аккерман описує корупційні відносини в такий спосіб: «Вищий агент визначає набір переваг, що забезпечують досягнення бажаних результатів, конкретна реалізація яких виходить нижчого агенту». При цьому в демократичному суспільстві законодавці є агентами виборців, керівники організацій - агентами законодавців, чиновники - агентами керівників організацій.

Така ж система делегування доручення характерна і для приватних фірм. Шеф, пише С.Роуз-Аккерман, завжди хоче, щоб агент виконував поставлені перед ним завдання повністю. Однак контроль за їх виконанням дуже коштовний, і агент зазвичай має можливість в першу чергу задовольняти свої інтереси, а потім вже інтереси шефа. В рамках цієї моделі С.Роуз-Аккерман також вводить поділ корупції на політичну і адміністративну і розкриває їх механізми. Однак Р.Теобальд (Лондонський політехнічний інститут, Великобританія) вважає корисним для розробки раціональної концепції корупції подолати сформовану традицію роздільного розгляду адміністративної та політичної корупції. Він вважає, що адміністративні функції визначаються більш точно, ніж ролі, які грають політики, а це означає, що незаконне використання адміністративних повноважень значно легше виявити, ніж зловживання, що здійснюються виборними представниками. Проте всякі адміністративні функції мають політичний вимір, тому відмінності між політикою та адміністрацією є кількісними, а не якісними. Отже адміністративна і політична корупція є сторонами одного і того ж феномена, і ступінь політизації адміністративних функцій є найважливішим моментом для його розуміння. (Corruption: A Study in Political Economy, 1978).

Зважаючи на те, що будь-яке соціальне явище, у тому числі негативне, має в суспільстві свої функції, корупція завжди ґрунтується лише на недоліках системи управління. Основним наголосом у працях функціоналістів є те, що побутова корупція допомагає у реалізації прав громадян, усуває створені бюрократичні перешкоди, дію соціально необумовлених правових норм. Проте і в цих випадках негативні функції корупції перевищують її сумнівну користь. Всупереч твердженням прихильників функціонального підходу щодо прискорення позитивних змін у суспільстві, які спричиняє корупція, слід відзначити, що корупційне «прискорення» реалізації прав одних осіб не може здійснюватися без порушення прав інших та недотриманням не лише правових, але і традиційних етичних принципів справедливості й рівності громадян перед законом, тому з твердженням щодо «корисних функцій» цього соціального феномену важко погодитися. Корупція, незважаючи на певні прибутки для отримувача визначених вигод, гальмує всебічний розвиток суспільства. Історично вона знижувалася з розвитком цивілізації і зростала з її деградацією, тому

— рівень цивілізації і розвитку корупції є в обернено пропорційній залежності.

290

Необхідно окремо зупинитися на так званій «ревізійністській» школі, яка є ключовою в контексті економічної парадигми. Більшість політологів вважає корупцію хворобою країн третього світу, наслідком або проявом незавершеної модернізації та бідності. Ревізійністська школа аналізу корупції пов'язана з працями вчених, які досліджують проблеми країн третього світу, інших перехідних суспільств, і трактує корупцію як вияв незавершеної модернізації. До ревізійністів, які розглядають спрощений підхід до корупції як феномену відхилення від суспільних норм, можна віднести дослідників, які формально виступають з позиції і соціології, і економіки, і політології і соціальної антропології. Більшість політологів і соціологів вважає корупцію хворобою суспільств, що розвиваються, спричиненою результатами і проявом незавершеної модернізації і бідності. Представники цієї школи, наприклад, Х. Абуева, Д. Бейлі, Н. Лефф, К. Лейс виступали проти односторонньо негативного підходу до корупції як суспільної патології. Навпаки, вони стверджували, що корупція може виконувати позитивні функції в напрямі інтеграції, розвитку і модернізації суспільств «третього світу». (Leff N., 1964. Economic Development through Bureaucratic Corruption) Становлення ринко-

вих відносини, з одного боку, бюрократизація влади і управління, з іншого, руйнують зв'язки патримоніального характеру і традиційні форми групової солідарності, характерні для доіндустріальних суспільств. Проте в розвинених країнах цей процес є більш тривалим, а замість особистої залежності між індивідами встановилися переважно договірні відносини, регульовані правом. У суспільствах, що форсують модернізацію, а також у країнах, де стан трансформації з різних причин набуває характеру «залежного розвитку» й історично сформоване сильне державне підґрунтя, процес становлення інститутів, властивих модернізованому суспільству, відбувається дуже складно або їх існування є дисфункціональним. Взаємовідносини типу «покровитель – клієнт» є природною формою захисту індивіда в традиційному суспільстві та мають всі шанси зберегтися і в період модернізації. Цей тип взаємовідносин виявляється по-різному та інколи сприймається як корупційний. У розвинених країнах збереження схожих форм особистої залежності, які реалізуються у взаємодії між індивідами і представниками державної влади, чиновниками, означає корупцію інститутів.

Ступінь суб'єктивності і еластичності сприйняття корупції в повній мірі проявляється в запропонованому А.Дж.Ханденхаймером поділі корупції на «білу», «сіру» та «чорну». До категорії «білої» корупції відноситься практика, яку ні громадська думка, ні еліта не вважають незаконною, хоча формально вона є такою. Таке ставлення свідчить про те, що «корупція в цьому своєму вигляді вже стала інтегральною частиною національної культури». Тому те, що вважається корупцією в одній країні (наприклад, в США), в іншій зовсім такою не є (наприклад, в Італії чи Франції). (Мени І., 1997. Коррупция на рубеже веков: эволюция, кризис и сдвиг в ценностных представлениях)

Відмінною рисою «чорної» корупції вважається панівний щодо відповідної практики консенсус, тобто і пересічні громадяни, і еліта одноставно її засуджують та не приймають як таку. Специфічна риса «сірої» корупції полягає у відсутності консенсусу стосовно цього явища: одні вважають його корупцією, інші заперечують її існування. Прикладом може служити практика фінансування політичних партій неортодоксальними методами.

Коротше кажучи, зазначає І.Мені, віднесення якої-небудь дії до корупції «залежить, по-перше, від величини (кількісної або сим-

волічної) порога терпимості суспільства до цього явища; по-друге, від інтенсивності контролю над системою зверху». (Мени И., 1997. Коррупция на рубеже веков: эволюция, кризис и сдвиг в ценностных представлениях). У зв'язку з цим багато аналітиків, не заперечуючи самого факту наявності корупції, вважають, що ступінь розкладу і занепаду етики суспільних і міжособистісних відносин сильно перебільшується засобами масової інформації. Одні факти подаються нарочито перебільшено, інші опиняються в центрі уваги через специфічних особливостей людського сприйняття. Відповідно до концепції представленою А.Дж.Ханденхаймером новий феномен – це не стільки корупція як така, скільки спекуляція на ній. Тому аналізувати слід не саму корупцію, а навколишні її скандали і експлуатацію її в політичних цілях (Мени И., 1997. Коррупция на рубеже веков: эволюция, кризис и сдвиг в ценностных представлениях).

292
— Економічний підхід підкреслює вирішальну роль індивідуальних стимулів, що відображають контекстуальні можливості займатися корупційною діяльністю. Корупція вважається результатом раціонального індивідуального вибору, на його поширення впливають різноманітні фактори. Як і у випадку іншої поведінки, пов'язаної з відхиленням від законів неформальних норм, індивідуальне рішення про участь у корумпованих біржах залежить також від очікуваного ризику бути покараним. У такому підході до «політики як ринку» корупція, як правило, визначається в принципових теоретичних рамках, визначаючи необхідні передумови такого поняття «зловживання довіреної влади», що визначається як соціальна практика. (Theobald R., 1990. Corruption, development and underdevelopment).

На відміну від економічної парадигми, культурологічна парадигма акцентує основну увагу на відмінностях в культурних традиціях, соціальних нормах та цінностях, які формують моральні вподобання людей і враховують їх соціальну та інституційну роль. Етичні стандарти мають велике значення в корупції. Вони є провідними силами, які можуть підштовхнути корумпованого державну чи приватну особу до порушення правових норм.

Хоча соціокультурологічне уявлення про корупцію є предметом цілого ряду досліджень, визначень, що ґрунтуються на суб'єктивних або явно культурологічних умовах порівняно небагато. Більш того, навіть їх автори визнають, що громадська думка, культурні норми

і традиції мають різне значення для різних верств суспільства і по-різному впливають на їх поведінку.

Неоціненний внесок у формування наукового інструментарію вивчення корупції як елемента соціальної дійсності видатного німецького соціолога М. Вебера. М. Вебер при аналізі корупційних явищ в суспільстві зробив спробу піти від верховенства моральних критеріїв при оцінці корупційних процесів в суспільстві. Саме М. Вебер ввів у науковий обіг поняття «толерантний функціоналіст» стосовно відносин між державною і частиною сферою і зробив висновок про функціональність і прийнятності корупції за умови, що вона підсилює позицію еліт, які гарантують прискорення відбуваються в суспільстві змін. Культурна парадигма розглядає корупцію, як дисфункціональне явище в сучасній бюрократії і підпадає під класифікацію латентних функцій і дисфункцій. Корупцію часто розуміють не як сукупність девіантних поведінкових актів, а як систему становлення в суспільстві. Таке, наприклад, визначення, що дається Л. В. Гевелінгом. На його думку, корупція – деструктивна по відношенню до діючих на даній території суспільним нормам і пануючої моралі система соціальних зв'язків, яка характеризується використанням повноважень для одержання матеріальної і (або) нематеріальної вигоди. В рамках даного підходу переважає акцент на владно, управлінському аспекті дослідження корупції. (Роуз-Аккерман С., 1997. Демократия и «великая» коррупция). Політологи говорять про корупцію як про різні способи використання влади і політичний вплив, який чиниться зацікавленими особами, групами, партіями, рухами на політичні процеси в країні. Для них основні причини корупції криються перш за все в політичних структурах, там, де спостерігається нестача демократії. Визнаючи, що і в демократично розвинених державах має місце корупція, вони відзначають, на відміну від недемократичних режимів, вступає в силу система стримувань і противаг, які чітко вироблені в демократичних державах.

293

Більшість з наявних визначень корупції концентруються навколо однієї з трьох категорій: бюрократичний апарат, ринок і суспільний інтерес. Прикладом визначення першої категорії служить визначення корупції, запропоноване Дж. С. Наєм. «Корупція – це поведінка, що відхиляється від того, яке наказано посадовій особі наявними правилами, і обумовлене бажанням отримати матеріальні або статусні переваги для себе, своєї сім'ї або пов'язаної з собою вузької

групи осіб, а також порушують обмеження на втручання з особистих мотивів в відправлення посадових функцій». М. Джонстон бачить привабливість цього визначення у відносній точності критеріїв, підкреслюючи, проте, що правила можуть бути розпливчастими або суперечливими і змінюватися в часі. Крім того, зміна правил може означати не фундаментальний перегляд політики по відношенню до корупції, а, наприклад, прагнення її легітимізувати. Так, колишній президент Філіппін Ф. Маркос змінив деякі статті конституції, щоб легалізувати організоване ним розграбування національного багатства своєї країни. Тому, пише М. Джонстон, «корупція як моральна категорія може не збігатися з тим, як вона трактується згідно з буквою закону, і навпаки, деякі формально незаконні дії можуть мати певні моральні виправдання.

294

До визначень, орієнтованих на специфіку ринкового механізму, відноситься формулювання, запропоноване Дж. Ван Клавереном, який писав, що «корумпований чиновник розглядає свою службу як приватне підприємство, прибутковість якого слід максимально підвищити. Посада стає, таким чином, знаряддям отримання максимального прибутку. Її розміри залежать... від ринкової кон'юнктури і його (чиновника) здібностей знайти оптимальну точку на кривій суспільного попиту». Таке визначення пояснює причини корупції, однак залишає в тіні нематеріальні вигоди (престиж, перспективи політичної підтримки), які можуть виникати з зловживання владою.

Одне з загально визначених визначень корупції належить професорові К. Фрідріху: «Корупція – поведінка, яка не залежить від превалювальних норм (девіантна поведінка), що асоціюється з певною мотивацією, зокрема зі здобуттям особистої вигоди за суспільний рахунок». (*Corruption Concepts in Historical Perspective*) Дж. Най визначає корупцію як «поведінку, яка не залежить від формалізованих публічних обов'язків під впливом приватних (індивідуальних, родинних), матеріальних або статусних цілей» (Шишкарев С.Н., 2009. Соціально-правова сутність ...). Погляд на корупцію як форму девіантності певним чином долає обмеженість правового підходу та дозволяє аналізувати прояви корупції, що не заборонені законом. Культурна парадигма часто досліджує корупцію з позиції системи відносин в суспільстві. Корупція – деструктивна щодо суспільних норм і моралі система соціальних зв'язків, які характеризуються використанням посадових повноважень з метою одержання матері-

альної і (або) нематеріальної вигоди. Дослідники такого підходу розглядають «тіньову» сторону суспільного життя, до якого входить і корупція, стверджує, що тіньові мікро- і макроюгоди стають не лише частиною разового компромісу, а елементами значного постійно діючого соціального регулювання і тлумачаться як загально визнана норма, частина повсякденної культури. (Баранов В.М., 2002. Теневое право).

В рамках такого напрямку під корупцією часто розуміють «відмова від очікуваних стандартів поведінки з боку представників влади заради незаконної особистої вигоди». Таке твердження виявляється і занадто вузьким (корупція може бути і в приватних корпораціях), і занадто широким, так як визначення не вказує, в якій сфері діють представники влади, адже відмова від очікуваних стандартів може статися і в побуті.

Парадигма неінституціоналізму «адаптивна для сучасного політологічного аналізу корупційних практик у політиці, позаяк: 1) концептуальна основа інституційної теорії має традиції і водночас відповідна сучасним політичним процесам; 2) він гнучкий, аналізує динамічні, мінливі процеси; 3) функціональний апарат методології неінституціоналізму може використовуватися для вивчення неформальних інститутів, корупційних процесів, інституційних конфліктів тощо. Ще у середині 1990-х років Р. І. Гудін і Х.-Д. Клінгеманну праці «Політична наука: нові напрями» писали, що «сьогодні інституційний підхід домінує в політичній науці в цілому та її окремих субдисциплінах». Для розгляду можливості застосування методології неінституціоналізму до аналізу політичної корупції насамперед необхідне обґрунтування того, що політична корупція може визначатися саме як інститут. (Vanucci D., 2015. Three paradigms for the analysis of corruption) Для цього охарактеризуємо природу політичних інститутів, зокрема неформального типу, з позицій неінституціоналізму. Інститут, зокрема політичний, – центральне поняття неінституціоналізму. Одним із класичних є визначення Д. С. Норта. Інститути визначені дослідником як «правила гри, що складаються з офіційних писаних правил, а також, зазвичай, неписаних кодексів поведінки, що лежать глибше офіційних правил і доповнюють їх». У системі інституцій Д. С. Норт виокремлює: неформальні обмеження (традиції, звичаї, табу); формальні правила (конституції, закони, судові прецеденти, адміністративні акти); механізми примусу, які

забезпечують дотримання правил (суди, поліція тощо) (Олсон М., 2008. Возвышение и упадок народов).

Сучасний неоінституціоналізм об'єднує низку теорій: історичний інституціоналізм (Ч.Тіллі, Т. Скокпол), неоінституціоналізм раціонального вибору (К. Шепсл, Е. Остром, Б. Вейнгаст та ін.), нормативний інституціоналізм (Дж. Марч, Й. Олсен), соціологічний інституціоналізм (У. Скотт, Дж. Мейер, П. ДіМаджіо, У. Пауел), теорію інституційних матриць (С. Кірдіна), концепції інституційної динаміки (Д. Норт, С. Гантінгтон, Р. Скаанінг, В. Меркель). Така велика кількість неоінституційних теорій і водночас розуміння усіма ними саме інституту одиницею аналізу дала підстави В. Разумову слушно назвати неоінституціоналізм «пучком теорій». «Неоінституціоналізм є таким підходом до вивчення політики, відповідно до якого соціальні та політичні інститути відіграють визначальну роль у політичному процесі».

296 — Маніфестом цієї новітньої методології була стаття Дж. Марча та Й. Олсена «Новий інституціоналізм: організаційні чинники у політичному житті» (1984). У ній визначено постулати нового підходу: 1) політичні інститути є повноправними творцями політики, люди, які обіймають посади у них, мають власні інтереси. Тут основна увага акцентована на збереженість корупційного прагматизму та рентозорієнтованість окремих суб'єктів політики, яка виявляється навіть у державах зі сталими традиціями демократичного врядування; 2) інститути справляють визначальний вплив на політичну поведінку, встановлюючи рамки індивідуального вибору через формування та вираження переваг; 3) усвідомлення громадянами політичних цілей хоча б частково визначається інституційним контекстом. Як бачимо, за Дж. Марчем і Й. Олсеном, неоінституціоналізм інтегрує положення «старого» інституціоналізму та біхевіоризму, поведінці та інституції надає однакової важливості.

Цю думку розвинув Б. Г. Пітерс у дослідженні «Політичні інститути: вчора та сьогодні» (*Démocratie et corruption en Europe*, 1998). Він звернув увагу, що сучасний інституціональний аналіз вивчає радше реальну поведінку, ніж лише формальні, структурні аспекти інститутів. Це, на нашу думку, дуже важливо в контексті вивчення дій суб'єктів політики на предмет їх прозорості, транспарентності. Важливе значення для вивчення політичної корупції має такий напрям інституційної теорії, як історичний інституціоналізм. Він базується

на тому, що історичність є ключовою ознакою інститутів, а суспільний розвиток залежить від початкового інституційного вибору. Цей вибір може бути нормативного або структурного характеру, але неодмінно справляє глибокий вплив на подальші рішення. За визначенням А. Колодій, його суть виражена в гаслі «історія має значення» та в ключовому понятті – «стежка залежності» (Кушнар'єв І.В., 2017).

Останній термін належить Д. Норту, який у праці «Розуміння процесу економічних змін» (2005) розглянув «стежку залежності» як сформовану певну траєкторію розвитку. Згаданий напрям неоінституціоналізму акцентує на тенденції до відтворення певних зразків розвитку, які уже були характерні для певного інституту: «Кожна інституція ніби внутрішньо запрограмована на певні зразки розвитку, що в деяких випадках призводить до нескінченного ланцюга інституційного самовідтворення, який досить важко розірвати» (Кушнар'єв І.В., 2017).

На нашу думку, за допомогою історичного інституціоналізму можна пояснити причини глибокої вкоріненості в окремих суспільствах корупційних практик у всіх сферах життя, зокрема політичній. Історичний неоінституціоналізм підводить ґрунт під розуміння того, чому в одних державах зніційовані антикорупційні реформи зрушують глобальну проблему з корупцією, переводять політику в розряд транспарентної, а в інших – залишаються лише популістськими деклараціями (Політична наука в Україні. 1991-2016, 2016).

Відповідно до цього методологічного підходу уможливується аналіз причин різких коливань певних держав у різноманітних індексах, наприклад, падіння Угорщини, Польщі та інших країн в Індексі сприйняття корупції за останній (2017) досліджуваний Transparency International рік (Системы общегосударственной этики поведения, 2017). Лише представники історичного інституціоналізму «традиційно враховують вплив суспільства та його цінностей на суб'єктів інституційних змін». З таких позицій уможливується аналіз процесів піднесення національних громадянських суспільств в окремих державах, наприклад, Румунії, де громадськість здійснює тиск на державу з метою недопущення реверсу корупційних практик у політиці.

Протилежним прикладом застосування методологічного інструментарію історичного неоінституціоналізму є роль у протидії політичній корупції утисненого владою громадянського суспільства Угорщини, яке упродовж останнього десятиліття поступово позбав-

ляється важелів впливу на владу, що зумовлює згортання громадських антикорупційних ініціатив. Історичний неоінституціоналізм пояснює проблему співвідношення змін і неперервності. Наприклад, чому антикорупційні реформи в одних випадках дають позитивний результат, а в інших – зазнають невдачі. Чому в одних країнах інституційні обмеження коригують поведінку політичних акторів (у нашому випадку – суб'єктів політичної корупції), а в інших – змушують їх пристосовуватися до обмежувальних нововведень, шукати нові правові прогалини, які б уможливили продовження корупційних практик в їх оновлених форматах.

298 — Історичний неоінституціоналізм пояснює реверси політичних процесів: чому попри певні успіхи у боротьбі з політичною корупцією політичні процеси повертаються на стару, проторену протиправну колію. Ще одним напрямом неоінституціоналізму, який може слугувати методологічною основою для вивчення політичної корупції, є соціологічний інституціоналізм, представлений науковими доробками У. Скотта, Дж. Мейера, П. ДіМаджіо, У. Пауелла та ін. Його початковою формою є нормативний інституціоналізм, прихильники якого (Дж. Марч, Й.Олсен) стверджують, що поведінку акторів у рамках інституцій визначає «логіка відповідності».

Іншими словами, ціннісно забарвлені норми та формальні правила інституцій формують дії акторів. Соціологічний інституціоналізм акцентує на значенні контексту та аргументує, що політичні актори не є вільними у своїх діях, позаяк у процесі діяльності стикаються з різноманітними нормативними обмеженнями, які вимушені враховувати. Громадяни як носії певних цінностей і створювані ними інституції «вбудовані» у певний культурний та організаційний контекст (Політична корупція, 2018).

Оскільки в площині нашого аналізу є такі концепти, як «антикорупційна культура», «транспарентна політика», то за допомогою інструментарію соціологічного інституціоналізму уможлиблюється пошук відповідей на питання про причини поширення політичної корупції у певних типах суспільства, з'ясування тих чинників, які сприяють імплементації антикорупційних цінностей у загальну культуру або є перепорою для наповнення аксіологічної системи антикорупційними стандартами поведінки політичних акторів. Елементи культури у соціологічному інституціоналізмі є складовими інститутів, а останні – посередниками між індивідом, з одного боку,

іншими індивідами та суспільством – з іншого. З ідей цього напрямку випливає важливе положення про те, що один інститут у різних культурних контекстах матиме різний смисл.

Як бачимо, неоінституціоналізм зробив крок уперед у тлумаченні сутності політичного інституту. Він відійшов від консерватизму традиційного інституціоналізму, який під політичними інститутами розумів державні установи, політичні організації; саме вони розглядалися визначальними чинниками політичного процесу, від яких була узалежнена як діяльність політичних акторів, так і ефективність, стабільність політичної системи. Погляди неоінституціоналістів відрізняються більш широким тлумаченням поняття «інституція», виявленням «незалежних змінних», які визначають політику та адміністративну поведінку; значну увагу вони приділяють дослідженню неформальної структури політичних інституцій, результатам їхньої діяльності». Саме це важливе в контексті розгляду політичної корупції (Колодій А., 2011).

Дослідження відомих вчених дозволяють зробити висновок, що корупція скорочує економічне зростання і зводить нанівець колишні твердження про те, що корупція є свого роду необхідним ричагом для ділового механізму в економіках, які страждають від наслідків надмірного планування. Прийнято вважати, що корупція виконує, роль своєрідного мастила іржавих шестерень державного механізму («Не підмажеш - не поїдеш»). Насправді справжня роль корупції в тому, що вона веде до ще більшої корозії, деформації державних інститутів, невідворотно і необоротно руйнуючи основи про, суспільство і державу.

Висновки. Політична наука досліджує корупцію крізь призму її наслідків, які деформують політичну організацію суспільства, підбивають демократичні засади. Сучасна політологія звертає особливу увагу на такі форми корупції, як незаконне фінансування політичних партій, парламентські зловживання, торгівля впливом, які й утворюють політичну корупцію. Низова корупція, що характеризується взаємодією чиновників та громадян, є побутовою та позбавлена яскраво вираженого політичного змісту, який характерний для політичної або так званої вершинної корупції. Водночас, будь-яка форма корупції має політичні й передумови, і наслідки. Корупція – яскравий приклад соціальної дисфункції, зумовленої наявністю протиріч між індивідуальними цілями членів соціальної організації і самої органі-

зації, а також між формально-логічною сутністю соціальної організації і її особливостями.

Схильність до корупції або до цілісності не визначається на генетичному рівні або культурному корінні суспільства. Корупція, представляє собою безліч індивідуальних і колективних виборів, соціальних відносин і кругів визнання, структурних соціальних центрів. Парадигми корупції, проаналізовані в статті, показують, як різні «інституційні умови» формують середовище індивідуального вибору. Він охоплює як вертикальне вимірювання формального регулювання, так і механізмів приводу, які здійснюють державний примусовий апарат.

300

— Отже, для того щоб вивчити і осмислити феномен корупції, необхідно встановити певні межі аналізу і розглядати корупцію з позицій соціокультурних умов і факторів, тобто з точки зору різних підходів та парадигм. Крім того, розгляд природи і сутності феномену корупції в рамках парадигм дозволяє досліджувати його зміст в залежності від того, яке місце займає досліджуваний феномен у соціальному бутті людей, у вирішенні їхніх змістовних завдань в різних сферах діяльності, оцінювати його не просто як концепт а як реальне явище об'єктивної соціокультурної дійсності. Іншими словами, феномен корупції реально існує тільки в контексті чинників соціокультурного життя, оскільки культура і є система смислів, що визначають мислення, ціннісні установки, способи самореалізації, провідні переживання, поведінку, стиль життя людей. Як правило, основним фактором зміни культурних парадигм є фактор зміни типів (або способів) рішення життєвих завдань.

Однак нинішній стиль життя і стійкість корупції дозволяють говорити про її системний характер, про її здатність до трансформації і адаптації при зміні поколінь. Тобто корупційне поведіння в ієрархії базових цінностей для рішення проблем суб'єкта займає далеко не останнє місце. Дискусія навколо теми корупції протягом останнього десятиліття ведеться переважно в рамках юридичних, економічних або соціологічних аспектів. В кінці ХХ століття змінилися акценти у теоретикометодологічному інструментарії дослідження корупції, зокрема на міжнародному рівні. Політичні процеси в перехідних економіках та послаблення протистояння між наддержавами сформували умови, за яких міжнародні організації отримали можливість протидіяти корумпованим режимам у країнах, що розвиваються.

Зміна цих акцентів була зумовлена зміною дослідницьких інтересів серед науковців та супроводжувалася зростанням кількості економічних досліджень, в яких відображалася значення сформованих суспільних інститутів для економічного зростання, а також негативний вплив корупції на економічний розвиток в цілому. Генезис і структура корупції в системі державної служби розглядаються або з позицій економічного аналізу, або за допомогою соціологічних опитувань, або в контексті проблем розвитку права. При цьому такі психологічні категорії як цілі, мотиви, цінності, установки, емоції державних службовців виявляються за межами наукового аналізу, що не дає можливість отримати цілісне уявлення про корупцію як про системне явище.

Джерела та література:

1. Андреева И.А., 2007. Социальная адаптация и порядок: коррупция как механизм интеракций в теории социального обмена // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. № 4. С. 189–198.
2. Баранов В.М., 2002. Теневое право. Н. Новгород.
3. Вебер М., 1990. Политика как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. М.: «Прогресс».
4. Делла Порта Д., 1997. Действующие лица в коррупции: политические бизнесмены в Италии // Международный журнал социальных наук. № 16. С. 55.
5. Колодій А., 2011. Неоінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях / Вісник Львівського ун-ту. Вип. 1. С. 129-139.
6. Кушнарьов І.В., 2017. Неоінституціоналізм як методологічна підвалина вивчення неформальних інститутів: приклад політичної корупції. Політикус. Вип. 5. С. 16-20
7. Мени И. , 1997. Коррупция на рубеже веков: эволюция, кризис и сдвиг в ценностных представлениях // Междунар. журн. социальных наук. Париж, М. № 16. С. 7-20.
8. Олсон М., 1998. Возвышение и упадок народов: экономический рост, стагфляция, социальный склероз. Новосибирск: ЭКОР. 401 с.
9. Першин Н.И., 2008. Коррупция – теория и жизнь // Известия Волгоградского государственного технического университета. Т. 7. № 5. С. 50–55.

10. Політична наука в Україні, 2016. 1991-2016: у 2 т. Т.1 Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса К.: Паралам. вид-во. 656 с.

11. Порта Д. дела, 1997. Действующие лица в коррупции: Политические бизнесмены в Италии // Междунар. журн. социальных наук. Париж, М. № 16.С. 55-73.

12. Роуз-Аккерман С., 1997. Демократия и «великая» коррупция // Междунар. журн. социальных наук. Париж, М. № 16. С. 75-95.

13. Роуз-Аккерман С., 2003. Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы. М.

14. Сатаров Г.А., 2003. Некоторые задачи и проблемы социологии коррупции // Социология коррупции: материалы научно-практической конференции. М. С. 32-33.

15. Системы общегосударственной этики поведения: пособие Транспаренси Интернешнл / под ред. Джереми Поупа. М., 2017.

302

16. Шишкарёв С.Н., 2009. Социально-правовая сущность и основные признаки коррупции // Вестник Московского ун-та. № 5. С. 174-179.

17. Bayley D.H.. 1966. The Effects of Corruption in a Developing Nation // Western Political Quarterly. Vol. 19. № 4.

18. Cartier-Bresson J., 1993. Corruption, pouvoir discretionnaire et rents// Debat.- P. N 77.P.26-32.

19. D., Vannucci, A., 2015. Three paradigms for the analysis of corruption. URL: [URL:file:///D:/%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B5%D1%80%D1%8B/5468-15637-2-PB%20\(1\).pdf](file:///D:/%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B5%D1%80%D1%8B/5468-15637-2-PB%20(1).pdf)

20. Della Porta, D., J. Font and Y. Syntomer (eds), 2014. Participatory democracy in Southern Europe, Rowman and Littlefield.

21. Friedrich Carl J., 2006. Corruption Concepts in Historical Perspective / Political corruption. A handbook. Edited by A.J. Heidenmeier, V.T. LeVine. New Brunswick, N.J. Oxford.

22. Leff N., 1964. Economic development through bureaucratic corruption // American behavioural scientist. Beverly Hills, N 2. P.8-14.

23. Leyes C.. 2010. What is the Problem About Corruption? // Journal of Modern African Studies. Vol. 3. № 26.

24. Rose-Ackerman S., 1978. Corruption: A Study in Political Economy. N.Y. : Acad. press. XII, 258 p.

25. Theobald R., 1990. Corruption, development and underdevelopment. - Basingstoke; L.: Macmillan. XI, 191 p.

References:

1. Andreeva Y.A.. 2007. Sotsyalnaia adaptatsiia y poriadok: korruptsiia kak mekhanyzm ynteraktsyi v teoryi sotsyalnogo obmena / Y.A. Andreeva, A.M. Anokhyn // Vestnyk Sankt-Peterburhskoho unyversyteta MVD Rossyy. № 4. S. 189–198.

2. Baranov V.M., 2002. Tenevoe pravo. N. Novhorod.

3. Veber M., 1990. Polytyka kak pryzvanye y professiia // Veber M. Yzbrannye proyvedeniia. M.: «Prohress».

4. Della Porta D., 1997. Deistvuiushchye lytsa v korruptsyy: polytycheskye byznesmeny v Ytalyi // Mezhdunarodnyi zhurnal sotsyalnykh nauk. № 16. S. 55.

5. Kolodij A., 2011. Neoinsty`tucionalizm ta jogo piznaval`ni mozhly`vosti v polity`chny`x doslidzhennyax / Visny`k L`vivs`kogo un-
tu. Vy`p. 1. S. 129-139.

303

6. Kushnar`ov I.V., 2017. Neoinsty`tucionalizm yak metodologichna pidvaly`na vy`vchennya neformal`ny`x insty`tutiv: pry`klad polity`chnoyi korupciyi. Polity`kus. Vy`p. 5. S. 16-20

7. Meny Y., 1997. Korruptsiia na rubezhe vekov: evoliutsiia, kryzys y sdvyh v tsennostnykh predstavleniakh // Mezhdunar. zhurn. sotsyalnykh nauk. Paryzh, M. № 16. C. 7-20.

8. Olson M., 1998. Vozvysheniye y upadok narodov: ekonomycheskyi rost, stahfliatsiia, sotsyalnyi skleroz. Novosybyrsk: EKOR. 401 s.

9. Pershyn N.Y.. 2008. Korruptsiia – teoriia y zhyzn // Yzvestiia Volhohradskoho hosudarstvennogo tekhnicheskoho unyversyteta. T. 7. № 5. S. 50–55.

10. Politychna nauka v Ukraini, 2016. 1991-2016: u 2 t. T.1 Politychna nauka: zakhidni trendy rozvytku y ukrainska spetsyfika / NAN Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzhen im. I.F. Kurasa K.: Paralam. vyd-vo. 656 s.

11. Porta D. della, 1997. Deistvuiushchye lytsa v korruptsyy: Polytycheskye byznesmeny v Ytalyi // Mezhdunar. zhurn. sotsyalnykh nauk. Paryzh, M. № 16.C. 55-73.

12. Rouz-Akkerman S., 1997. Demokratyiia y «velykaia» korruptsiia // Mezhdunar. zhurn. sotsyalnykh nauk. Paryzh, M. № 16. S. 75-95.

13. Rouz-Akkerman S., 2003. Korruptsiia y hosudarstvo. Prychyny, sledstviia, reformy. M.

14. Satarov H.A., 2003. Nekotorye zadachy y problemy sotsyolohyy korruptsyy // Sotsyolohyia korruptsyy: materyaly nauchno-praktycheskoi konferentsyy. M. S. 32–33.

15. Systemy obshchehosudarstvennoi etyky povedeniya: posobyе Transparensy Ynterneshnl / pod red. Dzheremy Poupa. M., 2017.

16. Shy`shkarev S.N., 2009. Socy`al`no-pravovaya sushhnost` y` osnovnye pry`znaky` korrupcy`y` // Vestny`k Moskovskogo un-ta. # 5. S. 174-179.

17. Bayley D.H., 1966. The Effects of Corruption in a Developing Nation // Western Political Quarterly. Vol. 19. № 4.

18. Cartier-Bresson J., 1993. Corruption, pouvoir discretionnaire et reuts// Debat.- P. N 77.P.26-32.

19. D., Vannucci, A. 2015. Three paradigms for the analysis of corruption. URL: [URL:file:///D:/%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B5%D1%80%D1%8B/5468-15637-2-PB%20\(1\).pdf](file:///D:/%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B5%D1%80%D1%8B/5468-15637-2-PB%20(1).pdf)

304 — 20. Della Porta, D., J. Font and Y. Syntomer (eds), 2014. Participatory democracy in Southern Europe, Rowman and Littlefield.

21. Friedrich Carl J., 2006. Corruption Concepts in Historical Perspective / Political corruption. A handbook. Edited by A.J. Heidenmeier, V.T. LeVine. New Brunswick, N.J., Oxford.

22. Leff N., 1964 Economic development through bureacritic corruption // American behavioural scientist. Beverly Hills. N 2. P.8-14.

23. Leyes C., 2010. What is the Problem About Corruption? // Journal of Modern African Studies. Vol. 3. № 26.

24. Rose-Ackerman S., 1978. Corruption: A Study in Political Economy. N.Y. : Acad. press. XII, 258 p.

25. Theobald R., 1990. Corruption, development and underdevelopment. - Basingstoke; L.: Macmillan. XI, 191 p.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.305-317>

УДК: 328.18(477)

© Анастасія Репецька¹

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТА ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Структура законодавчої та виконавчої влади в системі політичної комунікації України, незважаючи на всебічний інформаційний ресурс її інституцій на щаблі соціальної артикуляції суспільних проблем, поступається в резонансній дієвості політичної риторики, суб'єктами якої виступають Верховна Рада, Кабінет Міністрів та Президент України. Посилання на функціональну особливість уряду доволі поширене пояснення процесу тоді, коли зміст поняття «виконавча влада» передбачає прагматичність дій. Адже природа технологічних операцій професіоналів у сферах державного управління моделює певні умови для зародження політичного дискурсу. В країнах розвиненої демократії, включаючи й Україну, для досягнення максимальної відкритості та прозорості діяльності законодавчої і виконавчої влади прогнозовані й дієво функціонують механізми: політичні, нормативно-правові, організаційні, інституційні, інформаційні та освітні. Через те прозорість влади повинна належним чином забезпечуватись функціонуванням діалогу із громадськістю на всіх етапах прийняття рішень, повинен бути постійний доступ до повної, об'єктивної, точної, зрозумілої інформації про дії органів державної влади та її посадових осіб. Ефективність дій публічної адміністрації залежить від рівня відкритості влади та якості повідомлень громадськості про роботу її органів у будь-якій демократичній державі.

305

Ключові слова: політична комунікація, інформаційні процеси, взаємодія, медіатизація політики, законодавча та виконавча влада.

¹ Аспірантка кафедри політології та державного управління, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна та кафедри історії, Сучавського університету Стефана чел Маре, Румунія. E-mail: nastasia_queen94@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6922-5054>

Political Communication of Legislative and Executive Branches of Power in Ukraine: Modern Realities

The structure of Legislative and Executive branches in the system of political communication in Ukraine, despite the comprehensive information resource of its institutions, is still lacking in its resonance of political rhetoric effectiveness at the stage of social articulation of social problems. The subjects of this structure are the Verkhovna Rada, the Cabinet of Ministers and the President of Ukraine. The reference to the functional feature of the government is a fairly common explanation of the process when the content of the concept of "Executive power" implies pragmatic actions. After all, the nature of technological operations of professionals in the fields of public administration models certain conditions for the emergence of political discourse. In the developed democracies, including Ukraine, to achieve maximum openness and transparency in the activities of the Legislative and Executive branches, predictable and effective mechanisms are functioning: political, regulatory, organizational, institutional, information and educational. Thus the transparency of the government must be properly ensured by the operation of the public dialogue at all of the decision-making stages, there should be a regular access to full, fair, accurate, understandable information about the actions of public authorities and its officials. In any democratic state, the effectiveness of public administration depends on the level of transparency and the quality of communication to the public on the work of its organs.

Keywords: *political communication, information processes, interaction, mediatization of politics, Legislative and Executive branches.*

Introduction. The modern concept of political communication originated in the late 40s – early 50s of the XX century, when with the development of technical mass communication media we began to feel the phenomenon of mediatization of politics.

Modern science understands political communication as a means of reaching agreement between individuals, political actors, "those who rule" and "those who are ruled" (Schwarzenberg, 1992, 175), as the entire range of informal communication processes in society (Pai, 1987, 442), as a set of information processes, etc. The "communicative" interpretation of the political sphere was developed by H. Arendt and K. Deutsch in the 50s-60s. In their opinion, politics is a system of communications and information flows (Arendt, 1998, 131-141; Deutsch, 1993). Also, the political sphere as

the world of communications and communicative actions is considered by the theoretical constructions of J. Habermas (Habermas, 2001, 424).

Analysis of recent research and publications. Managing a modern democratic society is impossible without an extensive system of political communication. A message from the communicator to the audience and vice versa is transmitted through various forms and means of this system, namely: events are reported, facts, changes in life, certain points of view, etc. So it is not possible to carry on without mass communication theory and its methods, which in general aspects were developed by such scholars as: T. Adorno, B. Berelson, G. Barthes, Z. Bauman, D. Bell, J. Beniger, Y. Budantsev, P. Bourdieu, N. Wiener, M. Horkheimer, B. Gunter, T. Van Dijk, G. Deleuze, J. Derrida, J. Carey, J. Lull, P. Lazarsfeld, G. Lasswell, W. Lippmann, D. McQuail, M. McLuhan, T. Peterson, T. Roszak, F. Siebert, J. Trenaman, A. Toffler, M. Herrmann, W. Schramm, and others.

Coverage of various theoretical and practical aspects of political communication in modern conditions is carried out in the publications of V. Badrak, A. Baronin, D. Bell, H. Blumer, Y. Bondar, N. Wiener, Y. Ganzhurov, A. Zernitsky, V. Ivanov, S. Kvit, A. Kuznetsov, E. Mamontov, V. Moskalenko, T. Parsons, I. Pidlusko, G. Pocheptsov, N. Skulenko, I. Slisarenko, A. Toffler, A. Chernetska, A. Shvidunov, K. Shannon, V. Shklyar, Y. Finkler. In recent decades, the theory of political communication and its individual aspects have been studied by Russian scientists O. Gritsenko, S. Demchenko, M. Karashchuk, V. Kovalevsky, A. Kostyrev, O. Romashko, T. Shulga, D. Yakovlev, and others. At the same time, a number of problems that require further analysis remain without the attention of researchers.

Presentation of the main material. In the political processes of modern Ukraine, in the conditions of transition to the information society, the role and importance of political communication is increasing. At the same time, the system of political communication is becoming more complex: its quality, level and transparency are changing, and the subjects of politics are being transformed into subjects of the communication process. Therefore, ensuring the democratization of relations between government authorities is one of the main purposes of political communication, which makes it an object of study of political science.

Today the issue of political communication and information transparency of state authorities of Ukraine is regulated by a considerable number of domestic and international laws. The main document in this area

is the Constitution of Ukraine. However, first of all, information on this issue can be found in various legislative acts, which, of course, prevents a complete understanding of this criterion for the activities of the authorities. And, secondly, there is no clear and specific definition of information openness of authorities, standards and norms of information that is open to public access of citizens. They can be developed based on world practice, the principles of democracy, constitutions and legislative acts of developed democratic states. "In General, information openness is providing the ability to search for, receive, and distribute information" (Liuta, 2002, 47: 5).

308 — Since the government in Ukraine often becomes a hostage of the parliamentary-presidential struggle, it always enriches the communication network of the political system through this information competition. The Executive branch, on the one hand, has acquired the experience of initiating political compromises, and on the other – has formed a motley but yet active elite of "temporary" officials. If we take into account the actualization of the problem tangible in the authoritarian reflections of the President L. Kuchma, it becomes clear that the tendentious and opportunistic motivation for strengthening the independence of the Executive power comes first and foremost from the only legislative body of the state, when the neglect of interinstitutional ties of these subjects of political communication has acquired dangerous features of a conflict nature (Ganzhurov 2006, 4, 98-107).

For this reason, the analysis of forms of political communication that contribute to the democratization of state relations is relevant. Among them we can find such forms of information submission as, for example, news, debates, political talk shows, interviews, as well as polls and referendums, collecting signatures, citizens' appeals to the media, alternative elections with secret voting, participation in the activities of Legislative and Executive authorities, peaceful assemblies, pickets, rallies, marches and demonstrations, protest actions, etc. Therefore, such forms of political communication as: party conferences and congresses, a politician's speech to an audience, meetings with voters, "going to the people", the appearance of a political figure in public places, and street communication are favorable for the democratization of power relations.

We believe that to form of a positive image for the actions of certain subjects of power relations it is necessary to consider three factors: degree factor of confidence in the information source, the factor of audience characteristics and the factor of the region characteristics. Therefore, the choice

of channels of influence is determined by the possibilities of group and interpersonal communication and the peculiar features of the media (the press, radio, television), that cover a wide range of issues: issues of public administration, issues of political rights, issues of public opinion, issues of pacts, exchanges, issues of party conferences, gatherings and meetings, etc.

N. K. Dniprenko believes that “it is extremely important to develop the principles, main goal and specific directions for the changes. Determining the content basis for the formation of new approaches to the organization of information exchange in the field of public administration, that is the philosophical basis, should become a priority in the activities of state authorities. The very definition of the key paradigm – the specification of ways to move from one model of development to a fundamentally different one – should play a crucial role in addressing the quality of further social development and the compliance of this process with the democratic needs of our time” (Dniprenko, 2008, 17-136).

The importance of the regulatory components of transparency is due to the fact that it is only possible to radically solve the problem of transparency of the government by creating an appropriate legislative mechanism. This is especially important for a society that lacks a strong tradition of democracy. Under these conditions, there is an urgent need to normalize the behavior of both government institutions and government representatives, as well as the general public (Grigorian, 2016). For example, Ukraine has already created a legal framework for implementing the principle of transparency in political communication between the Legislative and Executive branches, and between the entire state administrations. But the process of creating regulatory components of transparency is still ongoing.

309

At the same time, there is a number of problems that hinder the implementation of successful political communication between the Legislative and Executive branches in Ukraine: lack of political will to continue the started initiatives and to consistently implement them; lack of coherence and cooperation among agencies, which contradicts to the achievement of its goals; fragmentation of resources to some piecemeal actions instead of working on targeted integrated programs; lack of one focal point – inter-institutional system; focus on the information distribution, not its formation; insufficient and various views on the need for political communication by the leaders of various government bodies.

Thus, the main direction of political communication between the Legislative and Executive branches in Ukraine should be considered primarily

in the constitutional format, which is based on essential areas of public life that need collective actions and positions of the Legislative and Executive branches of state power, according to the Constitution of Ukraine. They are as follows:

- legislative and budgetary process;
- parliamentary control, including observing human rights and freedoms;
- personnel policy; defining the main directions of domestic and foreign policy;
- introduction of a state of war or emergency, etc.

At the same time, it is also important to take into account the processes of information support for the preparation of solutions. It should be based on certain feedback carriers, which follows the requirements of Procedure of the Verkhovna Rada, regarding the organization of consideration of issues in particular (Verkhovna Rada of Ukraine, 2014, 29-34). At the same time, behind the scenes of a significant documentary basis for solving issues, the mode of processing government information has a noticeable tendency to distance effective decisions from the basic communicators, which are the reports of government members in the Parliament. The low efficiency of such discourse is explained by evidence of the dominance of oligarchic motivations in political communication between the Legislative and Executive powers.

310

—

As F. Rudich notes, “the criminal and semi-criminal bourgeoisie persistently and brazenly climbs (and not without success) into power structures... The intelligentsia, workmen, rural workers, and other segments of the population were humiliated. This reduces citizens’ trust in the authorities” (Rudich, 2009, 64). This opinion is followed by Y. Ganzhurov: “Without clearing the political discourse of parliamentary-government communication, that mainly circulates outside the social channels of its explanation, without popularization and dissemination, it is difficult to count on the effectiveness of pension, medical, educational and other reforms that the government declares” (Ganzhurov, 2017, 239-252).

This social-scientific examination of political communication of the Legislative and Executive power has to determine, preferably in the public sphere, the following aspects: communicative mechanisms of parliamentary responsibility of the government in the comparative mapping; information framework of cooperation between the Legislative and Executive branches of government; the parliamentary responsibility of the govern-

ment in the system of checks and balances within the separation of state power; problem of inefficient regulatory the existing mechanism of the parliamentary responsibility of the government in Ukraine (Ganzhurov, 2017, 239-252).

According to Y. Ganzhurov, “the actualization of the outlined issues, in many ways, is explained by the serious resistance of the sole rule supporters, when the parliamentary responsibility of the government is disavowed by the presidential guardianship of the Executive branch of power” (Ganzhurov, 2017, 239-252).

In our opinion, it is also possible to require forming of an alternative model for solving the functional problems of political communication between the Legislative and Executive branches with the participation of the presidential levers of its adjustment. However, the possibility of varying interpretations of the inevitable transformational links between the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine through the model of formation of a coalition Government by the Parliament seems uncertain.

According to Y. Ganzhurov, “the President will adjust parliamentary-government relations, namely: in the legal field as a subject of legislative initiative; with the help of constitutional levers of a nominative nature both in relation to the Government and the Verkhovna Rada; through informal communication channels, the effectiveness of which, given the tradition of solving a wide range of problems, especially in terms of private interests, remains very high” (Ganzhurov, 2017, 239-252).

It is predicted that the struggle for leadership in the pro-power triangle is not only personalized, but also financially motivated, with political communication between the authorities as its facade. Therefore, when thinking about this issue, O. Moroz writes that “changing the property relations to privatization as a means of obtaining revenue for improving property management – this is what the Executive power most of all hindered” (Moroz, 2016, 559).

This can be explained if we consider this thesis: “there is another serious problem that everyone is talking about – the lack of legislative obligation for cooperation between the Government and the Parliament, since today all contacts are built only on the desire or unwillingness of a particular person. There is no legislative foundation that should be based on the laws on the Cabinet, the opposition, the parliamentary majority, and the President...” (Voropaev, 2005, 27). It is probably difficult to deny the role

of the personal factor in contacts between the Legislative and Executive authorities in Ukraine, as well as the destructive factor of the lack of these laws. However, in this case, the increase in quantitative indicators does not form a qualitatively different format for this political communication, since the problem is not in the number of laws, but in the mechanism of their legal communication (Verkhovna Rada of Ukraine, 2002, 120-122).

We believe that openness, transparency and accessibility of government power should serve the people for their spiritual and material enrichment. Also, openness, transparency and accessibility should be bilateral, meaning that the information should go from the government to the people and from the people to the government.

Therefore, in the Constitution of Ukraine (1996) enshrines the right of citizens to participate in public affairs (article 141), equal access of citizens to public service, service in the local self-government bodies (article 38), freedom of information (article 34), on individual and collective appeals to the authorities and officials (article 40) (Constitution of Ukraine, 1996).

312

— It is also necessary to pay attention to the Law of Ukraine “On Citizens’ Appeals” (1996), which provides the Ukrainian citizens with opportunities to participate in the management of state and public affairs through the mechanism of official appeals. In the context of transparency of state power, we should recall the Law of Ukraine “On Information” issued in 1992, which supports the constitutional right of citizens to access information related to them personally (art. 8, 9), the Law of Ukraine “On the Procedure for Covering the Activities of Public Authorities and Local Self-Government Bodies in Ukraine by the Media” (1997), the Decree of the President of Ukraine “On Measures to Develop the National Component of the Global Internet Information Network and Ensure Wide Access to this Network in Ukraine” (2000). The latter facilitated the creation of conditions for the public structures to transparently exercise their powers, obliging them to establish a certain procedure for electronic coverage of information about their activities and to create web pages for authorities at all levels and for leading scientific and educational institutions (Melnychenko, 2007).

In 2001 the Decree of the President of Ukraine “On the Preparation of Proposals for Ensuring Publicity and Openness of the Activities of Public Authorities” was enacted, according to which a working group was established to develop legislation, aimed at developing adequate legal frame-

work to ensure the transparency and openness of activities of public authorities.

In addition to the above-mentioned normative documents, some aspects of public administration transparency are enshrined in the Laws of Ukraine “On the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007-2015” (2007), “On the Basics of State Regulatory Policy in the Sphere of Economic Activity” (2004) and others.

In January 2010, the Cabinet of Ministers of Ukraine issued a decree “On Approving the Concept of the Draft of the Law of Ukraine “On the Basic Principles of the State Communication Policy”. The concept notes that there is now a need to improve the mechanism for regulating the process of information exchange, to introduce the principle of partnership, in particular, which involves not only informing the population, but also establishing effective feedback, conducting appropriate explanatory work, and establishing public control over the activities of state authorities and local self-government bodies. Therefore, the analysis of the legislative framework in terms of legal regulation of relations between the Legislative and Executive branches of power at the level of requirements of current laws allows us to conclude that there is a sufficient basis for proper communication between the Parliament and the Government of Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine, 2002, 120-122).

313

Conclusions. Therefore, it can be argued that in general, political communication becomes an area where all political actors function. It forms the agenda, articulates the interests of various participants in the political process, analyzes political situations, organizes discussion of issues of current importance, and is also an expert in the tactics of the activities of public authorities.

Thus, the discourse of political communication between the Legislative and Executive branches of power, in our opinion, should progress towards the public sphere, due to the fact that traditional forms of secrecy of adopted and planned decisions become risky for the state power. This is what the revolution of Dignity in Ukraine has convincingly shown.

Джерела та література:

1. Арендт, Х., 1998. «Ситуация человека». Вопр. Философии 11: 131-141.
2. Верховна Рада України. 1992. Закон України «Про інформацію». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

3. Верховна Рада України. 1996. Закон України «Про звернення громадян». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
4. Верховна Рада України. 1996. Конституція України. 5 сесія, Червень 28. zakon.rada.gov.ua
5. Верховна Рада України. 1997. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>
6. Верховна Рада України. 2002. Інформ. Довідник 2: 120-122.
7. Верховна Рада України. 2004. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
8. Верховна Рада України. 2007. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
9. Верховна Рада України. 2014. Регламент Верховної Ради України. Парламентське вид-во, 246.
10. Воропаєв С., 2005. «Бажане за дійсне». Народний депутат 11: 27.
11. Габермас Ю., 2001. Філософський дискурс Модерну. Четверта хвиля, 424 с.
12. Ганжуров Ю., 2006. «Комунікативний ресурс парламентсько-урядових зв'язків: проблеми еволюції». Політичний менеджмент 4: 98-107.
13. Ганжуров Ю., 2017. «Парламентсько-урядова комунікація як модель політичного дискурсу». Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України 3: 239-252.
14. Григорян О., 2016. «Світовий і вітчизняний досвід забезпечення прозорості та відкритості органів державної влади в реалізації публічної політики (інформаційний аспект)». <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12 GOOPIA>.
15. Дніпренко Н. К., 2008. «Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади». Вістка, 17-136.
16. Дойч, Карл., 1993. Нервы управления: модели политической коммуникации и контроля. Нью-Йорк.
17. Кабінет Міністрів України. 2010. Розпорядження Кабінету

Міністрів України «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2010-%D1%80>

18. Люта Г., 2002. «Ми могли б служити в розвідці...». Дзеркало Тижня 47 (422). <http://www.dt.ua/2000/2200/36988/>

19. Мельниченко В. І., 2007. «Прозорість і відкритість публічного управління як об'єкт законодавчого регулювання». <http://www.academy.gov.ua/ej5/txts/07mviozr.htm>

20. Мороз О., 2016. «Для чого потрібна влада (Згадуючи Валентину Семенюк)». Парламентське вид-во, 592.

21. Президент України. 2000. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>

22. Президент України. 2001. Указ Президента України «Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади». <https://www.president.gov.ua/documents/3252001>

23. Рудич Ф.М., 2009. «Много ли власти нужно власти? Украина в контексте трансформации политических систем в странах СНГ, Балтии и Восточной Европы». Наукова думка.

24. Шварценберг Р.-Ж., 1992. Политическая социология. М., 175 с.

25. Pye L., 1987. Political Communication. The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions. Oxford: NY, 442.

References:

1. Arendt Kh., 1998. «Sytuatsiya cheloveka». Vopr. Fylosofyy 11: 131-141.

2. Verkhovna Rada Ukrainy 1992. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

3. Verkhovna Rada Ukrainy. 1996. Zakon Ukrainy «Pro zvernennia hromadian». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>

4. Verkhovna Rada Ukrainy. 1996. Konstytutsiia Ukrainy. 5 sesiia, Cherven 28. zakon.rada.gov.ua

5. Verkhovna Rada Ukrainy. 1997. Zakon Ukrainy «Pro poriadok vysvitlennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho

samovriaduvannia v Ukraini zasobamy masovoi informatsii». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>

6. Verkhovna Rada Ukrainy. 2002. Inform. Dovidnyk 2: 120-122.

7. Verkhovna Rada Ukrainy. 2004. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi hospodarskoj diialnosti». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>

8. Verkhovna Rada Ukrainy. 2007. Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007-2015 rr.». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

9. Verkhovna Rada Ukrainy. 2014. Rehlement Verkhovnoi Rady Ukrainy. Parlamentske vyd-vo, 246.

10. Voropaiev S., 2005. «Bazhane za diisne». Narodnyi deputat 11: 27.

11. Habermas Yu., 2001. Filosofskiy diskurs Modernu. Chetverta khvyliya, 424 p.

12. Hanzhurov Yu., 2006. «Komunikatyvnyi resurs parlamentsko-uriovodovykh zviyazkiv: problemy evoliutsii». Politychnyi menedzhment 4: 98-107.

316

—

13. Hanzhurov Yu., 2017. «Parlamentsko-uriovodova komunikatsiia yak model politychnoho dyskursu». Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy 3: 239-252.

14. Hryhorian O.O., 2016. «Svitovyi i vitchyzniani dosvid zabezpechennia prozorosti ta vidkrytosti orhaniv derzhavnoi vlady v realizatsii publichnoi polityky (informatsiyniy aspekt) ». <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GOOPIA.pdf>

15. Dniprenko N. K., 2008. «Komunikatsiia: demokratychni standarty v roboti orhaniv derzhavnoi vlady». Vistka, 17-136.

16. Doich K., 1993. Nervy upravleniia: modely polytycheskoj kommunykatsyy y kontroliia. Niu-York.

17. Kabinet Ministriv Ukrainy. 2010. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii proektu Zakonu Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi komunikatyvnoi polityky». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2010-%D1%80>

18. Liuta H., 2002. «My mohly b sluzhyty v rozvidtsi...». Dzerkalo Tyzhnia 47 (422). <http://www.dt.ua/2000/2200/36988/>

19. Melnychenko V.I., 2007. «Prozorist i vidkrytist publichnoho upravlinnia yak obiekt zakonodavchoho rehuliuivannia». <http://www.academy.gov.ua/ej5/txts/07mviozr.htm>

20. Moroz O., 2016. «Dlia choho potribna vlada (Zghadiuchy Valentynu Semeniuk)». Parlamentske vyd-vo.

21. Prezydent Ukrainy. 2000. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zakhody shchodo rozvytku natsionalnoi skladovoi hlobalnoi informatsiinoi merezhi Internet ta zabezpechennia shyrokoho dostupu do tsiiei merezhi v Ukraini». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>

22. Prezydent Ukrainy. 2001. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro pidhotovku propozytsii shchodo zabezpechennia hlasnosti ta vidkrytosti diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady». <https://www.president.gov.ua/documents/3252001>

23. Rudych F.M., 2009. «Mnoho ly vlasty nuzhno vlasty? Ukrayna v kontekste transformatsyy polytycheskykh system v stranakh SNH, Baltyy y Vostochnoi Yevropy». Naukova dumka.

24. Shvartsenberh R.-Zh., 1992. Polytycheskaia sotsyolohyia. M., 175 s.

25. Rue L., 1987. Political Communication. The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions. Oxford: NY.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

Шановні автори!

Для публікації статті текст необхідно надіслати **до визначеного терміну** на одну з електронних адрес редколегії «Медіафоруму»: intinf@chnu.edu.ua; ivo-sadtsa@yahoo.com

1. Файл з текстом статті та анотаціями.

Обсяг: стаття до 0,5 – 0,75 авт. арк., рецензія, повідомлення – до 0,25 авт. арк., включно з резюме і посиланнями.

Формат А-4, відстань між рядками – 1,5 інтервала, кегль 14, гарнітура Times New Roman; усі поля: 2 см; абзац – 0,5 см (у тексті статті); **сторінки** статті мають бути пронумеровані.

Редколегія та автори послуговуються в оформленні статей **ЧИКАГО СТИЛЬ: АВ-ТОР-ДАТА (CHICAGO STYLE: AUTHOR-DATE)**. Основні зразки оформлення джерел за ЧИКАГО СТИЛЬ: АВТОР-ДАТА наведені нижче, більш детально з ним можна ознайомитися за цим посиланням http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html

Структура статті:

- УДК;
- прізвище автора(ів) та назва статті українською та англійською мовами;
- повна назва установи та підрозділу, де виконувалася робота українською та англійською мовами;

318

- анотація українською та англійською мовами;
- ключові слова українською та англійською мовами;
- розширена анотація англійською мовою (для статей англійською мовою зроби-ти розширене резюме українською) – Abstract; Обсяг до 1 сторінки;
- текст статті мовою оригіналу (структура статті: постановка наукової проблеми та її значення; аналіз останніх досліджень із цієї проблеми; формулювання мети та за-вдань статті; виклад основного матеріалу; висновки);
- список джерел (в алфавітному порядку). Оформляти у відповідності до вимог ЧИКАГО СТИЛЬ: АВТОР-ДАТА;
- список джерел в романській абетці (транслітерований) – References.

Abstract

Анотація англійською мовою повинна бути інформативною (без загальних слів), змістовною (відображати основний зміст статті та результати досліджень) та структурованою. Англійська анотація повинна бути написана англійською мовою без використання автоматичних перекладачів.

2. Довідку про автора (додається) електронну та скановану з підписами.

3. Відскановану рекомендацію наукового керівника чи особи, яка має науковий ступінь зі спеціальності, що відповідає предмету дослідження для авторів, які не мають наукового ступеня (за підписом кандидата або доктора наук відповідного профіля; підпис завіряється печаткою). Тексти, що надсилаються до публікації у науковому журналі “Медіафорум”, підлягають процесу обов’язкового рецензування. Рукописи, по-вернені авторам на доопрацювання, належить в доопрацьованому вигляді надіслати до редколегії у визначений термін. Редколегія зберігає за собою право технічно скорочувати і редагувати рукописи. Редколегія залишає за собою право відхиляти статті, які не відповідають зазначеним вимогам.

Довідка про автора

Відомості про автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи (установа, підрозділ)
Українською мовою	
Англійською мовою	
Контактні телефони автора	
Email	
Поштова адреса для листування	
Назва статті (мовою оригінала)	
Назва статті (англійською)*	* У назвах всі значущі слова (крім артиклів і прийменників) повинні починатися з великої літери (абсолютно неприпустиме написання лише частини смислових слів з великої літери). Наприклад, From National Interest to Global Reform: Patterns of Reasoning in British Foreign Policy Discourse
Транслітерована назва статті	
ORCID автора	

Автор надає право Чернівецькому національному університету імені Юрія Федьковича розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет

319

підпис

Приклади цитування та оформлення Списку джерел за ЧИКАГО СТИЛЬ: АВТОР-ДАТА.:

Цитування:

- цитата розміром до п'яти рядків тексту подається всередині рядка і береться у лапки. Якщо у реченні зазначається прізвище автора, тоді після прізвища у круглих дужках необхідно вказати дату публікації та сторінку, наприклад, (Тимошик 2004, 99), якщо наводиться тільки думка автора, то дужках у кінці речення зазначається – (Тимошик, 2004, 99);

- блокова цитата, якщо цитується 5 і більше рядків тексту.

Подається у тексті з нового рядка через одинарний міжрядковий інтервал з абзацним відступом зліва для всієї цитати, без лапок. Перед блоковою цитатою та після неї йде один рядок відступу. Після цитати у дужках подається прізвище автора, рік та сторінка, наприклад: (Кравченко, 2007, 55);

- якщо посилання на 2-3 авторів, то у внутрішньо текстовому посиланні необ-хідно перерахувати прізвища усіх авторів (через кому). Перед останнім прізвищем автора пишеться сполучник «та». Наприклад: (Ward and Burns 2007, 52); (Шульгін, Слободяник, та Павленко 2014, 41).

Багатотомне видання:

- внутрішньотекстове посилання на багатотомне видання має містити номер то-му, який вказується після зазначення року видання, через кому, номер сторінки вказується через двокрапку після тому. Наприклад: (Torez 1973, 2:45) або (Олійник 2006, 2:56).

Оформлення списку використаних джерел:

- Назва списку – Джерела (англ. мовою – References) розміщується по центру сторінки. Після заголовку робиться відступ у 2 рядки;

- Бібліографія подається в алфавітному порядку (за прізвищем автора або

ре-дктора/укладача, якщо немає автора). Кожен бібліографічний опис джерела починається з нового рядка з вирівнюванням по ширині.

Приклади опису книг, статей та Інтернет видань:

<p>Книги 1 і більше авторів:</p>	<p>Pollan, Michael. 2006. <i>The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals.</i> New York: Penguin. Ward, Geoffrey, and Ken Burns. 2007. <i>The War: An Intimate History, 1941–1945.</i> New York: Knopf. Тимошик, Микола. 2004. <i>Видавнича справа та редагування.</i> Київ: Ін Юре. Ломницька, Ярослава, та Надія Чабан. 2009. <i>Регіоналістика.</i> Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.</p>
<p>Книга без автора (на початку подається прізвище укладача або перекладача):</p>	<p>Lattimore, Richmond, trans. 1951. <i>The Iliad of Homer.</i> Chicago: University of Chicago Press. Фіголь, Надія, уклад. 2009. <i>Українська мова.</i> Київ: НТУУ “КПІ”.</p>
<p>Окремий том багатотомного видання:</p>	<p>Hayek, F. A. 1995. <i>Contra Keynes and Cambridge: Essays, Correspondence.</i> Vol. 9 of <i>The Collected Works.</i> Chicago: University of Chicago Press, 1988–97. Олійник, Борис. 2006. <i>Переклади. Публіцистика. Т. 2 у Вибрані твори.</i> Київ: Українська енциклопедія, 2005-6.</p>
<p>Електронна книга:</p>	<p>Kurland, Philip. 1987. <i>The Founders' Constitution.</i> Chicago: University of Chicago Press. http://presspubs.uchicago.edu/founders/ (accessed April 12, 2018). Дахно, Іван. 2014. <i>Право інтелектуальної власності.</i> Київ: ЦУЛ. http://culonline.com.ua/full/959-pravo-intelectvlasn_dahnopdf.html (accessed April 12, 2018).</p>
<p>Статті з журналів – друквані та онлайн:</p>	<p>Weinstein, Peter. 2009. “The Market in Plato’s Republic.” <i>Classical Philology</i> 104: 439–458. Роїк, Максим. 2014. “Сучасний стан довкілля.” <i>Біоенергетика</i> 1(5): 21-23. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Bioen_2015_1_7</p>
<p>Посилання на автореферат або дисертацію:</p>	<p>Herberg, John. 2007. “Relief for Termination of Employment”. PhD diss., University of Chicago. Саленко, Олександр. 2001. “Наукові основи високо ефективного гідроріза-ння.” Автореф. дис. канд.техн. наук, Національний Технічний Університет України “Київський Політехнічний Інститут”.</p>
<p>Матеріали конференцій:</p>	<p>Поліщук, Олег. 2008. “Інженерія програмного забезпечення.” Матеріали конференції молодих вчених, Київ, Червень 25-29.</p>

Офіційні документи:	<p>U.S. Congress. House. Committee on International Relations. 1997. The Threat from International Organized Crime and Global Terrorism: Hearing before the Committee on International Relations. 105th Cong., 1st sess., October 1.</p> <p>Верховна Рада України. 2015. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про Національну поліцію”. 2 сесія, Грудень 23.</p>
----------------------------	---

References

Список джерел в романській абетці (транслітерований) також слід оформляти у від-повідності до вимог **ЧИКАГО СТИЛЬ: АВТОР-ДАТА**;

Транслітерований список джерел (References) необхідно наводити повністю окре-ним блоком, повторюючи список джерел, поданий українською мовою, неза-лежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні пу-блікації, вони повністю повторюються у списку, поданому латини-цею. Назва транслі-терованого списку літератури має бути англійська: References. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Мі-ністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Он-лайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Для транслі-терації російського тексту – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).

Наукове видання

МЕДІАФОРУМ

Том VII

Збірка наукових праць

Аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент

Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук. праць.
– Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. – Том 7. – 322 с.

Комп'ютерна верстка – І.С. Осадца